

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

ÎN LEGĂTURĂ CU ACTIVITATEA P.C.R. ÎN RÎNDURILE
SOMERILOR ÎN PREAJMA LUPTELOR DIN Ianuarie
FEBRUARIE 1933 V. ILIEVANU

DESPRE STRUCTURA SOCIALĂ A ORASULUI MOLDOVE-
NESCU LA MIJLOCUL SEC. AL XIX-LFA L. BOICU

CU PRIVIRE LA CARACTERUL RÂSCOALEI DIN 1655 ÎN
TARA ROMINEASCĂ L. DEMENY

DURATA EXCESIVĂ A ZILEI DE MUNCĂ ÎN INDUSTRIA
ROMÂNIEI ÎNTRE ANII 1934—1940 L. PUJA

DOCUMENTE NOI DESPRE ARITON PESCARIU, LUPTĂTOR
REVOLUTIONAR ȘI OM DE CULTURĂ (1890—1920) V. CULTICĂPEANU

MATERIALE NOI PENTRU BIOGRAFIA LUI NICOLAE
BĂLCESCU (II) CORNELIA BODRĂ ȘI P. CERNOVODEANU

ROLUL LOGOFATULUI IVAN NOROCEA ÎN VIAȚA POLITICĂ
A TĂRILOR ROMÂNE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SEC. AL

XVI-LEA GHEORGHE TOTOIU
DATE NOI CU PRIVIRE LA MACARIE TIPOGRAFUL
DAMASCHIN MIOC

STUDII DOCUMENTARE

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

ÎNSEMNĂRI

ANUL XVI — 1963

2

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

2

A N U L XVI

1 9 6 3

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

„STUDII” – REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

— COLEGIUL DE REDACȚIE —

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (*directorul Colegiului de redacție*); EUGEN ȘTĂNESCU (*redactor-șef*); acad. A. OTETEA; M. BERZĂ, T. BUGNARIU, V. MACIU, ȘT. PASCU, membri corespondenți ai Academiei R.P.R.; L. BÁNYAI; V. CHERIȘTEȘIU; TITU GEORGESCU; V. POPOVICI

Redacția : București, B-dul Aviatorilor nr. 1
Telefon : 18.25.86

S U M A R

STUDII

V. LIVEANU, În legătură cu activitatea P.C.R. în rîndurile şomerilor în preajma luptelor din ianuarie-februarie 1933	<u>255</u>
L. BOICU, Despre structura socială a orășului moldovenesc la mijlocul sec. al XIX-lea	<u>281</u>
L. DEMÉNY, Cu privire la caracterul răscoalei din <u>1655</u> în Țara Românească	<u>307</u>

NOTE ȘI COMUNICĂRI

I. PUIA, Durata excesivă a zilei de muncă în industria României între anii 1934–1940	<u>339</u>
V. CURTICĂPEANU, Documente noi despre Ariton Pescariu, luptător revoluționar și om de cultură (1890–1920)	<u>357</u>
CORNELIA BODEA și PAUL CERNOVODEANU, Materiale noi pentru biografia lui Nicolae Bălcescu (II)	<u>373</u>
GEORGETA TOTOIU, Rolul logofătului Ivan Norocea în viața politică a țărilor române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea	<u>409</u>
DAMASCHIN MIOC, Date noi cu privire la Macarie tipograful	<u>429</u>

STUDII DOCUMENTARE

Cercetările de istorie universală în Republica Democrată Germană (<i>Eugen Stănescu</i>)	<u>441</u>
--	------------

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Conferința internațională de studii sud-est europene de la München (noiembrie 1962) (<i>Em. Condurachi și Eugen Stănescu</i>); Sesiunea generală a Academiei R.P.R. (<i>P. Oprescu</i>); Alegerea de noi membri ai Academiei R.P.R.; Analiza activității științifice a Institutului de istorie din București pe anul 1962; Sesiunea de comunicări a Direcției monumentelor istorice (<i>R. Florescu</i>); Muzeul Scheiilor din Brașov (<i>C. Niculescu</i>); Cronică	<u>449</u>
--	------------

RECENZII

• • * <i>Cronicarii munteni. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu</i> , vol. I–II, București, E. P. L. 1961, CXXXII + 1104 p.+8 f. planșe (<i>Şt. Pascu</i>)	<u>461</u>
KIRIL LAMBREV, <i>Начало на работническото професионално движение в България 1878–1891</i> (Începuturile mișcării muncitorești și sindicale în Bulgaria 1878–1891), Edit. Academiei de Științe Bulgare, Sofia, 1960, 224 p. (<i>I. Babici</i>)	<u>467</u>
* * * <i>Historia Ślaska</i> , tom. I, vol. 1–2, Wrocław, 1960, 1961, 625 și 488 p. (<i>P. P. Panaiteanu</i>)	<u>472</u>

- • • *The new Cambridge Modern History, Volume V, The ascendancy of France 1648—1688. Edited by F. L. Carsten. Cambridge, University Press, 1961, XXV + 631 p. (P. Simionescu)*

476

REVISTA REVISTELOR

- , „Studii și cercetări științifice. Istorie”, Acad. R.P.R., Filiala Iași, An. X, fasc. 1—2, 1959; an. XI, fasc. 1 și 2, 1960; an. XII, fasc. 1 și 2, 1961; an. XIII, fasc. 1 și 2, 1962 (*Al. Vasile*)
- , „История С.С.С.Р.”, Академия де Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, nr. 1—6, 1962 (*Al. Vianu*)
- , „Ιεπετρίς Επαρσίς Βυζαντινῶν Σπονδῶν” (Anuarul Societății de studii bizantine), Atena Tip. Myrtiadis, XXVII (1957), XXVIII (1958), XXIX (1959), XXX (1960—1961) (*Gh. Cronf*)

481

490

498

INSEMNAȚI

- Istoria României.** — C. CIHODARU, *Observații critice asupra însemnărilor „toparhului bizantin”*, „Studii și cercetări științifice”, seria istorie, an. XII, fasc. 2, Iași, 1961, p. 259—271 (*P. D.*); E. ȘULMAN, *Русско-молдавское боевое сооружение (1735—1739 гг.)*, sub redacția lui N. A. Mohov, Ed. „Știință”, Academia de Științe a R.S.S. Moldovenesti, Chișinău, 1962, 65 p. (C. S.). *Istoria U.R.S.S.* — M. I. RADOVSKI, *Антиох Кантемир и Петербургская Академия Наук*. Изд. Академии Наук С.С.С.Р., Институт истории естествознания и техники, Moscova-Leningrad, 1959, 113 p. (*S. I.*); *Istoria universală*. — „Сточилите борби на работническата класа в България” (Luptele greviste ale clasei muncitoare din Bulgaria), Profиздат, Sofia, 1960, 608 p. (*I. B.*); *Slownik tacyng średniowiecznej w Polsce* (Dicționarul limbii latine medievale din Polonia), tom. I, fascicolele 1—8 (literele A—B), Wrocław-Cracovia-Varșovia, 1953—1958, 1214 p. (*I. C.*); SZYMON DATNER, KAZIMIERZ LESZCZYNSKI, *Zbrodnice okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie powstania Warszawskiego w 1944 roku (w dokumentach)* (Crimele ocupanților hitleriști împotriva populației civile în timpul răscoalei din Varșovia din anul 1944 — în documente), Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej Warszawa, 1962, Wydanie I, 443 p. (*M. M.*); A Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete: „Ertekezések” 1960 (Institutul de Științe Transdanubian al Academiei Maghiare de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1961, 388 p. (*I. T.*); T. A. KASTANDOPOULOS, „Ανδρέας Ρηγόπουλος — Ο πολιτικός δύοινωνιστής ὁ δικαιοτής (Andreas Rigopoulos — omul politic, socialistul, intelectualul), extras din „Πελοποννησιακὴ πρωτοχρονίᾳ”, Atena, 1960, p. 239—243 (*O. C.*); A. Z. MANFRED, *Очерки истории Франции XVII—XX вв.* Сборник статей, Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1961, 616 p. (*A. L.*); *Maximilien Robespierre. 1758—1794*. Prefață de Georges Lefebvre, sub îngrijirea lui Walter Markov, Berlin, Rütten und Loening, 1961, 606 p. și un portret (*I. V.*); PHILIPPE ERLANGER, *La vie quotidienne sous Henri IV*, Paris, Hachette, 1958, 256 p. (*S. G.*); *Atti del XXXIX Congresso di Storia del Risorgimento Italiano*, Roma, 1961, 585 p. (*A. I.*); JACQUES HEERS, *Gênes au XVe siècle. Activité économique et problèmes sociaux*, Ecole pratique des Hautes études, VIe section. Centre de recherches historiques, Paris, 1961, S.E.V.P.E.N., 741 p. (C. S.). *Bizantinologie*. — DÉMIETRIUS CYDONÉS, *Correspondance*, publiée par Raymond J. Loenertz, Città dal Vaticano, I—1956 (XVI + 219 p.), II—1960 (XXIV + 496 p.) (*Gh. C.*); FRANZ DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des ostfränkischen Reiches*, 4 Teil, München, 1960, XXX + 165 p. (*Gh. C.*); G. TANKOVA-PETKOVA, *Българо-византийските отношения при управлението на Тервел и Кормесий* (Raporturile bulgaro-bizantine în timpul domniei lui Tervel și Kormesios), Иследования в чест на Марин С. Дринов, Sofia, 1960, p. 615—620 (*E. Fr.*); H. GLYKATZI AHRWEILER, *Les forteresses construites en Asie Mineure face à l'invasion Seljucide*, în *Akten des XI Internationalen Byzantinologenkongresses*, Berlin, 1960, 10 vols. (*E. Fr.*).

481

- tinisten Kongresses. München, 1958*, Editura C. H. Beck, München, 1960, p. 182—189
 (E. Fr.) ; *Bibliografie, Arhivisticeă, Muzicografie*. — * *Библиотеки в Румынской Народной Республике*, Бухарест Изд. „Меридианы”, 1961, 80 р. + 7 пл.
 * *Les bibliothèques dans la République Populaire Roumaine*, Bucarest, Meridiens-Editions 1961, 76 р. + 7 пл. * *The Libraries in the Rumanian People's Republic*, Bucharest, Meridiens, 1951, 68 р. + 7 пл. (M. T.) ; * „Годишник на Българския библиографски Институт Елин Пелин” (Anuarul Institutului bibliografic „Elin Pelin”), vol. VII, Sofia, 1961, 378 р. (A. C.) ;
 * *Извори за историју првог српског устанка. Грама из Земунских архива. Книга I. 1804—1808*. (Izvoare pentru istoria primei răscoale sărbești. Material din arhivele din Zemun (Semlin). Volumul I. 1804—1808). Publicat de Arhiva istorică din Belgrad. Belgrad, 1955, 634 р. (S. I.) 505
-

www.dacoromanica.ro

S T U D I I

ÎN LEGĂTURĂ CU ACTIVITATEA P.C.R. ÎN RÎNDURILE ŞOMERILOR ÎN PREAJMA LUPTELOR DIN IANUARIE - FEBRUARIE 1933

DE

V. LIVEANU

Luptele din ianuarie-februarie 1933 s-au caracterizat prin mobili-zarea în jurul muncitorilor ceferiști și petroliști a celor mai largi mase populare, printre care și șomerii. În articolul de față ne propunem să prezintăm unele aspecte ale activității desfășurate de către Partidul Comunist din România în rîndurile șomerilor în perioada premergătoare evenimentelor din februarie 1933, activitate care a pregătit mobilizarea șomerilor în sprijinul marilor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști¹.

În timpul crizei economice din 1929 – 1932 șomajul a luat în România proporții extrem de mari. Din statisticile oficiale reiese că, în diferitele sectoare, în 1930 – 1932 au fost concediați 29,7% din salariații angajați în 1929 în industria mare (transformatoare și extractivă) și la C.F.R.². Chiar și unii economisti burghezi recunoșteau că numărul muncitorilor concediați în 1929 – 1933 ajunsese la 300 000³.

Situatia șomerilor era neînchipuit de grea⁴. O anchetă întreprinsă de organe oficiale în 1931 – 1932 în rîndurile șomerilor din București (sectorul I Galben) constata că „clasa muncitoare și-a consumat încetul cu încetul economiile, fiind silită apoi să reduce standardul de viață. În primul rînd s-au restrîns la chirii, mutîndu-se în locuințe mai mici și mai

¹ Ne vom referi la activitatea P.C.R. de după Congresul al V-lea și pînă în preajma luptelor din ianuarie-februarie 1933.

² În legătura cu statisticile privind șomajul în timpul crizei economice din 1929 – 1933 ne propunem să revenim într-un viitor articol.

³ N. N. Matheescu, *Problema șomajului în România, „Independența economică”*, an. XII, 1936, p. 86.

⁴ În legătura cu această problemă vezi și Gh. Surpat, *Pauperizarea clasei muncitoare din România burghezo-moșlerească*, București, 1962.

ieftine. Când n-au mai putut rezista, au început reducerea rațiilor alimentare, cantitativ și calitativ. Rezultatul firesc este mizeria și apoi boala”¹. „Mijloacele de trai ale șomerilor — se arăta în darea de seamă asupra rezultatelor anchetei sus-menționate — sănt atât de reduse, încit 46,2% din șomeri trăiesc în locuințe absolut insalubre ... Ei nu pot să-și permită elementarul lux de a se odihni fiecare în patul lui ... Se întimplă foarte des ca ei să doarmă pe jos cu rîndul cînd au un singur pat pentru mai multe persoane ... Nu e de mirare că în 30% din familiile membrui sănt serios bolnavi, necesitînd un tratament”².

La congresul din februarie 1932 al sindicatelor minerilor, un muncitor din Lonea caracteriza astfel situația șomerilor din Valea Jiului : „Oamenii noștri rămași fără de lucru și-au luat traista de grumaz și au pornit-o la drum ; umblă din sat în sat și din oraș în oraș ... Vă spunem sfîntul adevăr că la noi oameni, femei și copii se stîng de foame”³. Tot în februarie 1932, cunoscutul politician burghez N. Lupu considera necesar să amintească în parlament în legătură cu șomerii : „Chestia gravă care se pune este că acum oamenii mor de frig și de foame. Aceasta este adevărul”⁴.

După cum se știe, numai socialismul poate desființa șomajul. În țara noastră, ca și în celealte țări socialiste, victoriile construcției socialiste au asigurat lichidarea șomajului. În cadrul orînduirii burgheze șomajul de masă este însă un fenomen inevitabil. De aceea, date fiind condițiile din țările capitaliste, clasa muncitoare din aceste țări formulează revendicarea asigurării contra șomajului, a ajutorului legal de șomaj — plătit într-o formă sau alta de către stat și patroni muncitorilor conchediați, deveniți șomeri. În timpul crizei economice din 1929—1933, clasa muncitoare din țara noastră a revendicat adoptarea unor măsuri de natură să ușureze situația șomerilor : legiferarea unui ajutor de șomaj, încetarea concedierilor și a.

Guvernele burghezo-moșierești au refuzat însă cu consecvență să adopte o lege cu privire la ajutorul de șomaj. Autoritățile au adoptat sistemul „trimiterii la urmă” a șomerilor, adică a evacuării celor veniți de la țară în satele din care erau originari. Numărul șomerilor astfel evacuați din centrele și regiunile industriale a atins multe zeci de mii. După declarațiile prefectului poliției capitalei, numai din București au fost evacuați 80 000 de șomeri pînă la sfîrșitul anului 1932⁵. În toate centrele industriale se proceda la fel⁶.

Evacuările forțate nu puteau nici pe departe evita concentrarea șomerilor în centrele și regiunile industriale. Sub presiunea frâmintărilor șomerilor, autoritățile burghezo-moșierești au fost nevoie să adopte unele măsuri în vederea unei aşa-zise „asistențe” a șomerilor. Aceste măsuri nu

¹ „Buletinul muncii și Asigurărilor sociale”, an. XII, nr. 10—12 din octombrie—decembrie 1932, Partea I, p. 444.

² Ibidem, p. 442—443.

³ Uniunea muncitorilor din industria minieră din România. Raport către al VII-lea Congres..., p. 149, 152.

⁴ Dezbaterile Adunării Deputaților, sesiunea ordinată 1931—1932, p. 1 564.

⁵ „Frontul evenimentelor culturale și sociale”, nr. 5 din 8 ianuarie 1933.

⁶ G. Banu, Șomajul în România, București 1931, p. 25—26.

erau însă adoptate pe baza unei legi, și, de departe de a asigura ajutorarea *obligatorie, permanentă și eficace* a șomerilor, mergeau pe linia filantropiei burgheze, a împărtășirii sporadice și arbitratre a unor neînsemnate „ajutoare” în bani și în natură. După date oficiale organele de stat au distribuit în 1929—1931 în contul „asistenței de șomaj” ajutoare în sumă de 70 882 884 lei, dintre care 57 140 884 de lei din fondurile statului și restul din contribuții benevole ale particularilor¹.

Chiar dacă am lua drept bune cifrele oficiale asupra șomajului — după care, în 1929 — 1931, media numerică anuală a șomajului a fost de 22 184 de șomeri — reiese că ajutorul de șomaj a fost mai mic de 3 lei pe zi. Or, prețul unui kilogram de cartofi era în 1931 de 3,05 lei. Dar mai trebuie să ținem seama că numărul real al șomerilor era incomparabil mai mare decât cel oficial și că sumele alocate oficial pentru „asistența de șomaj” au ajuns numai în parte la șomeri, servind în mare parte pentru îmbogățirea dileriștilor afaceriști.

Secretarul general al Ministerului Muncii din guvernul Iorga-Argetoianu scria că „putem pune uneori la îndoială îndrumarea reală a fondurilor în scopul strict al asistenței șomajului” și că, la cererile Ministerului de a se țină situații asupra utilizării fondurilor, s-au primit răspunsuri vagi „sau nu am primit niciun fel de justificare”². Iar secretarul general al Ministerului Muncii din guvernul următor, național-țărănesc, scria că în legătură cu fondul pentru asistența șomerilor „nu există nici un control, nici o socoteală ... ”³. Arătând că mulți consilieri comunali își însușeau fondurile pentru șomaj, el mărturisea : „Eu cunosc oameni de toate condițiile sociale care au făcut averi de la șomaj”⁴.

În timp ce șomerilor se mărgineaau să le azvările drept „ajutor” o pomână infimă, guvernele burghezo-moșierești aveau grija să verse capitaliștilor și moșierilor „ajutoare” reale în sumă de miliarde de lei. Dacă în 1929—1931 statul a alocat din fondurile proprii pentru „asistența de șomaj” 57 000 000 de lei, numai în 1930—1931, prin aşa-numita „preluare a portofoliului putred” al Băncii Naționale, statul a făcut marilor bănci și altor mari întreprinderi și într-o anumită măsură, moșierilor un cadou de peste 6,5 miliarde de lei, plătind această sumă pentru achitarea polițelor lor aflate în portofoliul Institutului de emisiune⁵. Care a fost în problema șomajului atitudinea conducerii Partidului Social-Democrat ? După cum se știe, conducerea Partidului Social-Democrat era dominată atunci de liderii social-democrați de dreapta : Flueraș, Grigorovici, Mirescu, Ilie Moscovici etc. Liderii social-democrați de dreapta controlau în același timp și conducerea sindicatelor amsterdamești⁶, afiliate la Confederația Generală a Muncii. Social-democrații de dreapta promovau politica „îm-

¹ Stavri G. Cunescu, *Şomajul. Consecințe, cauze, remedii*, București, 1932, p. 40.

² G. Banu, *Şomajul în România*, București, 1931.

³ V. Papazopol, *Oameni, fapte, idei*, București, 1935, p. 108.

⁴ *Ibidem*, p. 197.

⁵ A. Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din România*, București, 1958, p. 223—231 ; M. Maievski, *op. cit.*, p. 186.

⁶ *Sindicalele amsterdamești* — sindicalele afiliate la Internaționala Sindicală, a cărei conducere, dominată de social-democrații de dreapta, își avea sediul la Amsterdam.

păcării" între proletariat și clasele exploatațioare pe baza unor concesii mărunte acordate de burghezie, cu alte cuvinte politica capitulară fată de burghezie, și, în legătură cu aceasta, se străduiau să evite și să împiedice acțiunile maselor pentru apărarea intereselor lor vitale. Pentru a cîștiga încrederea maselor de șomeri, liderii reformiști, folosind largile posibilități legale de care dispuneau, se erijau în apărători ai șomerilor, vorbeau despre necesitatea de a se veni în ajutorul somerilor. În practică însă, liderii social-democrați de dreapta s-au mărginit la intervenții pe lîngă Ministerul Muncii și la susținerea de cîteva ori, în februarie-decembrie 1932, în parlament, a unui proiect de lege cu privire la instituirea ajutorului de șomaj¹. Intervențiiile și proiectele de lege ale liderilor reformiști aveau în vedere obținerea unor mici concesii din partea claselor exploatațioare², dar însă aceste concesii nu puteau fi obținute fără acțiuni de masă. Liderii social-democrați de dreapta se împotriveau însă acțiunilor de masă ale somerilor. În martie 1932, cînd Constantin Popovici, secretarul organizației regionale din vechea Românie a P.S.D., a propus organizarea unor acțiuni de masă ale somerilor, Comitetul executiv al P.S.D. a răspuns că „conducerea partidului nu crede oportun scoaterea șomerilor pe stradă”³.

Considerînd utilă activitatea liderilor reformiști, guvernele burghezo-moșierești subvenționau această activitate, printre altele, tocmai din fondul așa-numitului ajutor de șomaj! Bilanțurile publicate de Comitetul executiv al C.G.M., dominat de social-democrații de dreapta, recunoșteau că în 1931 — 1932 veniturile acestuia au constat în cea mai mare parte din subvențiiile primite de la Ministerul Muncii din așa-numitul fond de șomaj. În 1931 și 1932, cota din „fondul de șomaj” primită de la Ministerul Muncii reprezintă 64% și, respectiv, 65% din veniturile Comitetului executiv al C.G.M.⁴ Formal, acești bani urmău să fie împărtiți somerilor membri ai sindicatelor, dar cea mai mare parte a banilor nu erau împărtiți somerilor, ci rămîneau în mîinile conducerii reformiste a sindicatelor amsterdamești, pe motiv că ... trebuiau reținute cotizațiile sindicale neplătite⁵. Con-

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, sesiunea ordinată 1931—1932, p. 1 508 și urm. și, sesiunea extraordinară din 1932, p. 233 și urm.; „Buletinul Muncii și Asigurărilor Sociale”, an. XII, nr. 1 092 din octombrie—decembrie 1932, p. 517.

² Proiectul de lege elaborat de social-democrații de dreapta, în loc de a prevedea ajutorarea somerilor pe socoteala patronilor și a statului burghezo-moșieresc, prevedea că partea cea mai mare a fondului ajutorului de șomaj să fie dată de muncitorii ocupati, prin: a) reținerile de salarii egale cu cota patronilor și b) amenziile impuse de patroni muncitorilor, ceea ce deschidea calea pentru o nouă reducere de salarii. Pe de altă parte, în cursul dezbatelor din parlament, din intervenția lui I. Flueraș a reieșit că liderii social-democraților de dreapta erau gata să se mulțumească cu alocarea unor fonduri nefinsemnate de către statul burghezo-moșieresc. Ajutorul de șomaj prevăzut în proiectul menționat era foarte modest și de scurtă durată (vezi „Scînteia”, an. II, nr. 5—6 din aprilie 1932; „Socialismul” din 20 martie 1932; *Dezbaterile Adunării Deputaților*, sesiunea ordinată 1931—1932, p. 1 565).

³ Arhiva C. C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 281.

⁴ C.G.M. *Raport moral și material către Congresul General Sindical, finit la București în zilele de 28—30 octombrie 1934*, București, 1934, p. 52, 53, 55, 56.

⁵ La congresul din 1931 al Partidului Social-Democrat, Flueraș a declarat în mod deschis că subvențiiile din fondul de șomaj primite de la Ministerul Muncii nu se dău somerilor, ci sunt operte de conducerea C.G.M. („Socialismul” din 11 ianuarie 1931; vezi și „Unificarea socialistă” din 25 februarie și 10 martie 1933 și Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. nr. 916, fila 392).

secințele acestei situații nu sănătatea greu de întrevăzut. Adresindu-se liderilor reformiști ai P.S.D., Constantin Popovici le spunea că „prin subvenționarea Confederației cu fonduri pentru șomaj care au intrat în fondurile uniunilor și ale Confederației sub formă de restanță a cotelor atât înlăturat acțiunea energetică de propagandă și agitație a maselor”¹. Această citat ilustrează și faptul că însăși membri ai Partidului Social-Democrat erau nemulțumiți de politica liderilor reformiști² și se pronunțau pentru acțiuni mai energice în vederea satisfacerii revendicările maselor, inclusiv ale șomerilor. În ianuarie-februarie 1932, de pildă, însăși muncitorii aflați sub influența social-democraților se pronunțau, la Reșița, Valea Jiului etc., pentru acțiuni energice în sprijinul revendicărilor șomerilor³.

De această situație a ținut seama Partidul Comunist din România în activitatea sa îndreptată spre făurirea unității de acțiune a clasei muncitoare. Partidul Comunist din România a militat cu consecvență pentru organizarea luptei clasei muncitoare împotriva concedierilor, pentru satisfacerea revendicările șomerilor. Problema șomajului și a luptei pentru revendicările șomerilor căpătase în timpul crizei economice un deosebit de ascuțit caracter de masă dat fiind că numărul șomerilor ajunsese să fie de ordinul sutelor de mii. Problema șomajului era de un interes arzător atât pentru sutele de mii de șomeri cât și pentru oamenii muncii care aveau de lucru erau mereu amenințați de a deveni șomeri, dar și din cauză că pentru succesul luptelor muncitorilor ocupăți era necesară coordonarea acestei lupte cu acțiunile șomerilor. Într-adevăr patronii răspundeau totdeauna acțiunilor muncitorilor ocupăți prin amenințarea cu concedierea și cu angajarea în locul lor a șomerilor, prin încercări de a recruda spărgători din rîndurile șomerilor. Numai solidaritatea muncitorilor ocupăți cu șomerii putea asigura desfășurarea cu succes atât a acțiunilor muncitorilor ocupăți cât și a acțiunilor șomerilor și tocmai aceasta a fost principiul care a călăuzit activitatea Partidului Comunist din România printre șomeri.

Poziția P.C.R. în legătură cu problema șomajului s-a oglindit, printre altele, în documentele Congresului al V-lea. Congresul al V-lea al P.C.R. a clarificat caracterul și forțele motrice ale revoluției în țara noastră, a stabilit în funcție de aceasta linia strategică și tactică a partidului. Congresul a îndreptat atenția partidului spre strângerea legăturilor sale cu masele, și în primul rînd cu detașamentele principale ale proletariatu-lui — muncitorii ceferiști, petroliști, mineri. În cadrul analizei multilaterale a sarcinilor partidului privind strângerea legăturilor cu masele, congresul s-a preocupat îndeaproape și de problemele legate de activitatea printre șomeri.

¹ „Unificarea socialistă”, an. I, nr. 1 din 25 februarie 1933.

² La congresul din octombrie 1931 al organizației regionale din România veche a P.S.D., raportul politic al comitetului regional arăta, în legătură cu subvențiile Ministerului Muncii, că „de pe urma acestei influente atitudinea generală a partidului se resimte. Preocupările oportuniste ocupă un loc prea mare” („Socialismul” din 18 octombrie și 1 noiembrie 1931). Aceeași idee a fost expusă și în intervențiile unor delegați („Socialismul” din 1 noiembrie 1931).

³ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. nr. 1 112, filele 288—289; fond 69, dos. nr. 6 818, fila 16.

Partidul comunist trasa nu numai calea luptei pentru lichidarea deplină a șomajului — prin lichidarea vechii orfinduiri — dar și a luptei pentru satisfacerea revendicărilor imediate, arzătoare ale șomerilor, realizabile în cadrul relațiilor de producție capitaliste. Congresul a combătut tactia social-democraților de dreapta care, căutând să stăvilească acțiunile șomerilor, preconizau diverse măsuri filantropice¹. Arătind că propunerea liderilor reformiști de a institui un „ajutor de șomaj” pe seama reținerilor din salariul muncitorilor ar fi dus la o nouă scădere a salariilor, și venea în ajutorul burgheziei care nu voia să dea nimic pentru înființarea unui fond de asigurare împotriva șomajului², rezoluțiile Congresului al V-lea al P.C.R. au subliniat în repetate rânduri necesitatea luptei pentru asigurarea unui ajutor de șomaj pe socoteala exclusiv a statului și a patronilor³; rezoluțiile Congresului al V-lea arătau totodată că diferitele forme și modalități de a obține acest ajutor trebuiau concretizate și complete conform condițiilor locale⁴. Congresul a subliniat necesitatea luptei împotriva concedierilor, pentru reprimirea la lucru a muncitorilor concediați.

Partidul Comunist din România pornea de la premisa că revendicările imediate ale oamenilor muncii, inclusiv revendicările imediate ale șomerilor, puteau fi îndeplinite numai prin *lupta* împotriva claselor exploataatoare și a aparatului lor de stat, numai prin *acțiuni de masă*. Pe linia dezvoltării și întăririi frontului unic de jos, pe linia creării, în vederea pregătirii și conducerii nemijlocite a acțiunilor de clasă, a unor organe alese de mase și strîns legate de acestea, congresul a indicat ca principală formă de organizare a șomerilor comitetele de șomeri. Comitetele de șomeri trebuiau create în locurile unde se adunau șomerii (piețe, birouri de plasare etc.), precum și pe scară locală⁵. În scopul asigurării legăturii dintre acțiunile șomerilor și cele ale muncitorilor ocupați, congresul preconiza organizarea șomerilor în sindicate, alegerea în comitetele șomerilor a unor reprezentanți ai muncitorilor care lucrează și a unor reprezentanți ai șomerilor în comitetele de grevă. De asemenea, congresul preconiza organizarea unor demonstrații comune ale șomerilor și ale muncitorilor care lucrau, atragerea șomerilor în pichetele și gărzile de autoapărare cu prilejul grevelor⁶. Așa cum se vede și din materialele Congresului al V-lea, partidul communist — înfruntind condițiile grele ale ilegalității — a trasat un program concret de *acțiune*, de *luptă* a maselor de șomeri în comun cu muncitorii ocupați pentru interesele lor vitale.

În unele hotărîri și indicații ale Congresului al V-lea al P.C.R., și îndeosebi în activitatea practică de după congres, au continuat însă să se reflecte tendințe sectariste, oportuniste, privind problemele activității de masă, tendințe la a căror combatere au adus o mare contribuție luptele

¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1929—1933*, vol. III, București, 1956, p. 333.

² *Ibidem*, p. 335.

³ *Ibidem*, p. 287, 333 și 334.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 287, 288 și 333—335.

⁶ *Ibidem*, p. 331 și 334.

muncitorimii ceferiste și întreaga desfășuare a evenimentelor legate de acestea¹.

Sporindu-și după congres eforturile în vederea organizării și mobili-zării oamenilor muncii în lupta pentru revendicările imediate, organizațiile de partid și-au concentrat atenția spre organizarea luptei muncitorimii ceferiste, partea cea mai înaintată a frontului proletar. În ianuarie-martie 1932, Partidul Comunist din România a organizat un val de acțiuni — demonstrații, greve ale ceferiștilor din București, Dej, Iași, Pașcani, Galați, Oradea, Turnu-Severin etc. — împotriva celei de-a doua curbe de sacrificiu aplicate de guvernul burghezo-moșieresc în înțelegere cu „expertii” reprezentanți ai marilor financiari străini. În cursul acestor acțiuni, desfășurate în ciuda împotrivirii liderilor reformiști, s-a dezvoltat unitatea de luptă a muncitorilor ceferiști, s-a întărit opozitia roșie din sindicalele amsterdamiste de la C.F.R., care într-o serie de centre feroviare principale și-au ales conduceri pe bază de front unic, s-au maturizat condițiile pentru convocarea, pe baza frontului unic muncitoresc, a conferinței pe țară a muncitorilor ceferiști. Conferința pe țară a muncitorilor ceferiști, întrunită la 20 martie 1932, la București, a ales Comitetul central de acțiune al muncitorilor ceferiști; secretar al Comitetului a fost desemnat tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej care încă din 1931 milita pentru constituirea unui organ central de front unic de acțiune al muncitorilor ceferiști². Crearea Comitetului central de acțiune, care, sub îndrumarea conducerii partidului comunist, a îndeplinit rolul de conducător și organizator nemijlocit al luptei muncitorilor ceferiști, a constituit punctul de pornire pentru ridicarea pe o treaptă superioară a mișcării ceferiștilor. „Folosind experiența acumulată în organizarea mișcării ceferiștilor, partidul și-a intensificat totodată activitatea în rîndurile altor categorii de muncitori, precum și în rîndurile şomerilor și ale păturilor mijlocii”³.

Pentru a da un impuls acțiunilor şomerilor și unirii lor cu acțiunile muncitorilor ocupați, și în primul rînd ale ceferiștilor, în jurul comitetelor de acțiune, Comitetul Central al P.C.R. a decis să organizeze la 15 ianuarie 1932 ziua națională de luptă a şomerilor⁴. Partidul a legat pregătirea Zilei naționale a şomerilor cu pregătirea luptei ceferiștilor împotriva noii „curbe de sacrificiu”. Cu sprijinul organizațiilor de masă — U.T.C., sindicalele revoluționare, Ajutorul Roșu, A.M.R.⁵, partidul a chemat pe şomeri și pe muncitorii care lucrau, în special pe ceferiști, ca în zilele de 14 — 15 ianuarie să demonstreze împreună sub steagul revendicărilor economice și politice, pentru acordarea de ajutor permanent de şomaj de către stat,

¹ Chivu Stoica, *A 30-a aniversare a eroicelor lupte din februarie 1933*, București, 1963, p. 10.

² *Ibidem*, p. 12.

³ *Ibidem*, p. 15.

⁴ „Scîntea”, an. II, nr. 1, din ianuarie 1932.

⁵ Înființat în 1927 sub lozinca „Solidaritatea proletară ajută eliberarea lumii”, Ajutorul muncitoresc român (A.M.R.) era o organizație de masă legală condusă de P.C.R., care activa pentru ajutorarea materială a muncitorilor aflați în grevă sau lock-out, a muncitorilor şomeri precum și a celor loviți de o catastrofă (inundații, incendiu). (vezi „Buletinul Ajutorului muncitoresc român” și „Statutele Ajutorului muncitoresc român”, în Arhiva C.C. al P.M.R., fond 4, dosar. nr. 707, filele 222 și urm. și 233 și urm.

pentru drepturi democratice, pentru „muncă, pîine, libertate”¹. În legătură cu Ziua națională de luptă a șomerilor au fost răspîndite mii de manifeste², în diferite locuri au fost organizate comitete de acțiune ale șomerilor³. Ziua națională de luptă a șomerilor s-a caracterizat prin ciocniri deschise între muncitorii și autoritățile respective, care au încercat să înăbușe prin violentă acțiunile maselor.

Puternice acțiuni au avut loc în ziua de 14 ianuarie 1932 în capitală. Comitetul local București al P.C.R., străduindu-se să închege frontul unic de jos, a inițiat organizarea unor comitete de acțiune ale șomerilor pe sectoare și a unui comitet local denumit „de inițiativă” al șomerilor⁴. Acestea au organizat în preajma Zilei naționale a șomerilor o serie de acțiuni pregătitoare : agitație la locurile unde se adunau șomerii⁵, adunări ale șomerilor pe cartiere și sectoare (în total șapte adunări)⁶ și demonstrații. Încă din ajunul Zilei naționale a șomerilor s-a văzut, pe de o parte, combativitatea muncitorilor, iar pe de altă parte planurile guvernului de a înăbuși prin teroare acțiunile șomerilor. La 11 ianuarie, în timp ce se tinea o adunare pe cartier a șomerilor într-un sediu al Ajutorului muncitoresc român, polițiștii au atacat și au devastat sediul, arestând 20 de muncitori⁷. La 13 ianuarie șomerii care manifestau în fața Ministerului Muncii pentru a li se da ajutor de șomaj au fost atacați de poliție ; a avut loc o ciocnire, fiind arestați opt muncitori⁸. În aceeași zi însă, cîteva sute de șomeri au făcut o nouă demonstrație în fața Primăriei capitalei⁹. Organizația de partid a capitalei a organizat, în legătură cu ziua șomerilor, și adunări în fața fabricilor la ieșirea din lucru a muncitorilor¹⁰.

Pentru ziua de 14 ianuarie, organizația de partid a capitalei a pregătit manifestații ale muncitorilor ocupății și ale șomerilor în mai multe puncte ale Bucureștiului, stabilind din timp locurile de adunare, vorbitorii etc.¹¹. Tinând seama de însemnatatea centrală a sarcinii mobilizării la acțiune a muncitorilor ceferiști, Secretariatul Comitetului Central al P.C.R. a indicat ca principala demonstrație din ianuarie să se organizeze în cartierul Grand, la ieșirea de la lucru a muncitorilor Atelierelor C.F.R.-Gri-

¹ „Steagul roșu”, an. II, nr. 9 din 15 ianuarie 1932, articolul, *Șomajul și Ziua națională a șomerilor* (cf. Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 3 439, fila 11).

² „Scîntea”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932.

³ „Scîntea”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932.

⁴ Ibidem.

⁵ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. nr. 916, filele 378 și 389. Notele din 10 și 14 ianuarie ale Brigazii III a Siguranței.

⁶ „Buletinul Comitetului local M.O.P.R., Secțiunea București” din 15 ianuarie 1932 (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 4, dos. nr. 707, fila 185); „Steagul roșu” din 15 ianuarie 1932.

⁷ Ib'dem.

⁸ Ibidem ; vezi și fond 5, dos. nr. 916, fila 385.

⁹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 9, dos. nr. 916, fila 385.

¹⁰ „Scîntea”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932.

¹¹ Prin muncitori „ocupăți” înțelegem muncitorii care aveau de lucru.

¹² „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932. Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. nr. 916, fila 384.

viță¹. În ziua de 14 ianuarie, la ora 2 după-amiază, a avut loc o mare adunare a şomerilor din Bucureşti împreună cu muncitorii ocupati — la Piaţa Mare (azi Piaţa Unirii)². „La Halele Centrale — arăta o rezoluție a Comitetului capitalei al P.C.R. — s-a ținut de asemenea o întunire cu mii de muncitori. Au vorbit mai mulți oratori...”³.

La ora 16, la ieșirea din lucru a muncitorilor Atelierelor Grivița a avut loc o adunare în fața atelierelor, la care au participat circa 2 000 de muncitori — şomeri și lucrători ai Atelierelor Grivița⁴. Au vorbit un reprezentant al şomerilor, unul al tineretului și unul al ceferiștilor; ei au accentuat necesitatea unirii muncitorilor care lucrează, cu şomerii. Apoi, cu steaguri roșii și pancarte pe care scria: „Vrem muncă, pâine, libertate”, ceferiștii și şomerii au străbătut calea Griviței, respingind atacurile poliției⁵. O adevărată luptă s-a dat în jurul steagului roșu pe care polițiștii voiau să-l smulgă din mîinile muncitorilor. „În cartierul Grand — arată rezoluția sus-amintită a Comitetului local al P.C.R. — maselor de şomeri li s-au alăturat muncitorii ceferiști. Au vorbit mai mulți muncitori, peste 30 de minute, în legătură cu situația de la C.F.R. și a întregii clase muncitoare, apoi cu steagul roșu în frunte și cu cîntecul Internaționalei au pornit la demonstrație. La Halta Griviței, demonstranții s-au ciocnit cu poliția. . . N-a putut fi arestat nici un muncitor”⁶.

Demonstrația din 14 ianuarie 1932 constituia un exemplu de acțiune desfășurată în front unic de muncitori ceferiști și şomeri, comuniști, social-democrați sau fără de partid.

Participarea în masă a ceferiștilor la demonstrația şomerilor din ianuarie anul acesta în Bucureşti, a arătat plenara C.C. al P.C.R. din aprilie 1932, a constituit un aspect al noilor lupte ale ceferiștilor, pregătită de către partidul comunist⁷.

S-au desfășurat acțiuni și în alte orașe. La Iași, organizația de partid locală a inițiat crearea unui comitet al şomerilor, care în preajma Zilei naționale a şomerilor a organizat adunări pregătitoare ale şomerilor⁸. La 15 ianuarie, cîteva sute de şomeri și muncitori ocupati, cu steaguri roșii și pancarte — pe care scria: „Vrem pâine și muncă, nu gloante”, „Vrem pâine, vrem muncă, jos războiul antisovietic!”⁹ — au manifestat în fața Inspectoratului muncii pentru ajutor de şomaj. Demonstranții au fost atacați de polițiști și de agenții Siguranței, care au încercat să le

¹ „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932.

² „Scînteia”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932; „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932.

³ „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932. Rezoluția asupra şomerilor și a pregătirii Zilei naționale a şomerilor.

⁴ „Scînteia”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932.

⁵ Ibidem.

⁶ „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932; cf. „Buletinul Comitetului local M.P.O.R.”, secțiunea Bucureşti, din 15 ianuarie 1932 și Arhiva C.C. a P.M.R., fond 5, dos. nr. 916, fila 393.

⁷ *Documente din istoria P.C.R. 1929—1933*, vol. III, p. 458—459.

⁸ „Scînteia”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932; „Garda roșie a tineretului moldovean” (organul Comitetului regional U.T.C. Moldova), an. II, nr. 1.

⁹ „Dimineața” din 17 ianuarie 1932.

smulgă steagurile roșii. Muncitorii au respins însă atacurile polițiștilor și, îndrumați de comuniști, au plecat să manifesteze în fața primăriei și a chesturii poliției (la Iași aceste două autorități erau învecinate). Aici a avut loc o nouă ciocnire cu poliția. „Din cauza opunerii șomerilor de a preda steagurile roșii — se arată în raportul din 15 ianuarie 1932 al Inspectoratului regional de poliție din Iași — s-a produs o încăierare cu loviri reciproce între șomeri și agenții poliției”¹. S-a încins o luptă în jurul steagurilor roșii. Au fost arestați comuniști și militanți ai organizațiilor muncitorești, unii dintre ei fiind însă eliberați de muncitori din mîinile agenților. Primăria a fost însă obligată ca în aceeași zi să aloce o sumă pentru ajutorarea șomerilor².

La Ploiești, unde se afla o mare masă de muncitori petroliști șomeri, comuniștii au decis să folosească pentru acțiunea legată de Ziua națională a șomerilor o adunare convocată la 13 ianuarie de sindicatul local³, a cărui conducere se afla atunci în mîinile socialiștilor independenti⁴. Conducerea din acel timp a acestui sindicat se împotrivea acțiunilor de masă, dar, trimițând la autorități o delegație cu un memoriu, izbutiseră să atragă un număr de șomeri. La adunarea convocată la 13 ianuarie, la care au participat cîteva sute de muncitori, organizația de partid a mobilizat comuniști și simpatizanți pentru a o transforma într-o manifestație îndreptată împotriva regimului burghezo-moșieresc⁵. Din însărcinarea organizației de partid a luat cuvîntul un petrolist șomer, care a arătat că sănătatea demonstrației de stradă și alte acțiuni de masă, căci numai aşa șomerii își vor putea impune revendicările⁶. În timpul cuvîntării sale, în care s-a referit și la situația oamenilor muncii din U.R.S.S., muncitorii prezenti au strigat lozinca „Trăiască statul proletar!”⁷. Reprezentantul socialiștilor independenti, Al. Spirescu, a răspuns că sănătatea este în primul rînd memorii, tratative cu autoritățile și că nu trebuie recurs la mijloace „ilegale”, dar muncitorii din sală au început să-i strige: „Mai lasă cumetria cu autoritățile și treci la acțiune”; „Vrem sănătate și muncă, nu panglice pe gură”⁸.

¹ „Dimineața” din 17 ianuarie 1932. Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. nr. 916, fila 416.

² Ibidem, fond 5, dos. nr. 916, fila 409.

³ Cu privire la acțiunile din Iași, cf. „Lumea” din 16 ianuarie și „Opinia” din 16 și 18 ianuarie 1932 și Arhiva C.C. al P.M.R. fond 1, dos. nr. 916, filele 409, 416; fond 1, dos. nr. 135, fila 21; cf. fond 3, dos. nr. 683, fila 239 bis; cf. „Buletinul Comitetului local M.O.P.R.”, Secția București din 15 ianuarie 1932.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 10, dos. nr. 916, fila 417.

⁵ În iulie 1928 din Partidul Social-Democrat s-a desprins o grupare care a format Partidul Socialist al Muncitorilor din România; în 1930, noul partid și-a schimbat denumirea în Partidul Socialist Independent, iar în august 1932 a adoptat titulatura Partidul Socialist Unitar. Partidul acesta se declara în dezacord cu politica oportunistă a conducerii P.S.D. Majoritatea conducerii acestui partid a promovat o politică reformistă, centristă, camuflată sub o frazeologie „de stînga”. Dar în rîndul membrilor acestui partid și la unii din conducerători se manifesta tendința spre unitatea de acțiune preconizată de Partidul Comunist din România.

⁶ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 10, dos. nr. 946, filele 412–413.

⁷ Ibidem, filele 414–415.

⁸ Ibidem, fila 414.

⁹ Ibidem, fila 415.

Diverse acțiuni (răspândiri de manifeste, arborări de steaguri roșii uneori adunări) au organizat comuniștii din Constanța, Timișoara, Arad, Brașov, Cluj, Turda, Oradea, Satu-Mare, Gheorghieni și a. a.¹

Cu toate că în activitatea desfășurată de organizațiile de partid în legătură cu organizarea Zilei internaționale de luptă a șomerilor s-au manifestat și anumite lipsuri — concretizate în special în aceea că nu s-au organizat peste tot demonstrații puternice —, această activitate a dat rezultate pozitive, care au confirmat dezvoltarea influenței partidului comunist în mase.

Acțiunile desfășurate în legătură cu Ziua internațională de luptă a șomerilor au oglindit creșterea revoltei și a hotărârii de luptă a muncitorimii, care la București, Iași și în alte localități au înfruntat și au respins atacurile polițiștilor și jandarmilor. Demonstrațiile s-au transformat în lupte deschise cu autoritățile pentru apărarea libertății de întrunire. Au fost dezmințite de viață tezele unor elemente oportuniste (ca de exemplu grupul Frasin, exclus din partid, dar rămas încă în organizațiile de masă din București), care, negind radicalizarea maselor, se împotriveseră organizației demonstrațiilor șomerilor, susținind că acestea vor degenera în acțiuni, „luxiministe”, lipsite de participarea maselor².

S-au conturat perspectivele largi de unire în acțiuni comune ale șomerilor și ale muncitorilor care lucrau — indiferent de păreri politice —, s-a confirmat rolul de frunte pe această linie al muncitorilor ceferiști, care au imprimat demonstrației din București forță și combativitatea ce au transformat-o în principala acțiune desfășurată în țară în legătură cu Ziua șomerilor. S-a verificat în practică însemnatatea comitetelor de acțiune — în acest caz a comitetelor de acțiune a șomerilor — ca formă principală de încheiere a frontului unic de jos, ca formă de organizare capabilă să asigure dezvoltarea sub conducerea partidului comunist a luptei maselor largi muncitorești. A fost demonstrată creșterea capacitatii organizațiilor de partid de a pregăti și conduce acțiuni deschise ale maselor muncitorești³.

După acțiunile din 14—15 ianuarie, frământările șomerilor au continuat. S-au făcut progrese în eforturile organizațiilor partidului comunist de a găsi forme variate, adaptate condițiilor concrete, pentru îmbinarea activității ilegale cu activitatea semilegală și legală în rîndurile șomerilor, pentru unirea acțiunilor șomerilor cu acțiunile muncitorilor ocupați, în special la C.F.R. Experiența acumulată de organizațiile și de membrii

¹ „Scînteia”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932 și nr. 3 din 15 martie 1932, și în „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932; *Documente din istoria P.C.R. 1929—1933*, vol. III, p. 435 și 486; Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 135, fila 21—22, și fond 11, dos. nr. 2 885, fila 42).

² „Scînteia”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932 și nr. 3 din 15 martie 1932; „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932.

³ Înseși organele de represiune se vedea nevoie să recunoască forța crescîndă a Partidului Comunist din România. Intr-un referat de sinteză asupra desfășurării Zilei șomerilor, Direcția generală a poliției era obligată să constate: „În concluzie, mișcarea comunistă ... , cu toate măsurile de prevenire și represiune luate de autorități, continuă să se dezvolte...” (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 22).

partidului comunist care activau la C.F.R. a constituit un ajutor, un exemplu și un izvor de învățăminte și pentru activitatea în rîndurile muncitorilor șomeri.

La București, de pildă, în ianuarie-februarie 1932 comuniștii și-au intensificat activitatea în rîndurile sindicatului amsterdamer de la C.F.R.¹. Întărind opoziția roșie, străduindu-se să antreneze peste capul liderilor reformiști pe muncitorii social-democrați, socialisti independenți și fără de partid, comuniștii care activau în cadrul acestui sindicat organizau ședințe și consfătuiri comune ale muncitorilor ocupați și ale șomerilor în scopul organizării acțiunilor la C.F.R.². Comuniștii din București activau de asemenea în cadrul sindicatelor revoluționare — legale și semilegale — denumite „independente”³, care își aveau sediul principal în str. Smîrdan nr. 4.

De asemenea, la București s-a intensificat activitatea Ajutorului muncitoresc român în rîndurile șomerilor⁴. A.M.R. îmbina activitatea de ajutorare a șomerilor în spiritul solidarității proletare cu educația revoluționară a șomerilor⁵. Călăuzit de îndrumările partidului comunist, A.M.R. se străduia să-și aducă aportul la unirea acțiunilor șomerilor cu cele ale muncitorilor ceferiști. Din cele cinci sedii din București ale A.M.R., unul se afla în cartierul Grivița; în acest sediu se tineau unele dintre ședințele și consfătuirile menționate mai sus ale muncitorilor ocupați și ale șomerilor în vederea organizării acțiunilor la C.F.R.⁶. În cadrul sindicatelor independente și al Ajutorului muncitoresc, comuniștii au antrenat numeroși muncitori socialisti și fără de partid energici, combativi, care au contribuit la organizarea acțiunilor muncitorescii, inclusiv ale șomerilor. Pe linia dezvoltării unității de acțiune, a organelor frontului unic de jos, organizația de partid a capitalei a continuat să militeze pentru crearea unor comitete de acțiune ale șomerilor. Astfel, cînd în prima săptămînă a lunii februarie autoritățile nu au mai distribuit micul ajutor săptămînal în alimente repartizat pînă atunci cîtorva sute de șomeri, din rîndurile acestora s-a format un comitet de inițiativă pentru organizarea unei manifestații de protest în fața Ministerului Muncii⁷. Distribuirea micului ajutor în alimente celor cîteva sute de șomeri a fost reluată. La 17 februarie, 500 de șomeri din Sectorul II Negru au ținut o adunare și

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. 937, fila 331.

² Ibidem, fila 331 v.

³ Sindicatele revoluționare care, după dizolvarea sindicatelor unitare, s-au constituit sub denumirea de „independente” pentru a putea activa în condiții legale sau semilegale nu trebuie confundate cu sindicatele denumite independente înființate de socialistii independenți (și care la București aveau un sediu principal în str. Smîrdan nr. 30) sau de scizionistii desprinși din Sindicatele unitare (Müller și alții).

⁴ Vezi și ibidem, fond 5, dos. nr. 915, fila 347.

⁵ Un raport din 7 februarie 1932 al Brigăzii III a Siguranței, consemnînd că Ajutorul muncitoresc român organiza ajutorarea șomerilor și conferințe la care se expuneau ideile partidului comunist, trebuia să recunoască faptul că militanții Ajutorului muncitoresc român „au făcut ca la sediile secțiilor A.M.R.-ului să se adune zilnic cîte un număr apreciabil de șomeri” (ibidem, fond 1, dos. nr. 35, fila 238).

⁶ Ibidem, fond 1, dos. nr. 121, fila 90; fond 5, dos. nr. 937, fila 331 v.

⁷ Ibidem, fond 1, dos. nr. 35, fila 24.

au ales o delegație care a alcătuit și a prezentat Ministerului Muncii un memoriu cu privire la măsurile necesare pentru ușurarea situației șomerilor¹.

Alegerea comitetelor de acțiune ale muncitorilor ceferiști, Conferința pe țară a muncitorilor ceferiști din 20 martie 1932, alegerea Comitetului central de acțiune al muncitorilor ceferiști în frunte cu tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej constituiau un exemplu și un impuls și pentru celelalte detașamente ale clasei muncitoare, inclusiv pentru „armata de rezervă a proletariatului”, pentru șomeri. De altfel, dintre obiectivele de luptă ale Comitetului central de acțiune făcea parte și organizarea acțiunilor împotriva concedierilor, pentru reprimirea la lucru a feroviarilor conediați². Orientarea organizațiilor de partid de la C.F.R. spre activitatea pentru crearea comitetelor de acțiune a constituit un exemplu pozitiv, care a contribuit la orientarea pe această linie și a comuniștilor care activau în alte sectoare. Închegarea unității de acțiune a muncitorilor ceferiști, faptul că datorită activității comuniștilor de la C.F.R. în comitetele de acțiune ale muncitorilor ceferiști intrau, alături de comuniști, și social-democrați, socialisti independenti și muncitori fără de partid înlesneau închegarea unității de acțiune și în alte sectoare ale frontului luptei de clasă a proletariatului.

În martie 1932 autoritățile și-au anunțat intenția de a suprima complet orice ajutor de șomaj³. Dată fiind dezvoltarea năzuinței muncitorilor ocupati, ca și a șomerilor, spre unitatea de acțiune, ca urmare a activității desfășurate de comuniști, sindicalele din București conduse de socialistii independenti au considerat oportun să accepte propunerea sindicatelor revoluționare de a se întreprinde acțiuni comune pentru satisfacerea revendicărilor șomerilor. La sediul sindicatelor revoluționare s-au ținut în martie numeroase adunări cu șomerii, în care s-a subliniat necesitatea unor acțiuni (demonstrații și a. a.) în front unic a șomerilor din capitală pe baza unei platforme comune de revendicări⁴. Pentru a contribui la dezvoltarea unității de acțiune, comuniștii și ceilalți militanți ai sindicatelor revoluționare, de acord cu conducerea sindicatelor socialistilor independenti, au chemat șomerii la adunări în sediul acestora din urmă (de exemplu la 14 și 17 martie), în vederea discutării acțiunilor comune ce trebuiau întreprinse⁵. S-au constituit comitete de acțiune ale șomerilor pe sectoare și un comitet de acțiune pe întregul București, intitulat „Comitetul șomerilor din capitală”⁶. A fost elaborată o platformă comună de revendicări, discutată în adunări cu șomerii, care, sub forma unui memoriu îscălit de șomeri, urma a fi predată Ministerului Muncii de către o delegație

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 265.

² Vezi manifestul din 20 martie 1932 al Comitetului central de acțiune (ibidem, fond 69 dos. nr. 6 328, fila 128).

³ Ibidem, fond 1, dosar nr. 35, filele 314 și 432.

⁴ Astfel de adunări au avut loc la 19, 23, 24, 25 și 31 martie la 4 aprilie etc. (ibidem, filele 82, 374, 85, 314, 323 și 331).

⁵ Ibidem, filele 298, 300, 82 și 77.

⁶ Ibidem, fila 432.

comună a celor două organizații sindicale¹. Comitetul de acțiune a răspândit un manifest care chema muncitorii la acțiuni pentru îndeplinirea revendicărilor şomerilor (instituirea unui ajutor de şomaj pe socoteala statului și a patronilor, aplicarea unor măsuri pentru ca fondurile alocate de stat „asistenței şomerilor” să fie în adevăr folosite pentru acest scop)². S-au organizat manifestații și adunări ale şomerilor pentru obținerea unui ajutor real, împotriva hotărîrile autoritatelor de a suprima orice ajutor de şomaj cu începere de la 1 aprilie. La 16 și 18 martie, grupuri de şomeri, având în frunte militanți ai sindicatelor respective, s-au adunat în fața Ministerului Muncii și au cerut să li se dea de lucru și să se legifereze ajutorul de şomaj, îndreptindu-se după terminarea acestor manifestări spre sediile Ajutorului muncitoresc român³. La 28 martie, cîteva sute de şomeri din Sectorul II Negru⁴ au trimis delegație la autorități și au ținut adunări pentru a protesta împotriva faptului că drept „ajutor de şomaj” pe o săptămînă întreagă li s-a acordat ... o singură pînă⁵. În aceeași zi a avut loc o demonstrație a şomerilor din Sectorul IV Verde, în cursul căreia s-au împărțit manifeste îndreptate împotriva pregătirilor de război antisovietic⁶. A doua zi, la 29 martie, în fața unui oficiu al Ministerului Muncii a avut loc în cartierul Grivița o manifestație a circa 1 000 de şomeri pentru instituirea ajutorului de şomaj; şomerii au ocupat oficiul, ceea ce a dus la o ciocnire cu poliștii veniți să-i evacueze⁷.

La 1 aprilie, în același scop, în fața Ministerului Muncii s-au adunat din nou şomeri din sectoarele II Negru și III Albastru; au luat cuvîntul atât comuniști, cât și socialisti independenți⁸. După trei zile a avut loc o nouă demonstrație de stradă: şomerii din sectorul II Negru, refuzîndu-li-se distribuirea unui ajutor în alimente, „au plecat *in corpore*, în număr de 500 — 600, să demonstreze la Ministerul Muncii la primărie și pe Calea Victoriei”⁹. În fruntea demonstrației se aflau militanți ai sindicatelor revoluționare¹⁰. La 7 aprilie, o delegație aleasă de şomerii din Sectorul IV Verde a prezentat un memoriu de revendicări primăriei¹¹. La 8 aprilie a avut loc o nouă demonstrație de stradă și o adunare a şomerilor din Sectorul II Negru în fața primăriei de sector. „Şomerii au început să se adune în Calea Moșilor nr. 115, de unde la orele 16 vor porni spre primăria Sectorului Negru în frunte cu delegații Comitetului de acțiune”¹², semnală

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 3, dos. nr. 613, fila 257; fond 1, dos. nr. 35, filele 77 și 331.

² Ibidem, fond 1, dos. nr. 35, fila 432; cf. fila 85.

³ Ibidem, filele 76, 78 și 79.

⁴ Acțiunile şomerilor se organizau deseori pe sectoare, deoarece distribuirea mizerelor fonduri alocate de stat pentru „asistența şomerilor” intra în competența celor patru primării de sector existente atunci în capitală.

⁵ Ibidem, fila 315.

⁶ „Scînteia”, an. II, nr. 5—6 din 1932.

⁷ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 319.

⁸ Ibidem, fila 94.

⁹ Ibidem, fila 336 (notă a secției a IV-a a Siguranței din 4 aprilie 1932).

¹⁰ Ibidem, filele 66, 337 și 338 (note din 4 și 5 aprilie 1932 ale secției a IV-a a Sigurantei).

¹¹ Ibidem, fila 99.

¹² Ibidem, fila 341.

în cursul zilei de 8 aprilie o notă a secției a III-a a Siguranței din București. În săptămânilor următoare au avut loc și alte adunări ale şomerilor (de exemplu la 15 și 29 aprilie)¹.

Acțiunile şomerilor au determinat autoritățile să renunțe la planul de a suprma complet, în aprilie 1932, ajutorul de şomaj. Comitetul şomerilor din Bucureşti și-a încheiat însă temporar activitatea. Liderii socialisti independenti — care în cadrul Comitetului de acțiune căutaseră, fără succes, să înlocuiască acțiunile de masă prin tîrguieli cu autoritățile — au recurs la manevre scisioniste. Pe de altă parte, în sînul organizațiilor de partid în care mai persistau resturi ale sectarismului și oportunismului, nu se acorda atenția cuvenită necesității de a se dezvolta comitetele de acțiune ale şomerilor și de a se asigura activitatea lor permanentă.

În ciuda tuturor greutăților, activitatea comuniștilor pentru organizarea mișcării şomerilor a continuat. Militanții revoluționari veneau în locurile unde se strîngeau de obicei şomerii, îi îndemnau să facă demonstrații și să întreprindă alte acțiuni pentru satisfacerea revendicărilor lor, îi chemau să sprijine Blocul Muncitoresc-Tărănesc, să lupte pentru răsturnarea orînduirii capitaliste, împotriva războiului antisovietic². Autoritățile represive erau nevoie să recunoasă creșterea influenței comuniștilor printre şomeri. Astfel, relatînd că la 4 august comuniștii au îndemnat un grup de cîteva sute de şomeri strînsi în fața cantinei din Piața Amzei să facă o manifestație de stradă și că a avut loc o ciocnire cu poliția, o notă a Sîguranței semnală: „Menționăm că, datorită stării de mizerie în care se găsesc astăzi şomerii, comuniștii cîștigă în fiecare zi aderenți”³. Atunci cînd autoritățile încercau să suprime micul ajutor în alimente ce-l dădeau unui număr de şomeri, comuniștii din Bucureşti organizau demonstrații și adunări de protest ale şomerilor în cauză, care impuneau reluarea distribuirii alimentelor (la 7 și 22 iulie, 2 august, 25 octombrie etc.)⁴.

Acțiuni ale muncitorilor conchedați se desfășurau în întreaga țară. Puternice frămîntări au avut loc în legătură cu conchedierea muncitorilor de la Atelierele C.F.R. din Dej. Comuniștii din acest oraș care lucrau la C.F.R., în frunte cu tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, au dus o muncă intensă de organizare a muncitorilor ceferiști. Membrii sindicatului C.F.R. din Dej, în cadrul căruia se constituise o puternică opozitie roșie, au ales la începutul anului 1932 o nouă conducere pe baza frontului unic, în care au intrat muncitori comuniști, social-democrați și fără de partid. Noua conducere a sindicatului C.F.R. a organizat în ianuarie-martie 1932 o serie de puternice acțiuni ale muncitorilor ceferiști din Dej. Ca secretar al Comitetului central de acțiune creat la conferința pe țară din martie 1932 a muncitorilor ceferiști a fost ales delegatul sindicatului din Dej, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, sub a căruia conducere nemijlocită s-au desfășurat pregătirile și lucrările con-

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, filele 103 și 105.

² Ibidem, filele 106–110 și 441, 445 (note ale Sîguranței din mai–august 1932).

³ Ibidem, fila 113. Cf. fond 1, dos. nr. 133, fila 24.

⁴ Ibidem, filele 108, 115, 427 și 500–501.

ferinței. În legătură cu măsurile luate de guvernul burghezo-moșieresc pentru a arunca greutățile crizei economice asupra oamenilor muncii și pentru a sanctiona pe muncitorii ceferiști din Dej pentru acțiunile lor energice, Direcția generală a C.F.R., ca răspuns la moțiunile votate în adunările ceferiștilor din Dej în care se formulau revendicări economice și politice, a decis închiderea Atelierelor C.F.R. din acest oraș la 11 aprilie 1932 și concedierea muncitorilor¹.

Muncitorii ceferiști din Dej pe care Direcția C.F.R. i-a aruncat astfel în brațele șomajului au făcut o manifestație și alte acțiuni de protest împotriva concedierii, determinând Direcția C.F.R. ca în lunile următoare să angajeze o parte din ei la atelierele din Cluj și Apahida². Conferința regională a muncitorilor ceferiști din Transilvania, organizată de Comitetul central de acțiune la Cluj la 8 iunie 1932 și care și-a desfășurat lucrările sub conducerea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, a hotărât, pe linia stabilitării unei platforme de revendicări care să țină seama de condițiile locale și a întăririi legăturilor dintre muncitorii ocupați și șomeri, intensificarea acțiunilor pentru reprimirea la lucru a tuturor muncitorilor ceferiști condeață din Dej³. Comitetul de acțiune regional ales la acea conferință trebuia să se ocupe de organizarea acțiunii. Frământările ceferiștilor din Dej au continuat⁴, impunind ca muncitorii condeață de la Atelierele C.F.R.-Dej în aprilie 1932 să fie plasati la alte ateliere C.F.R. din Transilvania⁵.

Experiența activității desfășurate în cadrul sindicatelor reformiste de către comuniștii de la C.F.R. a fost folosită și în vederea organizării acțiunilor șomerilor. La Ploiești, comuniștii au continuat să acționeze în cadrul sindicatului socialist independent, singurul sindicat legal al petroliștilor. Comuniștii luau cuvîntul la adunările sindicatului, arătând că tîrguinelile conducețorilor oportuniști cu autoritățile nu vor aduce nimic, se pronunțau pentru acțiuni de masă⁶. Cu toate provocările puse la cale împotriva lor de oportuniștii din conducerea locală a sindicatului, comuniștii au izbutit să cîștige simpatia muncitorilor șomeri⁷. La 3 martie, de exemplu, la o adunare a șomerilor convocată de sindicatul socialist independent, au luat cuvîntul și comuniștii, chemînd pe muncitori să lupte împotriva regimului capitalist. Șomerii prezenți în sală au răspuns cu lozincile „Jos burghezia!”, „Trăiască comunismul!”⁸. Conducătorii adunării au încercat să ia comuniștilor cuvîntul, dar la cererea celor prezenți în sală a trebuit să-i lase în continuare să expună poziția partidului comunist.

⁸³ Arhiva C.C. al P.M.R., dos. nr. 18 325/21 036, fila 157; fond 5, dos. nr. 948, filele 83-84.

² Ibidem, fond 5, dos. nr. 947, fila 83; fond 1, dos. nr. 7, fila 173.

³ Arhiva C.C. al P.M.R., foto D 885, 954, 955, nota din 19 iunie 1932.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 6, filele 173 și 181.

⁵ Ibidem, fond 5, dos. nr. 948, fila 83.

⁶ Ibidem, dos. nr. 10 749, fila 101; dos. nr. 10 707, fila 33.

⁷ Ibidem, dos. nr. 10 706, fila 299.

⁸ Ibidem.

La Cluj, comuniștii care lucrau în Atelierele C.F.R. participau la ședințele cu șomerii convocate de conducerea sindicatelor amsterdamești din localitate, criticau refuzul liderilor reformiști de a organiza acțiuni de masă ale șomerilor¹. La 15 februarie, la chemarea organizațiilor din Cluj ale partidului comunist și U.T.C., a avut loc o demonstrație de stradă a șomerilor, cu steag roșu, sub lozinca „Pîine și muncă”; a avut loc o ciocnire cu poliția, fiind arestați mai mulți muncitori². La 9 iunie comuniștii și uteciștii din Cluj au pregătit o demonstrație antirăzboinică³. La această demonstrație au fost mobilizați numeroși șomeri, inclusiv țărani veniți în oraș să caute de lucru⁴. Demonstranții au străbătut străzile Clujului cu un steag roșu, cîntind cîntece revoluționare, manifestînd împotriva pregăririi războiului imperialist, manifestîndu-și solidaritatea cu U.R.S.S.⁵. Polițiștii și jandarmii au atacat pe demonstranți, arestînd 40 dintre ei⁶.

Demonstrații ale șomerilor au fost organizate de comuniști și în alte orașe. La Constanța, în ziua de 28 ianuarie a avut loc în fața localului Corporațiilor adunarea unor grupuri de șomeri care cereau să li se asigure plasarea la lucru, iar în caz contrar să li se asigure un ajutor în lemn și alimente⁷. Încercarea de a face o demonstrație de stradă a fost împiedicată de poliție⁸. La Oradea, în ziua de 18 martie s-a organizat în Piața Unirii o adunare împotriva scăderilor de salarii, a concedierilor, împotriva terorii. Demonstranții au avut o ciocnire cu polițiștii veniți să-i împărtășie. Ulterior a avut loc o demonstrație la care au participat 1 000 de oameni — muncitori, țărani și.a. — pentru acordarea de ajutor șomerilor și țăranoilor loviți de marile inundații din acel an; demonstranții au protestat de asemenea contra pregăririlor de război antisovietic⁹. Autoritățile comunale s-au văzut obligate să acorde un anumit ajutor bănesc șomerilor și țăranoilor loviți de inundații¹⁰. La fabrica „Astra” — Arad, organizația locală de partid a organizat o adunare împotriva concedierilor, pentru ajutor de șomaj¹¹.

La 8 iunie, în timp ce se desfășura la Arad parada oficială organizată în legătură cu împlinirea a doi ani de la venirea pe tron a lui Carol II, a avut loc o manifestație organizată de U.T.C. sub lozinca : „Vrem pîine,

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 322.

² Ibidem, fila 259 (notă a Direcției generale a poliției).

³ „Tînărul leninist”, an. VII, nr. 7 din iunie 1932.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 10, dos. nr. 2 554, fila 195.

⁵ Ibidem ; „Tînărul leninist”, an. VII, nr. 7 din iunie 1932.

⁶ „Tînărul leninist”, an. VII, nr. 7 din iunie 1932.

⁷ Ibidem, fila 438.

⁸ Ibidem, fond 5, dos. nr. 916, filele 394 și 438.

⁹ „Scînteia”, an. II, nr. 5—6 din 1932.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

vrem muncă”¹. Poliția încercând să împrăștie tinerii muncitori, „s-a incins o luptă între polițiști și demonstranți”².

Au avut loc demonstrații sau ciocniri ale șomerilor cu organele represive în diferite alte locuri la Prejmer³ lîngă Brașov, în 6 ianuarie, în bazinul carbonifer din județul Dîmbovița⁴, etc.

Dezvoltarea și sarcinile mișcării șomerilor erau analizate cu atenție de conducerea P.C.R. Plenarele din 1932 ale Comitetului Central al P.C.R., discutînd problemele și sarcinile mișcării revoluționare, ocupîndu-se în mod special de activitatea partidului în rîndurile muncitorilor ceferiști și petroliști, au examinat și problemele activității în rîndurile celorlalte detașamente ale oamenilor muncii. Plenara din aprilie a C.C. al P.C.R. a apreciat că „un succes important al partidului îl constituie campania larg desfășurată a șomerilor care a cuprins un șir de orașe... și care a dus într-un șir de locuri la concesii făcute șomerilor din partea guvernului (Iași, Oradea Mare), precum și atragerea în această campanie a muncitorilor ocupați, cu participarea în masă a ceferiștilor din București la demonstrație și îci colo și a țăranilor...”⁵. De asemenea, plenara a relevat, în legătură cu manifestațiile șomerilor, „rezistența hotărîtă a demonstranților față de poliție”⁶. Totodată, plenara din aprilie a atras atenția asupra lipsurilor activității partidului printre șomeri, și anume asupra caracterului insuficient de sistematic și permanent al acestei activități, care mai păstra uneori un aspect de campanie. Din această cauză, acțiunile șomerilor erau uneori spontane, răzlețe, fără a fi organizate și conduse de partid⁷. Sarcina organizațiilor de partid în această direcție era de a organiza și conduce mișcarea șomerilor, prin intermediul comitetelor de șomeri⁸.

În legătură cu această sarcină, era deosebit de importantă indicația plenarei asupra necesității de a se atrage la pregătirea acțiunilor, în spiritul frontului unic, muncitorii social-democrați nemulțumiți de politica oportunistă a liderilor reformiști⁹.

Plenara din octombrie 1932 a C.C. al P.C.R., ridicîndu-se din nou împotriva propunerilor liderilor reformiști de a se institui un „ajutor de șomaj” prin rețineri din salarii și preconizînd organizarea luptei

¹ „Tînărul leninist”, an. VII, nr. 7 din iunie 1932.

² Un raport telefonic din 8 iunie 1932 al chesturii de poliție din Arad, dind informații asupra manifestației, arăta că, „în momentul cînd s-a încercat răspîndirea lor (a demonstranților), o parte din ei s-a opus ordinului polițiștilor” (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 11, dos. nr. 2 806, fila 70).

³ Ibidem, fond 5, dos. nr. 916, fila 434.

⁴ Minele din Șotînga, Doicești, Gheboieni, Vulcană, Aninoasa fiind închise complet la începutul anului 1932, „agitarea printre locuitori se înțelege și, în noaptea de 9–10 aprilie crt., prin sunete de goarnă s-au adunat locuitorii din satele respective spre a porni dimineața spre oraș pentru a cere redeschiderea minelor”. Jandarmii au impiedicat demonstrația (ibidem, fond 5, dos. nr. 1 112, fila 296; raport din 11 aprilie 1932 al Prefecturii județului Dîmbovița, cf. ibidem, fila 295).

⁵ *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1929–1933*, vol. III, București, 1956, p. 442.

⁶ Ibidem, p. 435.

⁷ Ibidem, p. 442 și 451.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, p. 453.

pentru înființarea ajutorului de somaj pe socoteala statului și a patronilor și pentru îndeplinirea revendicărilor zilnice privind ajutorarea imediată a şomerilor, a atras din nou atenția asupra necesității legării luptei muncitorilor ocupăți cu a şomerilor, asupra necesității de a se lichida subaprecierea, manifestată de o serie de membri și organizații de partid, a activității printre şomeri. Alegerea comitetelor de şomeri, arăta plenara, constituia problema organizatorică fundamentală a mișcării şomerilor și principală verigă capabilă să asigure lichidarea răzlețirii și a slăbiciunilor mișcării şomerilor¹. De asemenea, plenara a accentuat necesitatea organizării acțiunilor împotriva noilor concedieri la C.F.R.². (În septembrie-octombrie 1932, Direcția generală a C.F.R. a concediat un număr de muncitori de la Atelierele C.F.R. „Grivița”³).

Pe linia acestor hotărîri, organizațiile de partid au înregistrat în noiembrie-decembrie 1932 succese în direcția organizării mișcării şomerilor în jurul comitetelor şomerilor.

Un rol important în organizarea comitetelor și acțiunilor şomerilor 1-a avut Comitetul central de acțiune al muncitorilor ceferiști. Acțiunile organizate sub îndrumarea directă a Comitetului central de acțiune al muncitorilor ceferiști și a secretarului său, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, în legătură cu noile concedieri de la C.F.R. au constituit un impuls pentru întreaga mișcare a şomerilor. Concomitent cu acțiunile împotriva concedierilor ale muncitorilor care lucrau la C.F.R.⁴ Comitetul central de acțiune al muncitorilor ceferiști a organizat și acțiuni ale muncitorilor ceferiști deveniți şomeri. Tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej se ocupa în mod direct de îndrumarea activității în rîndurile şomerilor proveniți de la C.F.R.⁵. La o ședință din noiembrie 1932 a activiștilor sindicatului C.F.R.⁶ din București care se ocupau cu activitatea în rîndurile şomerilor, ședință condusă de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, s-a hotărît organizarea unor demonstrații ale şomerilor⁷.

În vederea reînviiorii activității comitetelor de şomeri din București, comuniștii au organizat la 12 noiembrie, în Piața Amzei, o adunare a şomerilor, care „au hotărît ca marți 15 noiembrie să se aleagă dintre şomeri comitete de acțiune pe sectoare”⁸.

Tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a condus în mod nemijlocit, în repede rînduri, și adunările muncitorilor şomeri. Luînd cuvîntul la adunarea din 15 noiembrie din Piața Amzei, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a chemat pe şomeri să facă demonstrații în fața Ministerului Muncii, a primăriei și altor organe de stat, explicîndu-le că numai

¹ Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1929-1933, vol. III. București, 1956. p. 533-534.

² Ibidem, p. 533.

³ „Curentul” din 12 octombrie 1932. Cf. Arhiva C.C. al P.M.R., fond 68, dos. nr. 6 168, fila 177.

⁴ Vezi articolul semnat de V. Ionescu din „Studii”, nr. 1, XVI, 1963.

⁵ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 137.

⁶ În această perioadă, membrii sindicatului C.F.R. din București își aleseră deja un comitet format pe bază de front unic, în fruntea căruia se aflau membri ai P.C.R.

⁷ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 137.

⁸ Ibidem, fila 530.

prin acțiuni de masă vor putea impune asigurarea unui ajutor real de de șomaj¹.

Au mai vorbit încă nouă muncitori conediați de la C.F.R., activiști ai sindicatului C.F.R., chemind pe șomeri la acțiuni de masă pentru ajutor de șomaj².

La 17 noiembrie, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a luat din nou cuvîntul în fața muncitorilor șomeri adunați în Piața Amzei, care au făcut apoi o demonstrație în fața Ministerului Muncii³.

La 19 noiembrie, la o ședință cu șomerii ținută la sediul sindicatului C.F.R. din București, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej „le-a vorbit despre mizeria în care trăiesc șomerii”, despre metodele de luptă pentru îmbunătățirea situației lor⁴.

La 29 noiembrie, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, vorbind din nou șomerilor adunați în Piața Amzei, i-a chemat să participe la consfătuirile muncitorilor ceferiști, la ședințele sindicatului C.F.R. în vederea organizării unor acțiuni comune cu muncitorii ocupați⁵. Șomerii din București și-au ales comitete de acțiune pe sectoare, precum și un comitet de acțiune pe capitală⁶, care au organizat un sir de acțiuni adunări în fața Ministerului Muncii (ca de exemplu la 24 noiembrie)⁷ și a primăriei (21 decembrie), proteste ale șomerilor cărora li se refuza înscriserea pe liste de asistență de șomaj, acestea din urmă ducind de obicei la ciocniri cu poliția (ca, de exemplu, la 4 și 19 decembrie)⁸. Comuniștii îndemnau șomerii ca în acțiunile pentru revendicări imediate să aplice forme de luptă superioară, să pătrundă cu forță în localurile autorităților și, în semn de protest, să refuze a le părăsi pînă la obținerea unor ajutoare de șomaj. Muncitorii conediați de la C.F.R. care, din însărcinarea partidului, făceau agitație în locurile unde se strîngeau șomerii i-au îndemnat pe aceștia, la 23 noiembrie, „să plece în corpore la Ministerul Muncii și la primăria capitalei și să nu părăsească aceste instituții pînă cînd nu vor fi satisfăcuți. Șomerii manifestindu-și aprobatărea față de aceste chemări, a intervenit poliția, care a făcut arestări”⁹.

La 22 decembrie, comitetul șomerilor din capitală a organizat o puternică demonstrație a șomerilor în fața Ministerului Muncii pentru ajutorul de șomaj. O parte a șomerilor a pătruns cu forță în minister și nu l-a părăsit decît siliți de jandarmii¹⁰. În fruntea celor pătrunși în minister se aflau „cunoscuți comuniști”¹¹.

Cu sprijinul comitetelor de acțiune și al sindicatelor muncitorilor ceferiști s-au ales comitete ale șomerilor și în alte orașe. La Cluj, comi-

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 138.

² Ibidem.

³ Ibidem, fila 139.

⁴ Ibidem, fila 141.

⁵ Ibidem, fila 145.

⁶ Ibidem, filele 150 și 608.

⁷ Ibidem, fond 68, dos. nr. 6 238, fila 118.

⁸ Ibidem, fond 1, dos. nr. 35, filele 546 și 595.

⁹ Ibidem, fila 143.

¹⁰ Ibidem, filele 602 și 149.

¹¹ Ibidem, fila 149.

tetul sindicatului C.F.R., care era format pe bază de front unic și avea în frunte comuniști, membri ai Comitetului central de acțiune și ai comitetului de acțiune din Cluj, a convocat la 28 noiembrie la sediul sindicatului o adunare a șomerilor. La această adunare condusă de un membru al Comitetului de acțiune al ceferiștilor s-a discutat despre crearea comitetelor de acțiune ale șomerilor¹. A fost ulterior constituit un comitet al șomerilor din Cluj, cu delegați ai șomerilor de diferite profesiuni, care își avea sediul în localul sindicatului muncitorilor ceferiști². La sfîrșitul lunii noiembrie 1932 s-a constituit un comitet de acțiune al șomerilor și la Tg.-Mureș³.

Combativitatea, hotărîrea de luptă a muncitorilor șomeri era ilustrată de puternicele demonstrații însotite de ciocniri cu poliția, desfășurate în diferite orașe. La Brașov, organizația de partid locală a antrenat alături de comuniști, la acțiuni în front unic pentru ajutor de șomaj, peste 1 000 de muncitori șomeri⁴ — social-democrați și fără de partid. A fost ales un comitet de acțiune al șomerilor⁵. Comitetul de acțiune a lansat manifeste care chemau șomerii la o manifestație în ziua de 26 decembrie. În această zi, în ciuda interdicției autorităților, s-a desfășurat în front unic o mare demonstrație, cu placarde avînd lozinca „Vrem muncă și pîne”, la care, peste capul social-democraților de dreapta, au participat și muncitori social-democrați; a avut loc o ciocnire între muncitori și polițiști⁶.

La Gheorghieni, în ziua de 5 decembrie, din inițiativa organizației de partid locale s-au adunat în curtea primăriei șomeri din localitate, care au semnat un memoriu cerînd plata unui ajutor de șomaj, au pătruns în primărie și au declarat că nu vor pleca pînă nu va veni prefectul sau primarul să le satisfacă cererile⁷. Încercările poliției de a evacua șomerii au eşuat. Șomerii cintau cîntecce revoluționare, strigau lozinci : „Jos capitaliștii”, „Trăiască Rusia Sovietică”. Șefii autorităților locale refuzînd să vină la primărie, șomerii au părăsit în cele din urmă localul demonstrînd pe străzi.

Sub impulsul acțiunilor muucitorilor petroliști s-au dezvoltat, în primele zile ale anului 1933, acțiunile șomerilor din Ploiești. În a doua jumătate a anului 1932, datorită activității organizației de partid locale, în unele mari întreprinderi petrolifere muncitorii și-au ales comitete de acțiune pe bază de front unic. La 2 ianuarie, comitetul de acțiune de la rafinăria „Orion” a organizat o demonstrație a muncitorilor concediați de această întreprindere, care s-au îndreptat în masă spre Inspectoratul muncii spre a protesta împotriva concedierilor (în ajunul anului nou

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 565.

² Ibidem, fond 5, dos. nr. 948, fila 87.

³ Ibidem, fond 1, dos. nr. 35, fila 583.

⁴ „Scînteia”, an. III, nr. 8, din ianuarie 1933.

⁵ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 26, dos. nr. 4 232, fila 845.

⁶ Ibidem, fond 5, dos. nr. 890, fila 180 ; dos. nr. 26, fila 845 ; „Descătușarea”, an. III, nr. 11 din ianuarie 1933.

⁷ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 568 ; dos. nr. 124, fila 330 ; fond 10, dos. nr. 2 705, fila 183.

fuseseră conediați 400 de muncitori, iar la 2 ianuarie 300)¹. La 3 și 4 ianuarie, cu toate interdicțiile autorităților și atacurile poliției, au avut loc noi demonstrații de protest contra condecorierilor, ale muncitorilor condecorați de la „Orion” și a celor rămași în lucru².

În legătură cu noile condecorieri și cu noua agravare a șomajului, organizația de partid locală a chemat șomerii să-și aleagă comitete de acțiune care să organizeze demonstrații pentru instituirea asigurării de șomaj³. La 12 ianuarie șomerii din Ploiești au ținut o adunare și au ales un comitet de acțiune spre a organiza luptă pentru obținerea ajutorului de șomaj. Peste patru zile, comitetul de acțiune a organizat o demonstrație a șomerilor, care, după ce au manifestat pe străzi, s-au strâns în jurul primăriei și au pătruns înăuntru, de unde poliția i-a evacuat cu greu⁴.

Acțiunile din prima jumătate a lunii ianuarie 1933 ale muncitorilor petroliști condecorați au fost un simptom al frământării ce domnea în masa muncitorilor petroliști, un indiciu al pregătirilor de luptă, un preludiu direct al marilor lupte duse de către muncitorimea petrolistă la sfîrșitul lunii ianuarie și începutul lunii februarie 1933⁵.

Astfel, în preajma luptelor din ianuarie-februarie 1933, acțiunile șomerilor conduse de Partidul Comunist din România se dezvoltau în ritm rapid, în ciuda terorii guvernului burghezo-moșieresc și a manevrelor liderilor reformiști. Principala formă a acțiunilor șomerilor erau demonstrațiile de sătradă în fața autorităților burghezo-moșierești, însotite uneori de pătrunderea cu forță în sediile unor organe de stat. Poronite sub semnul revendicărilor imediate, arzătoare, ale șomerilor, aceste acțiuni îmbinau deseori revendicările economice legate de ajutorul de șomaj cu revendicări politice, cu revindicarea libertăților democratice și cu revendicări îndreptate împotriva pregătirilor de război antisovietice. Manifestațiile șomerilor organizate de P.C.R. duceau de multe ori la cicioziri cu poliția și jandarmii. Șomerii opuneau rezistență atacurilor organelor represive, smulgeau uneori din mânile lor pe cei arestați, apărau steagurile roșii, demonstrează-si în practică combativitatea, hotărîrea de luptă împotriva regimului burghezo-moșieresc. Lupta șomerilor, lupta întregului proletariat, a cărei parte integrantă erau acțiunile șomerilor, a constituit factorul care a obligat autoritățile burghezo-moșierești să accepte unele concesii, să aloce unele fonduri, foarte mici, pentru „asistența de șomaj”.

Este adevarat că, din cauză că în acea perioadă în activitatea partidului și a conducerii sale se mai manifestau puternice resturi ale opor-

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. nr. 807, fila 76.

² Ibidem, filele 99, 100, fond 79, dos. nr. 7 602, fila 9.

³ Ibidem, fond 79, dos. nr. 7 589, fila 10.

⁴ Ibidem.

⁵ În ianuarie 1933 au mai avut loc demonstrații pentru reprimirea celor condecorați ale metalurgiștilor din Reșița, de la Astra-Arad, din Brăila, demonstrații pentru ajutorarea șomerilor ale minerilor din Anina etc.

tunismului, sectarismului, tendințelor de izolare de mase¹, posibilitățile obiective, considerabila creștere a acțiunilor șomerilor n-au fost pe deplin folosite pentru a imprima acestor acțiuni continuitatea, organizarea și întreaga amplioare corespunzătoare condițiilor existente. Tocmai de aceea acțiunile desfășurate nu au putut duce la impunerea asigurării ajutorului obligator de șomaj, iar fondurile distribuite de autorități șomerilor în cadrul „asistenței sociale” de șomaj au fost, în ansamblu, neînsemnate. În ciuda greutăților și slăbiciunilor, caracteristica precumpăratoare, esențială a luptei șomerilor a fost tocmai dezvoltarea rapidă, puternică a luptei lor revoluționare și a influenței partidului comunist în rindurile lor, care arătau maturizarea condițiilor pentru ridicarea luptei maselor pe o treaptă nouă, superioară.

Dezvoltarea activității Partidului Comunist din România în rindurile șomerilor și dezvoltarea acțiunilor acestora constituiau unul dintre aspectele particulare ale dezvoltării generale a activității partidului și a influenței sale în rindurile maselor largi populare, aflate în plină radicalizare, oglindeau maturizarea factorilor și a proceselor care au pregătit organizarea de către Partidul Comunist din România a luptelor muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933.

Acțiunile muncitorilor șomeri ilustrează totodată influența pe care o avea însupra celorlalte categorii de oameni ai muncii închegarea unității de acțiune a muncitorilor ceferiști și, în general, luptele muncitorilor ceferiști. Acțiunile șomerilor oglindeau de asemenea forța exemplului dat de formele largi, deschise, variate de mobilizare a maselor aplicate de organizațiile de partid care își desfășurau munca în rindurile muncitorilor ceferiști. Făurirea comitetelor de acțiune alese de mase pe baza frontului unic și în general folosirea formelor deschise de activitate, adecvate creșterii combativității și stării de spirit revoluționare a maselor, aplicate pe scară largă de activiștii de partid care lucrau la C.F.R. și promovate de partid prin intermediul Comitetului central de acțiune au contribuit la orientarea spre aceste forme și a activiștilor de partid care își duceau munca în alte domenii, de pildă, în rindurile șomerilor. Totodată, rolul direct pe care l-au avut Comitetul central de acțiune al muncitorilor ceferiști și, sub îndrumarea lui, comitetele de acțiune locale și comitetele sindicatelor C.F.R. situate pe platforma unității de acțiune în organizarea Comitetelor de acțiune ale șomerilor și a acțiunilor lor la București, Cluj, s.a. confirmă rolul muncitorimii ceferiste ca detasament principal al clasei muncitoare, ale cărei acțiuni erau capabile să atragă în luptă și alte largi pături ale oamenilor muncii, confirma justețea orientării partidului comunist spre concentrarea eforturilor în direcția organizării mișcării muncitorilor ceferiști.

Activitatea P.C.R. în rindurile șomerilor, eforturile depuse pentru dezvoltarea solidarității între șomeri și muncitorii care lucrau au înlesnit în același timp dezvoltarea grevelor și luptei muncitorilor ocupati.

¹ Chiar la ședința din 31 ianuarie a comitetului local al P.C.R. din București s-a apreciat că activitatea în rindurile șomerilor și legătura cu comitetul șomerilor nu au fost suficient de intense (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, inv. 8, dos. nr. 116, filele 221—222, 226—227).

Raportul pregătit de Comitetul central de acțiune al muncitorilor ceferiști pentru congresul muncitorilor ceferiști proiectat la un moment dat pentru sfîrșitul anului 1932 constata că „șomerii în mai multe cazuri n-au mers ca spărgători de grevă, formind împreună pichetele de grevă”¹.

Progresele realizate în activitatea partidului comunist în rîndurile șomerilor, acțiunile șomerilor, deseori comune cu ale muncitorilor ocupați, mai ales ceferiști și petroliști, desfășurate în 1932, legăturile stabilite în cursul acestor acțiuni între luptele muncitorilor ceferiști și ale șomerilor au pregătit condițiile pentru ca, în cursul marilor bătălii proletare din ianuarie-februarie 1933, Partidul Comunist din România să mobilizeze alături de muncitorii ceferiști și petroliști, împreună cu alte categorii de oameni ai muncii, și pe șomeri.

Studierea activității desfășurate de P.C.R. în rîndurile șomerilor în preajma marilor bătălii de clasă din februarie 1933 contribuie la înțelegerea condițiilor în care, în focul luptelor glorioase din 1933 ale muncitorilor ceferiști și petroliști, s-a înfăptuit o cotitură în dezvoltarea mișcării revoluționare din țara noastră condusă de Partidul Comunist din România.

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КПР СРЕДИ БЕЗРАБОТНЫХ НАКАНУНЕ ЯНВАРСКО-ФЕВРАЛЬСКИХ БОЕВ 1933 г.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются некоторые стороны деятельности, которую развернула Коммунистическая партия Румынии среди безработных в период, предшествовавший февральским событиям 1933 г., деятельности, создавшей условия для мобилизации безработных вместе с широкими слоями трудящихся масс на великую борьбу, начатую рабочими железнодорожниками и нефтяниками. На основе архивных материалов и печатных сведений того времени, описываются выступления безработных, организованные КПР в 1932 г. Эти выступления часто развертывались совместно с выступлениями занятых рабочих, главным образом рабочих железнодорожников. В своей деятельности в рядах безработных Коммунистическая партия Румынии использовала опыт, накопленный в организации движения железнодорожников. В статье приводятся новые документы относительно деятельности, проводившейся среди безработных Центральным комитетом действия железнодорожных рабочих и его секретарем товарищем Георге Георгиу-Деж, а также местными комитетами действия железнодорожников. Были достигнуты успехи в области создания — по инициативе КПР — комитетов действия безработных как органов единого фронта, снизу, в который входили коммунисты, социал-демократы и беспартийные. Главной формой действия безработных являлись демонстрации, в которых требование пособия по безработице сочеталось с политическими требованиями (демократические свободы).

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Cota Db XVI—1.

В течение 1932 г. происходили мощные демонстрации безработных, организованные КПР, часто приводившие к столкновениям с полицией, так как безработные оказывали сопротивление репрессивным действиям властей. Эти выступления подготовили почву для проявлений солидарности безработных с борьбой рабочих железнодорожников и нефтяников в январе—феврале 1933 года.

L'ACTIVITÉ DU P.C.R. PARMI LES CHOMEURS À LA VEILLE DES LUTTES DE JANVIER—FÉVRIER 1933

RÉSUMÉ

L'étude expose certains aspects de l'activité menée par le Parti Communiste de Roumanie dans les rangs des chômeurs au cours de la période précédant les événements de février 1933, activité qui a créé les conditions nécessaires pour la mobilisation des chômeurs — à côté d'un grand nombre d'autres éléments des masses laborieuses — au moment des grandes luttes des cheminots et des ouvriers du pétrole. L'auteur expose, sur la foi de documents d'archives et de la presse du temps, les actions accomplies par les chômeurs, organisées par le P.C.R., au cours de l'année 1932. Plus d'une fois, ces actions étaient menées de concert avec celles des ouvriers occupés, notamment des cheminots. Il est évident d'ailleurs que l'activité du P.C.R. dans les rangs des chômeurs a bénéficié dans une large mesure de l'expérience acquise par le parti lors de l'organisation du mouvement des cheminots. L'auteur cite des documents inédits concernant l'activité menée parmi les chômeurs par le Comité Central d'Action des cheminots et par son secrétaire, le camarade Gh. Gheorghiu-Dej, ainsi que celle des comités d'action des cheminots. Un succès dû à l'initiative du P.C.R. fut la création des comités locaux d'action des chômeurs, en tant qu'organes du front unique composé de communistes, de sociaux-démocrates et de sans-parti. Le plus souvent, c'est aux démonstrations que les chômeurs avaient recours pour soutenir leurs revendications économiques (secours de chômage) et politiques (libertés démocratiques, cessation des préparations pour la guerre antisoviétique). Au cours de l'année 1932, les chômeurs ont effectué de puissantes démonstrations organisées par le P.C.R. qui occasionnèrent maintes fois des chocs avec la police, les manifestants s'opposant par la force aux attaques des organes de répression. Ces actions furent le prélude des actions de solidarité des chômeurs qui se produisirent lors des luttes des cheminots et des ouvriers du pétrole en janvier-février 1933.

www.dacoromanica.ro

DESPRE STRUCTURA SOCIALĂ A ORAȘULUI MOLDOVENESC LA MIJLOCUL SEC. AL XIX-LEA

DE

L. BOICU

Studierea orașului, a originii și evoluției sale, a rolului pe care l-a jucat în dezvoltarea economică și social-politică a societății ocupă un loc remarcabil în istoriografie nu numai prin importanța deosebită a problemelor pe care le implică, ci și prin excepțional de bogata literatură care i-a fost consacrată. Apariția și răspândirea unor școli și curente în istoriografia burgheză pot fi puse în legătură și cu studiul orașului. Numai cercetarea și stabilirea originii și a evoluției orașului medieval au dat naștere la numeroase teorii, dintre care cea a lui Henri Pirenne, potrivit căreia „orașele sunt opera negustorilor; ele nu există decât prin ei”¹, reluată recent de americanul Stephenson², a fost larg răspândită.

Istoricii marxiști explică însă apariția și dezvoltarea orașelor în strînsă legătură cu dezvoltarea forțelor de producție și cu procesul separării meșteșugului de economia-sătească, acordind un rol determinant meșteșugarilor. Ei au ajuns la această concluzie pornind de la factorul hotărător al procesului de apariție și dezvoltare a orașului: adâncirea diviziunii sociale a muncii, care a dus la desprinderea meșteșugarilor de economia sătească, la întemeierea de către aceștia din urmă a unui nucleu care a stat la baza constituirii orașului în care ei au jucat un rol important.

Abordată în istoriografia burgheză românească numai sub aspect juridic sau politic, edilitar sau urbanistic, istoria orașului de pe teritoriul patriei noastre a fost infățișată într-un cadru strîmt, în care analiza factorilor esențiali și determinanți ai dezvoltării vietii urbane nu și-au găsit locul cuvenit.

Cei mai mulți dintre istorici, sociologi și economisti neabordând procesul istoric de pe poziții materialiste, nu au văzut în dezvoltarea

¹ Henri Pirenne, *Les villes et les institutions urbaines*, tom. I, Paris-Bruxelles, 1939, p. 47.

² Vezi critica concepției lui Stephenson la I. A. Levițki, *Средневековый город в кристалле американского историка*, în „Средние века”, vol. III, Moscova, 1951, p. 288 și urm.

forțelor de producție elementul determinant al transformărilor prin care a trecut orașul, nu au sesizat prefacerile și evoluția categoriilor sociale specific orășenești care au oferit orașului acea forță materială și spirituală care l-au situat mai presus de sat și i-au dat rolul conducător în societate încă în perioada de descompunere a feudalismului.

Problemele esențiale ale istoriei orașelor noastre au fost doar în parte lămurite de către istoriografia noastră marxistă, deși ele, nu-i mai puțin adevărat, au fost abordate în mai toate monografiile și studiile consacrate istoriei social-economice și în mod special în lucrările privitoare la luptele de clasă în orașe, la procesul de sporire a populației orășenești și.a.

Cu toate succesele dobândite în această direcție, ni se pare totuși de netăgăduit că în privința istoriei orașului mai sunt încă multe de făcut. Bunăoară, o problemă atât de însemnată ca structura socială a orașului în perioada de ascensiune a capitalismului, problemă prin lămurirea căreia să ar putea preciza locul real al orașului în viața socială a țării, rolul real al categoriilor sociale orășenești în infăptuirea marilor evenimente istorice care au grăbit prăbușirea regimului feudal este încă insuficient studiată.

★ |

Cercetarea structurii sociale a orașului în condițiile decăderii feudalismului și ascensiunii capitalismului impune luarea în considerație a faptului că în societate domnește orașul și nu satul, că dezvoltarea orașului este legată indispensabil de mișcarea înainte a societății de la feudalism la capitalism¹, că dezvoltarea orașului în acea epocă nu a fost numai un rezultat al transformărilor interne orășenești, ci și un rezultat al progresului social-economic la sate și al luptei de eliberare a țăranilor împotriva feudalismului; ea mai presupune cunoașterea progreselor pe care le-a făcut diviziunea socială a muncii, stabilirea cu o precizie pe cît posibil de mare a măsurii în care orășenii sunt rupti de agricultură, a măsurii în care categoriile sociale specific orășenești se diferențiază de restul populației, poziția pe care o dețin ele în viața economică și socială a orașului și.a.m.d.

Lămurirea acestor chestiuni atât de importante ar fi de dorit să se facă prin utilizarea unor izvoare sigure și de prima mînă. Din capul locului trebuie să spunem însă că stabilirea structurii sociale a orașului moldovenesc nu poate fi făcută decât cu aproximație, dat fiind că statisticile din 1838, 1845, 1851 și 1859, singurele materiale documentare pe baza cărora se poate întreprinde o astfel de operație, au multe lipsuri și imperfecțiuni, iar erorile în alcătuirea lor ating uneori procentajul de 28%². Evaziunea fiscală, poziția refractară a boierimii față de recensăminte³, confundarea categoriilor sociale, nefînregistrarea consecventă a boierilor, sudișilor și a populației de alt rit decât cel ortodox, ridică în fața istoricului mari dificultăți.

¹ P. G. Rîndziunski, *Городское ерактдансство дореформенной России*, Moscova, 1958, p. 10.

² N. Șuțu, *Opere economice*, Edit. științifică, București, 1957, p. 254.

³ Vezi J. Neigebauer, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Breslau, 1854, p. 295 (ed. a II-a).

În ceea ce ne privește, am încercat să împlinim aceste goluri prin folosirea tuturor izvoarelor publicate și inedite de natură să ne ofere fie și un minimum de certitudine asupra datelor pe baza cărora tragem concluzii. Sarcina că erorile care nu au putut și nu pot fi corectate nu modifică concluziile generale care se impun.

Abolirea monopolului otoman asupra comerțului exterior (1829), anularea unor taxe și practici feudale interne, instituirea prin Regulamentul Organic a unui regim de ordine relativă în administrație și finanțe, obținerea de către orașeni a unor drepturi limitate de autoconducere și îndeosebi rapidă dezvoltare a producției de mărfuri după 1829 și adâncirea diviziunii sociale a muncii au avut o puternică înrăurire favorabilă asupra dezvoltării orașelor. Acestea continuă să-și schimbe înfățișarea într-un ritm mai accelerat decât în epoca pre-regulamentară, populația lor crește vertiginos, în cele mai multe dintre ele ea se dublează în cîteva decenii și, ceea ce-i mai important, structura socială a orașelor suferă prefaceri vizibile în sensul că un număr sporit de orașeni se rup parțial și, într-o oarecare măsură, chiar total de agricultură, practicind îndeletniciri specific orășenești. „Dezvoltarea economiei de mărfuri înseamnă — spune Lenin — [...] eo ipso separarea de agricultură a unei părți din ce în ce mai mari a populației, adică creșterea populației industriale pe seama celei agricole [...] ; nu ne putem închipui capitalismul fără o sporire a populației comerciale-industriale pe seama celei agricole”¹.

Vechile tîrguoare își schimbă caracterul medieval de reședință a unei autorități ; ele devin centre de schimb de însemnatate locală. Cele mai multe dintre orașe sunt centre de schimb de importanță regională, iar unele (Iași, Galați) de importanță națională. Locuitorii ocolului Cîrligătura (Iași) arătau la 1841 că obiectele de care „au trebuință le cumpără de prin tîrguri”².

Miile de documente din Arhivele Statului Iași referitoare la acte de proprietate dovedesc că în principalele centre urbane ale Moldovei, și în special la Iași, bunurile imobiliare, inclusiv și îndeosebi parcelele de teren din moșiiile orașelor și „dughenile”, erau angrenate la mijlocul veacului trecut într-o mare măsură în circulația mărfurilor. Așadar, aveau loc transferuri masive de proprietăți și posesiuni de la o categorie socială, adesea boieri și mănăstiri, către alta — negustori și meșteșugari instărați. În orașe, ierarhia socială începea să fie apreciată nu după tipicuri feudale, ci după criterii materiale.

Diviziunea socială a muncii, „baza întregului proces de dezvoltare a economiei de mărfuri și a capitalismului”, cum o numește Lenin³, făcea mari progrese. Avea loc o specializare progresivă a meșteșugurilor și a negustorilor, însotită de un intens proces de diferențiere și stratificare materială. Negustorii și meșterii treceau cu repezicjune dintr-o treaptă sau stare în alta⁴. Unii se îmbogățeau, alții se ruinau. Unii devineau

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, Editura politică, Buc., 1961, p. 24.

² Arh. St. Iași, Tr. 1759, op. 2 008, nr. 1877, f. 45.

³ V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 23.

⁴ Vezi pentru anul 1845, Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 938 ; Tr. 1768, op. 2018, nr. 880-

patroni de ateliere, iar alții lucrători angajați. Relațiile de producție capitaliste tindeau să devină sau chiar deveniseră precumpănitore în principalele orașe moldovenești.

Victoria deplină a relațiilor de producție capitaliste și progresul lor mai iesnicios întîmpinău însă mari obstacole, căci economia Moldovei la mijlocul secolului trecut mai păstra încă multe din caracteristicile esențiale ale modului de producție feudal. În principala ramură economică — agricultura — dominau relații de producție feudale, puterea politică și în mare parte cea economică se aflau în mîna marilor proprietari funciari, suzeranitatea turcească nu fusese înlăturată.

Marea majoritate a tîrgușoarelor și multe din capitalele de ținut (Dorohoi, Vaslui, Fălcu, Roman) pînă la mijlocul sec. al XIX-lea) erau proprietăți particulare, boierești și mănăstirești. Locuitorii lor aveau obligații feudale. Dreptul de a vinde bunurile de primă necesitate era monopol al proprietarilor. Chiar în orașele zise libere, libera concurență era îngăditată; asupra desfacerii bunurilor de primă necesitate (plîne, carne, băuturi, iluminare) era instituit monopolul eforiilor. Imigrarea țăranilor în orașe era împiedicată prin prevederile restrictive ale Regulamentului Organic și ulterior prin așezămîntul din 1851. În pofida principiilor proclamate prin Regulamentul Organic, circulația oamenilor precum și a mărfurilor se lovea de numeroase piedici (taxe de intrare în orașe, taxe asupra desfacerii în piete a bunurilor de schimb, taxa râvașelor de drum impusă birnicilor, brudina care se plătea la trecerea apelor curgătoare și.a.). Mijloacele bănești nu luau întotdeauna o destinație firească. Investițiile productive în orașe, formarea capitalului industrial deci, erau lente și se făceau în proporții mici. În orașe dominau capitalul comercial și cel cămătăresc. Si la noi, ca pretutindeni, regimul feudal constituia o mare piedică în calea dezvoltării oraselor,

Cu excepția orașelor Iași, Galați, Bacău, Focșani și a tîrgurilor Neamț și Piatra Neamț care, toate la un loc, aveau cîteva fabricuțe cu un număr total de lucrători ce nu depășea cifra 300, în restul orașelor și al tîrgurilor din Moldova funcționau cîteva zalhanale-manufacturi (Huși), cîteva zeci de ateliere ale cooperăției capitaliste simple, 6 tipografii (3 la Iași, 2 la Galați și una la mînăstirea Neamț) și 2 litografii (Iași)¹. Rezultă, aşadar, că în orașele moldovenești domina în ramura producției industriale mică producție de mărfuri. Afirmația ni se pare de netăgăduit și ea poate fi demonstrată prin numărul mic al meșteșugărilor de treapta I-a și a II-a. În forma de producție a cooperăției capitaliste simple pot fi sigur încadrați numai meșteșugarii de treapta I-a și parte din cea de a II-a, căci Marx consideră cooperăția capitalistă simplă o „*formă de muncă* în care un *număr mare de persoane* lucrează una alături de alta...”². Or, după cum se știe, majoritatea covîrșitoare a atelierelor industriale din Principatele Romîne nu aveau mai mult de 1 – 3 lucrători salariați. Chiar dacă numărul celor care pot fi plasați între patronii de ateliere ale cooperăției capitaliste simple ar spori prin

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16 587 (nepaginat).

² K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a III-a, E.S.P.L.P., Buc., 1957, p. 345.

adăugirea meșteșugarilor de rit mozaic și sudiți (a căror clasificare nu apare în statisticile moldovenesti), credem că raportul nu s-ar modifica sensibil în favoarea cooperăției capitaliste simple.

Predominarea în orașe și târguri în domeniul producției industriale a micii producții, slaba dezvoltare a cooperăției capitaliste simple și în deosebi a manufacturilor, precum și faza de început în care se află industria mecanică explică caracterul meșteșugăresc-negustoresc și într-o măsură rural al orașului moldovenesc. Ruptura totală a orașului de sat nu se produsese, căci numai industria mecanizată „...a desăvîrșit victoria orașului comercial asupra satului”¹.

În cele ce urmează ne propunem ca, după o expunere statistică succintă și pe categorii fiscale a populației principalelor orașe și târguri² din Moldova la mijlocul sec. al XIX-lea, să precizăm pe cît posibil mai detaliat configurația socială³ a orașului moldovenesc, forța economică și politică a diferitelor categorii sociale orășenești, sporirea populației pe calea imigrării în orașe și a.

În fruntea orașelor moldovenesti se află Iașul, care ni se înfățișează la jumătatea secolului trecut și ca unul din cele mai populate centre urbane din răsăritul Europei. El depășea Kievul⁴, Belgradul, Sofia și

¹ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 3, Edit. politică, București, 1958, p. 62.

² În perioada care face obiectul studiului nostru nu s-a făcut o deosebire precisă, pe baza unor criterii sigure, între oraș și târg. În statistică, târgurile erau trecute la un loc cu orașele: 40 de orașe și târguri în 1832, 44 în 1849 și 78 în 1859 (vezi *Documente privitoare la istoria economică a României 1766—1861. Moldova*. Seria A, vol. II, Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1960, p. VII). Încercările ulterioare ale istoricilor și sociologilor burzhezi de a delimita cele două noțiuni au rămas infructuoase. Istoricii marxiști definesc orașul pornind de la indicația lui Marx că „baza oricărei diviziuni a muncii dezvoltate și întreținute prin mijlocirea schimbului de mărfuri este separația dintre sat și oraș. Se poate spune că întreaga istorie economică a societății se rezumă la evoluția acestui antagonism” (K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a III-a, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 370); Astfel, de exemplu, A. A. Zimin (*Cocmaši russkikh gorod XVI v.*) în „Исторические записки”, nr. 52, (1955) p. 337) trece centrele importante negustoresc și meșteșugăresc în rîndul orașelor; V. V. Stoklika-Tereškovici (*Origină orașului feudal în apusul Europei*, în „Analele româno-sovietice. Istorie” nr. 2, 1955, p. 49) socotește orașe acele așezări în care predomină meșteșugarii. Deosebirea între târg și oraș este făcută cu multă precizie de E. V. Gutnova în recenzie la cartea lui I. A. Levîțki, *Города и городское ремесло в Азии X—XII вв.*, Moscova, 1960, recenzie publicată în „Средние века”, vol. XX (1961), p. 242. Împărtășind părerea lui Levîțki și a majorității specialiștilor sovietici, E. Gutnova ia meșteșugurile drept criteriu al deosebirii între oraș și târg. Târg este, înainte de toate, un centru de schimb; orașul este o așezare în care s-a separat deja un nou domeniu al producției materiale: meșteșugurile. Aceasta este criteriul principal al deosebirii, nu însă și unicul căci altfel am descoperi multe orașe cu „caracter sătesc” și multe sate cu „caracter orășenesc” (vezi P. G. Rîndziunski, *op. cit.*, p. 12). La elementul principal care definește orașul — meșteșugurile — mai trebuie adăugate și altele: specificul vieții orășenești (centru administrativ, cultural, urbanistică, situația juridică a locuitorilor săi în epoca de destrămare a feudalismului etc.). Pornind tocmai de la aceste criterii vom deosebi în cursul expunerii noastre orașele de târguri. În Moldova, în acea epocă, târgul, spre deosebire de oraș, era întrădevăr aproape exclusiv un centru de schimb.

³ Delimitarea categoriilor sociale o vom încerca pornind de la categoriile fiscale. După cum se știe, recensămintele populației în acea epocă erau alcătuite în funcție de categoriile fiscale, nu sociale.

⁴ La 1840 Kievul avea 44 781 locuitori („Історія України”, Видавництво Академії наук Української Р.С.Р., tom. I, Kiev, 1960, p. 281).

*Tabelul I
Populația principalelor orașe ale Moldovei
Capă de*

Orașele	Meșteșugarii clasificați pe trepte					Negustorii clasificați pe stări					Populația de rit mozaic
	I	II	III	Calfe	Total fam.	I	II	III	Calfe	Total fam.	
Iași	1	16	508	1 055	1 580	8	33	378	748	1 167	6 178
Botoșani	2	16	306	542	866	1	14	193	235	443	2 464
Galați	5	21	373	317	716	4	18	407	341	770	234
Roman	17	64	178	207	466	15	53	136	55	259	584
Bacău	—	1	162	56	219	1	11	93	52	157	435

* Tabelul a fost întocmit după datele catagrafiei din 1845 a orașelor și a târgurilor moldovene. Catagrafia se află la Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619. Catagrafla fiind incompletă, am am putut extrage pentru toate orașele date care să ne legăduie stabilirea precisă a numărului locuitorilor lor. Tabelul întocmit de noi respectă formularul catagrafilor. În felul acesta, avem posibilitatea să facem comparațiile care se impun în vederea analizei modificărilor pe care le auferă structura socială a orașelor. De altfel, o clasificare numerică a populației pe stări sociale este imposibilă pentru acea epocă. Datele pe care ni le oferă statistică sunt mai aproape de realitate decât oricare alt izvor de această natură. Ele pot fi utilizate atât pentru corectarea informațiilor furnizate de pildă d- N. Sutu, J. Negebauer (op. cit., p. 802), Al. D. Moruzi (*Progrès et liberté*, Galați, 1861) *Dictionnaire universel théorique et pratique du commerce et de la navigation*, tom. II.

*Tabelul II
Populația târgurilor Moinești
Capă de*

Târguri	Meșteșugarii					Negustorii					Populația de rit mozaic	
	Treapta			Calfe	Total	Starea			Calfe	Total		
	I	II	III			I	II	III				
Tg. Ocna	—	—	10	22	32	—	2	21	18	41	42	
Moinești	—	—	30	9	39	—	1	23	66	90	178	

* Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 912.

Δ Lă totalul indivizilor trebuie adăugat, pentru fiecare târg în parte, cîțiva zeci de boieri și funcționari nelnscrisi în catagrafii.

era mai mic decât București cu aproximativ 10 000 de locuitori. Între 1820, cînd Iașul avea 21 000 — 22 000 de locuitori¹, și jumătatea veacului, populația lui a sporit de aproximativ trei ori. De altfel, în epoca

¹ Vezi „Ioan Neculce. Buletinul muzeului municipal Iași”, Fasc. 3, (1923) p. 4—5. Numărul locuitorilor orașului Iași în acei ani l-am calculat adăugind și cei 158 de boieri (vezi p. 18 a aceluiași număr din „Buletinul Ioan Neculce”), care n-au fost inclusi de către alcătitorii statisticii.

1

la jumătatea veacului al XIX-lea *

familie

Sudi- ții	Birni- cii	Căpă- tieri	Tigani mănăs- tiști	Beje- nari	Stări nesupuse dărilor					Total familii	Total aproxi- mativ indi- vizi Δ
					Slugi boie- rești	Privi- legiați	Eclesi- astici	Bătrâ- ni ne- volnici	Vădu- ve. Orfani		
993	1 264	—	187	—	237	146	264	273	129	12.418	63.000
289	558	105	34	—	39	44	96	162	228	5 348	27.000
1 430	662	329	45	72	25	74	69	143	126	4 695	24.000
53	400	58	97	—	53	37	37	129	136	2.309	12.000
70	226	147	—	61	12	22	23	42	78	1.492	8.000

Paris, 1863, p. 1806, cît și, îndeosebi, pentru aprecierea critică a stîrilor, adesea fanteziste, puse în circulație de călătorii străini.

Δ Totalul indivizilor a fost făcut prin sumărirea cu cinci a totalului numărului de familii, procedeu unanim admis și a cărei justitate a fost pe deplin confirmată. El este totuși aproximativ și întotdeauna cu cteva sute mai mare decât rezultatul înmulțirii cu cinci a numărului de familii. Cele cteva sute reprezintă numărul aproximativ al bolerilor și funcționarilor, care nu au fost înregistrati în statistică. În catastrofa din 1845 nu a fost înregistrat nici un număr de familiile de rit mozaic din orașul Iași. Acest număr, inclus în tabelul nostru, l-am luat din sămîle vîstieriei pe anii 1846–1847 (Analele Parlamentare ale României, P. a II-a, t. XLV, p. 401, t. XV, p. 897), sămi care au fost întocmite după cataografia evrelor din 1845–1846.

2

și Tg. Ocna la 1845 *

familie

Sudi- ții	Birni- cii	Căpă- tieri	Beje- nari	Oamenii cămăra- i ocnei	Tigani	Nesupuși dărilor					Total fam.	Total aproxi- mativ indivizi Δ
						Ecle- siastici	Nevol- nici	Vă- duve	Alte cate- gorii	Total		
25	132	142	78	997 [⊖]	—	81	210	203	80	574	1257 [⊖]	6 287
4	95	10	—	—	—	—	33	—	76	• 109	525	2 625

⊖ În catastrofa, la această rubrică, apare numărul indivizilor și nu al familiilor.

⊖ Aproximativ.

regulamentară, aproape toate orașele moldovenesti își dublează populația, iar unele tîrguri, ca de pildă Fălticeni, și-o măresc de peste patru ori¹.

Cresterea populației urbane, un fenomen caracteristic perioadei de destrămare a feudalismului și de ascensiune a capitalismului, are loc pe calea sporului natural și pe calea imigrării externe și interne.

¹ În 1832, Fălticeni avea 898 de familii, iar în 1849 peste 3 400 de familii. Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 2095 f. 386 și Tr. 885, op. 1011, nr. 7. În tabelul din acest din urmă dosar lipsesc 80 de birnici, pe care i-am adăugat la totalul general.

Dictonul: „aerul de oraș te face liber” (adică liber de servituitoare feudale) era aplicabil și la noi în acea epocă într-o bună măsură, în condițiile cînd la sate dominau relațiile de producție feudale, „robia clăcii”. Spunem numai într-o bună măsură deoarece în Moldova acelei perioade, spre deosebire de apusul Europei, nu toate orașele erau libere. „Trecerea de la sat la oraș — cum remarcă pe bună dreptate un istoric — a avut loc și în capitalism, dar în feudalism ea avea o mai mare însemnatate — era trecerea spre libertate...”, deși țăranul strămutat în oraș nu găsea acolo libertatea pe care o căuta¹. Ea era însă singura posibilitate de care dispunea țăranul spre a deveni un mic producător liber.

Trecînd la oraș, chiar în orașele aflate în proprietate feudală, țăranul devinea liber de obligațiile feudale în măsura în care se rupea de agricultură — baza relațiilor feudale — și practica negoțul sau meșteșugurile. Această trecere, spre care năzua numeroși țărani, deși în perioada de care ne ocupăm devenise relativ mai lesnicioasă ca urmare a stabilirii între sat și oraș a unor legături nemijlocite, era totuși împiedicată de către marii proprietari funciari feudali interesați în sporirea brațelor de muncă pe moșii. În această privință, măsurile restrictive prevăzute de Regulamentul Organic și Așezămîntul din 1851 au constituit obstacole peste care țărani nu puteau trece decît jertfind bunurile lor mobile și chiar imobile (plata datorilor, a birului și a clăcii, constringerea la vînzare pe prețuri derizorii a „averii”).

Numărul cererilor de strămutare în orașe sporea însă într-o astfel de măsură, încît boierimea a încercat mai întîi să-și impună punctul de vedere potrivit căruia strămutarea nu putea avea loc în cazul cînd țărani nu „ar fi lipsiți de pămînt la o moșie”², iar mai tîrziu a invocat o dispoziție inexistentă care ar fi limitat dreptul de strămutare numai de la sat la sat și nu de la sat la oraș³. Constringerea economică, folosirea forței, sistemul feudal al răspunderii colective a sătenilor față de plata birului, coruperea autorităților de care depindeau aprobarea strămutării, procedura și sistemul complicat al întocmirii formalităților de strămutare în care erau implicați ispravnicii, privighetorii de ocoale, vorniceii, proprietarii sau posesorii ș.a. îngreua mult mutarea sătenilor la oraș. În aceste împrejurări, țărani părăseau satul adeseori în mod ilegal, fugind în orașele mai mari, în special în capitală, unde își pierdeau urma găsind scăpare fie în corupția poliției, fie în protecția unui stăpin influent, fie intrînd în rîndul numerosilor „oameni fără căpătii” pe care poliția n-a reușit niciodată să-i înregistreze pe toți.

Fuga le crea însă o existență precară; de aceea țărani foloseau un procedeu prin care reușeau să escamoteze prevederile restrictive ale strămutării, folînd într-o oarecare măsură lucrurile. Și anume, ei cumpărau în prealabil locuri și construiau dugheni în orașe, rămînînd să plătească birul la satele de unde plecaseă pînă ce erau înscrisi în oraș la prima catagrafie. Pe această cale au reușit să obțină strămutarea în 1852 și

¹ P. G. Rîndzianski, *op. cit.*, p. 14.

² *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și tîrguri 1776–1861*. Moldova, seria A, vol. II, Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1960, p. 150 și urm.

³ Arh. St. Iași, Tr. 1772, www.dacopomatica.ro.

1857 în orașe numeroși țărani din ținuturile Neamț, Tecuci, Putna, Covurlui¹.

La 1856 s-a constatat că în decurs de cîțiva ani s-au strămutat la Galați din satul Slobozia Cornii 126 de locuitori². Alcătuitorii catagrafiei din 1838 au descoperit că în orașul Iași viețuiau³, provenind din sate, 353 familii de birnici, 33 calfe, 4 negustori, 19 meșteri și.a. În orașul Botoșani, din totalul de 558 familii birnice existente în 1845, 218 familii birnice⁴ erau „venite din alte locuri” în decurs de 7 ani. În orașul Bacău⁵, între 1832 și 1838 au intrat 90 familii birnice și 4 meșteșugari din sate, iar între 1838 și 1845 au venit din sate și s-au stabilit în oraș 164 familii de birnici și căpătăieri, 4 de negustori și 18 de meșteșugari⁶. În orașul Galați s-au stabilit între 1838 – 1845, provenind din sate, 72 familii de negustori din țară, 87 de meșteșugari și 261 de birnici din sate, 57 din alte târguri și 29 de peste graniță⁷. Si exemplele ar putea fi sporite prin cercetarea imigrărilor în toate orașele⁸. Socotim însă că informațiile de mai sus sunt suficiente pentru a demonstra că imigrarea țăranielor clăcași în orașe era în acea epocă un fenomen social răspîndit și caracteristic pentru dezvoltarea orașelor în condițiile destrămării feudalismului.

Cauzele strămutării țăranielor în orașe sunt peste tot aceleași : tendința de desprindere din cadrul relațiilor și al obligațiilor feudale, împărăurile, abuzurile arendașilor și proprietarilor și.a. Cercetările întreprinse de autorități în 1856 în legătură cu descoperirea cauzelor pentru care s-au strămutat în Galați țărani din satul Slobozia Cornii confirmă afirmația noastră. Un revizor întrebînd pe unul din țărani strămutați asupra cauzei care l-a determinat să-și părăsească satul, acesta din urmă i-a răspuns că „trebuie să se mai ușureze muncile către proprietate, deși nu lucrează mai mult decât glăsuește așezămîntul” și că „dreptatea să este în Galați”⁹.

Din sate se strămutau în orașe și țărani înstăriți și țărani ziși „codăși”. Cei dintii, de obicei, reușiseră ca sătenii să înjghebe „un negoț” și se străduiau să părăsească definitiv satul socotind, pe bună dreptate, că orașul este mai prielnic desfășurării activității lor de negustori. Vîstieria însă se servea de toate mijloacele pentru a le face imposibilă strămutarea, căci pe umerii lor apăsa toată greutatea cislei și numai ei asigurau într-o măsură mai mare decât restul consătenilor achitarea ei. De cele mai multe ori, încercările vîstieriei rămîneau infructuoase, căci țărani „fruntași” dispuneau de mijloacele necesare pentru înlăturarea

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 25 299, 39 680, 39 596, 16 781, 33 192.

² Ibidem, nr. 33 192 (nepaginat).

³ Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1293. Calculele privind proveniența celor înscriși în catagrafie au fost făcute de noi prin adunarea tuturor mențiunilor din recensămîntele privitoare la cei mutați în oraș. Adeseori, datele cifrice au fost stabilite prin urmărirea în catagrafie a fiecărei persoane în parte.

⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 859.

⁵ Ibidem, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1218.

⁶ Ibidem, Tr. 1423, op. 1619, nr. 912.

⁷ Ibidem, op. 1619, nr. 951.

⁸ Vezi catagrafiile orașelor din 1838, 1845 și 1851. Arh. St. Iași, Tr. 1423 și 1316

⁹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 33 192 (nepaginat).

piedicilor din calea strămutării. Cealaltă categorie de țărani, „codașii”, vedeaau în strămutarea în orașe principala cale de ieșire de sub jugul clăcii și al numeroaselor datorii și obligațiilor, cale pe care în cazuri extreme nu ezitau să apuce.

De cele mai multe ori, o dată strămutați în orașele zise libere, clăcașii devineau „liberi de clacă”, dar situația lor nu se îmbunătățea potrivit năzuințelor lor. Numai puțini dintre ei ajungeau meșteșugari¹ și negustori și mai puțini proprietari sau posesori de ateliere și „dugheni”, și anume cei mai înstăriți², majoritatea celorlalți intrau în rîndul birnicilor. Între 1832 și 1838, dintre țărani strămutați în Iași, 353 de familii au pătruns în rîndul birnicilor și numai 23 între negustori și meșteri³. La Bacău, între 1838 și 1845, 104 familii de țărani au intrat în categoria birnicilor și numai 18 în categoria meșteșugarilor⁴. Chiar dacă acest raport ar putea suferi unele modificări în favoarea acestei din urmă categorii prin adăugarea țăranielor meșteșugari și negustori neînscrisi în bresle, suntem convingi că concluzia noastră ar rămîne pe deplin întemeiată și chiar confirmată.

Unii dintre țărani înscriși printre birnicii orașelor se îndeletniceau cu agricultura dacă reușeau să ia în posesie un lot de pămînt din moșia orașului, alții practicau cărăușia dacă își păstraseră boii, cei mai mulți însă lucrau vremelnic ca angajați „pe la unii și alții”. Iată, de pildă, cu ce se îndeletniceau cei 61 de birnici veniți în despărțirea a III-a a orașului Iași între 1845 – 1851: 2 erau păzitori, 3 fanaragii, 4 sacagii, 2 cotigari, 2 ciocli, 9 chelari, 11 vizitii, 1 portar, 21 rîndași, 2 argați, 1 slujitor la spital, 1 grădinar și 2 „slujind la dugheni”⁵. Îndeletnicirile lor în orașe au fost determinate de lipsa unei industrii ajunsă la acel stadiu de dezvoltare în care absorbirea brațelor de muncă imigrate din mediul sătesc devine una din condițiile dezvoltării ei. În aceste împrejurări, puțini dintre țărani imigrați în orașe izbuteau să se angajeze în industrie. Majoritatea lor îngroșă rîndurile celor „mai de jos” categorii sociale orașenești, dând structurii sociale a orașului moldovenesc un caracter specific. Aceasta explică și numeroasele cazuri de părăsire a orașelor⁶, instabilitatea celor care ajunși în orașe n-au găsit libertatea pe care o căutau.

Rolul hotăritor însă în fixarea specificului social-economic al orașului moldovenesc l-au avut meșteșugarii și negustorii, îndeosebi meșteșugarii. Aceștia din urmă aveau o însemnatate covîrșitoare în viața economică și socială a orașului nu numai prin numărul lor, ci și îndeosebi prin locul pe care îl ocupau în producția orășenească. Datorită lor

¹ Noțiunea de meșteșugar cuprinde pe cea de meșter și pe cea de calfă – adică ea designază o categorie de oameni ce practică un meșteșug.

² Emigrău și țărani mai înstăriți pentru a scăpa de clacă și în cazul cînd intrau în conflicte cu proprietarii și posesorii. Din satul Slobozia Cornii au emigrat la Galați în curs de un an „cei mai de frunte locuitori ai satului” tocmai din această din urmă cauză. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 33 192.

³ Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1293.

⁴ Ibidem, Tr. 1423, op. 1619, nr. 912.

⁵ Ibidem, Tr. 1768, op. II. 2018, nr. 883.

⁶ Între 1838 și 1845, din orașul Bîrlad au fugit 62 de meșteri și calfe. Arh. St. Iași, Tr. 423, op. 1619, nr. 962.

orașul, spre deosebire de tîrg, era înainte de toate un centru al producției meșteșugărești.

În primele cinci orașe ale Moldovei, ca însemnatate economică, familiile meșteșugarilor alcătuiau peste 30% din totalul familiilor (vezi tabelul 1). În Iași ei formau peste 32% din totalul familiilor, în Botoșani peste 33%, în Galați peste 27%, în Roman peste 31% și în Bacău peste 26% (vezi tabelul 1). În cele 5 orașe, numărul familiilor de negustori depășea cu puțin pe cel al meșteșugarilor (aproximativ 8 360 familii meșteșugari față de 9 153 familii negustori)¹.

În tîrguri, raportul între numărul meșteșugarilor și al negustorilor este cu mult mai mare în defavoarea celor dintîi, chiar în acele tîrguri care au un caracter meșteșugăresc mai pronunțat (vezi tabelul 2).

Numărul meșteșugarilor este în continuă creștere, procesul atingând la jumătatea secolului trecut punctul culminant. Aceasta rezultă din sporul meșteșugarilor moldoveni (fără meșteșugarii de rit mozaic și sudiți)². În Iași, numărul familiilor lor crește de la 691 în 1835³ și de la 1580 în 1845 la 3 024 în 1859 — 1860, în Galați — de la 716 în 1854 la 3 321 în 1859 — 1860, în Bacău — de la 85 în 1838⁴ și 219 în 1845 la 468 în 1859 — 1860, în Roman — de la 466 în 1845 la 1 018 în 1859 — 1860, în Botoșani — de la 866 în 1845 la 1 390 în 1859 — 1860⁵.

Acest proces de creștere are loc pe cale naturală (fiul moștenește de regulă meseria tatălui), pe calea imigrării după cum am văzut mai sus și îndeosebi pe calea dobîndirii de patente de meșteri sau certificate de calfe de către oameni reprezentând categorii sociale orășenești care năzuiau să obțină o situație materială superioară. În catagrafiile orașelor din 1845 și 1851 se menționează întrarea în rîndul meșteșugarilor în cursul celor șapte ani ce despart o catografie de alta a unor „indivizi scăpătați”: un privilegiat, doi mazili, un ruptăș (Tecuci), 16 negustori săraciți, 12 rupte ale vîstieriei, 5 mazili (Huși), sau promovarea în rîndul meșterilor a 80 calfe, 41 de însurătei (Tecuci) și 10 birnici (Huși)⁶. În orașul Iași, alcătuitarii catagrafiei din 1845 au descoperit în rîndurile meșteșugarilor 574 „familii noi”⁷.

Dezvoltarea relațiilor de tip capitalist, ai căror purtători sunt mai ales meșteșugarii și negustorii din orașe, descompunerea breslelor ș.a., au determinat și grăbit procesul de diferențiere și stratificare socială a meșteșugarilor. Prin Regulamentul Organic ei fuseseră împărțiți în trei

¹ Tabelul cuprinzînd meșteșugarii și negustorii din Moldova în 1853, publicat în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași”, fasc. 7 (1928), p. 145, are înregistrate numai familiile de meșteșugari și negustori indigeni. Raportul între numărul meșteșugarilor în orașe și restul populației l-am stabilit înăuntrul cont de faptul că aproximativ 1/3 din totalul familiilor de rit mozaic și sudiți și cel puțin 1/2 din numărul familiilor de țigani erau meșteșugari.

² „In catagrafii, îndeletnicirile sunt menționate numai la moldovenii de rit ortodox.

³ Arh. St. Iași, Tr. 875, op. 997, nr. 280, f. 3—20.

⁴ Ibidem, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1218.

⁵ Pentru latale din 1845 vezi tabelul 1, între cele din 1859—1860 vezi *Din lucrările statistice ale Moldovei. Cap. II. Populația pe 1859—1860, Iași (1862)*, p. 108—109. Să aici, la rubrica meseriași, sunt trecuți numai indigenii de rit ortodox, aşa încât comparațiile sunt posibile.

⁶ Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 938; Tr. 1768, op. 2018 nr. 880.

⁷ Ibidem, Tr. 1423, op. 1619, nr. 1015, 1017, 1018.

trepte, în funcție de starea materială, plus calfe, făcindu-se deosebirea între meșteșugarii ce posedau ateliere și cei care lucrau cu brațele din loc în loc¹. Trecerea meșterilor de la o treaptă la alta, sau de la starea de meșter la cea de calfă și invers, este un fenomen frecvent, cauzat de schimbările care se produc în starea materială a meșteșugarului. Meșterii cu dugheni „scăpătați” sint reînregistrați de către visterie la calfe, adică la meșteșugari fără dugheni, iar calfele înstărite obțin patente.

Aceste prefaceri, transformări în starea materială și socială a meșteșugarilor, care demonstrează progresele pe care le-au făcut relațiile de producție capitaliste în orașe, n-au fost de natură să schimbe în mod substanțial raportul dintre cooperația capitalistă simplă și manufactură, pe de o parte, și mica producție pe altă parte. Aceasta din urmă a continuat să rămână predominantă în economia orășenească.

În 1845, în cinci din cele mai importante orașe ale Moldovei numărul meșteșugarilor moldoveni (fără meșteșugari de rit mozaic și suditi) de treapta întâia era de 25, de treapta a doua — 118, în schimb numărul celor de treapta a treia era de 1527 (vezi tabelul 1). Dacă avem în vedere că numai meșteșugarii de treapta întâia și în parte cei de treapta a doua pot fi încadrați în cooperația capitalistă simplă, atunci concluzia că forma predominantă de producție în domeniul industriei în orașul moldovenesc era mica producție ni se pare de netăgăduit. Raportul n-ar suferi modificări sensibile nici dacă am avea posibilitatea să includem în calculele noastre date privind clasificarea meșteșugarilor de rit mozaic și suditi, căci majoritatea covîrșitoare a celor dintâi îndeosebi o formă săracimea boccegiilor, a coropcarilor și a precupeștilor. Așadar, în Moldova, ca și în Rusia din perioada de sfîrșit a sec. al XVIII-lea și începutul celui următor², micul producător a continuat să rămână la jumătatea sec. al XIX-lea tipul predominant al industriei orășenești.

În aceste împrejurări, apare pe deplin explicabilă și legătura care mai exista între mulți dintre meșteșugari și îndeletnicirile specific rurale. Este adevărat că aceste din urmă sint complementare pentru meșteșugari, dar ele sunt evidente și ne obligă să luăm în considerație faptul că de cele mai multe ori mulți meșteșugari orășeni erau rupti numai parțial de agricultură. Parte din ei mai posedau vite și făceau agricultură pe terenurile care le aparțineau în moșia orașului. Din acest punct de vedere, ei dau o altă notă specifică structurii sociale a orașului moldovenesc, firească pentru orașele aflate în zone agricole și rămase în urmă în privința dezvoltării sociale, tocmai pentru că în agricultură dominau relațiile de producție feudale, în condițiile transformării domeniilor agricole în centre de producție cerealieră pentru piață. Aceste zone, în care se încadrează într-o foarte mare măsură și Moldova, și în care ocupația principală a locuitorilor era agricultura și creșterea vitelor, au avut o puternică înrîurare asupra vieții social-economice urbane, în sensul că pe primul plan era situat comerțul, nu industria. Particularitatea principală a acestor orașe constă în marea răspîndire pe care o aveau inde-

¹ *Analele Parlamentare ale României*, tom. I, P. II, p. 150—151.

² P. G. Randziunskii, op. cit., www.dacoromanica.ro

letnicirile sătești în rîndul populației orășenești. Această observație se aplică într-o mai mică măsură Iașului, un mare centru meșteșugăresc—negustoresc și administrativ, dar întru totul celorlalte orașe mai mici și târguri din zona agricolă a Moldovei.

Se înțelege că meșteșugarii nu formau o clasă socială omogenă, dimpotrivă. Dacă patentarii (meșterii de treptele întâia și a doua) pot și trebuie să fie încadrați în clasa burgheză aflată în proces de formare și dezvoltare, în schimb patentarii de treapta a treia și mai ales calfele alcătuiesc o categorie socială distinctă, formată din mici meșteșugari „dughengii” și calfele, îndeosebi lucrători salariați din care s-a recrutat o parte a acelor elemente sociale care au stat la baza constituirii proletariatului. Numărul lor, cum e și firesc, depășește pe cel al meșterilor patentari. În cinci din principalele orașe ale Moldovei (vezi tabelul 1) numărul calfelor meșteșugari moldoveni (fără calfele de rit mozaic și sudite) la 1845 este de 2 681, pe cind cel al meșterilor patentari de 1 670. (În realitate, numărul calfelor este mai mare căci, de regulă, calfele sub 25 de ani nu erau înregistrate).

Alături de meșteșugari, negustorii alcătuiau o altă stare socială care ocupa un loc dominant în viața socială și economică a orașelor. Prin schimbul de mărfuri, prin relațiile de afaceri pe care le întrețineau și cu care cuprindeau întreg teritoriul țării, ei dădeau orașelor caracterul unor centre de legătură în procesul formării pieței interne. Numărul negustorilor a crescut cu repeziciune la mijlocul sec. al XIX-lea într-un raport direct proporțional cu dezvoltarea economiei de mărfuri și adincirea diviziunii sociale a muncii. În cinci din cele mai importante centre urbane moldovenești ei alcătuiau la 1845 peste 34%¹ din totalul populației. La Iași, numărul familiilor de negustori formează peste 38% din totalul familiilor, la Galați peste 36%, la Botoșani peste 34%, la Bacău peste 27% și la Roman peste 35% (vezi tabelul 1). Împreună cu meșteșugarii, familiile negustorilor ating procentajul de peste 64% din totalul familiilor din primele, ca însemnatate economică, cinci orașe ale Moldovei. Numărul familiilor de negustori de rit ortodox crește în Iași de la 574 în 1835² la 1167 în 1845, în Bacău de la 74 în 1838³ la 157 în 1845. În decenile patru și cinci ale secolului trecut, numărul acestor negustori se dublează în cele mai importante orașe. Ritmul creșterii numărului lor este aproximativ același cu cel al meșteșugarilor. La sporul negustorilor de rit ortodox ar trebui adăugat și cel al negustorilor de rit mozaic și numai în felul acesta am putea lua cunoștință de proporțiile reale, și mult mai mari decât cele pe care le indică datele de mai sus, ale măririi numărului de negustori.

Diferențierea și stratificarea socială a negustorilor se reflectă și ea foarte limpede în catagrafiile epocii. În 1845, în orașele Iași, Botoșani, Galați, Roman și Bacău viețuiau 29 de familii de negustori indi-

¹ Proporția a fost stabilită potrivit procedeului folosit la calcularea raportului între numărul meșteșugarilor și restul populației orășenești.

² Arh. St. Iași, Tr. 875, op. 997, nr. 208, f. 3–20.

³ Ibidem, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1218.

geni de starea întâia, 129 de starea a doua, 1207 de starea a treia și 1431 de calfe (vezi tabelul 1). Așadar, o situație asemănătoare cu cea în care se aflau meșteșugarii. Înșiși negustorii făceau deosebire între „clasul cel mai din sus neguțitoresc” și cel mai de jos¹.

La negustori, ca și la meșteșugari de altfel, procesul diferențierii și stratificării merge către descreșterea numărului celor aflați în starea întâia și a doua și către sporirea numărului celor aflați în starea a treia. La Iași de pildă, numărul negustorilor indigeni de starea întâia a scăzut de la 11 în 1838 la 8 în 1845, la Bacău, în aceeași perioadă, el a scăzut de la 3 la 1, iar a celor de starea a doua de la 42 la 33 în Iași și de la 18 la 11 în Bacău². Dacă mărirea numărului negustorilor aflați în starea a treia este firească (el crește prin imigrarea tăranilor în orașe și prin intrarea în rîndul patentarilor a calfelor și a altor indivizi „scăpatăți” sau „ajunși”), în schimb reducerea destul de mare a numărului negustorilor de starea întâia și a doua pare un fenomen excepțional, de vreme ce transformările social-economice prin care treceau orașele în acea epocă aveau ca urmare nu numai ruinarea unora, ci și înavuțirea altora. Este adevarat că meșteșugarii și negustorii instărați treceau fie în rîndul boierilor, fie, îndeosebi, în rîndul sudiților, atrași fiind de avantajele și privilegiile de care se bucurau cele două categorii. Eforia orașului Iași, de pildă, a constatat³ în 1833 că „toți fruntașii neguțitorilor fiind sudiți”, nu are posibilitatea să aleagă un mai mare staroste (starostele tuturor breslelor de negustori din Iași) de negustori, care trebuia să fie indigen. Trecerea lor la cele două categorii mai sus menționate era operată în catagrafie, aşa că descreșterea numărului patentarilor de starea I-a apare limpede. Numai că, de fapt, nu este vorba de o descreștere reală, ci de o schimbare a poziției sociale cu menținerea îndeletnicirilor anterioare.

Ruperea de agricultură a negustorilor a atins în acea vreme același grad ca și al meșteșugarilor. Ea a avut loc într-o mai mare măsură în Iași, Galați și într-o mai mică măsură în celealte orașe din zona agricolă. Îndeosebi negustorii care nu-și aveau prăvăliile în centrul orașelor cultivau, în cea mai mare parte a lor, un lot de pămînt din moșia orașului și aveau și vite. În moșia orașului Bîrlad, de pildă, se afla în 1856 o „hliză a neguțitorilor”⁴, adică o porțiune de moșie cultivată de negustori. Este foarte probabil chiar că unii negustori, și anume cei ce-și transportau mărfurile cu propriile lor vite, să fi cultivat pămînt nu numai pentru hrana familiilor lor, ci și pentru furaje. Dar, ca și meșteșugarii, ei practicau agricultura sau creșterea vitelor ca îndeletniciri complementare. Faptul că problema aprovizionării orașelor cu alimente constituia în acea epocă o chestiune de importanță capitală pentru eforii și Ministerul de

¹ Arh. St. Iași, Eforia Iași, nr. 44/1849, f. 25.

² Pentru anul 1838 vezi Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1293 și 1218 (calculele au fost făcute de noi). Pentru anul 1845, vezi tabelul 1.

³ Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. 29/1833, f. 31 și Tr. 875, op. 997, nr. 279, f. 44.

⁴ Ibidem, Tr. 1785, op. I 2035, nr. 1949, f. 2.

Interne devedește că o parte a negustorilor și meșteșugarilor, care alcătuiau majoritatea populației în principalele orașe, erau rupti total de agricultură.

Ruperea totală de agricultură a meșteșugarilor și a negustorilor a fost un proces îndelungat, care nu s-a încheiat nici în acea epocă și nici în deceniile ulterioare. El făcuse însă la mijlocul sec. al XIX-lea progrese evidente. În orașul Bacău, de pildă, la 1859 – 1860 se aflau 677 familii de cultivatori¹. În moșia orașului însă, aveau loc de hrănă numai 425 de locuitori².

Ca și în cazul meșteșugarilor, și la starea social-fiscală a negustorilor trebuie făcută o distincție între calfe și patentari. Cei dintii erau, în marea lor majoritate, salariații celor din urmă. Numărul calfelor depășea la 1845 în cele cinci orașe menționate la tabelul 1 numărul patentarilor indigeni: 1431 calfe de negustori indigeni față de 1365 negustori patentari indigeni.

Starea de mijloc³, în sensul medieval al noțiunii folosită și aplicată în izvoarele epocii, cuprindea pe lîngă negustori și meșteșugari cea mai mare parte a populației de rit mozaic și a sudiților. Numărul celor dintii a sporit prin imigrație, iar al celor din urmă pe calea atragerii elementelor indigene între beneficiarii stării de subordonare în care se aflau țările noastre față de Poartă. Trecerea elementelor indigene la sudeție se explică, pe de o parte, prin siguranța insuficientă pe care o oferea regimul feudal moldovenesc afacerilor comerciale, iar pe de altă parte, prin dorința unora de a se imbogăti la adăpostul protecției străine.

La 1845, în orașele Iași, Botoșani, Galați, Roman și Bacău se aflau aproximativ 2 835 de supuși străini (vezi tabelul 1). Numai în orașul Iași, numărul familiilor de sudiți a crescut de la 705 în 1820⁴ și de la 993 în 1845 la 1092 în 1859 – 1860⁵. Procesul de creștere a lumârului de sudiți a durat pînă către sfîrșitul celui de-al VI-lea deceniu al secolului trecut, cînd, ca urmare a evenimentelor care au dus la înărtirea autonomiei țării, „tragerea din sudeție” a început să facă progrese în toate orașele Moldovei cu excepția capitalei, unde își aveau reședința agenții consulari gataoricind să facă acte de autoritate în această materie și unde supușii străini mai puteau trage foloase de pe urma situației lor juridice. Pînă în acea epocă, orașul și portul Galați a continuat să aibă, între orașele Moldovei, cel mai mare număr de sudiți (1430 familii în 1845), ceea ce este și explicabil pentru un centru comercial internațional și în bună măsură cosmopolit.

Și evreii și sudiții erau înscrisi în catagrafii aparte din motive fiscale.

Este adevărat că și unii și altii erau în majoritate covîrșitoare negustori și meșteșugari, dar aici diferențierea, cu cele două extreme —

¹ Din lucrările statistice ale Moldovei ..., loc. cit.

² Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 43 578, f. 15.

³ Adică, categoriile sociale situate pe scara socială între țărănimă și boierime.

⁴ „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași”, fasc. 3 (1923), p. 4–5.

⁵ Din lucrările statistice ale Moldovei ..., loc. cit.

mizeria și bogăția —, apare mai limpede, în ciuda situației juridice exceptionale pe care o aveau sudiții și în pofida faptului că autorii catagrafilor nu i-au împărțit nici pe unii nici pe alții în trepte, în funcție de starea lor materială.

Într-o copie, reprezentând o încercare neterminată de a clasifica pe stări populația de rit mozaic și sudiții din Iași în 1860, sunt menționate la despărțirea a IV-a 828 familii de evrei, din care numai 25 erau de starea I-a și 49 de a II-a¹. Dintr-o altă catagrafie² de la jumătatea veacului, neterminată, cuprinzând 638 capi de familie evrei din Botoșani, rezultă că 407 familii nu aveau nici dugheni, nici case proprii. Bărbății practicau peste 70 de îndeletniciri, de la croitori de haine femeiești și tărănești, pînă la „negustori din picioare” (fără dugheni), slugi și cersetori.

În despărțirea a II-a din Iași la 1860 se aflau 159 de negustori sudiți³, din care numai 29 erau de starea I-a și 22 de-a II-a, restul fiind de starea a III-a și calfe. Între cei dintii se numără Leiba Cana cu 10 000 galbeni venit anual și Pavli cu 4 600 galbeni.

Și populația de rit mozaic și sudiții alcătuiesc categorii sociale orășenești eterogene, rupte în marea lor majoritate total de agricultură. Ele au constituit elemente de adîncire a diviziunii sociale a muncii, a căror contribuție în procesul de separare a orașului de sat, de consolidare și dezvoltare a funcțiilor economice specific orășenești a fost foarte însemnată.

O altă categorie de locuitori ai orașelor, avînd cele mai felurite ocupării, și care constituia o parte a populației orășenești legată de agricultură într-o măsură mai mare decît altele, o formau birnicii. În 1845, în cinci din principalele orașe din punct de vedere economic ale Moldovei birnicii alcătuiau 11% din totalul familiilor (vezi tabelul 1). În Iași, procentul familiilor de birnici, față de totalul familiilor, era de 10,3%, în Botoșani — 10,4%, în Galați — peste 14%, în Roman — peste 17%, în Bacău — peste 15%, și procentajul în favoarea lor sporește în raport invers proporțional cu gradul de dezvoltare a fiecărui tîrg sau oraș în parte.

Creșterea numărului de birnici în orașe s-a făcut îndeosebi pe calea imigrării tărănilor. În orașul Iași, în 1838 existau 1750 de birnici creștini. Între 1832 și 1838, în rîndul lor au intrat 353 birnici provenind din sate și 35 din alte tîrguri⁴. Pînă la 1845, numărul lor a scăzut la 1264 ca apoi, pînă la 1859 — 1860, să crească la 3435⁵. În Botoșani, din cei 258 de birnici existenți la 1845, 218 erau „veniți din alte locuri”, dar, în aceeași vreme, 176 au fugit din oraș⁶, iar la Galați, din cele 662 de familii birnice, 261 de familii de birnici și căpătăieri au imigrat din sate,

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. 2017, nr. 2801, f. 63.

² Ibidem, Tr. 696, op. 772, nr. 1548 (nepaginat).

³ Ibidem, Tr. 1768, op. 2017, nr. 2801, f. 65 și urm.

⁴ Ibidem, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1293.

⁵ Din lucrările statistice ale Moldovei..., loc. cit.

⁶ Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 859.

57 din alte târguri și 29 de peste graniță¹. La Bacău, numărul birnicilor scade de la 334 în 1838² la 226 în 1845³.

Situatia birnicilor se caracterizează printr-o mare fluctuație. Aceasta se datorește stării lor materiale precare, care-i constrințea să se mute dintr-un loc în altul, în speranța îmbunătățirii soartei lor. Evaziunea fiscală și tendința de a scăpa de beilicuri⁴ sunt alte motive care explică instabilitatea lor.

Scăderea vertiginoasă a numărului de birnici de la o catagrafie la alta, ca de pildă la Iași și Bacău între 1838—1845, nu trebuie pusă numai pe seama nestatorniciei lor, ci trebuie avut în vedere și politica fiscală, deseori schimbări în sistemul încasării capitației. Este de netăgăduit însă că în acea epocă avea loc o sporire absolută a populației birnice, în condițiile cînd imigrarea țăranilor în orașe apare ca un fenomen social real și confirmat.

Situatia materială precară a birnicilor rezultă din îndeletnicirile lor. O parte dintre ei, îndeosebi cei statorniciți de mai multă vreme în orașe sau originari acolo, practicau agricultura și creșterea vitelor pe moșii orașelor. Mulți însă se ocupau cu cărăușia, harabagilicul, erau argați, zilieri și.a.m.d. Am văzut mai sus cum toți cei 61 de birnici strămutați în despărțirea a III-a a orașului Iași între 1845 — 1851 au fost angajați ca argați, vizitii, sacagii, rîndași, portari etc.

Birnicii orașelor, în majoritate covîrșitoare, locuiau în mahalale confundate adesea, în cursul operațiilor de fixare a cîslelor și beilicurilor, cu satele. Confuziile nu erau provocate numai de aspectul rural al mahalalelor, ci și de ocupațiile celor care le locuiau.

Dintre birnicii mahalagii se ridică o categorie de înstăriți, oameni care creșteau vite pe imaș pentru negoț, care reușiseră să acumuleze o oarecare sumă de bani sau să se califice într-o meserie. Aceștia din urmă promovau fie în rîndul meșteșugarilor patentari, fie în cel al negustorilor. Au existat cazuri excepționale, ca de pildă la Tecuci între 1832 — 1838, cînd între meșteșugari au intrat 80 de birnici mahalagii⁵. În Iași, la 1861, dintre cei 2384 mahalagii cu case în Tătărași⁶ numai 300 aveau vite mari. Între acei mahalagii 10 erau proprietarii tuturor oilor (3025) care pășteau pe imaș. Vitele erau crescute și îngărate numai pentru piata orășenească. Distribuția pămîntului nu s-a făcut într-un mod echitabil, după necesități, ci în funcție de suma pe care orășenii o avansau eforiei, așa încît, în cele din urmă, și pămîntul se concentra în mîna orășenilor mai înstăriți, mai ales că și pămîntul intrase în circulația mărfurilor, începuse să fie vîndut și cumpărat. Pentru cultivarea acestor

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 951.

² Ibidem, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1218.

³ La data întocmirii catagrafiei, 129 de birnici erau „fugari”. Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 912.

⁴ Cu excepția a 90 de birnici, restul birnicilor din orașul Bîrlad fugiseră în 1845 pentru a scăpa de obligația muncii la șosele. Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 217, f. 86.

⁵ Ibidem, nr. 938.

⁶ „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași”, Fasc. 4 (1924), p. 57.

loturi ajunse în proprietatea unui orășean mai înstărit trebuiau brațe de muncă salariate, năimite cum se spunea în acea epocă.

Cei mai mulți dintre birnici, chiar dacă aveau în posesie mici loturi de pămînt, practicau cele mai felurite îndeletniciri. Ei erau socomiți „oameni de adunătură niște săraci, carile toti se găsesc argați pe la unii și alții, negăsind (e vorba de 90 de birnici din Bîrlad —n.n.) la ei un bou măcar”¹. Dintre birnicii orașului Roman, parte au pribegit „ca unii ce s-au aflat niște slugi și săraci”. În 1843 mai rămăseseră 242 birnici „și din aceștia numai 9 erau fruntași”, iar ceilalți „mijlocași” și 178 „codăși”, afară de 10 surugii². Ispravnicul ținutului Neamț aprecia la 1855 că „birnicii mahalaelor de la târguri sunt cei mai ticăloși lăcuiitori, dacă la un număr de 373 birnici din Piatra nu se găsesc decât zăci părechi de boi”³.

În lipsa unei industrii dezvoltate, în stare să absoarbă brațele de muncă care nu găseau o plasare productivă, birnicii erau nevoiți să îngroașe rîndurile slugilor, angajaților vremelnici și ale lumpenproletariatului. Puțini dintre ei pătrundeau, pe de o parte în rîndurile burgheziei orășenești în dezvoltare, iar pe de altă parte în rîndurile lucrătorilor din ateliere sau în cele cîteva instalații mecanice.

Una din urmăriile descompunerii sistemului feudal era „pauperizarea populației din orașe și sate, care apare ca un element însotitor al epocii de trecere de la feudalism la capitalism. Orașul atragea către sine oamenii ce-și pierdeau mijloacele de întreținere”⁴. În Moldova, o asemenea categorie o formau căpătierii, adică oamenii fără căpătii, fără domiciliu stabil, fără ocupații certe. Din rîndul lor se recruteau slugile și argații, „vagabonzi” și cerșetorii, dar mulți dintre ei erau salahori, lucrători „năimiți cu ziua”. Puțini ajungeau calfe sau negustori și meșteșugari de ultima treaptă. Unii se angajau însă lucrători la diverse ateliere. Aceștia din urmă alcătuiau împreună cu lucrătorii din industrie și calfe nucleul social din care se va desprinde ulterior proletariatul aflat, în acea epocă, la începuturile formării sale.

Numărul lor este în continuă creștere, deși aceasta nu rezultă limpede din catagrafia din 1845, ceea ce este și firesc dacă avem în vedere că ei n-au putut fi înregistrati în toate orașele, ca de pildă în Iași. Într-un referat al Consfatului din 13 decembrie 1856 se nota că „aici în capitalie viețuiesc sute de indivizi fără nici o garanție despre conduită lor și fără a plăti un ban la casa statului...”⁵. Alături de ei, în orașele mai mari, se aflau o multime de „vagabonzi” (adică oameni fără „acte”) și „potlogari”. Numai la Iași, în mai 1858 comisia de cercetare a „vagabonzilor” a descoperit printr-o acțiune neterminată 402 „vagabonzi”⁶. Ei erau

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 217, f. 86.

² *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri. Moldova. Seria A*, vol. II, Buc., 1960, p. 274.

³ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 34 134 (nepaginat).

⁴ P. G. Rîndzinskii, *op. cit.*, p. 172.

⁵ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 35 605, f. 1.

⁶ Ibidem, nr. 42 896 (nepaginat).

atit de numeroși și în Galați, încit secretariatul de stat comunica departamentul din lăuntru că „liniștea publică era amenințată”¹.

Numărul real al căpătăierilor, „vagabonzilor” și a. în principalele orașe nu poate fi stabilit, fie și numai datorită faptului că tocmai în cel mai mare oraș al țării, Iași, ei n-au putut fi înregistrați. Este neîndoioinic însă că ei ating un procentaj destul de ridicat, dind orașului moldovenesc caracteristica proprie tuturor orașelor în perioada descompunerii feudalismului și ascensiunii capitalismului.

După țiganii mănăstirești și bejenari, al căror număr în orașe este destul de mic și al căror rol în viața socială a orașului este neînsemnat, ultima categorie fiscală care apare în catagrafii este cea a stărilor nesupuse dărilor. Membrii lor alcătuiau la 1845 în cinci din cele mai importante orașe ale Moldovei peste 0,90% din totalul familiilor. Cei mai numeroși sunt bătrâni și nevolnicii, apoi văduvele și orfanii, ecclasticii, slugile boierești și privilegiații (căpitani, polcovnicei, în general ranguri mărunte, scutiti de obligații fiscale pentru serviciile aduse statului). Numărul lor real era cu siguranță mai mare, dat fiind că, de pildă, slugile boierești erau mai numeroase decât ne lasă să înțelegem catagrafile. În cîrțile boierești de la orașe se păstrunde foarte greu, și era și mai greu să se obțină îngăduință de a le catagrafia², „fără scăpări din videre”.

La cele de mai sus se cuvine să adăugăm faptul că între stăriile nesupuse dărilor n-au fost inclusi slujbașii și boierii. Deși numărul acestora din urmă era relativ mic (3323 în 1853)³ ei mai jucau în orașe nu numai un rol social-politic important, ci și unul economic.

În Iași, la 1852, din cei 9 proprietari de dugheni de clasa I-a numai doi erau negustori, restul — toti boieri. Dintre ei, logofătul D. Cantacuzino avea 10 dugheni (plus alte 8 de clasa a II-a), Lascăr Cantacuzino — 10 dugheni, Postelnicul Grigore Codreanu — 8 dugheni și a. Din cei 82 de proprietari de dugheni de clasa a II-a, aproximativ jumătate erau boieri⁴. La 1841, mănăstirile din Iași posedau în capitală 157 de dugheni și locuri⁵, iar mitropolia avea în 1852 nouă dugheni de clasa I-a⁶.

Este însă neîndoioinic că, în acea epocă, marii boieri proprietari de prăvălii și aveau mai toate prăvăliile arendate, și mai devreme sau mai tîrziu arendașii devineau și proprietari. Pînă atunci însă, o bună parte din profit revinea celor dintîi și din acest punct de vedere ei constituiau o piedică în calea acumulărilor bănești în mîna burgheziei.

Ar fi o greșală să extindem caracterizarea situației economice și sociale a marilor boieri din orașe asupra întregii boierimi, căci marea majoritate a boierimii nu avea comun cu boierii mari decât rangul. Cei mai mulți dintre aceștia din urmă erau și prin concepție și prin îndeletniciri burghezi, ca să nu mai vorbim de o mică parte a boierimii, așa-zisă liberală, din

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 40 438, f. 1.

² Vezi J. Neigebauer, *op. cit.*, p. 301.

³ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2013, nr. 28 251, f. 55–81.

⁴ Vezi *Listele caselor și a dughenilor capitaliei*, Iași, 1853, partea a II-a, p. 1–2.

⁵ *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, tom. I, Iași, 1853, p. 193–199.

⁶ *Listele caselor și a dughenelor capitaliei*, p. a II-a, p. 1–2.

care s-au recrutat cadrele conducătoare ale mișcărilor social-politice cu caracter burghez. Eforia orașului Iași, referindu-se în 1833 la unii negustori, arată că deși primiseră „numiri de boieri... nu se leapădă de cea întâi a lor ființă”¹. Casierul din 1855 al cămării ocnelor fusese funcționar al isprăvniciei, făcuse avere, „de dînsul cîstigată, în moșii și binale”, iar pentru slujbele aduse statului i se conferise rangul boieresc de sulger, rang pe care-l arbora demonstrativ și de pe urma căruia trăgea foloase. În cele din urmă el a ajuns însă, ca reprezentant al tîrgoveștilor, membru și președinte al eforiei Tg. Ocna². D. Căliman, deși avea în 1846 rang de boier, era librar.

Așadar, nici boierimea nu constituia în orașe o pătură socială omogenă. Boierimea mică, și în parte cea mijlocie, se afla, fie și parțial, pe poziții economice și politice burgheze. Și ea forma majoritatea covîrșitoare a boierimii.

Se cuvine să subliniem că raportul între categoriile sociale orășenești existente în acea epocă în principalele orașe, amintite mai sus, nu poate fi extins, cum e și firesc, și asupra celorlalte orașe și tîrguri. Cu cît funcția economică, productiv-industrială a orașelor și tîrgurilor este mai mică, cu cît ne coborîm pe scara ierarhiei urbane, cu atât greutatea specifică a elementelor sociale specific orășenești este mai redusă, iar diviziunea socială a muncii mai puțin avansată. Problema pămîntului, a locului de hrană în tîrguri și orașele mai mici constituia o chestiune de importanță capitală, chiar în tîrgurile cu activitate industrială mai avansată, ca de pildă Tg. Ocna³ și Piatra⁴, fără să mai vorbim de micile tîrguri particulare, în care majoritatea populației o formau birnicii clăcași, care se ocupau cu agricultura și unde trona atotputernicia monopolurilor și a privilegiilor proprietarilor feudali⁵. Tîrgoveștii aveau reglementate relațiile cu proprietarii pe baza unui hrisov asemănător chartei pe care orășenii din Europa apuseană o obțineau în evul mediu de la rege în vederea asigurării independenței lor. Numai că la noi hrisovul era obținut de proprietarul feudal al tîrgului și nu de tîrgovești.

În Tg. Ocna, numărul familiilor birnice la 1845 depășea aproape de două ori numărul familiilor de meșteșugari și negustori și era aproximativ egal cu cel al meșteșugarilor și negustorilor indigeni, al familiilor de rit mozaic și al celor sudite luate la un loc (vezi tabelul 2). În Moinești, numărul birnicilor depășea pe cel al meșteșugarilor și negustorilor indigeni. Ceea ce caracterizează aceste două tîrguri este numărul mare al nevolnicilor (infirmilor) și al văduvelor în raport cu totalul populației (233 și respectiv 203); aceasta ca urmare a condițiilor inumane în care munceau lucrătorii salinelor.

¹ Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. 29/1833, f. 62–63; dos. 279, op. 997, f. 39, Tr. 875.

² Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 45 552, f. 16.

³ Vezi *Chestia domeniului Tg. Ocna*, Buc., 1900, p. 9 și Arh. St. Buc., Ministerul Agriculturii, Fondul bunuri publice, dosar 651/1855, f. 7.

⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 39 508, f. 1.

⁵ Vezi condițiile în care viețuiau locuitorii Tg. Piatra. Arh. St. Buc., Ministerul de Interne — Moldova, dos. 716/1859.

La mijlocul secolului trecut, Tg. Ocna arăta ca „o mahala îndestul de întinsă a vreunei capitale”. Acolo existau doar câteva case bine zidite¹. La 1849, în Tg. Piatra, situat într-o regiune unde materialul de construcții se putea obține cu ușurință, se aflau numai 20 case de piatră, iar restul — 220 — erau din lemn și 800 de lut².

Tîrgurile erau, înainte de toate, centre de schimb, mai mari sau mai mici ; aceasta explică și răminerea lor în urmă sub raportul evoluției economice și sociale în condițiile stăpînirii lor de către feudali dar, totodată, și premisele favorabile ale dezvoltării lor urbanistice, căci un centru de schimb se putea transforma mai ușor într-un oraș decât un sat.

Este limpede că structura socială a orașului moldovenesc la jumătatea sec. al XIX-lea oglindește fidel ultima etapă a istoriei Moldovei din perioada feudală și prima din cea capitalistă, care se caracterizează la noi prin slaba dezvoltare a formelor industriale mai evolute (cooperativă capitalistă simplă, manufactură) prin predominarea în orașe a micii producții pentru piață și a capitalului cămătăresc și comercial³, prin împletirea pe plan social a elementelor feudale cu cele capitaliste. Este și firesc deci ca structura socială a orașului să fi fost foarte complexă. Birnici agricultori, cărăuși, argați, vagabonzi, calfe, meșteșugari, negustori, zarafi, bancheri și cămătari, slugi și boieri, ofițeri și funcționari alcătuiau o societate pestriță specifică unei perioade de tranziție. La 1840, „Iași însuși — spune Alecu Russo — este un monstruos amestec de clădiri masive ori elegante, de palate și de magheriți împrejmuite de ogrăzi nemăsurate ; pe ulițele lui furnică lucruri de la țară, lux îmbelüşuat, echipagii repezi, livrele, toalete pariziene ori vieneze, zdrențe franco-moldave, fizionomii vesele, aspre, originale, felurit îmbrăcate, ca pentru un bal mascat. Populația lui de 60 000 suflete e tot așa de felură ca și costumele și un observator de moravuri, stînd la fereastră o jumătate de ceas, ar avea de observat desul, ca să poată face cunoștință cu zece popoare și să călătorească totodată în Franța, Germania și în Orient... Ori cum ar fi, bunul nostru oraș începe a-și schimba straiul oriental”⁴. Prefacerile aveau loc într-un astfel de ritm încît, după 10 ani, W. de Kotzebue aprecia, exagerind, că „Orice urmă de oraș oriental s-a șters, numai turcul care vinde rahat la poarta mitropoliei și-și lingă degetele vînzind a mai rămas”⁵.

La jumătatea veacului trecut, tipul ideal al orașanului era burghezul, „un om ca oamenii”, care trebuia să fie, potrivit „regulilor obștești”, abonat „la un cabinet de lectură”, să bea șampanie, să fie îmbrăcat după ultima modă, să poarte baston rococo și pumnal cerchez, să scrie cu

¹ Alecu Obreja, *Ocnele Moldovei*, în N. Şuțu, *Notiții statistice asupra Moldovei*, traducere cu adăugire de T. Codrescu, Iași, 1852, p. 152.

² Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16 587 (nepaginat).

³ „...între mică producție pentru piață și dominația capitalului comercial există o legătură cauzală necesară” — V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 353.

⁴ Alecu Russo, *Iași și locuirorii lui în 1840*, în „Viața Românească”, an. VII (1912), vol. XXVI, p. 295, 300.

⁵ W. de Kotzebue, *Lascăr Viorescu*, Buc., 1892, p. 71.

„condei de oțel”, să joace șah, să danzeze polca și să aibă pe biroul său „cel puțin o duzină de albumuri caricaturale și de cărți ilustrate”¹.

Această mentalitate este foarte semnificativă. Ea reflectă marile transformări prin care trecuse orașul moldovenesc, transformări care ridicaseră pe primul plan al vieții urbane burghezia.

Burghezia orașului moldovenesc nu forma însă în acea epocă o pătură socială având toate atributele clasice ale burgheziei în momentul istoric al preluării puterii de stat pe cale revoluționară. Principala particularitate a burgheziei moldovenești în acea epocă rezulta din slabele ei legături cu formele mai evoluționate ale industriei și ale capitalului, în legăturile ei de interes cu o parte a boierimii. O astfel de burghezie nu era și n-a fost capabilă să provoace o ruptură hotărîtă cu regimul feudal. Cind spunem formele mai evoluționate ale industriei, nu ne referim la marea industrie mecanizată, a cărei dezvoltare are loc în condițiile dominării relațiilor capitaliste, ci la cooperație capitalistă simplă și la manufactură, care ating punctul culminant al evoluției lor în perioada de descompunere a feudalismului și de trecere la capitalism. Or, tocmai slaba dezvoltare a celor două stadii ale industriei în Moldova, menționate mai sus, insuficiența creditului, preponderența capitalului cămătăresc și a micului negoț au lipsit burghezia din Moldova de o bază materială corespunzătoare menirii sale în acea perioadă. Aceasta explică și alianța ei cu o parte a boierimii și rolul pe care l-a jucat această din urmă pătură socială în evenimentele epocii.

Categoria socială a marii burgheziei din orașele Moldovei era compusă din cîțiva mari bancheri, antreprenori care luaseră în regie monopolurile desfacerii bunurilor de larg consum în orașe și cîțiva negustori de cereale și mărfuri de lux. Mulți dintre ei erau legați într-o măsură mai mare sau mai mică de boierimea feudală, de procedeele tipic feudale aplicate în domeniul aprovizionării cu hrana a orășenilor, beneficiind de pe urma îngrădirii liberei concurențe. Numai unii din cei care își plasaseră banii în întreprinderi ale cooperației capitaliste simple, în instalații mecanice sau practicau un negoț internațional militar pentru desființarea hotărîtă a regimului și a relațiilor feudale.

Burghezia mijlocie era alcătuită din starostii de bresle, din o parte a meșterilor și negustorilor patentari de starea I-a și a II-a și a. s. a., care beneficiau și ei de regimul feudal în măsura în care aveau acces la dobîndirea monopolului asupra unor antreprize, la conducerea breslelor și a eforiilor. Ei puteau fi aleși în acest din urmă organ cînd depășeau vîrstă de 30 de ani, aveau un capital negustoresc de 25 000 lei, o casă și erau pămînteni². O dată ajunsi în fruntea eforiilor, ei se foloseau de poziția lor pentru a-și spori veniturile prin indiferent ce mijloace și nu arareori devineau aliați ai regimului împotriva „obștei” care i-a ales. „A cere dreptate – se plingeau 40 de locuitori ai orașului Focșani împotriva

¹ Vezi N. A. Bogdan, *Din trecutul comerțului moldovenesc și mai ales a celui ieșean*, Iași, 1925, p. 142.

² Vezi Regulamentul Organic al Moldovei, în *Analele Parlamentare ale României*, tom. I, p. a II-a, București, 1890, p. 130.

eforilor în 1849 — era a o pierde și a fi izgonit de tulburător de liniște publică”¹. Dacă orășenii îndrăzneau să se plingă de conduită eforilor, aceștia din urmă apelau la ispravnic și arătau „că unii din noi vorbim împotriva cîrmuirii și că facem comploturi”². Cei mai mulți însă, patroni de ateliere sau de prăvălii mari, se situau pe poziții antifeudale.

Aceste două categorii formau în orașe așa-zisul patriciat, în înțelesul tîrziu al noțiunii³, care însemna bogăți, spre deosebire de restul comunității — săracii.

Majoritatea covîrșitoare a burgheziei orășenești o constituia însă mica burghezie : patentarii de treapta sau starea a treia, micii negustori și meșteșugari din afara breslelor care practicau negoțul cu amănuntul, sutele de ambulanți, miile de crîșmari, bacali, lipscani și. a. Numai în orașul Iași, la 1845, din cei 1167 negustori și calfe indigene, 264 erau cîrciumari, 173 erau rachieri, 182 bacali⁴ și. a. m. d., adică în cea mai mare măsură negustori care vînd produse rezultate din activitatea agricolă, nu industrială. Alcătuind în orașe majoritatea din totalul familiilor cu îndeletniciri specific orășenești, ei dădeau orașului particularitățile caracteristice unor centre de producție și schimb dominate de mica producție destinată pieții. Toți aveau de suferit de pe urma regimului feudal, de pe urma privilegiilor starostilor de bresle și practicilor⁵ instituite în producție și desfacere. Ei luptă împotriva starostilor, împotriva proprietarilor de case și loturi de teren pentru care plăteau bezmăń.

Ideile, concepțiile lor politice și economice în măsura în care poate fi vorba de concepții, nu depășeau cercul îngust al intereselor lor. „Micul burghez — spune Engels — reprezintă comerțul intern și comerțul de cabotaj, meșteșugul, manufactura bazată pe munca manuală — ramuri ale economiei care au un cîmp de acțiune limitat și care necesită capitaluri neînsemnate a căror rotație se infăptuiește încet și care generează o concurență slabă și pur locală... Micul burghez este conservator de îndată ce clasa stăpînoare îi face concesii oricăr de neînsemnate...”⁶. Acest mare adevăr este pe deplin confirmat la noi de mișcarea breslașilor din Iași în 1846, ale căror revendicări s-au mărginit la o mai justă repartiție a sarcinilor fiscale, la înlăturarea abuzurilor prilejuite de catagrafii.

În Moldova, mai mult decât în Tara Românească, burghezia era slabă datorită lipsei de omogenitate, datorită intereselor contradictorii izvorîte dintr-un tratament fiscal și juridic inegal care îi fărimițau fortele, abătînd-o într-o oarecare măsură de la direcția către care trebuiau să se îndrepte loviturile ei : regimul feudal.

Cei aflați în bresle erau opuși celora care izbutiseră să iasă din bresle și în felul acesta să scape de obligațiile breslașilor și de sub controlul

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16 708, f. 2.

² Ibidem.

³ Vezi Erich Maschke, *Continuité sociale et histoire urbaine médiévale*, în „Annales Economies, Sociétés, Civilisations”, nr. 5, sept.-oct., 1960, p. 940.

⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 1015, 1016, 1017, 1018, 1019.

⁵ Vezi de pildă condițiile în care făceau comerț micii negustori ambulanți din Iași. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14 410.

⁶ Karl Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 7, Edit. politică, București, 1958, p. 46.

staroștilor. Meșteșugarii și negustorii breslași indigeni se socoteau nedreptățiți față de cei de rit mozaic care, nefăcând parte din breslele lor, îi concurau și le „smomeau” lucrătorii și califele, iar toți la un loc se situau pe o poziție potrivnică față de sudiții care beneficiau de un regim cu totul excepțional, formind un adevărat stat în stat. Pentru a nu plăti patente și a scăpa de celelalte obligații, cei mai bogăți dintre meșteri și negustori treceau în rîndul sudiților slăbind în felul acesta forța păturilor sociale antifeudale, căci cei mai mulți dintre sudiți nu aveau interes să lupte împotriva unei stări de lucruri de pe urma căreia aveau atât de avanaje. În felul acesta, capacitatea de luptă antifeudală a orașului a fost diminuată, deși, incontestabil, el a rămas totuși principala forță de soc antifeudală. Trecerea de la feudalism la capitalism nu s-a produs însă pe cale revoluționară, și una din explicații ne-o oferă chiar structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul veacului al XIX-lea : elementele burgheze, deși numeroase și majoritare în principalele orașe, erau fărămitate, slabe.

О СОЦИАЛЬНОЙ СТРУКТУРЕ МОЛДАВСКОГО ГОРОДА В СЕРЕДИНЕ XIX В.

РЕЗЮМЕ

Автор, основываясь на неопубликованных переписях середины XIX в., главным образом на результатах переписи населения Молдовы в 1845 г., делает многочисленные уточнения, касающиеся роста городского населения, наплыва крестьян в города, социально-экономической роли городских сословий и социальной структуры главных молдавских городов.

Он приходит к заключению, что в 30—50 годы население молдавских городов удваивается в результате экономических преобразований, имевших место в княжествах после 1829 г. В 1845 г. в Яссах насчитывалось около 60 тыс. жителей, в Ботошани 27 тыс., а в Галаце 24 тыс.

В пяти главных в экономическом отношении городах Молдовы семейства ремесленников составляли свыше 30 % общего числа семейств, семейства торговцев — 34 %, а семейства «бирников» — 11 %. Остальная часть населения состояла из людей без крова (без определенного местожительства и занятий), «бродяг», а также представителей привилегированных сословий (бойар, государственных служащих и т.д.) и других.

В середине XIX в. молдавский город является ремесленно-торговым центром, в отличие от местечка, чьей главной функцией оставался товарообмен.

Автор приходит к заключению, что ремесленники и торговцы, представлявшие собой большинство населения главных городских центров, были уже частично оторваны от сельского хозяйства, которым они занимались дополнительно.

Особое место в статье занимает исследование экономической и социальной роли городской буржуазии. Слабость городской буржуазии автор объясняет тем, что в большинстве своем она была связана с зачаточными формами промышленного (мелко-

товарного) производства и капитала (ростовщического), что ее силы ослаблены вследствие политического и экономического неравенства, из-за чего имели место трения и даже противоречия между членами цехов и ремесленниками, не входившими в цеха. между судитами (иностранными подданными, пользовавшимися определенными привилегиями) и остальной частью ремесленников и торговцев.

Главной же причиной отсталости городов в социальном отношении являлся феодальный строй, замедливший темпы развития как свободных городов, так и, особенно, городов и местечек, составлявших частную феодальную собственность.

REMARQUES SUR LA STRUCTURE SOCIALE DES VILLES MOLDAVES AU MILIEU DU XIXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

S'appuyant sur un certain nombre de statistiques inédites et en particulier sur le recensement de la population moldave de 1845, l'auteur fournit d'intéressantes précisions sur l'accroissement de la population urbaine, l'immigration paysanne dans les villes, le rôle social-économique des différentes catégories sociales urbaines, ainsi que sur la structure sociale des principales villes de la Moldavie.

La conclusion qui se dégage de cette étude est qu'à la suite des transformations économiques qui eurent lieu dans les Principautés après 1829, les villes moldaves virent doubler le chiffre de leur population entre 1830 et 1860. Ainsi, en 1845 Jassy comptait environ 60 000 habitants, Botoșani 27 000, Galatz 24 000.

Dans cinq des principales villes de quelque importance au point de vue économique, les familles des artisans représentaient plus de 30 %, celles des commerçants 34 % et celles des autres contribuables 11 % du nombre total des familles. Le reste de la population était formé de nomades, sans domicile stable ni occupations définies, de « vagabonds », ainsi que de ceux qui faisaient partie des états privilégiés (boîards, fonctionnaires d'Etat, etc.).

La ville moldave nous apparaît, vers le milieu du XIXe siècle, comme un centre à la fois artisanal et commercial, à la différence des bourgs, dont la principale fonction demeure l'échange de marchandises.

Une autre constatation à laquelle aboutit l'auteur est que les artisans et les commerçants qui componaient la majeure partie de la population urbaine, n'avaient pas entièrement abandonné l'agriculture, que beaucoup d'entre eux continuaient de pratiquer comme occupation accessoire.

Une place à part est réservée à l'analyse du rôle économique et social de la bourgeoisie urbaine. La faiblesse de cette bourgeoisie est attribuée par l'auteur au fait qu'elle était liée le plus souvent aux formes inférieures de la production industrielle (petite production de marchandises) et du capital (capital usuraire) ; son rôle était en outre réduit par suite du régime politique et juridique inégal auquel elle était soumise, ce qui donnait lieu à d'incessantes frictions et même à des conflits entre les membres des corporations et les métiers libres, ainsi qu'entre les *suditi*, sujets étrangers bénéficiant d'un régime privilégié, et le reste des artisans et commerçants.

Néanmoins l'état d'arrièrement social des villes avait pour cause première le régime féodal, qui freinait le rythme du développement des villes en général et plus particulièrement celui des villes et bourgs appartenant à un seigneur féodal.

www.dacoromanica.ro

CU PRIVIRE LA CARACTERUL RĂSCOALEI DIN 1655 ÎN ȚARA ROMÎNEASCĂ

DE

L. DEMÉNY

Răscoala populară din 1655 în Tara Romînească, cunoscută în istoriografia românească sub numele de răscoala seimenilor, a fost în general puțin cercetată. De fapt, lucrările lui N. Iorga¹, care s-a ocupat mai îndeaproape de istoria acestei mișcări, unele studii ale lui N. C. Bejenaru² și articolele semnate de I. Minea³, care privesc numai parțial răscoala, epuizează în fond tot ceea ce a dat vechea istoriografie românească în acest domeniu. Cercetarea acestui eveniment important din istoria medievală a poporului român nu a progresat prea mult nici în cercetările mai noi⁴.

¹ N. Iorga, *Răscoala seimenilor împotriva lui Matei Basarab*, „Analele Academiei Române”, Seria a II-a, tom. XXXIII (1910–1911), Memoriile secțiunii istorice, p. 187–211; în afară de acest studiu, N. Iorga a adus o contribuție de seamă la studierea răscoalei în general, în volumele IV, V și IX ale colecției sale *Studii și documente cu privire la istoria românilor*. În prefața volumului IV al colecției amintite, N. Iorga a dat cea mai amplă sinteză în istoriografia românească veche despre această temă.

² N. C. Bejenaru, *Răscoala seimenilor (1655) și stabilirea supremaciei politice a lui Rákóczy asupra Țării Românești*, „Arhiva”, Iași, XXXI (1924), nr. 3–5 (iulie–octombrie), p. 239–242 și XXXII (1925) nr. 2 (mai), p. 99–115; idem, *Constantin Șerban înainte de domnie*, *ibidem*, XXXI (1924), nr. 1, p. 14–26; idem, *Constantin Șerban domn*, *ibidem*, XXXI (1924), nr. 3–4, p. 227–239; idem, *Constantin Vodă Șerban față de imperiali și cazaci*, „Revista Arhivelor”, vol. I, nr. 1–3 (1924–1926), p. 400–404.

³ I. Minea, *Contribuții la domnia lui Constantin Vodă Șerban*, „Buletinul Institutului de istorie a românilor • A. D. Xenopol”, Iași, 1941, nr. 1, p. 27–40; idem, *Urmările militare ale celei de-a doua luptă de la Soplea*, *ibidem*, 1942, nr. 1, p. 61–70.

⁴ În monografia întocmită de V. Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazacu (*Viața feudală în Tara Românească și Moldova sec. XIV–XVII*, Ed. științifică, București, 1957), în paragraful special consacrat luptei de clasă, se afirmă că „în veacul XVII au existat mai puține răscoale țărănești cu caracter mai larg, țărani și serbi deși mai asupriți recurg la răscumpărare sau, dacă nu o pot obține, la fugă. Aceasta se datorează faptului că domnul are acum oaste permanentă de mercenari, cu care reușește să apere interesele boierimii și să impună cu forță supunerea țărănilor”. Marea mișcare populară din 1655 este caracterizată în această lucrare într-un mod cu totul greșit ca o „mișcare a mercenarilor” (p. 207–208). Această apreciere a mișcării reprezintă un pas înapoi chiar față de unele aprecieri făcute în vechea istoriografie, mai ales în lucrările lui N. Iorga. Menționăm că, de fapt, tot ce se scrie despre întreaga mișcare în paragraful amintit mai sus se rezumă la această apreciere unilaterală.

Abia în ultimul timp a apărut o lucrare special consacrată răscușoielor din 1655, care prezintă mai cu seamă evenimentele din București din timpul mișcării, unul din centrele importante ale luptei și rezistentei răscușoiilor¹. Autorul lucrării, bazându-se în genere pe publicațiile de izvoare și lucrări mai vechi, aduce totuși unele materiale documentare noi, mai ales în ce privește participarea și rolul maselor în această mișcare. Lucrarea lui P. I. Cernovodeanu are meritul de a readuce în atenția cercetătorilor o temă care merită să fie studiată cu multă atenție².

În volumul III al noii sinteze a istoriei României, răscușala populară din 1655 este tratată într-un paragraf special, prezentindu-se succint, de pe pozițiile concepției marxist-leniniste, principalele aspecte ale acestei mișcări³.

Cit privește caracterul mișcării, care va sta în centrul studiului de față, a fost foarte contradictoriu și în general unilateral prezentat în vechea istoriografie. Astfel, A. D. Xenopol considera că ea a fost îndreptată „mai mult contra boierilor sfătuitori de rău decât în contra domnului”⁴ și nega caracterul antiotoman al răscușoalei, susținînd chiar că „Poarta, văzînd că gîndul răscușoiilor nu este îndreptat în contra ei, se grăbește a reînnoi către Racoți ordinul de a nu intra în țară”⁵. Xenopol a adoptat în linii generale o poziție neștiințifică față de răscușală⁶. Este important să arătăm însă că pe lîngă afirmația eronată că răscușala ar fi fost „provocată tot de grecii introduși de Matei Basarab în ocîrmuirea Munteniei”⁷, A. D. Xenopol a recunoscut că mișcarea n-a fost numai o răscușală a „mercenarilor străini”, și că seimenii care au pornit acțiunea au fost sprijiniți de „oștirea de țară, dorobanții ce erau încuscriți și în legătură cu ei”⁸.

La începutul sec. al XX-lea, istoriografia românească a făcut unele progrese în studierea răscușoalelor din anii 1654 – 1655 în Țara Românească și Moldova prin cercetările lui N. Iorga. O dată cu cercetarea arhivelor străine și descoperirea a o serie de documente noi incluse în dîfereitele volume ale colecției de *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, N. Iorga a căutat să folosească și principalele publicațiile străine unde se aflau materiale documentare referitoare la răscușoalele din 1654 – 1655. Astfel, N. Iorga a reușit să dea la începutul secolului nostru o bază documentară mai largă studiilor sale despre mișcările din 1654 – 1655. Acest fapt i-a permis să lărgescă cunoștințele despre principalele aspecte

¹ Paul I. Cernovodeanu, *Răscușala seimenilor și dorobanților din București la 1655* (București, 1962) apărută în colecția Muzeului de istorie a orașului București.

² Lucrarea amintită a lui P. I. Cernovodeanu a fost pozitiv apreciată și în paginile revistei „Studii”, nr. 4, an. XV (1962), p. 1066 – 1067.

³ *Istoria României*, vol. III, partea I, cap. III (redactat de P. P. Panaiteșcu).

⁴ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, ed. a III-a, vol. VII, București, f. a., p. 154.

⁵ *Ibidem*, p. 166.

⁶ Sunt semnificative în acest sens caracterizările date de A. D. Xenopol răscușoiilor ca „fîrea sălbatică a mercenarilor”, „periculoasa răscușală” etc. El susținea că, în timpul mișcării, răscușoiii „pradă și pustiază aşa de înpăimîntător precum nu o făceau nici turci, nici tătarî” (cf. A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. VII, p. 152 – 156).

⁷ *Ibidem*, p. 55.

și evenimente ale răscoalelor amintite, să restabilească unele evenimente din desfășurarea mișcării din 1655 și să aibă o viziune mai largă asupra caracterului ei.

În ciuda concepției sale idealiste, N. Iorga a reușit să surprindă faptul că, dincolo de „zburdăciunea unor pretoriene ajunși obraznici... față de un domn zgârcit”, existau cauze mult mai profunde — după el —, în primul rînd politice, care au dus la izbucnirea acestei mișcări¹. Cu toate că n-a cercetat mai profund și n-a înțeles motivele social-economice ale mișcării, el a fost primul în istoriografia românească care a constatat că răscoala a fost sprijinită de masele largi populare². Tot lui Iorga îi aparține prioritatea în istoriografia românească de a fi constatat faptul că prin înfrângerea de la Șoplea răscoala n-a fost înăbușită și că rezistența răsculatilor a continuat, concretizîndu-se, printre altele, și într-o serie de cicioziri care au avut loc după bătălia din 26 iunie 1655 de pe Teleajen între răsculati și detasamentele boierești și ale voievodului muntean, sprijinite de oastea lui Gh. Rákóczy al II-lea rămasă pe lingă Constantin Șerban³.

După cercetările lui N. Iorga vechea istoriografie românească n-a făcut progrese mai remarcabile în studierea mișcării populare din țara noastră de la mijlocul secolului al XVII-lea. Desi N. C. Bejenaru a scris și a publicat o serie de studii referitoare la domnia lui Constantin Șerban, cît prîvește informația științifică el a adăugat puține elemente noi față de lucrările lui N. Iorga, iar în privința generalizărilor și a aprecierilor evenimentului, rămîne tributar concepțiilor subiectiviste, idealiste. N. C. Bejenaru a încercat să reducă toată răscoala la luptele politice dintre diferitele factiuni boierești și la sfera relațiilor politice dintre Constantin Șerban și Gh. Rákóczy al II-lea. El explica izbucnirea nemulțumirilor și frâmintărilor în sinul armatei muntene la sfîrșitul domnicii lui Matei Basarab prin acțiunile lui Constantin Șerban pentru răsturnarea domnului⁴.

N. C. Bejenaru sustine în mod eronat că nu cauze interne, de ordin social și profunda nemulțumire a maselor față de exploatarea feudală, agravată de birurile din ce în ce mai grele, au dus la mișcarea din 1655, ci ea a fost rezultatul unor provocări ale lui Gh. Rákóczy al II-lea, care căuta să supună politicii și influenței sale și pe Constantin Șerban⁵.

¹ N. Iorga, *Răscoala seimenilor împotriva lui Matei Basarab*, loc. cit., p. 201.

² Idem, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. IV, București, 1902, p. CCLXIII—CCLXV, idem, *Istoria românilor*, vol. VI, *Monarhii*, București, 1938, p. 211 și 214.

³ N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. IV, p. CCLXXII—CCLXXIII; idem, *Istoria românilor*, vol. VI, p. 214.

⁴ N. C. Bejenaru, *Constantin Șerban Vodă înainte de domnie*, „Arhiva”, XXXI, nr. 1, p. 20, N. C. Bejenaru nega chiar și faptul că neplata leșilor a constituit cauză imediată a izbucnirii nemulțumirilor în sinul știrii lui Matei Basarab. După autor, evenimentele au fost „montate” de un „regizor” care era Constantin Șerban, iar „scopul răscoalei nu era căpătarca de leși, ci aceasta era un mijloc de care trupele se serveau pentru răsturnarea domnului”, *ibidem*, p. 21—22.

⁵ N. C. Bejenaru scria în legătură cu aceasta: „Astfel, văzind Rákóczy că uneltilor sale de la Poartă nu duc la nici un rezultat, și-a intensificat intrigile printre boierii cunoscuți lui, din principat pentru ca aceștia prin acțiunea lor dimprejurul domnului să provoace o mișcare a trupelor seimenilor contra stăpinirii și care mișcare ar aduce sfîrșitul domniei lui Constantin Șerban. Această răscoală și izbucni la începutul anului următor” (cf. *Răscoala seimenilor (1655) și stabilirea supremăietății politice a lui Rákóczy asupra Țării Românești*, „Arhiva” XXXI, nr. 3—4, p. 240—242).

Pe o poziție și mai subiectivistă s-a situat I. Minea, care a căutat să explice o mișcare socială de proporții aşa de mari, cum a fost răscoala din 1655, prin slăbiciunea lui Constantin Șerban. După Minea, „Constantin Șerban prin domnia sa ar fi putut începe o lume nouă. Pentru ca să realizeze aceasta ar fi fost nevoie ca să creeze forme noi în viața de stat, să statornească pacea internă prin împăcarea dintre boieri și armata permanentă”¹. Nepriceperea sau poate chiar lipsa dorinței lui Constantin Șerban de a „împăca clasele”, de a crea o „armonie” între ele, iată care ar fi — după Minea — cauzele principale ale răscoalei din 1655². Minea nu pomenește nici un cuvânt despre acțiunea sau atitudinea maselor în timpul răscoalei. Având, în general, o poziție ostilă și neînțelegătoare față de răsculati, el prezenta în aşa fel evenimentele, încât rolul hotărîtor în istoria țării îl atribuie boierimii. În primul rînd boierii au fost aceia — după Minea — care au cîștigat bătălia de la Finta; fără boieri, considera el, nu se putea „conduce țara”. Cu toate aceste aspecte negative, trebuie arătat că I. Minea a susținut teza rezultatului negativ al bătăliei de la Soplea. El arată, pe bună dreptate, că după 26 iunie 1655, Tara Romînească, cu toată hotărîrea de a opune rezistență, nu mai avea la dispoziție o armată bine instruită și bine echipată cu care să facă față nevoilor mari de apărare a țării³, fapt care a fost relevat și de N. Iorga încă în 1915⁴.

Făcind o privire de ansamblu asupra tot ceea ce a realizat vechea istoriografie românească în studierea mișcării din 1655 se poate spune că în lucrările istoricilor amintiți, dar mai ales în cele ale lui N. Iorga și A. D. Xenopol, s-au adus unele contribuții partiale pozitive. Au fost cercetate mai pe larg aspectele politice interne ale răscoalei, precum și unele probleme referitoare la relațiile dintre cele trei țări române, și îndeosebi cele privind legăturile politice dintre Tara Romînească și Transilvania.

În linii generale aceleași trăsături caracterizează și lucrările istoricilor burghezi maghiari care s-au ocupat de această temă în mod special⁵ sau în cadrul unor lucrări monografice referitoare la istoria Transilvaniei de la mijlocul sec. al XVII-lea. Trebuie să arătăm însă că aceste lucrări mai sunt deficitare și din cauză că majoritatea istoricilor burghezi maghiari, vorbind despre evenimentele legate de răscoala din 1655 în Tara Romînească și de intervenția lui Rákóczy, prezintau în mod apologetic politica externă a principelui Transilvaniei. O poziție mai obiectivă dintre

¹ I. Minea, *Urmările militare ale celei de-a doua lupte de la Soplea*, „Buletinul Institutului de istorie a românilor • A. D. Xenopol •”, Iași, nr. 1, 1942, p. 68.

² Este semnificativ în acest sens afirmația lui I. Minea conform căreia Constantin Șerban „n-a putut realiza împăcarea internă. Nici nu știm dacă a încercat-o. Cind îl constatăm activind îl vedem că făcuse alegerea împăcării să conducă țara, cum o conducedese Matei Basarab, cu boierii și clerul înalt. Astfel, s-a ajuns la revoluția militară din februarie 1655” (*ibidem*, p. 68—69).

³ *Ibidem*, p. 70.

⁴ N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București, 1915, p. 255.

⁵ I. Kemény, *II. Rákóczi György havasalföldi győzödelme*, „Új Magyar Múzeum”, 1859, I, p. 502 și urm.

istoricii maghiari burghezi a avut în expunerea evenimentelor legate de răscoală istoricul pozitivist Szilágyi Sándor¹. Studiind istoria Transilvaniei în strînsă legătură cu istoria celorlalte două țări române, Szilágyi, mai ales prin vasta sa activitate de publicare a izvoarelor, a adus o anumită contribuție la cunoașterea epocii cercetată în genere și a răscoalei din Tara Românească în special. Nici Szilágyi însă nu a înțeles cauzele profunde și caracterul social, antifeudal al răscoalei.

Constatăm deci că o trăsătură generală valabilă tuturor lucrărilor burgheze referitoare la răscoală sau a celor care măcar parțial se ocupă de mișcare, că în ele nu s-a dat o interpretare corespunzătoare adevărului istoric în ce privește cauzele și caracterul evenimentelor din 1655 în Tara Românească și că se bazau pe o documentare insuficientă, ceea ce a contribuit și ea la această trăsătură a vechilor lucrări. Studierea atentă a izvoarelor narrative și documentare ne permit să dezvăluim modul unilateral și neștiințific al unor încercări ale istoriografiei burgheze de a prezenta izbucnirea răscoalei ca rezultat al unor evenimente sau fenomene cu caracter întîmplător, să dezvăluim cauzele adînci sociale și politice, caracterul antifeudal și antiotoman al uneia din cele mai mari și importante mișcări populare din istoria țării noastre în epoca feudală. Cadrul studiului de față nu ne permite să abordăm multiplele aspecte ale acestei mari mișcări, dintre care multe vor trebui să fie luminate abia în cursul cercetărilor viitoare². Ne propunem doar să aducem o contribuție la lămurirea cauzelor imediate, a caracterului antifeudal și antiotoman ale mișcării populare din 1655 din Tara Românească, precum și la scoaterea în relief a participării maselor țărănești asuprile și a populației orașelor și târgurilor la răscoală și acesta în lumina unor izvoare noi, îndeosebi transilvănenă, necunoscute pînă acum în istoriografia română sau folosite insuficient.

Ne referim aici în primul rînd la corespondența dintre pașa de la Silistra, Gheorghe Ștefan, Constantin Șerban și Gh. Rákóczi al II-lea cu privire la pregătirea intervenției armate îndreptate împotriva răscoalei din Tara Românească, corespondența dintre Gh. Rákóczi al II-lea și solii săi de la Poartă, documente în mare parte editate³, dar și unele

¹ Introducere lui Szilágyi la vol. XI din *Monumenta Comitialea Regni Transsylvaniae*, Budapest, 1886, p. 33—37; și lucrările *Transilvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, Budapest, 1890, p. 359—365; *II. Rákóczi György 1621 — 1660*, Budapest, 1891, p. 118 — 126.

² În colaborare cu N. Stoicescu, cercetător la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., pregătim o monografie consacrată mișcării populare din 1655 izbucnită în Tara Românească, în care ne propunem să tratăm pe larg multiplele aspecte ale temei.

³ Meritul de a fi cercetat și publicat cel dintâi aceste izvoare li revine istoricului transilvănean din a doua jumătate a sec. al XIX-lea Szilágyi Sándor într-o serie de publicații de izvoare pe care le-a întreprins privitoare la perioada domniei celor doi Rákóczi, perioadă care a constituit obiectul cercetărilor sale. Vom enumera aici numai principalele publicații ca *Transsylvania et bellum boreo-orientale. Acta et documenta*, vol. I, Budapest, 1890; *A két Rákóczi fejedelem családi levelezése* (Correspondența familială a celor doi principi Rákóczi) în colecția *Monumenta Hungariae Historica. Diplomatária*, vol. XXIV, Budapest, 1875; *Oktámatár II. Rákóczi György diplomaciai összekötéseihez* (Culegere de documente privitoare la legăturile diplomatice ale lui Gh. Rákóczi al II-lea), în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomatária* vol. XXIII, Budapest, 1874. *Levelek és okiratok II. Rákóczi György diplomaciai összekötései történetéhez*

scrisori inedite care se află în arhivele din Transilvania cercetate de noi. De asemenea, am analizat mai pe larg izvoarele narative, cronicile săsești¹ și maghiare din Transilvania care au fost insuficient folosite în vechea istoriografie pentru studierea mișcării din 1655, deși ele conțin informații ample și foarte prețioase despre temă².

Cercetările efectuate în anii regimului democrat popular au reușit să lămurească o serie de aspecte majore ale profundelor transformări economice, sociale și politice în istoria Moldovei și Țării Românești în prima jumătate a sec. al XVII-lea. Pe baza acestor cercetări pot fi schițate principalele aspecte ale agravării situației social-economice și juridice a producătorilor directi și a creșterii obligațiilor celor două țări față de Poartă; toate acestea având repercusiuni însemnante asupra situației populației, atât le orașe cât și la sate.

În unele lucrări mai noi se consideră chiar că „secolul al XVII-lea marchează o nouă perioadă în istoria economiei feudale”³. Pătrunderea din ce în ce mai mult a relațiilor de marfă-bani și antrenarea din ce în ce mai accentuată a domeniului feudal în aceste relații au creat noi posibilități pentru boierime și biserică în mărirea veniturilor lor și în consecință în agravarea exploatației feudale a țăranilor dependenti. Creșterea exploatației feudale (boierești și minăstirești) are loc în sec. al XVII-lea pe două căi principale. Pe de o parte, sînt mărite obligațiile în dijmă și mai ales cele în muncă ale țăranilor dependenti, pe de alta, se lărgesc domeniul feudal, noi și noi categorii sociale decăzind în situația țărănimii dependente.

(Scrisori și documente referitoare la istoria relațiilor diplomatice ale lui Rákóczi al II-lea) în „Történelmi Tár” (Magazin istoric) 1889; *Török-magyarkori államokmánytár* (Culegere de documente statale, din perioada turco-maghiară) vol. III în colecția *Monumenta Hungariae Historica*; *Monumenta Comititalia Regni Transilvaniae*, vol. XI, Budapest, 1886. La aceste publicații ale lui Szilágyi s-au adăugat unele documente noi publicate în colecția lui A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. X, *Acte și scrisori*, București, 1937, și în publicația lui I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, vol. I, 1599–1691, Cluj, 1910.

¹ În afară de cronica lui G. Kraus, *Siebenbürgische Chronik des Schässburger Stadtschreibers*, în *Fontes Rerum Austriae carum. Scriptores*, vol. III și IV, Viena, 1862–1864, amintim următoarele cronică brașovene și săsești: *Chronik von D. Nekesch – Schuller*; *Diarium des Herrn Laurentii Kusch centumvir Coronensis*; *Historische Anmerkungen*; *Kalenderaufzeichnungen*; *Ex fragmentis diarii domini Magistri Martini Albrich, pastoris Rosonensis*, publicate toate în colecția *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, vol. IV, Brașov, 1903, p. 240–241, și vol. VI, p. 57, 112, 129, 145–146.

² Este caracteristic faptul că aproape nu există cronică redactată în a două jumătate a sec. al XVII-lea în Transilvania în care să nu se vorbească de răscocala din 1655 și de intervenția lui Rákóczi pentru înăbușirea mișcării. Dintre cronicile latine și maghiare ne-au reținut atenția în special următoarele care conțin relatările din cele mai ample: *Nagy Szabó Ferencz, Kronikája avagy az Erdély országi törvénetek leírása (1580–1658)* (Cronica sau descrierea istoriei țării Ardealului de Nagy Szabó Ferencz), copie contemporană în Biblioteca documentară Teleki din Tg. Mureș, cota: f. 1077 b; *Szalárdi János, Síralmas magyar kronikája Kilencz könyvei* (Cele nouă cărți a cronicii maghiare) editat de Kemény Zsigmond, Pesta, 1853; Ioannis Com. de Betlen, *Commentarii de rebus Transsilvanicis proximis ab abitu Gabrielis Bellenii triginta quatuor annis gestis*. Viena, 1776, idem, *Rerum Transsylvaniae libri quatuor (1629–1663)* f. 1. 1664.

³ V. Costăchel, *Domeniul feudal*, în lucrarea *Viața feudală...*, p. 251.

Prima jumătate a secolului al XVII-lea este caracterizată în cercetările mai noi ca o perioadă în care decaderea țărănimii libere și procesul de transformare a ei în țărăname dependentă s-a intensificat. Se formează domeni boierești și mănăstirești care cuprind zeci de sate¹.

Exploatarea boierească și bisericiească, deși foarte apăsătoare, reprezinta însă numai o parte a obligațiilor țărănimii dependente. Paralel cu exploatarea feudală propriu-zisă, au crescut obligațiile față de stat, care cuprindeaau și acele pături ale societății care nu erau supuse exploatarii feudale directe. În lucrările mai noi referitoare la epoca s-a demonstrat caracterul extrem de apăsător și continua agravare a obligațiilor față de stat. Cercetările cu privire la evoluția cantitativă a haraciului plătit de Țara Românească și Moldova Porții Otomane au dovedit că haraciu și alte obligații au cunoscut o sensibilă creștere în prima jumătate a sec. al XVII-lea, ajungind să reprezinte o dublare față de perioada războiului de eliberare purtat în timpul lui Mihai Viteazu². Apăsătoarea dominație otomană și creșterea obligațiilor țărilor române față de Poartă și în special a obligațiilor Moldovei și Țării Românești în prima jumătate a sec. al XVII-lea, au avut consecințe grave nu numai asupra dezvoltării economice generale a acestor țări, ele reprezentând principala frină a progresului economic, dar au avut repercusiuni din cele mai adînci îndeosebi pentru dezvoltarea socială internă a Moldovei și a Țării Românești. Fiscalitatea excesivă care apăsa țărănamea dependentă și celelalte pături producătoare ale societății a constituit cel de-al doilea factor de căpătenie în înrăutățirea situației social-economice a producătorilor direcți. Cercetările recente au adus în circuitul științific dovezi grăitoare asupra caracterului deosebit de apăsător al birului pentru populația rurală³. Îndeosebi reforma fiscală din vremea lui Matei Basarab și aplicarea ei a reprezentat o înăsprire a situației birnicilor. Creșterea obligațiilor față de Poartă, în special începând din deceniul al treilea al sec. al XVII-lea⁴, a avut drept rezultat introducerea unor dări noi, creșterea quantumului celor vechi și înmulțirea ratelor de plată a birului, ajungindu-se pînă la a fi lunare⁵. Preocuparea clasei stăpînitoare, în frunte cu domnul țării, de a perfectiona permanent sistemul fiscal, pentru a asigura încasarea dărilor, în cazul de față a birului pe seama producătorilor direcți, reflectă faptul că fiscalitatea excesivă a provocat vîi ne-

¹ Cu privire la evoluția proprietății feudale cf. St. Ștefănescu, *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească pînă în secolul al XVII-lea*, „Studii”, nr. 1, an. XI (1958) p. 53–67. Vezi de același autor critica concepțiilor burgheze despre relațiile feudale în articolul: *Date cu privire la problema relațiilor feudale pe teritoriul Țării Românești în istoriografia românească*, „Studii” nr. 1, an. X (1957) p. 199–221.

² Cf. M. Berza, *Haraciu Moldovei și Țării Românești în sec. XV–XIX*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, București, 1957, p. 17–22; idem, *Variatiile exploatarii Țării Românești de către Poarta Otomană în sec. XVI–XVIII*, „Studii”, nr. 2, an. XI (1958), p. 59–73.

³ Cf. Damaschin Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului în Țara Românească pînă la 1632*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, p. 49–117; idem, *Reforma fiscală din vremea domniei lui Matei Basarab*, „Studii”, nr. 2, an. XII (1959), p. 53–85.

⁴ D. Mioc, *Reforma fiscală...*, „Studii”, nr. 2, an. XII (1959), p. 53.

⁵ Ibidem, p. 54.

mulțumiri în sinul maselor și împotrivirea lor crescîndă. Măsurile de introducere a dării numită taler, confiscarea averilor celor fugiți de biruri, lărgirea sferei solidarității fiscale erau menite să asigure stringerea operativă și la timp a dării față de stat. Acest sistem nou a asigurat prin măsurile de constrințare luate de organele statului, creșterea cuantumului dărilor și prin urmare înăsprirea exploatației țărănimii¹.

În condițiile intensificării exploatației feudale și a apăsării fiscale, cînd mareea majoritate a țărănimii nu mai putea să facă față obligațiilor mereu în creștere, fuga țărănilor devine un fenomen și mai frecvent. Fuga apare în anii premergători răscoalei populare ca una din formele principale ale manifestării luptei țărănilor împotriva exploatației feudale și a fiscalității excesive. Numai în perioada anilor 1636 — 1650 sunt cunoscute 65 de mențiuni documentare privitoare la fuga de bir. Este semnificativ că din cele 65 de cazuri, mai mult de jumătate, adică 34 de documente, se referă la spargerea și fuga a 39 de sate de moșneni, ceea ce demonstrează situația extrem de grea în care ajunsese țărânia libera și încercarea acesteia de a scăpa de apăsarea birului. Era frecventă și fuga individuală, cît și cea în grup a rumînilor de pe domenile mînăstirești și boierești². În fața fenomenului fugii în masă a țărănilor, Matei Basarab adoptă o serie de măsuri cu totul exceptionale, menite să consolideze legarea de glie a țărănimii dependente, măsuri care vor îngrădi și posibilitățile țărănilor liberi moșneni de a părăsi satul.

Prima jumătate a sec. al XVII-lea reprezintă o etapă nouă în procesul de aservire a țărănimii, nu numai prin intensificarea procesului de ruinare a țărănilor liberi și prin intensificarea exploatației celor dependenti, ci și prin consolidarea legării țărănimii de pămînt, de moșie, de stăpinul feudal³. Spre sfîrșitul domniei, Matei Basarab a încercat să supună la obligații față de stat și acele pături sociale care în virtutea obligațiilor lor militare se bucurau de anumite scutiri fiscale. Aceste măsuri alături de puternicile contradicții și frâmintările care existau între orașe și stăpinii feudali, între orașe și domnie⁴ au dus la încordarea situației sociale în Țara Romînească, la ascuțirea contradicțiilor de clasă. Răscoalele și frâmintările locale au început să ia proporții, creșteau nemulțumirile în sinul țărănimii dependente și libere, în sinul diferitelor categorii ale armatei lui Matei Basarab, în sinul orașelor⁵, unde se afla un mare număr dintre elementele militare nemulțumite⁶. Pe fondul acestor profunde nemulțumiri se va maturiza din ce în ce mai puternic mișcarea populară, care va primi, cum era și firesc, un pronunțat caracter social, antiboieresc, antifeudal și în același timp, antiotoman.

¹ D. Mioc, *Reforma fiscală..., „Studii”*, nr. 2, an. XII (1959), p. 73—74.

² Mai pe larg despre fuga țărănilor, *ibidem*, p. 75—81.

³ Cf. P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare a țărănilor în fările române (pînă la mijlocul sec. al XVII-lea)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, București, 1956, p. 105 — 120.

⁴ Lia Lehr, *Organizarea administrativă a orașelor din Țara Romînească în anii 1601—1650*, „Studii”, nr. 2—3, an. IX (1956), p. 57—59.

⁵ cf. St. Olteanu, *Meșteșugurile din București în secolele XVI și XVII*, „Studii”, nr. 5, an. XII (1959), p. 108—110.

⁶ N. Stoicescu, *Rolul curtenilor și slujitorilor din Țara Romînească și Moldova ca instrumente de reprimare a luptei țărănimii*, „Studii”, nr. 3, an. XV (1962), p. 631—649.

Cît privește cauzele imediate ale răscoalei izbucnite în sînul armatei Țării Romînești, atît cronicile muntene, cît și cele moldovene și transilvănenе relatează aproape unanim că seimenii și dorobanții s-au răsculat în urma încercării lui Constantin Șerban de a desființa corpul de seimeni și a-i transforma pe aceștia în țărani dependenti. Astfel în *Istoria Țării Romînesti* faptul este relatat în felul următor: „Că au chemat Costandin vodă pre toți căpitani de dorobanți și iuzbașii și ciaușii vătași și cetașii, de s-au sfătuit cu dînșii zicîndu-le: Fetei miei, tuturor am făcut ce s-au căzut, și roșilor și tuturor cetelor și voao. Încă una mai trebuie să facem. Să scoatem din mijlocul nostru pre siiménii sîrbi, că nu iaste țării nici de un folos. Răposatul Matei vodă i-au strîns pentru vrăjmașul Vasilie vodă. Iar eu acum, au dat dumnezeu de n-am nici un vrăjmaș și m-am împăcat cu toate țările... Si mai bine voi da acéle lefi si-imenești voao și feciorilor voștri. Deci ei cu un cuvînt fură bucuroși și ziseră toti: aşa să fie! Si într-acăiazi zi au făcut Costandin vodă masă mare de i-au ospătat și i-au dăruit cu coftirii și cu atlaze și cu postave bune¹”. În continuare cronica relatează faptul că „neamul dorobântesc”, fiind „în rudenie” cu seimenii, în ziua de 17 februarie s-a ridicat alături de aceștia împotriva domnului și a boierilor². Este important de reținut că cronicarul menționează faptul că dorobanții și seimenii s-au ridicat împotriva boierilor socotindu-i „că sînt hicleni și ci au sfătuit pre Costandin vodă să scoată pre siiméni”³. În *Istoriile domnilor Țării Romînesti* a lui Radu Popescu, care, de fapt dintre cronicile interne, conține cea mai amplă relatare despre mișcarea din 1655, aceste evenimente și fapte sunt prezentate și mai detaliat. Sunt aici o serie de elemente noi fată de relatarea din *Letopisețul Cantacuzinesc*. După *Istoriile domnilor Țării Romînesti*, principalul motiv pentru care Constantin Șerban intenționa să lichideze pe seimeni consta nu atât în faptul că el, stabilind relații bune cu vecinii, nu ar mai fi avut nevoie de corpul seimenilor, ci pentru „ca să aibă odihnă țara”⁴, adică să înăbușe frămîntările în sînul armatei care continuau încă de la sfîrșitul domniei lui Matei Basarab. Că acesta era sensul încercării lui Constantin Șerban de a lichida pe seimeni, cronica nu lasă nici o îndoială. Constantin Șerban „au socotit — relatează tot cronica lui Radu Popescu — în oarece chip să potolească nebuniile dorobanților și ale seimenilor, ca să nu mai facă acele hoțești lucruri ce făcuse în zilele lui Matei vodă, de-l batjocoriea și ucidea boierii și alte nebunii... ci s-au sfătuit cu meșteșug să scoată pe seimeni din țară”⁵. Nu lipsește nici din această cronică afirmația categorică că seimenii și dorobanții răsculați au considerat pe boieri drept sfătuitori ai lui Constantin Șerban în încercarea de a lichida corpul lor: „S-au sculat cu toții,

¹ *Istoria Țării Romînesti, 1290—1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ediția critică întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu, Ed. Acad. R.P.R., București, 1960, p. 120—121.

² *Ibidem*, p. 121.

³ *Ibidem*

⁴ *Istoriile domnilor Țării Romînesti*, ediție critică îngrijită de C. Grecescu, Ed. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 112.

⁵ *Ibidem*, p. 112.

dorobanții, seimenii, asupra boierilor să-i ucigă, vinuindu-i că ei sunt principala de îndeamnă pe domn să scoată seimeanii din țară¹.

Cronicile moldovene și transilvănene, cu unele excepții, sunt mai sărace în informații despre motivele imediate ale izbucnirii răscoalei. Astfel Miron Costin, dând relații ample despre mișcare², nu spune nimic despre cauzele imediate ale izbucnirii ei. La fel se prezintă și majoritatea cronicilor sășești din Transilvania³ sau cronica maghiară a lui Nagy Szabó Ferencz⁴. Dintre cronicile transilvănene cele ale lui Szalárdi János și George Kraus conțin și de data aceasta cele mai ample informații despre cauzele imediate ale izbucnirii răscoalei din 1655. Este interesant faptul că relatările acestor cronicari transilvăneni coincid în multe privințe cu cele aflate din cronicile muntene. Astfel Szalárdi vorbește despre faptul că Constantin Șerban s-a sfătuit cu boierii în privința lichidării seimenilor, prezentând însă această acțiune ca o necesitate din cauză că vîst'eria Tării Românești ar fi fost golită⁵. Spre deosebire de cronicile muntene, Szalárdi aduce și elementul nou și anume că „ei (seimenii) fiind lăsați la vatră nu au vrut însă să se împrăștie, plata lor încă cereau, care nefăcindu-se, ci dimpotrivă le era arătat drumul lăsării la vatră, din această cauză infuriindu-se, că boierii ar fi trădătorii lor, au început să esclame, în sfîrșit complotind... au început lupta împotriva boierilor și a domnului”⁶.

Cu toate că relatarea cronicarului sighișorean G. Kraus despre cauzele imediate ale răscoalei este mai succintă decât însemnările cronicarilor amintiți mai sus, ea prezintă un deosebit interes. Kraus vede cauza nemulțumirilor profunde ale seimenilor și roșilor, precum și cauza imediată a izbucnirii violente a acestor nemulțumiri față de boieri și domn nu numai în încercările acestora de a refuza plata lefilor și de a lichida pe seimeni, ci și în faptul că, „la îndemnul principeului Rókóczy și a unor boieri, Constantin vodă a vrut să facă birnici pe mai mulți seimeni și roșii, lipsindu-i de libertățile lor”⁷. După Kraus această intenție fiind cunoscută seimenilor și roșilor, ei „n-au putut suferi aceasta și zilnic s-au gîndit cum ar putea să se răzbune pe boieri... și pe vodă însuși”⁸.

Un interes deosebit prezintă în privința cauzelor imediate ale răscoalei din Tara Românească însemnările cronicarului săs David Herman, care arată că: „cu circa douăzeci și cîțiva ani în urmă” era în Serbia un război-

¹ *Istoriile domnilor Tării Românești*, p. 112–113.

² Miron Costin, *Letopiseșul Tării Moldovei de la Aron vodă încoace*, ed. critică de P. P. Paunescu, București, 1944, p. 177–183.

³ cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, vol. IV, p. 240–241.

⁴ Nagy Szabó Ferencz Kronikája, avagy az Erdélyi országi történetek leírása (1580–1658), Ms. Biblioteca documentară Teleki din Tg. Mureș, cota f/1077 b, fila 157.

⁵ Szalárdi János, *Síralmas magyar kronikája*, Pesta, 1853, p. 280.

⁶ *Ibidem*, p. 280–281.

⁷ *Siebenbürgische Cronik des Schässbürgen Stadtschreibers Georg Kraus in Fontes Rerum Iustriacarum. Scriptores*, vol. III, p. 230. Textul cronicii lui Kraus a fost folosit de noi în traducerea lui Gheorghe Duzinchevici și Eugen Reus Mirza, care se găsește în curs de publicare la Editura Academiei R.P.R. Aducem și pe această cale mulțumirile noastre celor doi traducători pentru amabilitatea cu care ne-au pus la dispoziție traducerea.

⁸ *Ibidem*.

nic cu numele de Simion ; acesta a venit în Țara Românească cu mulți oameni liberi care s-au angajat să servească în armata cu plată a domnului muntean. Cronicarul arată că aşa s-a format corpul de seimeni, care erau cu toții oameni liberi, dar după un timp „mulți dintre ei ajung ca și alții valahi” în situația de țărani dependenți și iobagi (*Unterthanen und Leibeigenen*). Cronicarul relatează că o parte a seimenilor stătea la țară, iar alta în jurul domnului. Ei sunt din ce în ce mai mult supuși la obligații fiscale crescînd. Li se cerea un „starker Frondienst” și „ein grosser Zins” pe an, ceea ce a fost refuzat de către seimeni. Atunci domnul țării la sfatul boierilor a hotărît să-i gonească în Serbia. La această măsură seimenii se opuneau cu toată hotărîrea și șeful lor a fost arestat. După ce au încercat fără rezultat să-l elibereze pe comandanțul lor, seimenii pornesc un atac furibund împotriva boierilor și a voievodului. Astfel a izbucnit răscoala din 1655 în Țara Românească. Elementul nou și foarte important care apare este relatarea despre încercarea boierimii și a domnului muntean de a reduce pe seimenii liberi la situația țărănilor dependenți, la situația rumînilor¹.

Din toate aceste informații ale cronicarilor, cu toate că ele sunt expuse de pe poziții dușmanoase răsculaților și favorabile clasei stăpînităore, se desprind unele din cauzele profunde ale nemulțumirii maselor și motivele imediate ale izbucnirii răscoalei în rîndurile armatei care nu putea să nu aibă un ecou larg în sinul maselor țărănești împilate de boieri și biserică, asuprile de statul feudal. Se reflectă foarte clar în aceste relatări politica domniei și a clasei boierești de a arunca toată povara birurilor crescînd asupra maselor populare.

Ruinarea masivă a țăranimii libere și încercarea clasei dominante de a reduce la situația de birnici și de țărani dependenți și acele categorii sociale care se bucurau de anumite libertăți și scutiri a avut drept rezultat că nemulțumirile și frămîntările în cadrul acestor categorii sociale au devenit deosebit de puternice, ca la prima ocazie să izbucnească într-o răscoală antiboierească și antifeudală violentă, pornită în cadrul armatei, care, pe fondul exploatației feudale apăsătoare și a nemulțumirilor generale, să se transforme într-o mișcare largă populară, cuprinzînd toate păturile asuprile ale societății muntene.

Răscoala a izbucnit la București în a doua jumătate a lunii februarie 1655². Ea a pornit din cadrul armatei, ridicîndu-se în primul rînd seimenii, dorobanții și roșii. În curînd însă mișcarea a cuprins și celelalte categorii ale armatei, avînd un larg ecou în sinul maselor țărănești și orășenești.

Furia răsculaților a fost îndreptată în primul rînd împotriva boierimii. Cronicarul Radu Popescu relatează că răsculații seimeni și dorobanți „pe domn l-au necinstit cu cuvinte proaste, iar pe boiari, căi n-au putut scăpa din mîinile lor, i-au omorât”. Cronicarul dă numele a 14 boieri mari uciși, afirmînd că „alți boieri mulți” au fost lichidați de către

¹ N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. IV, p. 127—128. Vezi și A. Veress, *Cîntece istorice vechi ungurești despre români*, București, 1925, p. 34, nota 2.

² Izvoarele conțin informații contradictorii cu privire la data izbucnirii răscoalei. Analiza lor detaliată o vom face în cadrul unui studiu ce este în pregătire.

răsculați cu această ocazie. Cu vădită dușmănie de clasă seria cronicarul : „Decii încruntîndu-se în sînge, se făcură ca neste cîini turbăti ; căuta pe cine vor mușca și începură casele boierilor a le jefui și nu numai ale boierilor, ci și ale altora și bisericile jăfuea : odăjdiile, potirile, discosile, cărtile, lua de le vindea pen tîrg ; pe mulți preoți fi scotea de plete de unde făcea liturghie și-i bătea ; icoanele le ardea să scoată aurul și pen prestoale căuta de găsie moaște sfinte și le lepăda, zicind că sint farmece”¹.

Și mai largă și mai completă este relatarea *Letopisețului Cantacuzinesc* despre acțiunile răsculaților. După ce se arată că răsculații „începură a sudui pre domnu-său, Costantin vodă. Si fără nici o milostivire abătură... în boiari, de-i ucidea ca pe niște dobitoace”², cronicarul enumeră numele a 15 boieri uciși de răsculați. Cronicarul sighișorean G. Kraus spune că 32 de boieri au fost uciși, el dând numele a 13 boieri, după care spune: „și alți mulți al căror nume trebuie să fie identificat ulterior”³. Gh. Rákóczy, în scrisoarea sus pomenită, amintește de 25 de boieri, uciși de seimeni, pe lîngă răpunerea vieții lui Preda⁴, cronicarul Szalárd vorbește de 17 boieri uciși împreună cu soții și copii⁵, iar în *Historische Anmerkungen* se spune că au fost răpuși cu ocazia izbucnirii răscoalei circa 20 de boieri⁶. Atacul violent împotriva boierilor exploataatori s-a răsfrînt nu numai asupra boierimii mari din jurul domnului sau a celor aflați în București. Miron Costin arată : „Si nu numai în București, ce și la țară, la multe case, perit-au mulți boieri și negustori jecuiți de dînșii”⁷. Dar această relatare nu lipsește de fapt nici din cronicile muntene sau transilvănene. Cît de puternică și violentă a fost izbucnirea nemulțumirilor din sinul armatei muntene o dovește și faptul că nu există nici o cronică scrisă în a doua jumătate a sec. al XVII-lea în țările romîne care, vorbind de răscoală, să nu pome-nească de încercarea răsculaților de a lichida boierimea.

Răscoala însă nu s-a mărginit numai la lupta împotriva boierilor și în parte a domnului țării. Izvoarele contemporane menționează că răsculații s-au ridicat chiar din primul moment și împotriva bisericii exploataatoare. În acest sens este semnificativă relatarea *Letopisețului Cantacuzinesc*. Răsculații, relatează cronica, „călcără și sfintele biserici ale lui Dumnezeu încă, slujind preoții sfântă liturghie. Iar ei intră în biserică de-i scotea de păr afară și-i dezbrăca de veșminte. Si au jefuit sfintele biserici și preștoalele. Si lăua potirile de au vărsat jos sfântul sînge și trup al domnului nostru Isus Hristos. Si sfintele moaște le călca cu picioarele și zicea că sint farmece. Tot ce au aflat în biserici au luat.

¹ *Istoriei domnilor Țării Românești*, p. 113.

² *Istoria Țării Românești*, p. 121.

³ *Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores*, III, p. 231.

⁴ A. Veress, *Documente...* vol. X, p. 287 („căci au omorit vreo 25 dintre boieri cum ne aduce știrea, iar înainte de aceea a rămas răpusă și viața domnului Preda, poate că i-au omorât și soția și fiul”).

⁵ Szalárd János, *op. cit.*, p. 281.

⁶ „Kauf hat sich in diesem Monat das Landvolk in der Walakei empört und etlich 20 Bojaren niedergehauen” (cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, vol. VI, p. 57).

⁷ Miron Costin, *op. cit.*, p. 178.

Numai pietrile goale au lăsat. Sfintele veșminte făcute-le-au muerilor și fătelor chinteașă¹. Aceste fapte, după cum am văzut și mai sus, au fost relatate și în cealaltă cronică munteană, *Istoriile domnilor Țării Românești*. Dar știrile despre acțiunile răsculaților îndreptate împotriva bisericii exploatatoare nu lipsesc nici din cele transilvănene². O dată cu bisericile erau atacate și mănăstirile, așa cum semnalează cronica lui G. Kraus³. Despre atacul răsculaților îndreptat împotriva mănăstirilor vorbesc și unele documente interne. Astfel, într-un hrisov dat de Constantin Șerban mănăstirii Tîrnovul din București, la 11 august 1655, se arată că „s-au sculat dorobanții și seimenii și călărașii acolo la București și asupra domniei mele și asupra boierilor domniei mele de au călcăt curtea domnească și au prădat mănăstirile și toate bisericile (subl. noastră — L.D.) cîte au fost în orașul București ... de au luat tot ce au aflat întru dinsele”. Documentul relatează că răsculații au atacat și „mănăstirea Tîrnovul și au luat cărțile și zapisele cîte au avut pentru moșiiile mănăstirii”⁴ (subl. noastră — L.D.). Relatări despre atacul îndreptat împotriva mănăstirilor nu lipsesc nici din alte documente interne⁵.

Este deosebit de semnificativ faptul că acțiunile răsculaților nu s-au limitat numai la o luptă dîrză împotriva clasei feudale în ansamblul ei (boieri, domn, biserică), ci s-au răsfrînt și asupra unor elemente exploatatoare orășenești. Acest fapt este relatat pe scurt și de Miron Costin⁶; dar cea mai interesantă și mai semnificativă din acest punct de vedere este din nou știrea cuprinsă în *Letopiseful Cantacuzinesc*. Cronicarul, situîndu-se pe pozițiile marii boierimi, acuză pe răsculați pentru următoarele fapte: „întii uciseră pre... boiari”; „a doao, batjocoriră pre domnul lor”; iar „a treia, călcără și sfintele biserici”, și, în sfîrșit, „a patra, au dat jaf caselor boierești și neguțatorilor și tuturor cîțui știia ei că să biruesc și au bucate”⁷ (subl. noastră — L.D.).

Reiese clar din cele relatate că răscoala n-a fost numai o mișcare întreprinsă de „pretorieni” îndreptată numai împotriva unor elemente ale boierimii mari sfătuitoare ale lui Constantin Șerban în încercarea acestuia de a lichida pe seimeni. Ea n-a fost un complot de palat ivit în sinul clasei dominante și provocat de factori externi — cum sustineau unii istorici burghezi. Mișcarea izbucnită în armată a cuprins din primul moment mase populare orășenești și sătești largi și, cum s-a văzut din cele expuse mai sus, a fost îndreptată împotriva boierilor, a domnului țării și a bisericii, într-un cuvînt, împotriva întregii clase feudale, precum și împotriva elementelor bogate și în primul rînd a negustorilor mari de la orașe. Faptul că răscoala nu s-a limitat numai la București sau la imprejurimile acestui oraș și că ea a cuprins nu numai armata țării

¹ *Istoria Țării Românești*, p. 122—123.

² Cf. Kraus, în *Fonter Rerum Austriacarum. Scriptores*, vol. III, p. 231.

³ *Ibidem*.

⁴ Cf. Paul I. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 60 și 62.

⁵ N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. IV, p. CCLXIN—CCLXIV, vol. V, p. 443 doc. nr. 18.

⁶ Miron Costin, *op. cit.*, p. 178.

⁷ *Istoria Țării Românești*, p. 122—123.

este relatat aproape în toate izvoarele contemporane. În *Istoriile domnilor Tării Românești* faptul este surprins în felul următor : „Ca aceste lucruri fără de leage făcea dorobanții, seimenii și alții slujitori, de cuprinse a răotatea lor toată țara, atât cît se mira bieții boiari ce vor să facă, ci fugie care încotro putea scăpa”¹ (subl. noastră — L.D.). G. Kraus arată că „multă oaste de țară trecuse de partea lor” și că răscoala a devenit atât de periculoasă, încât nici Constantin vodă Șerban nu se simțea în siguranță, cu toate că — aşa după cum relatează cronicarul — el avea oști de lefegii unguri, polonezi, cazaci, dragoni și soldați tot timpul în permanentă stare de alarmă și gata oricând de acțiune. Voievodul și boierii — arată în continuare G. Kraus, — erau stăpiniți ziua și noaptea de o mare frică². Într-un alt loc, G. Kraus, afirmind și mai categoric că răscoala izbucnită în armată a avut sprijinul celor mai largi mase populare, spune : „În Tara Românească izbucnește o răscoală care ia proporții din ce în ce mai mari. Marea majoritate a țării trece de partea seimenilor”³ (subl. noastră — L.D.). Este demn de remarcat faptul că în *Însemnările istorice* din Brașov răscoala este caracterizată drept o ridicare a poporului de la țară⁴.

Astăzi, nu putem prezenta încă un tablou complet al răspîndirii și întinderii răscoalei în provincie. Dispunem însă de unele date și în acest sens. Astfel, într-un document din 8 aprilie 1655, deci încă la începutul răscoalei, se semnalează că rumânii din Dobriceni și Bărbătești s-au „răsvrătit” împotriva mănăstirii Arnova : „și acea carte, și acel zapis au fost la Preda vornicul, și au perit acum, cîndu cu această răzvală, cu toate cărțile lui, iar după aceia voi în pismă ați mersu la mînăstire de ați umblat să prindeți egumenul și pre alalți călugări, să-i ucideți, și ați jăfuit metofurile sfintei mănăstiri, de ați luat tot ce ați găsit; dar nește hoți ca voi, cu a cui învățătură și cu ce semetie umblați voi să ucideți călugării, și jăfuiți voi bucatele mănăstirii?”⁵

Într-un alt document, tot din 1655, se semnalează izbucnirea unor frămîntări în jurul Bucureștiului. Un rumân din Dudești, cu numele Gavrea, „s-a sculat... cînd s-au sculat slujitorii țării de au tăiat boierii și au jehuit toate casele boierilor și au jehuit casa boiarului Domniei mele... și au luat și toate cărțile și zapisele Radului... și au fugit în alte țări ca un om rău și hiclean”⁶. În jalba rumânilor din Drăgești pe Argeș, din 1 februarie 1656, în care ei cereau la Divan în fața lui Constantin Șerban judecarea, se arată : „pre vreme ce s-au sculat slujitorii țării pre boierii de i-au tăiat și le-au jăhuit casele și mănăstirile și bisericile și toată țara (subl. noastră — L.D.), atunci au jăhuit și casa jupñesei Stancăi și i-au luat cărțile și zapisele și au fost luat și cărțile ce au avut de rămas pre partea din Drăgești”⁷.

¹ *Istoriile domnilor Tării Românești*, p. 113.

² Cf. *Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores*. vol. III, p. 231.

³ *Ibidem*, p. 235.

⁴ Cf. *Historische Anmerkungen, în Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, vol. VI, p. 57.

⁵ N. Iorga, *Studii și documente...*, IV, p. CCLXIII—CCLXIV.

⁶ Paul I. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 67.

⁷ *Ibidem*, p. 67—68.

Chiar și din aceste date răzlețe și afirmații ale cronicarilor se desprinde tabloul răspândirii cu iuțeală a răscoalei în toată țara și faptul că ea a cuprins masele largi populare. Despre caracterul general al mișcării în toată Țara Românească vorbește și faptul relatat în mai multe cronică și într-o serie de izvoare documentare că boierii, pentru a scăpa de mîna răsculaților, au fugit în masă la pașa de la Silistra, în Moldova sau în Transilvania. Brașovul și Sibiul, așa cum se va întîmpla și cu ocazia răscoalei lui Tudor, au servit boierilor fugari drept refugiu, de unde ei unelteau împotriva mișcării populare.

Clasa dominantă din Țara Românească, în frunte cu domnul țării, era cu totul neputincioasă în fața unei izbucniri a nemulțumirilor populare într-o asemenea proporție. Boierii și domnul nu dispuneau de data aceasta de acea forță de constrîngere care era de obicei armata și care în multe cazuri salva însăși existența clasei feudale în fața unor răscoale populare țărănești, pentru că mișcarea a pornit din însăși sinul armatei. Garda de lefegii a domnului și cetele boierești nu puteau opune nici o rezistență în fața unei forțe numerice zdrobitoare și în genere bine organizate.

În primul moment al izbucnirii răscoalei, boierii și domnul țării au cerut ajutor din afară pentru înăbușirea mișcării. Kraus arată în legătură cu aceasta că, din cauza creșterii din ce în ce a mișcării, „... vodă și boierii ceilalți n-aveau siguranța vietii, domnul căuta posibilități pentru a opri răul și trimitea pe ascuns însemnate daruri pașei de la Silistra, care era cel mai aproape de Țara Românească, și solicita în același timp ajutor și de la Rákóczy”¹. Cronica muntenă *Istoriile domnilor Țării Românești* arată și ea că „domnul văzind că nu se va putea potoli acest lucru (răscoala — n.n.) într-alt chip, s-au sfătuit cu boiarii ca să aducă oști striine asupra lor, să-i tae să-i omoare, cu de tot fealiul de cazne și au trimis o seamă de boiari la Rakotj, craiul Ardealului, alții la Ștefan vodă din Moldova (și așa au scos cuvînt că au fugit boiarii fără stirea domnului), cari mergînd pe acolo, au rugat pe acei domni să vie cu oștile lor să bată pe cei făcători de rău”². Semnalăm aici că nu există nici o cronică a vremii care, vorbind de acest eveniment, să nu fi pomenit într-o formă sau alta de solicitarea ajutorului extern de către boieri și domnul Țării Românești, sau de faptul că Sultanul a ordonat pregătirea intervenției.

Vestea izbucnirii răscoalei în Țara Românească a ajuns foarte repede în țările vecine. Ea a fost dusă de boierii care căutau, prin fuga lor peste hotarele țării, să scape de sabia răsculaților; ea se reflectă și în corespondența diplomatică a vremii. Silistra, Brașovul, Sibiul, Iașul și Timișoara sunt primele locuri unde această veste a ajuns chiar în primele zile ale pornirii mișcării. În a doua jumătate a lunii martie vestea izbucnirii răscoalei în Țara Românească a ajuns la Constantinopol, Varșovia, Bratislava, de unde mai tîrziu la Viena și Veneția și în alte orașe și țări europene³.

¹ G. Kraus, în *Fontes Rerum Austriacarum*, vol. III, p. 230.

² *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 113—114.

³ În corespondență purtată de Rákóczy cu unii magnați din Ungaria, din Bratislava, cu regele Poloniei și cu cazaciile lui B. Hmelnîțki, în rapoartele reprezentanților dogelui venețian la Bratislava și Viena, încă în lunile martie—aprilie apar știri despre izbucnirea mișcării în Țara Românească.

La dieta din Cluj, ținută spre sfîrșitul lui februarie, se anunțase deja convocarea unei diete parțiale extraordinare în vederea examinării situației din Țara Românească și a măsurilor ce urmău să fie luate de către principale pentru a sprijini boierimea și domnul țării vecine în înăbușirea mișcării izbușnite acolo. La 12 martie 1655, Gh. Rákóczi, îngrijorat de desfășurarea evenimentelor în Țara Românească, scria : „de vreo patru zile au început să ne aducă în două rânduri vești cu toate că nu a venit nici scrisoarea de la voievodul din Țara Românească, nici omul nostru, ceea ce nu o putem căuta ca un semn bun... O parte din boieri au fugit în munți, unde pot aștepta în siguranță, ceea ce dacă e adevărat e neapărată nevoie să veghem asupra gloatei obraznice ațităte”¹.

În calitate de mare feudal și domn al unei țări vecine cu care se întrețineau strînse legături, Gh. Rákóczi al II-lea era îngrijorat de desfășurarea răscoalei în Țara Românească și își exprima teama ca nu cumva răscoala să se răspindească și în Transilvania. La 22 martie 1655 el scria de la Mirăslău : „Situația în Țara Românească este grea și acumă... Voievodul fără întrerupere anunță prin strigăte ca toată lumea să fie linistită. Si paşa Sciaus este supărat pe ei (pe răsculați — n.n.), întrucât lotrii au tăiat mulți turci (subl. noastră — L.D.), pînă cînd (răsculații) nu vor fi tăiați pînă atunci liniște permanentă nu va fi”². Unul din colaboratorii apropiati ai lui Rákóczi, Andrei Klobusiczki, scria principelui la 23 martie 1655 din Bratislava : „Întîmplarea din Țara Românească nu este un lucru mic, mă tem să nu se răspindească mai departe dacă nu va fi cumva, înăbușită, la ce — după cît am înțeles — Măria Ta va avea grijă”³. Încă la sfîrșitul lui martie, Gh. Rákóczi al II-lea luase unele măsuri pentru a preîntîmpina eventuala întindere a răscoalei și în Transilvania și pentru a pregăti în același timp intervenția armată împotriva răsculaților. Pe la sfîrșitul lui martie și începutul lui aprilie s-au stabilit relații strînse între pașa de la Siliстра, reprezentantul porții și Gh. Rákóczi pe de o parte și Constantin Șerban și Gheorghe Ștefan pe de alta, pentru a coordona toate acțiunile clasei dominante din cele trei țări române cu ajutorul otoman pentru a înăbuși răscoala. Cu excepția lui Rákóczi, însă, nici unul dintre acești reprezentanți ai clasei feudale nu dispunea de forță militară suficientă pentru a ține piept unei mișcări populare de proporția celei din Țara Românească. Gheorghe Ștefan se temea de posibilitatea reizbucnirii frămîntărilor în însăși oastea sa. Pașa de la Siliстра, care era chemat să aplice hotărîrea Portii privind înăbușirea răscoalei, nu dispunea de o armată suficientă; în aceeași situație se găsea și pașa de la Timișoara, iar Poarta era främîntată de lupte interne puternice și angajată în război cu Veneția. Singurul care putea să mobilizeze o armată bine organizată, supusă pentru a executa voința clasei dominante, era Gh. Rákóczi al II-lea, principalele Transilvaniei. Era firesc în aceste condiții ca toate firele organizării intervenției armate împotriva mișcării din Țara Românească să ducă la curtea princiарă din Transilvania.

¹ A. Veress, *Documente...*, vol. X, p. 287.

² S. Szilágyi, *Transilvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 384.

³ *Ibidem*.

Răscoala din Țara Românească cuprinsese întreaga țară. Este caracteristic în acest sens relatarea cronicarului sighișorean G. Kraus care arată că, paralel cu solicitarea ajutorului din afara, Constantin Șerban „s-a străduit cum ar putea liniști pe seimeni și roșii pînă la sosirea ajutoarelor, la care se aștepta. Voievodul a dispus ca zilnic să se anunțe prin strigături ca toată lumea să fie liniștită”¹. Cu toate acestea, situația voievodului, cu atît mai mult a boierilor, era foarte nesigură².

Răscoala izbucnită în cadrul armatei Țării Românești a avut în perioada de la izbucnire și pînă la bătălia de la Șoplea o anumită evoluție. Ea a cuprins în această perioadă nu numai mase largi ale tărănimii și orășenimii asuprite, dar la mișcare au aderat o serie de elemente ale miciei boierimi și chiar unele elemente ale boierimii mari. Tocmai din această cauză compoziția socială a mișcării a devenit foarte complexă, am spune chiar eterogenă, ceea ce s-a reflectat negativ nu numai în desfășurarea ulterioară a evenimentelor (în special în timpul bătăliei de la Șoplea), ci și în caracterul mișcării. Aderarea unor elemente ale boierimii la mișcare era determinată de anumite interese personale sau de grup, sau pur și simplu de motive de oportunitate. Este semnificativă în legătură cu acest ultim motiv relatarea cronicarului Kraus, care arată că în urma izbucnirii violente a răscoalei „multi boieri fiind foarte înfricoșați și îngroziti trec de partea seimenilor și roșilor”³.

Acei boieri care au aderat la mișcare reprezentau tocmai elementul care din însăși interiorul ei acționa împotriva maselor răsculate și se folosea de toate posibilitățile spre a trăda mișcarea. Din rîndurile acestora au apărut acele elemente care au uneltit alături de boierii pribegi de pe lîngă Rákóczy și Gheorghe Ștefan sau pașa de la Silistra, ajutînd acestora în organizarea intervenției armate.

După dieta parțială din 28 aprilie 1655, în care s-a hotărît intervenția armată a principelui din Transilvania împotriva mișcării din Țara Românească⁴, pregătirea nemijlocită a intervenției a intrat în ultima sa fază. În mai, voievodul Țării Românești, în scrisoarea sa către Rákóczy, cere urgentarea intervenției; peste cîteva zile sosește solul principelui Transilvaniei de la pașa din Silistra anunțînd pe Rákóczy despre hotărîrea Portii cu privire la necesitatea înăbușirii răscoalei⁵. În aceeași zi este expediată scrisoarea lui Váradi, solul lui Rákóczy la Constantinopol, în care se transmitea hotărîrea Portii și aprobară acțiunilor lui Rákóczy de a înăbuși mișcarea în Țara Românească, „oricine ar face, numai să poată să ducă pînă la capăt, să liniștească pe aceia

¹ *Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores*, vol. III, p. 231.

² Scrisoarea lui Rákóczy din 4 mai 1655 și scrisoarea trimisului lui Rákóczy în Țara Românească, Petru Budai, conțin o serie de informații cu privire la evoluția răscoalei în această perioadă: cf. Szilágyi, *A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése*, în seria *Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria*, vol. XXIV, p. 491. și Szilágyi S., *Levelek és okiratok*, în „Történelmi Tár”, 1889, p. 664–665.

³ *Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores*, vol. III, p. 231.

⁴ *Monumenta Comitiale Regni Transilvaniae*, vol. XI, p. 224, și *Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores*, vol. III, p. 232.

⁵ S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 395.

(pe răsculați — *L. D.*) și să-i pedepsească pe lotri, va face un lucru plăcut puternicului împărat”¹.

La 20 mai 1655, o delegație numeroasă de boieri munteni se întâlnește la Rákóczi cerând acestuia să intervină și să înăbușe mișcarea din Tara Românească. În frunte cu vîlădica Ignatie, Gheorghe vel dvornic, Dicul biv spătar, Stroe logofătul, Constantin biv vîstiernic, Preda vel logofăt și încă 28 de boieri semnează scrisoarea adresată lui Rákóczi. În acest document deosebit de important pentru stabilirea caracterului și amplioarei mișcării din Tara Românească se scrie următoarele: „întîmplindu-ne-se intru țara noastră a să face nește lucrurile riale dentru nește oameni streini, carii... începură a îngreuiarea și a stricarea raielor pre-a luminatului și prea puternicului împărat cu jacuri și cu hoții, până mai o fărșărá, după aceaia să apucă de noi, cari dam și rădicam haraciul cinstiitului împărat, de începură a ne jăcui și a ne prăda casele și bucatele și avuțiile noastre, până întrără și cu sabia în noi, în doo trei răndure, de omorâră atâta samă de boierime, dentru mijlocul nostru... asăjderea și pre noi, gonindu-ne ca să ne omoare, scoasereră-ne și den țara noastră, și, ce avum, mult puțan, tot ne luară. De către unii dentru noi scăpăm în pămîntul cinstiitului împărat, la poala Măriei Sale lu Siaus pașa al Dărstorului, alții, la pașa de la Temesvar (Timișoara), alții prin Moldova, alții scăpăm și aici”². Arătând toate acestea, delegația cerea, în numele lui Constantin Șerban și a boierimii mari munteni, lui Rákóczi să intervină cu armata sa pentru înăbușirea mișcării maselor. În timp ce răsculații se ridicaseră nu numai împotriva boierimii, a domnului și a mănăstirilor, dar și împotriva asupririi otomane, în numele clasei dominante muntene, delegația de boieri urgenta lichidarea mișcării populare „ca să fie țara iarășe supusă și plecată prealuminatului împărat, și să dăm haraciul împăratului”³. Apare cît se poate de lîmpede caracterul de clasă al politicii și al acțiunii marii boierimi față de interesele vitale și independentă țării. Scrisoarea boierilor munteni adresată lui Rákóczi la 20 mai 1655 constituie un act de acuzare la adresa acestei boierimi. Ea avea menirea să urgenteze, să susțină planurile dușmanilor externi ai răscoalei, planuri ce se elaborau tocmai în acea perioadă pînă la cele mai mici detalii.

Răsculații, aflând de pregătirea intervenției dinspre Moldova și Transilvania la sfîrșitul lui mai, își concetează forțele în două locuri principale, la Tîrgoviște și lîngă Focșani⁴. La Tîrgoviște, în vechea capitală a țării, răsculații se îmbrățișă și dorobanți și-au întocmit tabăra și s-au pregătit de luptă întărindu-se în sănături săpate încă în timpul lui Matei Basarab în jurul cetății domnești. Răsculații, organizîndu-se mai bine în interior, au căutat și ei sprijin din afară.

Cercetări recente au dovedit cu toată certitudinea că între răsculații seimeni și cazaci lui Bogdan Hmelnîțki au existat legături strînsse încă

¹ S. Szilágyi, *Levelek és okiratok ...* în „Történelmi Tár”, 1889, p. 665–666.

² N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. IV, p. 34.

³ *Ibidem*, p. 35.

⁴ S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 398–399.

înainte de bătălia de la Șoplea¹. Într-o scrisoare a lui Gheorghe Ștefan, din 22 mai 1655, către Gh. Rákóczy al II-lea se semnala faptul că seimenii răsculați au trimis o solie la hatmanul cazarilor zaporojeni. Gheorghe Ștefan vorbește despre informațiile primite de la solul său pe lîngă Bogdan Hmelnîțki, informații obținute de la un cazar fost slujitor la Suceava, care cunoștea bine limba română și care în momentul respectiv se afla la curtea lui Bogdan Hmelnîțki. Acest cazar, afîndu-se în relații bune cu solul voievodului moldovean, îi furniza unele informații pe care acesta nu le putea obține pe altă cale. El relatează solului lui Gheorghe Ștefan că seimenii din Țara Românească au trimis o solie la Bogdan Hmelnîțki cu o scrisoare în care ei se angajau ca, în cazul în care hatmanul va dori să-i aibă în ajutor, ei vor porni într-un număr de 12 000 lînd cu sine toate armele de foc ale voievodului Constantin și vor chema alături de ei mulți sîrbi și bulgari și în felul acesta vor porni în ajutorul hatmanului². Din informațiile obținute de Gheorghe Ștefan și transmise de acesta lui Rákóczy în scrisoarea amintită, reiese și răspunsul pe care l-au primit seimenii la propunerea lor și la solicitarea ajutorului căzăcesc împotriva dușmanilor lor externi.

Este cunoscut faptul că relațiile dintre Gheorghe Ștefan și cazaricii lui Bogdan Hmelnîțki, după evenimentele din 1653, erau încordate. Tinind seama de aceasta și de pregătirea lui Bogdan Hmelnîțki pentru participarea la războiul împotriva Poloniei, alături de Rusia, hatmanul oastei căzăcești zaporojene i-a sfătuit pe seimeni ca deocamdată să nu intreprindă nimic, pentru că el nu poate acorda sprijinul necesar, iar trecerea lor printr-o țară al cărui domn îi este dușman va fi foarte grea. În același timp Bogdan Hmelnîțki promitea că, imediat după terminarea expediției îndreptate împotriva Poloniei, el va întoarce armele spre dușmanii seimenilor și va acorda sprijinul necesar lor. „El hatmanul însuși — scria Gheorghe Ștefan lui Rákóczy — se află în tabără împotriva polonilor și dacă gîndurile lui vor fi realizate și va putea să obțină victoria asupra polonilor, el vrea să se stabilească mai întîi la Lvov, iar de acolo va trimite oaste în țara noastră (Moldova — n.n.), atunci (seimenii) vor putea să treacă la el cînd va vizita pe dușmani și pe prieteni”³. Reiese foarte clar din toate aceste relatări deosebit de prețioase că paralel cu pregătirea intervenției externe se pregătea o coaliție a forțelor luptei de eliberare de sub jugul străin, a cazarilor lui Bogdan Hmelnîțki și a răscula-

¹ L. Demény-Meșcova, *Relațiile seimenilor cu cazaricii lui Bogdan Hmelnîțki în timpul răscoalei populare din 1655 în Țara Românească*, în *Studii privind relațiile româno-ruse* vol. III.

² S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale* vol. I, p. 396—397.

³ Ibidem. În studiu amintit a lui L. Demény-Meșcova, se aduc și alte dovezi despre legăturile seimenilor răsculați cu cazaricii. Astfel se arată că solul lui Gheorghe Ștefan la curtea lui Bogdan Hmelnîțki a fost întrebăt de Vihowski, diacul hatmanului, dacă „voievodul Moldovei va permite acelor seimeni din Țara Românească să treacă prin țara sa la hatman de prietenia acestora față de hatman”. Se arată că într-o scrisoare din 4 iunie 1655 adresată Portii de către Gh. Rákóczy al II-lea, acesta denunță planul de alianță a seimenilor răsculați cu cazaricii. Rapoartele trimisilor lui Rákóczy la Poartă conțin și ele informații ample cu privire la legătura cazarilor cu seimenii răsculați. Astfel, într-o scrisoare a lor din 23 iulie 1655 scriau lui Rákóczy că „s-a adeverit că lotrii din Țara Românească au purtat corespondență cu cazaricii”.

ților din Țara Românească. Planurilor clasei dominante din cele trei țări române și ale Porții Otomane li se opunea, în felul acesta, un plan de joncțiune a armatelor lui Bogdan Hmelnîțki cu oastea răsculaților.

Aceste informații din scrisoarea amintită a lui Gheorghe Ștefan cu privire la relațiile răsculaților din Țara Românească cu cazaci sînt confirmate și de alte documente și știri. Solii lui Rákóczy la Constantinopol și solul său care tocmai în lunile aprilie și mai făcuse o călătorie la cazaci confirmau știrile despre aceste relații¹. Alianța dintre cazaci și seimeni era îndreptată în primul rînd împotriva lui Gheorghe Ștefan și Gh. Rákóczy, dar ea a avut și un caracter antiotoman. Acest fapt este surprins în una din scrisorile lui Gh. Rákóczy al II-lea adresată pașei de la Silistra în cursul lunii mai, deci atunci cînd principalele Transilvaniei a aflat despre legăturile seimenilor răsculați cu cazaci. În această scrisoare Rákóczy arăta că există pericolul ca răsculații din Țara Românească, dar în special seimenii, după ce vor fi nimicit „stările suspuse ale țării” și vor proceda la fel și cu „voievodul țării numit de Împăratul otoman”, se vor putea uni cu „o asemenea țară de unde vor putea să facă multe neplăceri puternicului Împărat”². Nu este greu de observat că aluzia se făcea la Ucraina lui Bogdan Hmelnîțki reunită cu statul centralizat rus. Cazacii zaporojeni reprezentau singura țară a cărei forță militară simpatiza și se angaja să sprijine pe seimeni. Caracterul antiotoman al alianței seimenilor din Țara Românească cu cazaci lui Bogdan Hmelnîțki poate fi deslușit și din alte izvoare. Astfel, după bătălia de la Șoplea, Bogdan Hmelnîțki este foarte nemulțumit de acțiunile lui Gh. Rákóczy al II-lea, care de fapt aveau drept rezultat lichidarea forței militare a Țării Românești și îi reproșa acestuia că el, Bogdan Hmelnîțki, ar fi știut ce să facă cu o asemenea forță militară cum era cea a Țării Românești, dar în special cu vitejii seimeni, el ar fi știut împotriva cui să-i folosească³. Este iarăși ușor să surprindem că Bogdan Hmelnîțki făcea aluzie la turcii cotropitori, știut fiind că țările române ocupau un loc important în planurile lui antiotomane.

Descoperirea la sfîrșitul lunii mai, de către Gheorghe Ștefan și Gh. Rákóczy, a relațiilor dintre seimeni și cazaci a făcut ca pregătirea intervenției armate împotriva răsculaților să fie urgentată atât de Poartă, cât și de celealte forțe reaționare. Pe lîngă o serie de motive interne din Moldova și Transilvania, cauza determinantă care a făcut ca declanșarea intervenției să aibă loc în iunie a constat în situația externă care în acel moment era cea mai favorabilă forțelor care pregăteau intervenția și foarte nefavorabilă răsculaților. Acest lucru este limpede exprimat de Gheorghe Ștefan în scrisoarea sa din 29 mai către Gh. Rákóczy în care scria: „... numai să nu întîrziem cu acest lucru (înăbușirea răscoalei în Țara Românească — n.n.), întrucît acum și noi avem posibilități favorabile, pentru că ostile vecinilor noștri s-au potolit, polonezii sînt în pierdere, cazaci încă nu s-au adunat în tabără, tătarii s-au

¹ Mai pe larg cf. L. Demény-Meșcova, art. cit., p. 8.

² S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 541—542.

³ L. Demény-Meșcova, art. cit., p. 12—13 și 15.

îndepărtat de aici... timpul se poate schimba ușor, iar noi în mijlocul acestor țări aflate în război și expuși pericolului”¹. Astfel a fost ales momentul înfăptuirii intervenției tocmai cînd forțele căzăcesti nu puteau să ajutorul necesar seimenilor. Considerăm deci că nu este întîmplător faptul că tocmai la sfîrșitul lunii mai și începutul lunii iunie pregătirile în vederea punerii în aplicare a planului intervenționist s-au intensificat, atît din partea pașei de la Silistra, cît și din partea lui Rákóczy și a lui Gheorghe Ștefan.

Planul acestei intervenții a fost elaborat încă în cursul lunii mai și el se poate reconstitui din corespondența dintre Rákóczy și pașa de la Silistra. Conform acestui plan, la o anumită dată fixată de comun acord (precizată ulterior pentru 27—28 iunie), răsculații din Țara Romînească urmau să fie atacați din mai multe părți. Rákóczy intenționa să pornească cu oastea sa prin pasul Buzăului sau eventual prin Bran, îndreptîndu-se spre Ploiești și București; pașa de la Silistra urma să treacă Dunărea și să înceapă atacul dinspre Giurgiu; Gheorghe Ștefan, cu oastea sa, avea ca sarcină să atace din direcția orașului Focșani îndrepîndu-se spre Rimnicu-Sărat — Buzău — Gherghița; de aici, unindu-se cu oastea transilvăneană, să înainteze spre București, unde se presupunea că săn concentreze toate sau cel puțin principalele forțe ale răsculaților. Cît privește pașa de la Timișoara, care în acel moment nu dispunea de o armată necesară unui atac împotriva Țării Romînesti, el trebuia totuși să concentreze toate forțele sale militare la frontiera țării, creînd impresia unui atac în direcția ținutului Mehedinți. Acest plan constituie și el o mărturie despre ampolarea mișcării din Țara Romînească, mai ales dacă adăugăm datele cu privire la efectivele ce urmau să fie mobilizate împotriva răsculaților. Rákóczy urma să pornească și a și pornit cu un efectiv de 30 000 de soldați și, după unele izvoare, cu 12, după altele, cu 24 de tunuri, iar Gheorghe Ștefan cu oastea sa de 15—17 mii, avînd în ajutor, din partea tătarilor, un detașament de circa 1 500 de soldați; pașa de la Silistra, împreună cu detașamentul condus de Constantin Șerban, care urma să i se alăture într-un anumit moment al desfășurării evenimentelor, dispunea, după anumite izvoare, de circa 3 000 de ostași, iar la frontiera de vest a țării, pașa de la Timișoara concentra circa 1 000 de soldați². Este deci vorba de o armată care ajungea pînă la 50 000 de soldați care urmau să fie mobilizați și au și fost mobilizați împotriva răsculaților.

La veste a apropierei oștilor intervenționiste, răsculații își organizează forțele, iau măsuri de apărare, iar populația țării, care îi sprijinea, este chemată să se retragă spre bălțile Dunării, ducînd cu sine tot ce avea. Izvoarele atestă că țărâimea a sprijinit din plin acțiunea răsculaților. Mai ales în momentul trecerii oastei lui Rákóczy se constată în Țara Romînească o nouă activizare a forțelor sociale angajate în mișcare. G. Kraus constată acest fapt arătînd că atunci „cînd stiri despre aceasta (pornirea lui Rákóczy cu armata sa spre Țara Romînească — n.n.) sosesc

¹ S. Szilágy, *Okmánytár II. Rákóczy György diplomacziai összeköttetéseihez*, p. 180—181.

² Idem, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 542.

în Tara Românească, izbucnește o răscoală care ia proporții din ce în ce mai mari. *Marea majoritate a țării trece de partea seimenilor*" (subl. noastră — L.D.).¹

Cunoscind planurile înaintării oștilor lui Gh. Rákóczy și Gheorghe Ștefan și faptul că aceste oști trebuia să se unească lîngă Gherghita pe data de 28 iunie și de aici să pornească împotriva oastei răsculaților, aceștia au hotărît să iasă în întimpinarea lui Rákóczy nimicind pe rînd oștile intervenționiste încă înainte de a se uni. Ei silesc pe Constantin Șerban să pornească de la București, alături de ei împotriva lui Rákóczy. Constantin Șerban însă părăsește la Gherghita oastea răsculaților fugind cu o serie de boieri la pașa de la Silistra. În aceste condiții, răsculații seimeni și dorobanți proclamă ca domn pe Hrizea, care preia conducerea oastei răsculate și pornește spre Ploiești. La data de 26 iunie, nu departe de Ploiești, în satul Șoplea pe malul Teleajenului, armata lui Rákóczy a fost atacată prin surprindere de răsculați. Atacul violent și viguros al răsculaților a pus într-o situație grea oastea lui Rákóczy și a fost un moment în desfășurarea bătăliei — așa cum ne înfățișează izvoarele — în care părea probabilă victoria răsculaților, deși oastea lui Rákóczy era mai numeroasă și era mai bine organizată. Pînă la urmă însă, oastea răsculaților a suferit o grea înfrîngere. Principala cauză a înfrîngerii a constat în trădarea răsculaților de către elemente boierești alăturate la mișcare. Cronicile interne vorbesc de două momente decisive în desfășurarea bătăliei, cînd boierii trădaseră pe răsculați. În primul rînd este vorba de trădarea comandantului artilleriei seimenilor, Buliga aga. Acesta a plasat în așa fel artleria oastei răsculate, care era mai puternică decît cea a lui Rákóczy, încît proiectile treceau pe deasupra pedestrimii principelui care s-a putut apropia fără vătămare de această artillerie și a capturat tunurile răsculaților. În același timp are loc o trecere directă a unor detașamente conduse de boieri de partea lui Rákóczy. Aceste trădări au dezorganizat sistemul de apărare și ordinea de luptă a răsculaților făcînd posibilă victoria oastei lui Rákóczy. A început un groaznic măcel în rîndurile răsculaților. Fortele reacționare triumfau. La 27 iunie Gheorghe Ștefan se unește cu Rákóczy, peste cîteva zile cei trei domni, Gheorghe Ștefan, Constantin Șerban și Gh. Rákóczy, sărbătoreau în tabăra de lîngă Gherghita victoria obținută.

Deși victoria de lîngă Șoplea a constituit o lovitură puternică dată principalelor forțe militare ale răsculaților, și o dată cu aceasta forței armate a Țării Românești, totuși rezistența și împotrivirea răsculaților n-a fost cu totul lichidată. Tocmai acest fapt l-a făcut pe Gh. Rákóczy al II-lea să lase la dispoziția lui Constantin Șerban și a boierilor munteni un puternic detașament de ostași (pînă la 3 000 de soldați) pentru a lichida complet rezistența răsculaților. Rezistența locală a răsculaților care se retrăseseră după bătălia de la Șoplea spre București, la sud de București și în băltile Dunării, avînd un sprijin puternic din partea maselor, a avut în unele momente caracterul unei ridicări generale împo-

¹ *Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores.* vol. III, p. 235.

triva boierimii, a domnului țării și a armatei lui Rákóczy aflată în slujba acestora. Înseși cronicile interne menționează că împotrivirea maselor din Tara Românească a continuat și după înfrângerea din 26 iunie 1655. Astfel *Letopisețul Cantacuzinesc* relatează: „Iar ei (răsculații – n.n.), ca niște îndräciți, nu să mai aşeza, ci umbla tot turburați. Si să strinsă care de unde era; o dată la București, altă dată la Brăila, ca să vie cu armă asupra domnu-său”¹. De altfel, despre rezistență seimenilor și a dorobanților după Șoplea vorbește și Miron Costin și alții cronicari. Chiar unul dintre comandanții oastei învingătoare de la Șoplea scria către un nobil din Transilvania la 1 iulie 1655: „Drumul este de temut, nici nu pot umbla sigur din pricina lotrilor”². Rákóczy, în înțelegere cu ceilalți doi voievozi, a fost nevoie să ia unele măsuri militare împotriva răsculaților. Încă în ziua de 2 iulie, un detașament de 5 000 de soldați ai lui Rákóczy, sub comanda lui I. Boros, s-a întrebat spre București³, având de înfruntat detașamente de călărași și dorobanți în bătălia de lîngă București și de la Daia⁴. Detașamente ale voievodului moldovean și cel al tătarilor sub comanda lui Rustem Mirza erau și ele în urmărire răsculaților.

La 9 iulie, Gh. Rákóczy al II-lea și, cu cîteva zile înainte, Gheorghe Stefan au început retragerea forțelor lor militare din Tara Românească; Rákóczy, abia reușind să treacă munții, era informat de către Boros despre reizbucnirea mișcării. Acesta scria principelui Transilvaniei la 16 iulie: „ne aduc știri din toate părțile că populația țării din nou se adună”⁵. Mișcarea a reizbucnit și de data aceasta în orașe și s-a răspândit repede în întreaga țară. Boros arată că acționau în special călărașii, susținuți de seimeni și dorobanți și de către tăranii și orășenii, inițiatorii mișcării fiind căpitanii orașelor București, Ploiești, Gherghita și Daia. Acești căpitanii, adunați împreună cu comandanții seimenilor și dorobanților rămași în viață după bătălie, au și hotărât ca imediat ce Rákóczy va părăsi țara să pornească la răscoală⁶. Alte centre de rezistență erau la Roșiorii de Vede și Tîrgsor⁷, dar în special la Craiova. „Toți aceia care au reușit să scape după bătălie s-au adunat din nou acolo, lîngă Dunăre la sud de Craiova” scria Boros la 16 iulie lui Rákóczy⁸. Frămîntările în sinul populației Țării Românești, dar în special în rîndurile armatei răsculăților, s-au întîțit pe la mijlocul lunii iulie 1655 datorită și faptului că Hrizea în aceste zile urma să fie expediat din Tîrgoviște spre Transilvania. Mai ales seimenii și dorobanții nutreau mari speranțe în eventuala eliberare a lui Hrizea. Este semnificativ faptul că chiar în orașul Tîrgoviște, considerat de Constantin Șerban citadela puterii sale,

¹ *Istoria Țării Românești*, p. 126–127.

² A. Veress, *Documente...*, vol. X, p. 226.

³ S. Szilágyi, *A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése*, în *Monumenta Hungariae Historica*, *Diplomataria*, vol. XXIV, p. 494.

⁴ S. Szilágyi, *Oktmánytár II. Rákóczi György diplomaczai összekötéseihez*, p. 208.

⁵ Idem, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 416.

⁶ *Ibidem*, p. 416.

⁷ *Ibidem*, p. 415.

⁸ *Ibidem*, p. 416.

în ziua în care Hrizea sub paza unei escorte puternice a fost scos din închisoare și expediat spre Transilvania, au avut loc vii manifestări de simpatie a populației față de Hrizea. „Cind a ieșit din curte — scria Boros lui Rákóczy — îl plingeau oamenii, se plecau înaintea lui și-l sărutau; bine că l-a prins pașa și l-a trimis în minile noastre, căci zău că toată țara s-ar fi scusat pe lingă dînsul și l-ar fi privit ca pe voievodul ei, și ar fi și murit lingă el”¹. Cînd de gravă era considerată situația din Tara Romînească în aceste zile de către reprezentanții clasei feudale ne-o dovedește elocvent solicitarea unui nou ajutor din partea lui Rákóczy, a unei noi intervenții militare. La 16 iulie 1655 Boros scria în acest sens lui Rákóczy: „Voievodul și boierii mă roagă ca Măria Ta să scrii domnului Acațiu Barcsai, ca acolo sus la Jiu, în munți, să aducă cel puțin 1 000 de oameni și Măria Ta de ai trimite cîteva porunci, care să fie răspîndite printre lotri”². Și Constantin Șerban se adresa la 18 iulie lui Rákóczy pentru ajutor: „Ne-ar plăcea și nouă — scria el — dacă Măria Ta ar da poruncă oastei de un anumit număr să fie gata la vamele”³ care treceau dinspre Transilvania spre Tara Romînească.

În Tara Romînească lupta răsculaților continua. La mijlocul lunii iulie, locuitorii din Tîrgul de Foci au opus o puternică rezistență detașamentului tătarilor condus de Rustem Mîrza, care urmărea pe răsculați și jefuia țara. Însuși comandantul detașamentului tătarasc a fost ucis în luptă⁴. Răscoala a fost sprijinită și de băiesi, probabil de la ocnele de sare ale Țării Romînesti, împotriva lor fiind trimise detașamente ale boierilor și voievodului⁵. Acest avînt al mișcării a fost vremelnic oprit de clasa dominantă în urma măsurilor luate împotriva răsculaților cît și datorită caracterului local, fărîmițat, al împotrivirilor în această perioadă. Ele au dovedit însă profundele nemulțumiri care mocneau în sinul marii majorități a populației. Tocmai de aceea potolirea mișcării pe la sfîrșitul lunii iulie era numai vremelnică, am spune chiar aparentă. În Tara Romînească circulau diferite stîri și zvonuri cu privire la succesele armatei căzăceaști. Cei asuprîti priveau cu simpatie succesele militare ale cazaclilor lui Bogdan Hmelnîțki în războiul dus împotriva Poloniei, iar răsculații așteptau armata căzăceașcă pentru a-și uni forțele împotriva dușmanilor țării. Boros arată într-o scrisoare către Rákóczy că „sosirea cazaclilor aici nu se află în secret pentru că... este o săptămînă și jumătate că se vorbește deschis despre ea...”⁶. La începutul lui august sosise chiar o solie căzăceașcă în Tara Romînească care a fost cu multă simpatie primită de populația țării⁷.

¹ S. Szilágyi, *Okmánytár II. Rákóczy György diplomacziai összeköttetéseihez*, p. 206; trad. la N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. IV, p. CCLXXII.

² S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 417.

³ Idem, *Okmánytár II. Rákóczy György diplomacziai összeköttetéseihez*, p. 210.

⁴ *Ibidem*, p. 212.

⁵ *Ibidem*, p. 214—216.

⁶ S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 423.

⁷ Cf. L. Demény-Meșcova, *art. cit.*, p. 15.

La 8 august izbucnește din nou o puternică mișcare în Tara Romînească și de data aceasta cu centrul la București. La 9 august 1655 Boros înștiințează pe stăpînul său, Rákóczy : „În mare grabă trebuie să scriu Măriei Tale... aseară ne-au dus știrea că aproape 300 de călărași s-au adunat la București dintre lotri, de aceea și omul voievodului, logofătul Radul aflindu-se acolo cu 300 de călărași și el abia a reușit să fugă din fața lor”¹. Primele știri despre reizbucnirea mișcării la București primite de către Boros la Tîrgoviște nu erau încă sigure. În cursul zilei de 9 august, Boros se informa mai amănunțit și scria lui Rákóczy : „Astăzi au sosit din nou șase oameni de încredere tot din București și eu am fost chemat de voievod și boieri și îndată ce am intrat între ei, imediat am recunoscut că sunt cu înfățișare speriată ; ei mi-au spus că din nou ne-a sosit un om al nostru domnule Boros ; se zice că s-a înmulțit dușmanul și sunt vreo cinci sute ; dar dumneata să scrii principelui ca și lui Toma Basa repede”². Dar nici cele relatate de boieri și voievod nu reprezentau adevărata situație la București. Boros a luat legătura directă cu cei sosiți de la București care arătau că aici soseau „din toate părțile, de unde zece de unde șase, tot așa se adunau”, numărul răsculaților ridicîndu-se după aprecierea acestor martori oculari la circa două mii de oameni. Răscoala izbucnită în București la 8 august începea să se răspîndească în țară fiind activ sprijinită : „Cred, Măria Ta, că populația țării a știut aceasta, întrucât ieri, azi noapte și azi toti, toți aleargă (acolo)”³. La cererea boierilor și a voievodului munțean, fiind și el îngrijorat de reizbucnirea mișcării, Boros se adresa lui Rákóczy cerînd grabnic ajutor militar și muniții⁴. În același timp, Boros se adresa și lui Toma Basa, comandantul oștilor de granită ale lui Rákóczy, să „vină pe drumul Rucărului și să vină în mare grabă”⁵.

Rákóczy, primind scrisoarea lui Boros, s-a adresat unor membri ai consiliului princiar cerînd părerea acestora în privința măsurilor ce urmău să fie luate în legătură cu situația creată în Tara Romînească. La 12 august 1655, Ioan Kemény, comandantul suprem al oastei transilvânenă și unul dintre cei mai apropiati sfetnici ai lui Rákóczy, a și trimis la cererea principelui răspunsul său scris în care propunea o serie de măsuri excepționale în vederea pregătirii pentru o nouă intervenție în Tara Romînească. Kemény arată că „este de temut că situația se va agrava”, fiind îngrijorat de o eventuală răspîndire a mișcării nu numai în Tara Romînească, ci și în Moldova, pe care el o considera foarte posibilă dacă nu vor fi luate măsurile necesare pentru înăbușirea ei. Kemény propunea lui Rákóczy să fie trimisă o solie la cazaci care să ceară lui Bogdan Hmelnîțki să pu intervenă în sprijinul răsculaților, să fie trimisă poruncă comitatelor ca să se pregătească de război ; din părțile aflate în vecinătatea Țării Romînești să fie trimise urgent detașamente în Tara Romînească pentru a

¹ S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 427.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 428.

⁴ *Ibidem*, p. 427.

⁵ *Ibidem*, p. 428 – 429.

acorda ajutor prompt oastei lui Boros și voievodului muntean, să se ia toate măsurile necesare în vederea asigurării cu muniții și alimente a detașamentului lui Boros, să fie pregătită armata de mercenari a principelui pentru a putea porni la expediție în orice moment.

Izvoarele care ne stau la dispoziție nu ne permit să înfățișăm un tablou mai detaliat asupra acțiunilor răsculaților. Nu cunoaștem încă desfășurarea evenimentelor în zilele imediat următoare reizbucnirii răscoalei de la București. Știm doar că acțiunile răsculaților se desfășoară în primul rînd în regiunile aflate la sud de orașul București, în jurul Călugărenilor și în părțile bălților Dunării. Aici și-au îndreptat voievodul Tării Românești și Ioan Boros toate forțele lor militare pentru înăbușirea mișcării. La 16 august 1655 Constantin Șerban se afla în tabără la Călugăreni. În aceeași zi ei încearcă să nimicească oastea răsculaților printre-o bătălie decisivă, însă nu reușesc. Răsculații sunt sprijiniți de tăărâime. „Toată țara și tăărâimea vor să se ridice împotriva noastră” — scria Boros, din tabără de la Călugăreni, judeului primar al orașului Brașov, cerind și acestuia ajutor armat¹. Încercarea lui Boros și a lui Constantin Șerban de a lichida răscoala printre-o bătălie decisivă nu reușise. „Aici, în locul în care suntem — scria Boros lui Rákóczi de lîngă Călugăreni la 16 august —, nu putem să facem nimic întrucât dușmanul scapă din fața noastră”². După cît se pare, răsculații duceau lupte de hărțuială și, în fața acestei tactică, Boros și armata sa rămîneau neputincioase. Boros trimitea detașamente puternice pînă la Dunăre, dar nici aceștia nu reușau să pună mină pe răsculați, cum se exprima el, întrucât aceste detașamente „nu văd nici un dușman”³. În schimb Boros este informat că o bună parte dintre dorobanți s-a retras în regiunile bălților Dunării, „dar pe acelea noi nu le putem scoate”.

Paralel cu luptele ce se dădeau în jurul Călugărenilor, răsculații, într-un număr apreciabil — izvoarele pomenesc de un detașament de două mii —, opuneau o vie rezistență în jurul tîrgului Roșiorii de Vede. Boros informa pe Rákóczi că marea vornic cu un detașament puternic tocmai în aceste zile ale lui august se afla în urmărire răsculaților care acționau în jurul tîrgului Roșiorii de Vede⁴.

Și în această perioadă a răscoalei, forța militară principală care opunea rezistență rămîneau dorobanții și seimenii. Mai rar sunt amintiți în izvoare călărașii; după cît se pare detașamentele lor nu se angajează în luptă deschisă împotriva voievodului și a armatei lui Boros. În schimb, cunoaștem că cei mai mulți din comandanții lor duceau tratative cu Constantin Șerban pentru a se supune ordinii voievodului. Trebuie arătat, de altfel, că tactica tratativelor era una din metodele folosite de voievod și boieri pentru a dezbină forțele răsculaților. Aceeași tactică a fost folosită și față de roșii care, după cît se pare, au reprezentat în general

¹ S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 430.

² Idem, *Okmánytár II. Rákóczi György diplomacai összekötéseihez*, p. 228.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 228–229.

un element mai șovăielnic în timpul întregii mișcări din Țara Românească. Însuși Rákóczi se folosea de unii boieri pribegi aflați la curtea sa care aveau o anumită influență în rîndurile roșilor, cum era Preda, pentru a-i determina să nu se ridice împotriva boierilor și a voievodului muntean¹.

În urma incursiunilor făcute de armatele lui Constantin Șerban și ale lui Boros în direcția Călugărenilor și de cele aflate sub comanda marelui vornic în direcția tîrgului Roșiorii de Vede, pentru urmărirea cetelor de răsculați, împotrivirea armată a răsculaților a intrat în fază de declin și o dată cu aceasta și mișcarea din Țara Românească a fost în ansamblu înăbușită. Dacă la bătălia decisivă de la Șoplea cauza principală a înfrîngerii răsculaților a constat în trădarea unor boieri și a unor comandanți alăturați la mișcare, în fază de după această bătălie una din cauzele principale ale înfrîngerii și lichidării împotrivirii răsculaților a fost fărămițarea locală și izolarea diferitelor cete ale lor. În felul acesta, cetele răsculante au putut fi mai ușor urmărite și lichidate în parte de forțele concentrate ale boierimii, voievodului și a detașamentului condus de Boros și Gaudi. Rînd pe rînd, pînă la sfîrșitul lunii august, principalele cete ale răsculaților au fost lichidate. După această dată izvoarele nu mai pomenesc de împotriviri armate ale răsculaților. Lichidarea seimenilor și dorobanților și în parte a călărașilor a fost înfăptuită de către boieri și voievodul muntean cu ajutorul forțelor militare intervenționiste, dar în special cel al lui Gh. Rákóczy al II-lea. O dată cu aceasta clasa dominantă a dat o puternică lovitură și luptei antiotomane a țărilor romîne. A fost în fond lichidată acea forță militară în Țara Românească care era capabilă să opună rezistență armată față de turci. A fost dată o lovitură puternică însăși forței armate a sistemului de alianță care se închega între cele trei țări romîne. Gh. Rákóczy al II-lea, Gheorghe Ștefan și Constantin Șerban acționînd în interesul îngust de clasă al boierimii și al nobilimii mari, orbiți de dușmania de clasă față de puternica mișcare populară, au diminuat însăși temelia acelei mișcări antiotomane care se va declanșa în țările romîne în anii ce au urmat răscoalei și în fruntea căreia se vor situa domnii celor trei țări. Iar atunci cînd unii dintre ei și vor da seama că fără participarea maselor populare purtarea cu succes a luptei antiotomane era imposibilă, era deja prea tîrziu.

Din cele spuse, se desprind cîteva concluzii cu privire la caracterul mișcării populare din 1655 în Țara Românească. În primul rînd, apare foarte clar caracterul larg și complex al mișcării din punct de vedere al forțelor ei motrice. Nu este deci vorba nici de lupta dintre diferitele factiuni boierești, care s-ar fi folosit de „mișcarea mercenarilor”, și nici de o mișcare restrînsă a oastei, a „pretorienilor de pe lîngă domnie”, ci de o largă mișcare populară. Răscoala a izbucnit într-adevăr în sinul armatei, dar ea a fost larg sprijinită de țărăniminea dependentă și liberă,

¹ S. Szilágyi, *Okmánytár II, Rákóczy György diplomaciai osszekötteleseihez*, p. 230.

de orășenime și băiesi, ceea ce de fapt a asigurat și succesele ei, lunga ei durată și capacitatea de rezistență îndelungată și puternică a răscu-lațiilor față de forțele concentrate ale clasei dominante din cele trei țări române, sprijinite de Poartă.

Cercetarea listelor de închinări va putea desigur aduce multe aspecte noi cu privire la participanții la răscoală, dar această analiză nu o putem face în articolul de față¹. Deși mișcarea din 1655 în Țara Românească nu poate fi considerată drept o mișcare tărănească medievală, având o serie de trăsături deosebite față de răscoalele tărănești, totuși trăsătura dominantă a ei, pe lîngă unele elemente de ordin politic-statal, o constituie caracterul său social. Mișcarea din 1655 este în primul rînd o manifestare foarte puternică și violentă a luptei de clasă. Ea a fost îndreptată în primul rînd împotriva boierimii, a exploatării bisericestă, a elementelor bogate și exploatațioare de la orașe și împotriva domnului. Este interesant pentru acest aspect antifeudal al mișcării felul cum argumenta curtea principiară a Transilvaniei, prin opera polemică a lui Basilius, necesitatea intervenției armate în Țara Românească : „*Bellum vero Transalpinum quod attinet, bellum istud revera fuit sociale ac proinde iustum simul ac honorificum ; socios enim et juvemus, non tantum ipsa fides et religio pactorum jubet, sed etiam ipsum jus naturae, quae cognationem quandam inter homines constituit ... Attamen id ipsum bellum Transalpinum etiam cum consensu regni in partialibus comitiis Alba Juliae habitis susceptum fuit, eo quod dirigeretur contra rebelles legitimum dominum suum vi et armis excutere molientes, quod etiam excusso partes regni nostri Transylvaniae ipsi Transalpinae finitimae in manifesto invasionis atque devastationis fuissent periculo ; etenim Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet*” (subl. noastră — L.D.)².

Este interesant de notat că unele izvoare, în special externe, vorbesc despre mișcarea din Țara Românească ca despre o răscoală a „popoli”³, „popoli et li soldati”⁴, iar în alte izvoare se vorbește de „popoli rebelli”⁵ sau „Landvolk”⁶.

Mișcarea din Țara Românească a avut, în același timp, după cum s-a văzut în cele spuse mai sus, un pronunțat caracter antiotoman. Poarta

¹ Se știe că una din condițiile tratatului încheiat dintre Gh. Rákóczi II și Constantin Şerban prevedea obligativitatea voievodului muntean de a supune pe toți participanții la răscoală râmași în viață după bătălia de la Soplea să depună jurămînt de credință principelui Transilvaniei. La depunerea jurămîntului au fost obligate în primul rînd diferitele corpuri militare. Jurămîntul sau închinarea se făcea în fața reprezentantului comandanțului lui Rákóczi aflat în Țara Românească și se alcătuia o listă cu numele tuturor care se închinau sau depuneau jurămîntul. Listele acestea se trimiteau lui Rákóczi. În mare parte ele au fost publicate — cf. Thallóczy Lajos, II. Rákóczi György és a személyek, în „Századok” 1892, p. 449—456 ; N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. IV, p. 35 și urm.

² L. Kropf, *Basire védírala. Válasz az „Innocentia Transylvaniae” czimű röpiratra, „Tör-télnelni Tár”, 1888, p. 520—521.*

³ Cf. raportul lui Battista Nani către dogele Veneției în Hormuzaki, *Documente*, vol. IX, partea I, p. 64.

⁴ *Ibidem*, p. 62.

⁵ *Ibidem*, p. 65.

⁶ *Historische Anmerkungen in Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, v. VI, p. 57.

a depus toate eforturile pentru înăbușirea răscoalei, jucind un rol important în organizarea intervenției militare. În legătură cu aceasta, este interesant răspunsul pe care l-a dat Basirius în scrisoarea sa polemică, la acuzările adversarilor politici ai lui Rákóczy: „Quod enim sine consensu Portae bellum Transalpinum gestum fuisse asserunt, hujus affectate calumniae falsitatem palpabilem evincunt auxiliares Satrapae sive Bashae Silistriensis ad bellum istud facilius conficiendum praeparatae et quatriduo post victoriam ad nos adductae... Quid quod idem Basha Silistriensis ducem conspiratorum ipsum Herizam ad se transfugam in manus nostras tunc victrices tradidit ipsum, imo etiam ad belli huiuscet societatem Rusti Merza cum copiis a M. Chamo Tartarorum nobis suppeditatis ad nos (sed etiam demum triduo post victoriam nostram) adventavit pro suppetiis; nec mirum, si tam Tartari quam Turcae ad bellum hoc Transalpinum nobiscum concurrebant, siquidem bellum istud, utpote in socii defensionem fundatum fuit in tenore articuli VII^m Athname nobis anno 1649 concessi”¹.

Este cît se poate de eloventă împletirea răscoalei împotriva boierimii, a bisericii și a domnului, în general, împotriva exploataitorilor, cu lupta antiotomană, ambele aspecte constituind două laturi indisolubil legate una de alta ale acestei mișcări populare.

О ХАРАКТЕРЕ ВОССТАНИЯ 1655 г. В ВАЛАХИИ

РЕЗЮМЕ

Народное движение 1655 г. в Валахии было сравнительно мало изучено. Работы историков А. Д. Ксенопола, Н. Беженару, И. Миня и особенно Н. Йорги содействовали выяснению некоторых сторон политической истории восстания. Но из-за своих идеалистических взглядов и классовой позиции эти историки в общем односторонне представляли восстание, не исследуя его глубоко социальный характер. Лишь в годы народно-демократической революции были достигнуты более значительные успехи в изучении этого вопроса.

Автор настоящего исследования после краткого историографического обзора рассматривает общие и непосредственные причины этого крупного восстания, вспыхнувшего во второй половине февраля 1655 г. в войске Валахии. В статье подробно исследуется, главным образом на основании трансильванских источников, размах движения, его антифеодальный и антитурецкий характер. Автор указывает, что хотя восстание и началось в армии, главным образом в рядах сейменов (наемных пеших солдат) и в частях добранцев, оно вызвало широкий отклик в народных массах. Он с полной достоверностью устанавливает, что в движении принимали широкое участие свободное и независимое крестьянство, горожане, некоторые слои мелкого боярства. Доказывается, что восстание было направлено против бояр, господаря и церкви. Автор использует ряд новых убедительных источников, относящихся к изгнанию

¹ L. Kropf, art. cit., p. 521.

бояр, к упорной борьбе с эксплуатацией, осуществляемой боярами, монастырями и богатыми городскими купцами. Первый раз в историографии ставится вопрос об антитурецком характере восстания 1655 г. в Валахии. Указывается, что повстанцы отказались платить харач и изгоняли сборщиков податей. Во время восстания происходили бурные выступления, направленные против представителей Турции в Валахии. В связи с антитурецким характером восстания ставится и вопрос об отношениях восставших сейменов с запорожскими казаками Богдана Хмельницкого, недавно исследованный в румынской историографии. Союз, предложенный восставшими сейменами Богдану Хмельницкому, усиливал антитурецкий характер движения.

Автор приводит новые сведения о размахе и ходе восстания. В этом отношении характерен тот факт, что для подавления движения были мобилизованы крупные военные силы трансильванского князя, молдавского воеводы, паши из Силистры, а также паши из Тимишоары. Восстание могло быть подавлено лишь благодаря мощному военному вмешательству. Автор указывает, что хотя в решительном сражении при Шопле (26 июня 1655 г.) между повстанцами и тридцатитысячным войском князя Г. Ракоци II главная военная сила восстания была сломлена, сопротивление повстанцев, однако, продолжалось и в течение июля и августа, когда происходили новые выступления в различных областях страны.

Лишь к концу 1655 г. движение было подавлено классом феодалов при помощи поддержки, оказанной им извне.

Исследование этого крупного народного движения опровергает также ложное положение буржуазной историографии о так называемом патриархальном характере феодальных общественных отношений в Молдове и Валахии и о том, что в период феодализма в этих государствах будто бы не существовало классовой борьбы.

LE CARACTÈRE DE LA RÉVOLTE VALAQUE DE 1655

RÉSUMÉ

La révolte populaire dont la Valachie fut le théâtre en 1655 a été assez peu étudiée jusqu'ici. Des historiens tels que A. D. Xenopol, N. Bejenaru, I. Minea et surtout N. Iorga se sont attachés à élucider certains aspects politiques de la révolte, mais, du fait de leur conception idéaliste et de leur position de classe, les travaux de ces historiens donnent, dans l'ensemble, une vue unilatérale du soulèvement, sans en analyser le caractère profondément social. Ce n'est que sous le régime de démocratie populaire que les recherches consacrées à ce mouvement révolutionnaire ont réalisé de sérieux progrès.

Après un bref exposé historiographique, l'auteur examine les causes générales et immédiates du soulèvement de vastes proportions qui éclata en février 1655 dans les rangs de l'armée valaque. Se fondant notamment sur des sources transylvaines, il met en lumière l'ampleur de l'insurrection et son caractère à la fois antiféodal et anti-ottoman. Partie de l'armée, notamment des rangs des *seimeni* (corps de mercenaires formant la garde princière) et de l'infanterie, la révolte eut un retentissement considérable dans les masses populaires et bénéficia du concours d'une grande partie de la paysannerie libre et de la population urbaine, ainsi que d'un certain nombre de petits boïards. La révolte était dirigée contre la caste des boïards, le voïvode et l'Eglise, comme le prouvent de façon concluante une série de sources inédites relatives aux actions violentes

entreprises pour l'expulsion des boîards et à la lutte acerbe des révoltés contre l'exploitation exercée par les boîards, le clergé et les riches commerçants des villes. L'auteur est le premier de nos historiographes à mettre en évidence le caractère anti-ottoman du soulèvement de 1655. Les révoltés refusent de payer le tribut perçu par la Porte et pourchassent les collecteurs d'impostes. On signale même au cours de la révolte des actes de violence contre les représentants de l'Empire ottoman en Valachie. C'est également sous cet aspect anti-ottoman du mouvement qu'est examiné le problème des relations entre les *seimeni* révoltés et les Cosaques Zaporogues de Bodhan Khmielnitsky, récemment étudiées par l'historiographie roumaine. L'alliance préconisée par les *seimeni* rebelles avec Bodhan Khmielnitsky met en pleine lumière l'aspect anti-ottoman du mouvement.

De nouveaux témoignages illustrent l'ampleur et le développement de la révolte. Il est particulièrement intéressant de signaler à cet égard que, pour venir à bout du mouvement, des forces militaires considérables furent mobilisées par le prince de Transylvanie, le voivode de Moldavie, les pachas de Silistra et de Timișoara, et que la révolte ne fut étouffée qu'au prix d'une intervention militaire de grande envergure. La bataille décisive entre les révoltés et les 30 000 hommes du prince Gh. Rákóczi II fut livrée le 26 juin 1655 à Șoplea. Malgré la défaite infligée aux insurgés, ceux-ci continuèrent leur résistance au cours des mois de juillet et d'août, et de nouvelles émeutes se produisirent dans différentes régions du pays.

Ce n'est qu'à la fin de 1655 que le mouvement put être étouffé par les forces conjuguées, intérieures et extérieures, de la classe féodale.

L'étude de ce vaste mouvement populaire infirme une fois de plus la thèse fallacieuse de l'historiographie bourgeoise touchant le caractère soi-disant patriarchal des relations sociales-féodales en Moldavie et en Valachie et l'inexistence d'une lutte de classe dans ces pays, à l'«époque féodale.

www.dacoromanica.ro

N O T E S I C O M U N I C Ă R I

DURATA EXCESIVĂ A ZILEI DE MUNCĂ ÎN INDUSTRIA ROMÂNIEI ÎNTRE ANII 1934—1940

DE

I. PUIA

În perioada dintre cele două războaie mondiale, datorită crizei generale a capitalismului cînd toate contradicțiile acestuia s-au ascuțit și agravat tot mai puternic, dezvoltarea anarchică și unilaterală a economiei României s-a accentuat din ce în ce mai mult. Criza economică de supraproducție din 1929—1933 care a cuprins întreaga economie națională, slaba dezvoltare a industriei în perioada istorică următoare, dezvoltarea uniunilor monopoliste în condițiile menținerii unor rămășițe de exploatare semifeudale în agricultură ilustrează înăsprirea contradicțiilor orînduirii burghezo-moșierești din România.

Dar cu tot caracterul ei înapoiat economia României era o economie a stadiului imperialist al capitalismului în care procesul concentrării și centralizării capitalurilor, procesul concentrării producției s-au desfășurat ca procese legice. Goana claselor exploatatoare după cît mai multă plusvaloare, goană facilitată de către însuși statul burghezo-moșieresc prin nenumăratele sale măsuri*, a impulsionat procesul de concentrare și centralizare a capitalurilor, de concentrare a producției și, pe această bază, a dus la dezvoltarea monopolurilor și la creșterea puterii lor.

După criza economică din 1929—1933 pînă la al doilea război mondial, principalul în dezvoltarea industrială a țării — aşa cum arăta „Lupta de clasă” — „consta nu în progresul industrial absolut ci în deplasarea dezvoltării în direcția industriei de armament și în general a celei legate

* Scutirile și reducerile de impozite și taxe vamale acordate unor întreprinderi industriale, protecționismul vamal și acordarea de credite avantajoase, decretul din iulie 1936 pentru înființarea de întreprinderi pentru produse nefabricate în țară, legea din mai 1937 pentru reglementarea și controlul cartelurilor sunt numai cîteva din măsurile luate de stat în această perioadă în vederea consolidării marilor întreprinderi capitaliste.

de furniturile de război...”¹. Demascind faptul că un rol de prim ordin în pregătirea războiului l-au avut vîrfurile oligarhiei financiare și subliniind că pericolul de război trebuie arătat neconenit și în toate manifestările sale, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej scria în 1933 : „...uneltirile războiului se fac nu numai la Paris ci și la București, iar între urzitorii războiului nu sunt numai industriașii Detterding, Schneider, Loucher etc. ci și domnii Auschnit, Mociornița, Lemaître etc.”².

Finanțarea industriei de război s-a realizat prin mărirea bugetului statului, prin alocarea unei tot mai mari părți din venitul național, prin împrumuturile de înzestrare și prin diverse alte impunerি. Toate acestea au înseținat jefuirea și exploatarea sălbatică a maselor populare, aruncarea tuturor cheltuielilor de război pe seama oamenilor muncii. Banca Națională a României a fost principalul pivot de sprijinire financiară a statului. Dările de seamă ale B.N.R., care nu erau publicate oficial, sunt documente care dovedesc din plin complicitatea acestei instituții cu reprezentanții regimului burghezo-moșieresc. Astfel, în darea de seamă a B.N.R. pe 1941 se afirma : „clipa mult așteptată... (dezlănuirea războiului antisovietic – n.n.) a sunat în acel moment... și trecerea de la economia de pace la cea de război s-a făcut grabnic datorită măsurilor de pregătire luate din vreme de guvern și de către Banca Națională”³.

O urmare a unei asemenea politici financiare a crescut producția industrială în industria metalurgică, textilă, extractivă și chimică, ramuri legate de necesitățile producției de armament și echipament militar. În cadrul acestor ramuri atenția statului burghezo-moșieresc s-a îndreptat mai ales spre industria metalurgică, care treptat a devenit nemijlocit ramura legată de producția în vederea războiului. Dacă la Societatea de Credit Industrial ponderea finanțării industriei metalurgice era în anii 1924–1932 între 20–25% din totalul creditelor acordate, în anul 1941 aceasta reprezenta 47% din creditele furnizate industriei⁴.

Încă cu mult înainte de război, în afara de „Arsenalul Armatei” (București), „Arsenalul naval” (Galați), uzinele „Copșa Mică și Cugir”, produceau armament toate întreprinderile metalurgice mai importante. Uzinele „Malaxa”, grupul „Titan-Nadrag-Calan”, uzinele „Astra” și I.A.R. din Brașov, S.E.T. din București fabricau — satisfăcind comenziile statului — material rulant, care de luptă, tunuri și alte arme automate. Concernul „Reșița” a devenit principala bază a industriei de armament. De altfel, într-una din adresele trimise de U.D.R. primului ministru, în cursul anului 1936, se arăta : „U.D.R. este gata să execute pentru M.A.N. orice comenzi de munițiuni de la calibrul de 37 mm pînă la calibrul de 150 mm sau mai mare... U.D.R. a expus Ministerului Armamentului acest punct de vedere încă în cursul anului 1935 cînd a solicitat o mai mare comandă de munițiuni, socotind o astfel de comandă ca unică solu-

¹ „Lupta de clasă”, august, 1938, p. 37.

² „Buletinul Comitetului de acțiune contra războiului”, nr. 6 din 4 februarie 1933.

³ Arhiva Băncii Naționale a României, Dosar nr. 25/1942 (Darea de seamă pe 1941 prezentată adunării generale).

⁴ „Probleme economice”, nr. 5, 1962, p. 99.

țiune ce ar permite uzinelor noastre o pregătire temeinică pentru ciclul complet de fabricație : material de artillerie și munițiuni”¹. La rîndul lui marele industriaș N. Malaxa, asigurînd guvernul de concursul uzinelor proprii pentru producția de munițiuni, spunea : „Uzinele Malaxa ... acceptă să construiască stațiunea de încărcare de proiectile și de focoase...”². În anul 1936 Ministerul Armamentului indica societății R.I.M.M.A. (care cuprindea și uzinele statului de la Hunedoara)... „să concureze la fabricarea de proiectile...”³, iar fabricilor „Lemaître” și „Wolff” să producă unele părți pentru asamblarea proiectilelor⁴.

Sub influența pregătirilor de război cît și a unor măsuri protecționiste s-a dezvoltat și industria textilă. Marile întreprinderi din această ramură lucrau — sublinia „Lupta de clasă” — pentru comenzi de echipament și furnituri militare făcute de statul burghezo-moșieresc⁵.

Ramurile industriei care produceau pentru consumul populației au bătut pasul pe loc, iar în unele ramuri producția a scăzut. Industria alimentară, cea mai importantă ramură în perioadele anterioare, acum se afla în declin. Întreprinderile aparținând acestei ramuri lucrau numai cu o parte restrânsă din capacitatea lor de producție.

Din cele spuse mai sus reiese că sporirea producției de război, crearea industriei de armament și echipament militar s-a făcut pe seama reducerii simțitoare a producției bunurilor de consum și în primul rînd a unei ramuri atât de importante pentru traiul oamenilor muncii, cum e industria alimentară. Aceasta a determinat o puternică reducere a consumului maselor populare, o înrăutățire tot mai accentuată a condițiilor lor de trai.

Strîns legat de dezvoltarea industriei de război, o trăsătură caracteristică a economiei României era „...concentrarea colosală a industriei, dezvoltarea monopolurilor, creșterea colosală a capitalului monopolist... și acapararea de către el a tuturor ramurilor fundamentale și a posturilor de comandă în economia națională și în stat...”⁶.

Concentrarea și centralizarea tot mai puternică a capitalurilor în perioada premergătoare celui de al doilea război mondial este dovedită de către înseși datele statistice burgheze. Pînă în anul 1939 capitalul societăților anonime pe acțiuni a crescut cu aproximativ 116,2% față de 1928⁷. Mult mai rapidă a fost însă creșterea capitalului tuturor societăților industriale mai mari. Comparativ cu anul 1928, pînă în 1939 capitalul social al acestora a crescut de la 46,1 miliarde lei la 86,9 miliarde lei, procentual creșterea fiind de 188,5%⁸. Concentrarea

¹ Arhivele statului București, Dep. Pantelimon, dosar nr. 15/1936 (nepaginat).

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ „Lupta de clasă”, 1938, p. 24–25.

⁶ Ibidem, p. 40.

⁷ Indicele este calculat pe baza datelor din „Statistica Societăților Anonime din România”, vol. XXII, 1940, București, 1942, p. 2–3.

⁸ Ibidem, p. 56–57.

și centralizarea capitalurilor a favorizat, în același timp, concentrarea producției. În această perioadă s-au dezvoltat unele întreprinderi într-o asemenea proporție încât furnizau majoritatea producției din ramura respectivă. Astfel, în industria petrolieră numai 5 mari societăți dădeau în anul 1935 peste 70% din întreaga producție de țăței. Cele două mari uzine din industria metalurgică — Reșița și Călan — produceau cea mai mare cantitate de fontă și otel din producția țării și aproximativ 70% din producția laminatelor. Producția de aur, în anii premergători războiului, era dată într-o proporție de peste 60% de puternicul concern „Mica”¹.

Dezvoltarea industriei capitaliste însoțită de procesul concentrării și centralizării capitalurilor a dus atât la creșterea numerică a clasei muncitoare, cât și la concentrarea acesteia în întreprinderi capitaliste mari. În anul 1929, în industria mare prelucrătoare, potrivit „Anuarului Statistic al României 1939—1940”, ale căruia date sunt doar orientative, existau 176 879 muncitori, în anul 1935 numărul acestora crescuse la 206 100, pentru ca în anul 1938 să ajungă la 255 336 muncitori².

Cresterea numerică a muncitorilor a fost însoțită de concentrarea acestora în mari întreprinderi capitaliste. În 1928, în industria prelucrătoare, revineau în medie aproximativ 61 muncitori pe întreprindere, iar în 1939 media crescuse la aproximativ 84 muncitori pe întreprindere³.

Acest proces de creștere numerică și de concentrare a muncitorilor în întreprinderi capitaliste mari s-a desfășurat în condițiile intensificării exploatarii clasei muncitoare și a înrăutățirii continue a nivelului ei de trai, ceea ce a adăncit și mai mult contradicțiile dintre clasa muncitoare și exploataitori.

În perioada de după criza economică din 1929—1933 burghezia și moșierimea, speriate de ampioarea eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933, au luat noi măsuri pentru intensificarea teroarei împotriva maselor muncitoare.

Exploatarea clasei muncitoare s-a agravat în această perioadă, deoarece oligarhia financiară din România se orienta categoric spre fascism⁴, iar pe plan extern, spre alianță cu Germania hitleristă în vederea dezlănțuirii războiului antisovietic. Vîrfurile oligarhiei financiare — îndeosebi marii industriași interesați în dezvoltarea producției de război care le aducea profituri mari — impuneau statului „raporturi economice mai strînse cu Germania”, în care vedea „... posibilitățile de dezvoltare normală ale economiei românești”⁵. Această politică n-a apărut întimplător, ci, aşa cum explicau chiar unii reprezentanți ai oligarhiei financiare :

¹ „Industria și comerț”, 15 aprilie 1940, p. 14.

² „Anuarul Statistic al României, 1939—1940”, București, 1940, p. 478—479.

³ Pentru anul 1928 media a fost calculată pe baza datelor prezentate de N. N. Constantinescu și T. Paul în „Analele institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, nr. 3/1962, iar pentru anul 1939 prin prelucrarea datelor din „Indicatorul industriei românești 1939—1940” din „Revista de statistică” nr. 4/1963.

⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articolă și cuvîntări*, ediția a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 378.

⁵ Arhivele statului București, Dep. Pantelimon, Fond. „Malaxa”, Dosar nr. 27/1936 (nepaginat).

„Problema capitală care domină totul este lupta împotriva bolșevismului”¹, iar România trebuia să constituie „o barieră împotriva comunismului...”².

Starea de asediu și teroarea asupra maselor muncitoare ca metode de guvernare a țării s-au intensificat în perioada premergătoare războiului³. Un manifest din 1935 al P.C.R., demascând politica teroristă dezlănțuită asupra maselor muncitoare, scria că: „...printr-o serie de legi și măsuri, guvernul liberal pregătește drumul dictaturii fasciste și al războiului, drum de exploatare, de terorizare a maselor din întreaga țară...”⁴. În asemenea condiții, regimul de muncă din România s-a înăsprit continuu.

Unul din factorii importanți prin care continua să se agraveze situația clasei muncitoare a fost durata excesivă a zilei de muncă din industrie. Burghezia, folosind teroarea, presiunea șomajului, concedierile massive, a impus muncitorilor o zi de muncă extrem de lungă. De aceea, în întreaga perioadă dintre cele două războaie mondiale, printre revendicările clasei muncitoare în lupta ei împotriva capitaliștilor, respectarea zilei de muncă de 8 ore a fost mereu prezentă.

Se știe că în anul 1920 România a semnat convenția privind stabilirea zilei de muncă de 8 ore în stabilimentele industriale, convenție încheiată la Washington în 1919 cu ocazia unei conferințe internaționale a muncii. Totuși, pînă în anul 1928 guvernele burghezo-moșierești nu au adoptat nici o măsură pentru consacrarea zilei de muncă de 8 ore. Prin „Legea ocroîrii muncii minorilor și a femeilor și durata muncii”, adoptată în aprilie 1928, în articolul 34 se arăta: „În întreprinderile industriale de orice natură... durata normală de muncă efectivă, scăzîndu-se timpul de repaos, se stabilește la 8 ore pe zi sau 48 ore săptămînal”⁵. Dar cu toate că s-a adoptat oficial această lege, în anii următori muncitorii au continuat luptele lor pentru ziua de muncă de 8 ore, deoarece capitaliștii, în goană după cît mai multă plusvaloare absolută, impuneau o zi de lucru mult mai lungă. Articolul 37 și capitolul II al legii cuprindeau o serie de dispoziții din care rezultă posibilitatea folosirii unei zile de muncă mai mare de 8 ore. În acest sens se arăta că „... limita zilei de 8 ore poate fi depășită... cu condiția ca limita săptămînală a orelor de lucru să fie respectată și limita zilei să nu treacă de 10 ore”⁶. Prin modificarea adusă legii în 1932 limita celor 10 ore a fost redusă la 9. Nerespectarea de către capitaliști a legii cu privire la durata zilei de muncă era asi-

¹ Arhivele statului București, Dep. Pantelimon, Fond. „Malaxa“. Dosar nr. 27 1936. (nepaginat).

² Ibidem.

³ Documente din Istoria Partidului Comunist din România 1934 - 1937, E.S.P.I.P., București, 1957, p. 209.

⁴ Gh. Surpat, Pauperizarea clasei muncitoare din România burghezo-moșierească, Ed. științifică, 1962, p. 203.

⁵ „Monitorul Oficial” din 13 aprilie 1928. Cu privire la durata muncii în întreprinderile comerciale, „Indicatorul muncii” din 1938 arăta că nu exista un regim legal pentru ziua de muncă; „momentul punerii în aplicare este lăsat la dispoziția Ministerului Muncii” („Indicatorul muncii”, febr. 1938, p. 72). În agricultură „durata muncii – scria publicația amintită va fi întotdeauna limitată la timpul ce se scurge între răsăritul și apusul soarelui” (Ibidem. p. 91 – 92).

⁶ Codul muncii, 1940, p. 69.

gurată deci de sprijinul statului burghezo-moșieresc. De aceea legii duratei muncii i s-au adus modificări în decembrie 1932, august 1938 și octombrie 1939. Guvernul autoriza Ministerul Muncii să poată aproba „Ca întreprinderile industriale și de transport, care au de executat comenzi în legătură cu înzestrarea armatei și apărarea națională, să poată lucra un număr de ore suplimentare mai mare”¹ decât cel prevăzut de art. 34 din „Legea pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și durata muncii” din anul 1928 și art. 1 al legii din 11 octombrie 1932 care aducea o serie de modificări legii anterioare. Această lege prevedea că, în întreprinderile care produceau pentru armată, prelungirea zilei de muncă peste 8 ore putea să aibă loc deocamdată pe mai mult de 3 luni în cursul unui an.

Într-adevăr, burghezia și apologetii ei făceau toate sforțările, opunându-se introducerii zilei de muncă de 8 ore. Declărindu-se împotriva aderării guvernului român la convenția internațională pentru reglementarea problemelor de muncă, apologetul burgheziei și dușman al clasei muncitoare Ștefan Zeletin spunea: „Cu 8 ore de muncă nu s-a ridicat nici o țară civilizată”². Aceasta susținea necesitatea unei zile de muncă prelungite nu pentru „a ridica” țara la civilizație, ci pentru a asigura profiți cît mai mari capitaliștilor. „De un regim de 8 ore nu poate fi vorba — scria același apologet al burgheziei — dacă țara noastră nu vrea să se sinucidă” și că „țara care ar admite o asemenea absurditate — și România o comite — se osindește la o veșnică înapoiere și sărăcie”³.

Marii industriași se ridicau deschis împotriva zilei de muncă de 8 ore. Președintele U.G.I.R. arăta că regimul de muncă trebuie să fie lăsat la „înțelegerea” fiecărui capitalist în parte. Adresindu-se, în anul 1934, Ministerului Muncii, Sănătății și Asigurărilor Sociale, președintele UGIR spunea: „Atât legile existente cît și situația de fapt... cer ca în interesul bunului mers al industriei, fiecare întreprindere să-și păstreze întreaga libertate de a proceda în această privință (respectarea sau nerespectarea zilei de 8 ore de muncă — n.n.) conform intereselor ei”⁴.

Iată și protestul categoric al marilor industriași, stăpînii industriei carbonifere, împotriva reducerii zilei de muncă din minele de cărbuni: „... ne pronunțăm în modul cel mai hotărît — scriau aceștia într-o adresă trimisă ministrului Muncii, în anul 1935 — contra ideii ca țara noastră să adere la convenția internațională prin care să se reducă durata muncii în minele de cărbuni...” și „...exprimăm speranța că guvernul nostru se va călăuzi de considerentele exprimate de noi și va avea grija de interesele economice naționale, în primul rînd”⁵.

¹ „Monitorul Oficial”, din 19 octombrie 1939.

² Ștefan Zeletin, *Politica muncii*, în „Dreptatea socială” nr. 20 din 15 noiembrie 1923, p. 462.

³ *Ibidem*.

⁴ Arhivele statului București, Dep. Pantelimon, Fond. U.G.I.R., Dosar nr. 31/52, 1934 (nepaginat).

⁵ *Ibidem*, Dosar nr. 11/54, 1935 (nepaginat).

Aceste interese economice „naționale” însemnau de fapt a adînci, prin orice metode, exploatarea clasei muncitoare, de a stoarce cît mai multă plusvaloare destinată consolidării economice și politice a burgheziei.

Pregătirile de război au afectat direct durata zilei de muncă și în general regimul de muncă. După criza economică din 1929 — 1933, în întreprinderile capitaliste, durata zilei de muncă s-a menținut între 10 pînă la 12 și chiar mai multe ore.

Durata zilei de muncă, în principalele ramuri ale industriei, era în anul 1938 următoarea¹:

Ramuri industriale	Numărul orelor de muncă pe zi
Industria de panificație	14 — 18
„ forestieră	12 — 16
„ textilă	10 — 16
„ extractivă	10 — 16
„ metalurgică	10 — 14

Așadar, ziua de muncă de 8 ore nu se aplica în niciuna din ramurile industriei. Cît privește limita minimă a zilei de muncă se remarcă faptul că ea era de 10 ore în industriile metalurgică, extractivă și textilă. În schimb în industriile forestieră și alimentară, care cuprindeau întreprinderi mai mici, cu un număr relativ redus de muncitori, era impusă o zi de muncă excesiv de lungă.

Ziua de muncă varia însă nu numai de la o ramură la alta, ci și de la un grup de întreprinderi la altul. În unele întreprinderi ziua de muncă era de 8 ore, în altele de 10 și 12 ore. Dar chiar la aceeași întreprindere în unele perioade se lucra 8 ore pe zi, în altele 10 sau 12 ore. Variația mărimii zilei de muncă reflecta raportul de forțe în lupta dintre muncitori și capitaliști.

În cel mai mare centru carbonifer al țării — Valea Jiului — în condiții deosebit de grele, minerii munceau în medie cîte 12 — 13 ore pe zi².

Nerespectarea zilei de muncă de 8 ore era recunoscută pînă și de cei mai autorizați în această problemă, și anume de reprezentanții inspectorilor de muncă. În majoritatea rapoartelor întocmite cu ocazia vizitelor făcute întreprinderilor industriale se consemnează durata de peste 8 ore a zilei de muncă.

Astfel, pentru cel mai mare centru industrial al țării — București — inspectoratul muncii arăta, în 1938, că: „În întreprinderile din București durata normală de muncă era de 10 — 12 ore chiar în întreprinderile mari”³. Astfel, în industria morăritului, 4 întreprinderi din cele 6 inspectate lucrau în două echipe a 12 ore; în industria cauciucului se lucra

¹ Gh. Surpat, *op. cit.*, p. 155.

² „Buletinul muncii” vol. III, 1939, p. 650.

³ „Inspecția muncii”, 1938, p. 28.

normal 12 ore ; în industria textilă 10 — 12 ore ; în boiangerii și curățătorii chimice 12 — 16 ore ; în metalurgie 10 — 12 ore etc.¹

În întreprinderile din Galați, alt centru industrial al țării, „...lucrătorii muncesc câte 10 — 12 ore pe zi” fără a mai vorbi că „...munca se efectuează în condițiuni cu totul neigienice dăunind astfel sănătății acestei categorii de oamenii nenorociți...”². „Peste legile în vigoare — se semnala în presa locală — patronii marilor industriei crează noi legi și noi regulamente”³.

Din ancheta făcută în municipiul Cluj, în anii 1937 — cu privire la durata muncii în întreprinderile industriale, care cuprindeau aproximativ 30 000 de muncitori — reiese că lucrau peste 48 ore săptămînal aproape un sfert din numărul muncitorilor calificați și aproximativ 13% din numărul celor necalificați⁴. Orele suplimentare — arată ancheta amintită — „...nu numai că nu sint plătite cu plusurile fixate de lege, dar în majoritatea cazurilor nu sunt plătite de fel”⁵. Pentru 85% din numărul muncitorilor calificați și pentru 99% din cei necalificați nu se plăteau orele suplimentare. Introducerea de către capitaliști a sistemului orelor suplimentare constituia în fond o prelungire a zilei de muncă. Dacă ținem seama că sistemul orelor suplimentare se practica de obicei la întreprinderile unde se declara că se lucrau doar 8 ore, este clar că în practică ziua de 8 ore devinea o raritate. Prelungirea zilei de muncă constituia pentru capitaliști un mijloc eficace de a obține cît mai multă plusvaloare.

Unele ramuri ale industriei materialelor de construcție, ca industria sticlei, cărămidelor și țiglei, fiind încadrate, prin lege, în industriile sezoniere, nici măcar nu erau cuprinse în legea cu privire la durata muncii, adoptată în mod oficial. Articolul 39 al legii din 1928, cît și modificările aduse acesteia în 1932 arătau că la industriile sezoniere „repartiția orelor normale nu este obligatorie, ea se face pe săptămînă”⁶. Pornind de la acest fapt, U.G.I.R. atrăgea atenția inspectoratului muncii din Brașov, care hotărîse ziua de muncă — în ramurile amintite mai sus — la 9 ore, asupra unei „greșeli” de interpretare a legii duratei muncii.

Folosindu-se de impreciziunile legii cu privire la durata muncii și dind fel de fel de interpretări diverselor articole ale legii, patronii arătau că în industriile cu caracter sezonier repartiția orelor făcindu-se pe săptămîni „... cu atît mai puțin se poate limita repartiția orelor de lucru la 9 ore pe zi”⁷. Cu alte cuvinte pe cale legală ziua de muncă era mai mare de opt ore.

Este interesant de luat în considerație laudele capitaliștilor care încercau uneori să demonstreze că există muncitori care lucrează sub 48

¹ „Inspecția muncii”, 1938, p. 28.

² „Ancheta”, Galați, 13 septembrie 1935.

³ *Ibidem*.

⁴ T. V. Bindea, *Condițiunile de muncă și de trai ale muncitorilor din Cluj*, 1939, p. 14.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Arhivele Statului București, Dep. Pantelimon. Fond. U.G.I.R. dos. nr. 31/52, 1934 (nepaginat).

⁷ *Ibidem*, 1939 (nepaginat).

de ore pe săptămînă. Aceasta nu însemna însă nicidecum că ziua de muncă ar fi fost mai mică de opt ore. Fenomenul se datoră „... caracterului sezonal al unora din activitățile de producție industrială”¹, în sensul că unele întreprinderi lucrau numai cîteva zile pe săptămînă.

Lucrîndu-se numai cîteva zile pe săptămînă, aceasta nu schimba cu nimic tendința capitaliștilor de a prelungi cît mai mult ziua de muncă pentru zilele cînd întreprinderile funcționau. Așa cum a arătat K. Marx: „Cu cît se încheie mai puține afaceri, cu atît trebuie să fie mai mare cîstigul din afacerea încheiată. Cu cît timpul în care se poate lucra e mai scurt cu atît trebuie să fie mai lung timpul de supramuncă”².

Din cele spuse pînă acum cu privire la durata zilei de muncă în industria României rezultă că muncitorii, pe a căror exploatare capitaliștii își bazau bogăția și puterea economică, erau supuși unui regim de muncă din cele mai insuportabile. „Ziua de muncă de 8 ore este desființată — se arăta în documentele P.C.R. — și introdusă ziua de muncă de 10 — 12 — 14 ore, protecția muncii tinerilor și femeilor este valabilă numai pe hîrtie, condițiile contractelor de muncă sunt mereu înrăutățite cu ajutorul teroarei politiste...”³.

O serie de organe de presă arătau existența, în întreprinderile capitaliste, a unei zile de muncă adesea mult mai îndelungată decît cea arătată în anchetele oficiale întocmite de inspectorii muncii. Trebuie precizat că cele mai multe întreprinderi nu puteau fi vizitate de inspectorii muncii din cauza că aceștia erau în număr redus. Astfel, pentru regiunea București existau în anul 1938 numai 8 inspectori la un număr de 18 467 întreprinderi și ateliere meșteșugărești⁴ și evident că aceștia nu puteau cuprinde numărul mare al întreprinderilor.

Sub titlul: *Fabrica Malaxa — ocnă de muncă silnică*, „Scînteia” scria că „N. Malaxa... a impus muncitorilor ziua de lucru de 11 ore (schimbul de zi) și 12 ore (cel de noapte). S-au impus și ore suplimentare, dar nici coeficientul de 25% la primele două ore, nici cel de 50% de după acestea nu se plătește”⁵. La fabrica „Lemaître”, unde lucrau în 1934 peste 350 muncitori, durata muncii era de 11 ore, iar „...ucenicii muncesc ca hamalii 10 — 11 ore, din care numai opt ore sunt plătite, orele suplimentare nu li se socotesc...”⁶. Cu ocazia unui control al Camerei de muncă, efectuat în 1938, au fost găsiți, la turnătoria fabricii „Industria electrică română” din București, lucrători care se aflau în producție de 18 ore⁷.

Ziua de muncă în întreprinderile aparținînd industriei textile era de asemenea extrem de lungă. Numai în București lucrau în 1938 peste 10 000 de muncitori textiliști în întreprinderi în care „în loc de cele opt

¹ T. V. Bindea, *op. cit.*, p. 14.

² K. Marx, *Capitalul*, vol. I, E.P.L.P., București, 1953, p. 264.

³ Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Cota Ab XXIV-3, inv. 1097.

⁴ „Lumea nouă”, nr. 16 din 18 septembrie 1938.

⁵ „Scînteia”, 8 septembrie 1939, p. 11.

⁶ „Constructorul”, 14 octombrie 1934.

⁷ „Lumea românească”, nr. 415 din 27 iulie 1938.

ore legale se lucra zilnic 10 — 12 ore”¹. Despre ziua de muncă, excesiv de lungă, de la Atelierele Centrale de Confection ale armatei din Bucureşti, ziarul „Drumul femeii” arăta, în 1935, că lucrătoarele „intră dimineaţa la 8 și ies seara la 5”², că „lucrează de dimineaţă pînă seara nemîscat, nici capul nu pot să-l ridice...”³. Nici muncitorii textiliști din Iași nu se bucurau de un regim de muncă mai bun. „Patronii, din dorința de îmbogățire — arăta un manifest al P.C.R. în 1938 —, din dorința ca ciștigurile lor să fie din ce în ce mai mari, au făcut din noi niște sclavi care lucrăm 12 — 16 ore pe zi”⁴. La fabrica de postav din Azuga „tirania se desfășoară în toată deplinătatea prin teroare, muncitorii fiind supuși la munci istovitoare, prestate uneori și 11 — 12 ore, cu salariu de mizerie cruntă...”⁵, scria în 1937 ziarul „Gazeta Ploieștilor”. Despre ziua de muncă din industria cauciucului, la fabrica „Bazalt” de pe șoseaua Panduri (Bucureşti), ziarul „Drumul femeii” scria în 1935 că „se lucrează, în sezon mai slab cîte 12 ore jumătate pe zi, de la 7 dimineața la 9 seara, cu o pauză de un ceas și jumătate la prînz”⁶. Același ziar scria: „După lege, în România se lucrează numai 8 ore pe zi. Totuși cine nu știe că la « Balcan » se lucrează 11 și 12 ore, la « Venus » 12 ore, la « Dîmbovița » 11 ore, la « Catelli » 12 ore, la « Zamfirescu » 10 — 11 ore”⁷.

În industria alimentară, ramură în care existau numeroase întreprinderi de dimensiuni mici, ziua de muncă întrecea cu mult durata celei folosite în alte ramuri industriale. Astfel, cu ocazia unei anchete efectuate în 1934 la cele 50 de brutării din Bucureşti, în procesele verbale de contravenție încheiate se arăta că muncitorii „...lucrează cîte 18 — 20 ore pe zi, nu au casă, dorm pe cuptor...”⁸.

Durata muncii de peste opt ore zilnic se aplică nu numai muncitorilor bărbați, ci și femeilor și copiilor ocupați în întreprinderile capitaliste. Se știe că numărul acestora în industria textilă, alimentară, a sticlei, ceramicei etc. era foarte însemnat. În cadrul proletariatului din țara noastră numărul femeilor muncitoare era destul de mare și în continuă creștere. „O parte însemnată (aproximativ 30%) a proletariatului român — arăta un manifest al P.C.R. în 1934 — se compune din femei ocupate în fabrici... precum și în birouri, magazine, la argătit”⁹. Faptul că ziua de muncă pentru femei și minori era la fel de lungă ca și pentru adulți a fost recunoscut de însăși Ministerul Muncii. În 1938, directorul general al ministerului, subliniind că regimul de muncă al femeilor nu era deloc satisfăcător, spunea că „în loc de cele 8 ore legale se lucrează 10 — 12 ore ; femeile și copiii sunt utilizati la munca de noapte...”¹⁰.

¹ „Lumea românească”, nr. 553 din 12 decembrie 1938.

² „Drumul femeii”, 22 iunie 1935.

³ *Ibidem*.

⁴ Arhivele statului Iași, Dosar nr. 231, 1938, citat după J. Benditer : *Politica antiputară și antinațională a burgheziei și moșierimii române*, „Studii”, nr. 2, VII, 1954, p. 58.

⁵ „Gazeta Ploieștilor”, 20 iunie 1937.

⁶ „Drumul femeii”, 20 mai 1935.

⁷ *Ibidem*, Toate aceste întreprinderi erau din București.

⁸ „Facla”, nr. 923 din 24 februarie 1934.

⁹ *Documente din istoria P.C.R., 1934—1937*, E.S.P.L.P., 1957, p. 137.

¹⁰ „Lumea românească”, nr. 553 din 12 decembrie 1938.

Într-o anchetă făcută în 1937 asupra unui grup de 100 muncitoare se arăta că circa 60% din muncitoarele anchetate lucrau peste opt ore, dintre care aproape 50% între 10 — 14 ore¹, iar în 1938, 70% din numărul uceniciilor cuprinși în întreprinderile din București munceau neîntrerupt între 9 și 16 ore pe zi².

Industria textilă din Capitală cuprindea un mare număr de femei (peste 60% din totalul muncitorilor aparținând acestei ramuri), „...care lucrau noaptea în ateliere instalate în localuri insalubre, lipsite de aer și lumină”³. În aceleasi condiții lucrau femeile și copiii angajați în fabricile de textile din Iași⁴. Despre folosirea minorilor și crunta exploatare a acestora de către capitaliști, ziarul „Drumul femeii” scria următoarele: „Copii cruzi, rupti din sinul familiei, de pe cîmpul de joacă, uneori de la școală, munesc de dimineață pînă seara, chiar noaptea tîrziu în ateliere și fabrici; sint puși la corvezi grele, nemîncăți și bătuți pentru ca apoi să-și odihnească oasele trudite 4 — 5 ore pe noapte în cîte o pivniță umedă...”⁵.

Durata excesivă a zilei de muncă era însotită întotdeauna de condiții deosebit de grele în care se desfășura muncă. În cea mai mare parte a întreprinderilor capitaliste nu se acorda repaus — pentru mîncare și odihnă — sau dacă se acorda, acesta era foarte scurt. Ziarul „Reporter”, din 1937, arată că 57% din numărul femeilor lucrau fără să obțină nici o pauză, 2% aveau repaus de un sfert de oră, 16% de o jumătate de oră, 21% de o oră și numai 4% aveau un repaus mai mare de o oră⁶. În întreprinderi, „unde schimburile se succedau la 12 ore, muncitorii nu aveau voie să se aşeze jos nici măcar pentru a mîncă. Deoarece mașinile nu se opreau nici o clipă, ei puneau mîncarea alături, pe cîment, ca să poată înfuleca fără să părăsească lucrul”⁷. Iată, aşadar, numai un exemplu — care se referă la industria textilă — de lipsa de repaus în timpul celor 12 — 16 ore de muncă istovitoare.

Lipsa aproape totală a unor condiții de muncă omenești n-a putut fi ascunsă de capitaliști. Muncitorii lucrau în ateliere întunecoase și umede care de multe ori nu erau încălzite în timpul iernii.

În ce condiții se lucra la una din marile întreprinderi care producea pentru armată — Atelierele centrale de Confeții din București⁸? „...Sînt numai două ventilatii în plafon și nu le dă drumul, spun că nu au curent... îi doare capul pe muncitori de miroslul de mangal, de multe ori le vine rău, cad jos și-i scot pe brațe afară”⁹. La uzinele „Malaixa”, care, de asemenea, executa comenzi militare, se lucra în condiții insuportabile: „...acum 3 — 4 săptămâni — se arăta într-o notă în-

¹ „Revista de igienă socială”, nr. 7—8 din 1937, p. 368.

² „Buletinul camerei de muncă”, nr. 1—2, București, 1938, p. 22.

³ „Lumea românească”, nr. 553 din 12 decembrie 1938.

⁴ Vezi: „Studii”, nr. 2, VII, 1954 (articoulul *Politica antipopulară și antinațională a burgheziei și moșierimii române*, de I. Benditer).

⁵ „Drumul femeii”, 22 iunie 1935.

⁶ Gh. Surpat, *op. cîl.*, p. 165.

⁷ „Drumul femeii”, 22 iunie 1935.

⁸ *Ibidem*.

ternă a întreprinderii, pentru anul 1938 — cîțiva lucrători de la muniții au leșinat în timpul lucrului... ; în aceeași zi, după masă, cazul s-a repetat fără ca intervenția medicală să fie posibilă”¹.

La lipsa acestor condiții materiale care să asigure condiții elementare de igienă și securitate a muncii se adăugau teroarea, supravegherea atentă a patronilor și slugilor lor. De altfel, în perioada de după criza economică din 1929 — 1933, cînd s-a trecut deschis la pregătirea războiului antisovietic, în întreprinderile capitaliste metodele polițiste și teroarea au devenit condiții caracteristice în care lucrau muncitorii. „N-ai voie să schimbi o vorbă cu vecina. De cum deschizi gura ai parte de o ploaie de înjurături...”², arăta „Drumul femeii” referindu-se la fabrica de cauciuc „Bazaltul” din București. „Cel ce ar îndrăzni să ridice cuvîntul sau să se plingă, știe ce-l așteaptă”³, seria „Gazeta Ploieștilor” despre regimul de muncă din fabricile din Azuga. Administratorul delegat al uzinelor „Malaxa” dădea ordine subalternilor : „... să se facă zilnic poliție printre lucrători, pentru ca să se poată preîntîmpina din timp eventualele mișcări subversive ale lucrătorilor”⁴.

Zilele de lucru lungi ale muncitorilor nu erau, în cele mai dese căzuri, întrerupte nici cel puțin de repausul duminal, astfel încît pentru țara noastră a fost caracteristică, pe lîngă durata mare a zilei de muncă, și prelungirea săptămînii de lucru. Deși exista, încă din 1925, „Legea pentru reglementarea repausului duminal și a sărbătorilor legale”, ea era foarte puțin respectată de către patroni. De altfel, nerespectarea acestia de către capitaliști era favorizată de însuși textul legii care arăta că se poate suspenda repausul duminal „pentru executarea lucărîilor urgente în vederea apărării naționale...”⁵. Legii î s-au adus modificări în august 1938 și în octombrie 1939 prin jurnale ale Consiliului de miniștri. Acestea din urmă se refereau la unele derogări privind repausul duminal în stabilimentele industriale ce executau comenzi pentru înzestrarea armatei. Textul legii arăta că ministrul Muncii „este autorizat să aprobe lucrul în zilele de duminică și sărbători legale...”⁶.

Cit de mare era scara nerespectării legii repausului duminal și al sărbătorilor ne arată numărul foarte mare de procese verbale de contravenție încheiate de organele aparatului de stat. Bineîntîles că împotriva contravenienților nu se luau niciodată măsuri eficace. Numărul contravenienților a crescut de la 7 075 în 1934 la 14 004 în anul 1938⁷. Dintre acestea, numărul contravenenților la legea repausului duminal și al sărbătorilor legale, a fost de 3 056 în anul 1934 și de 7 372 în 1938⁸. Număr-

¹ Arhivele statului București, Dep. Pantelimon, Fond. „Malaxa”, Dosar nr. 12/1938 (nepaginat).

² „Drumul femeii”, 22 iunie 1935.

³ „Gazeta Ploieștilor”, 20 iunie 1937.

⁴ Arhivele statului București, Dep. Pantelimon, Fond „Malaxa”, Dosar nr. 12/1938 (nepaginat).

⁵ „Monitorul Oficial” din 18 iunie 1925.

⁶ Ibidem, 19 oct. 1939.

⁷ „Buletinul Muncii”, an. XIV, vol. II, 1936, p. 137 și „Anuarul Statistic al României, 1939 — 1940”, p. 333.

⁸ Ibidem.

rul mare și în continuă creștere de contravenții la legea repausului duminal dovedește că acesta nu era respectat de către capitaliști și că, în fapt, se practica pe scară largă săptămîna de lucru de 7 zile. Ceea ce este însă mai semnificativ e faptul că, folosind organele aparatului de stat, capitaliștii obțineau sute de autorizații pentru derogări de la legile muncitorești. În cursul anului 1935 s-au acordat 763 autorizații de derogări, din care 589 la legea repausului duminal și 174 la legea pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și la durata muncii¹. Pentru anul 1936 s-au acordat 534, iar pentru anul 1937, un număr de 968 asemenea derogări², dintre care cele mai multe se refereau la repausul duminal.

Cercetarea legislației muncitorești în perioada pregătirii războiului demonstrează — așa cum am văzut — că burghezia și moșierimea din România au instaurat cea mai odioasă legislație a muncii. Deși muncitorii erau supuși unei zile de muncă extrem de lungi, fără repaus duminal, deși legal ei aveau concediu la odihnă, în practică nu se respecta acest drept. Așa cum arăta tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, : „După o istovitoare trudă de ani de zile, muncitorul, de multe ori, în loc de concediu pentru odihnă, era concediat, adică era trimis la «odihnă» de luni de zile, fără salariu, fără posibilitatea de a-și asigura hrana zilnică”³.

O dată cu instaurarea dictaturii regale, în 1938, și cu intensificarea pregătirilor de război, vîrfurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii și-au sporit ofensiva neîntreruptă în direcția prelungirii zilei de muncă a muncitorilor, prin introducerea unui regim de teroare necunoscut pînă atunci. Printron-un decret, din 27 februarie 1940, asupra rechizițiilor se stipula că putea fi rechizitionată pentru muncă — în afara mamelor cu copii sub 12 ani, a femeilor gravide, invalidilor de război, a celor de peste 70 de ani, a unor categorii de funcționari ai statului — „...orice persoană civilă, bărbat sau femeie, care nu a împlinit vîrstă de 70 de ani...”⁴. În martie 1940, printr-o altă lege, Ministerul Muncii era autorizat „să decidă mărirea numărului orelor de lucru la întreprinderile industriale sau miniere, oricînd necesitățile economice de ordin general... vor impune o sporire a producției”⁵.

În sfîrșit, prin „Decretul-lege pentru stabilirea regimului muncii în imprejurări exceptionale” din 24 iulie 1940, se consfințea prelungirea duratei zilei de muncă, dacă patronii și autoritățile considerau acest lucru necesar, se suspendau repausul duminal și sărbătorile legale, se suspendau temporar conchediile. De asemenea, se introducea munca de noapte a femeilor pentru toate întreprinderile industriale, comerciale și de transporturi⁶. Neprecizînd cu cît se prelungea durata zilei de muncă peste opt ore, capitaliștii aveau toate posibilitățile să prelungească ziua de muncă după bunul lor plac.

¹ „Buletinul Muncii”, an. XIV, vol. II, 1936 și „Anuarul Statistic al României” 1939—1940”, p. 333.

² Encyclopedie României, vol. III, p. 82.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Ed. politică, București, 1959, p. 64.

⁴ „Monitorul Oficial”, din 27 februarie 1940.

⁵ Ibidem, partea I, din 4 martie 1940, p. 1048.

⁶ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XXVIII, partea a II-a, București, 1940, p. 1103.

La toate acestea se adăuga supravegherea muncitorilor de către organele Sigurantei, de organele militare, de agenți informatori etc. Într-un ordin al Ministerului Apărării Naționale, trimis întreprinderilor capitaliste, se arăta: „... să se supravegheze cu deosebită grijă activitatea întregului personal”, „... să se observe dacă au loc consfătuiri”, „... să se informeze stăruitor și neîncetat... de orișice mișcare” și „să se țină sub strictă supraveghere elementele dubioase”¹.

Așadar, teroarea, supravegherea atentă, carcera, însotesc muncitorii, care, lihiți de foame, lucrau un număr nelimitat de ore pe zi. Din bruma de legislație a muncii existentă mai înainte, în ajunul declanșării războiului antisovietic n-a mai rămas nimic.

Prin legislația dată, burghezia și moșierimea căutau să înbăuze mișcarea muncitorească și să asigure marilor industriași posibilități nelimitate pentru stoarcerea ultimelor surse de energie ale muncitorilor și obținere, pe această cale, a unor profituri de monopol.

Studierea problemelor duratei excesive a zilei de muncă folosită în întreprinderile capitaliste cît și, în general, a condițiilor de muncă și de trai, dezvăluie din plin crâncena mizerie a clasei muncitoare, exploatață în chip sălbatic de capitaliști, într-un regim ce se intemeia pe disprețul față de toti oamenii muncii, de pe urma cărora capitaliștii își sporeau nemăsurat huzurul.

Dar și în această perioadă, ofensiva patronală împotriva drepturilor elementare ale muncitorilor a atras după sine o înăsprire a luptei de clasă.

Conducind clasa muncitoare pentru îmbunătățirea situației sale, împotriva prelungirii zilei de muncă, pentru repaus duminal și condiții mai bune de muncă și de trai, partidul comunist arăta muncitorilor că numai lupta pentru revendicări economice nu poate salva clasa muncitoare de exploatarea capitalistă. „Orice luptă pentru cerințele zilnice — sublinia un manifest al P.C.R. — trebuie legată cu lupta împotriva dictaturii regale, a Gărzii de fier și a celoralte organizații fasciste, pentru apărarea independenței țării amenințată de imperialismul hitlerist”².

P.C.R., care, în această perioadă, ducea o luptă neobosită împotriva fascismului și a pregătirilor de război, a condus în același timp, în mod nemijlocit, grevele, demonstrațiile, intrunirile de protest organizate de muncitori, împotriva condițiilor grele de muncă din întreprinderile capitaliste. Acțiunile clasei muncitoare s-au desfășurat în condițiile impletirii revendicărilor economice și politice în lupta împotriva vîrfurilor oligarhiei financiare care promovau fascismul și pregăteau războiul antisovietic.

Astfel, în anul 1934 muncitorii din bazinele Comănești-Bacău, metalurgiștii de la Schiell-Brașov, muncitorii de la întreprinderile forestiere din Ciuc au declarat grevă, cerînd închiderea concesiilor și sporirea salariilor. La scurt timp, muncitorii C.F.R.-iști din București, Iași, Galați, Timișoara și din alte centre feroviare au desfășurat puternice acțiuni de luptă. Petro-

¹ Arhivele statului București, Dep. Pantelimon, Fond U.D.R., Dosar nr. 55/6, 1941 (nepaginat).

² Arhiva Institutului de Istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.M.R., cota Ab XXII-13, nr. inv. 1015.

liștii din Valea Prahovei, acționând în front unic, au părăsit luerul. Luptând împotriva condițiilor grele de muncă, metalurgiștii de la uzinele „Malaxa” împreună cu cei de la „Titan” au organizat o demonstrație, scandind lozinci ca : „Jos fascismul, jos războiul”¹.

Luptele greviste și antifasciste ale clasei muncitoare au continuat și în anii următori. Între 1935—1936 valul grevelor a cuprins muncitorimea din Arad, Timișoara, București, Tg. Mureș, Cluj etc.².

Un înalt model de combativitate și solidaritate proletară l-a constituit, în 1935, putenica grevă a celor peste 4 200 muncitorilor de la fabrica „Buhuși” împotriva condițiilor de muncă și a încercărilor autoritaților de militarizare a întreprinderii. Regimete de soldați aduse din Bacău, Iași, Piatra-Neamț, Focșani n-au putut înfringe hotărîrea de luptă a muncitorilor. Timp de 70 de zile textiliștii din Buhuși au respins atacul patronilor³.

După datele oficiale, numărul grevelor și al conflictelor de muncă a crescut de la 258 în 1934 la 343 în anul 1936⁴.

Un prim rezultat al luptei muncitorilor a fost împunerea încheierii de contracte colective de muncă, care prevedea printre alte revendicări și respectarea zilei de muncă de opt ore. Numai în anul 1935 au fost încheiate 55 contracte colective de muncă care se refereau la un număr de 25 267 muncitori⁵. Cele mai multe contracte colective au fost impuse în industria extractivă (9), metalurgică (9) și altele, ramuri în care muncitorii erau mai bine organizați și unde rezistența lor n-a putut fi înfrințată prea ușor de către patroni. În februarie 1936, la „Reșița” 9 000 de muncitori, la Călan 320 de muncitori au denunțat contractul colectiv din cauza concedierilor și a salariilor mici⁶. În martie, același an, la Arad 2 600 muncitori textiliști au intrat în grevă. „Textiliștii de aici — scria ziarul « Viltoarea » — se luptă strâns uniti, roniini, unguri și svabi și după exemplul « dermatiștilor »⁷, sănt ajutați de masele muncitorești din celelalte orașe...”⁸. Muncitorii din Valea Jiului au organizat, în aprilie 1936, numeroase întruniri la Petroșani, Petrila, Lonea, Aninoasa, Vulcan și Lupeni, cerînd sporirea salariilor cu 15% și protestînd împotriva încercărilor capitaliștilor de a închide unele mine⁹.

În ciuda condițiilor deosebit de grele, create prin instaurarea dictaturii regale și a febrilelor pregătiri de război, P.C. R. a reușit totuși să organizeze și în anii 1938 — 1940 o serie de acțiuni greviste. Înscăsi datele ofi-

¹ *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, Ed. politică, București, 1961, p. 349.

² *Ibidem*, p. 364.

³ A. Roman, *Din istoria luptelor revoluționare ale muncitorilor textiliști de la fabrica de postav din Buhuși*, Edit. științifică, București, 1959.

⁴ *Conflictele colective de muncă*, București, 1940, p. 39—41. Precizăm că nici pe deosebire aceste cifre nu cuprind grevele și conflictele de muncă care au avut loc în perioada respectivă. Ele se referă numai la întreprinderile care au fost inspectate în anii 1934 și 1936.

⁵ „Buletinul muncii”, an. XVI, vol. I, ianuarie-iunie 1936, p. 138 și urm.

⁶ „Viltoarea”, 9 februarie 1936.

⁷ Se referă la puternica grevă din 1936 a muncitorilor de la „Dermata” din Cluj.

⁸ „Viltoarea”, 1 martie 1936.

⁹ „Avântul”, Petroșani, 12 aprilie 1936.

ciale ale timpului care, aşa cum se ştie, în mod intenţionat au trecut sub tăcere multe din acţiunile clasei muncitoare, recunosc că în 1939 au avut loc 18 greve și 321 conflicte de muncă, numărul participanților fiind de aproape 70 000 muncitori¹. Faptul că statistica burgheză a micșorat, în mod vădit, numărul grevelor este cît se poate de evident, deoarece într-o notă a Siguranței statului se arăta că numai în Bucureşti în 1939 au avut loc 24 de greve².

Cu toate că dictatura regală a luat cele mai severe măsuri pentru înbășuirea mișcării muncitorești, îndreptîndu-și atenția îndeosebi asupra principalelor centre industriale, nu au putut fi împiedicate acţiunile muncitorilor de la Reșița, din porturile Galați și Constanța, din orașele Cluj, Arad, Oradea etc. De asemenea, n-au putut fi împiedicate nici grevele muncitorilor din Bucureşti de la „Vulcan”, „Metaloglobus”, „Arsenal”, „Pirotehnia armatei”, „Mociornița”, „Galia”, „Fichet” s.a.³. Expresie eloventă a creșterii intensității și combativității luptei clasei muncitoare au fost manifestațiile care au avut loc la 1 mai 1939 în aproape toate centrele mari din țară și în primul rînd în Bucureşti.

În toată această perioadă, P.C.R. acționînd pentru înfăptuirea unității de acțiune a clasei muncitoare, pentru concentrarea forțelor democratice contra pregătirilor războiului antisovietic, care era „...totodată războiul nemilos contra maselor muncitoare din România însăși”⁴, s-a dovedit apărătorul celor mai vitale interese a maselor de oameni ai muncii, conducătorul luptei pentru eliberarea clasei muncitoare și pentru independentă economică și politică a țării noastre.

ЧРЕЗМЕРНАЯ ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТЬ РАБОЧЕГО ДНЯ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ РУМЫНИИ В 1934—1940 гг.

РЕЗЮМЕ

В буржуазно-помещичьей Румынии одним из важных факторов, усиливавших эксплуатацию рабочего класса, являлась чрезмерная продолжительность рабочего дня. Поэтому среди требований рабочего класса в его борьбе с капиталистами всегда фигурировало требование о восьмичасовом рабочем дне. Несмотря на то, что Румыния подписала соглашение о введении восьмичасового рабочего дня, принятое на международной конференции 1919 г. в Вашингтоне, до конца 1928 г. в стране не было осуществлено ни одно мероприятие в связи с регламентацией рабочего дня. Само трудовое

¹ „Buletinul muncii”, an. XX, vol. I, ianuarie-martie 1940, p. 18 și *Zece ani de domnie ...*, 1940, vol. III, p. 108.

² „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.M.R.”, nr. 1, 1962, p. 105.

³ *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 393.

⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, 1959—1961, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 434.

законодательство, принятое в этот период, содержало многочисленные отступления от закона о восьмичасовом рабочем дне. Положение особенно ухудшилось в связи с усилением военных приготовлений, когда в 1940 г. правительство официально отменило восьмичасовой рабочий день.

Автор, критически анализируя архивные материалы, официальную статистику и печать того времени, показывает, что в 1934—1940 гг., хотя в результате борьбы рабочего класса рабочий день и не был уже таким длительным как раньше, все же он намного превышал восемь часов. Это явление автор прослеживает как на примере целых промышленных отраслей, в главных промышленных центрах, так и на примере отдельных капиталистических предприятий.

Исследуемый исторический период, когда промышленность была поставлена на службу антисоветской войне, характеризуется чрезмерно продолжительным рабочим днем, очень тяжелыми условиями работы, а также террором, строгим надзором за рабочими, митегаризацией промышленных предприятий.

Изучение вопросов, связанных с продолжительностью рабочего дня, полностью раскрывает жестокую нищету, в которой находился рабочий класс при строе, характеризующемся явным презрением к трудящимся, труд которых приносил капиталистам огромные прибыли.

На наступление хозяев, стремившихся к увеличению рабочего дня, рабочие ответили многочисленными выступлениями. Борьба за восьмичасовой рабочий день переплеталась в этот период с борьбой, направленной против буржуазно-помещичьего строя, против предательской политики верхов финансовой олигархии. Во главе всех выступлений рабочего класса находилась и в этот период Коммунистическая партия Румынии — защитник жизненных интересов трудящихся, руководитель борьбы за освобождение рабочего класса и за экономическую и политическую независимость страны.

LA DURÉE EXCESSIVE DE LA JOURNÉE DE TRAVAIL DANS L'INDUSTRIE DE LA ROUMANIE ENTRE 1934 et 1940

RÉSUMÉ

Dans la Roumanie bourgeoise-agrarienne la durée excessive de la journée de travail fut l'un des facteurs essentiels qui contribuèrent à aggraver l'exploitation de la classe ouvrière. Aussi la journée de huit heures a-t-elle constamment figuré au nombre des revendications des travailleurs dans leur lutte contre les capitalistes. Bien que la Roumanie eût signé la convention adoptée en 1919 par la Conférence internationale de Washington limitant à huit heures la journée de travail, aucune mesure n'a été prise avant 1928 pour l'application de cette convention dans l'industrie roumaine. Plus encore, la loi de huit heures une fois adoptée, la législation du travail en vigueur prévoyait de nombreuses dérogations à son application. La situation des travailleurs s'est encore aggravée par suite de l'intensification des préparatifs de guerre, et la loi de huit heures fut finalement abrogée en 1940.

A l'aide d'une documentation sérieuse puisée dans les statistiques officielles, les archives et la presse de l'époque, l'auteur démontre qu'au cours des années 1934—1940 la journée de tra-

vail dépassait de beaucoup huit heures, bien que, grâce à la lutte de la classe ouvrière, elle n'ait plus atteint la durée antérieure. Cet état de choses est illustré par des exemples concrets pris dans toutes les branches de l'industrie, les principaux centres industriels et un certain nombre de grandes entreprises capitalistes. Ce qui caractérise la période historique étudiée par l'auteur, est que dans les conditions créées par la préparation de la guerre antisoviétique, la durée excessive de la journée de travail était encore aggravée par des conditions de travail des plus dures, auxquelles s'ajoutaient la terreur, une surveillance de tous les instants et la militarisation des entreprises industrielles.

L'étude du problème de la durée du travail met en pleine lumière la misère de la classe ouvrière sous un régime délibérément hostile aux travailleurs, grâce à l'exploitation desquels les capitalistes réalisaient des bénéfices démesurés.

A l'offensive patronale pour la prolongation de la journée de travail, les ouvriers répondirent par de nombreuses actions. La lutte pour la journée de huit heures allait de pair à cette époque avec la lutte contre le régime bourgeois-agrarien et la politique fâlonne de l'oligarchie financière. Dans toutes ces actions, la classe ouvrière a eu pour guide le Parti Communiste de Roumanie, qui s'avéra une fois de plus le défenseur des intérêts vitaux des travailleurs et le champion de la lutte pour l'affranchissement de la classe ouvrière et l'indépendance économique et politique du pays.

DOCUMENTE NOI DESPRE ARITON PESCARIU,
LUPĂTOR REVOLUTIONAR ȘI OM DE CULTURĂ
(1890—1920)
DE
V. CURTICĂPEANU

Activitatea lui Ariton Pescariu e puțin cunoscută în istoriografia noastră¹. Făcind parte din conducătorii grupului român al P.C.(b) din Rusia și activând în rîndurile partidului țărănesc revoluționar român din Moscova în anii 1918—1919, Ariton Pescariu a avut un rol important în popularizarea marxism-leninismului în limba română, mai întâi în coloanele ziarului „Foaia țăranului” (15 febr. 1918—1919), al cărui redactor principal a fost, apoi în broșurile apărute în „Biblioteca revoluționară” și în „Biblioteca comunistă”², la Moscova. „Foaia țăranului” a început să apară la Moscova din 15 februarie 1918, sub îngrijirea prizonierilor români și cu sprijinul Guvernului sovietic, fiind redactată în cea mai mare parte de Ariton Pescariu. „Foaia” a jucat un rol important în educarea prizonierilor de război români, muncitori și țărani originari din Transilvania.

„Foaia țăranului” a continuat să apară în perioada martie—aprilie 1919 sub același nume, ca organ al comuniștilor din Oradea, important

¹ Unele date importante aduce articolul publicat de revista „Tribuna”, bazat mai ales pe informații culese de la martori contemporani cu Ariton Pescariu, cf. Al. Keleti, *Un luptător al clasei muncitoare — A riton Pescariu, „Tribuna”* (1957), 26 oct., p. 6, apoi unele aprecieri și elemente noi adăugă articolul *Ariton Pescariu (1890—1920)* apărut în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, nr. 5 (1959), p. 97—98. Scurte referiri asupra activității lui A. Pescariu mai fac și studiile : J. Gall, *Ardelenii în mișcarea revoluționară a prizonierilor din Rusia 1917—1919*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I (1959), p. 207; R. Deutsch, *Din activitatea și lupta grupurilor revoluționarilor români din Rusia pentru apărarea puterii sovietice (1917—1920)*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II (1962, p. 449).

² În perioada cuprinsă între 1 ianuarie și 25 martie 1919, grupul român a editat 19 broșuri în 229 000 exemplare, ceea ce dovedește propaganda intensă desfășurată de revoluționari români în Rusia. Cf. Arhiva de stat a Armatei Roșii, Moscova, fond 803, inv. 19, dos. C. 1, dos. 30 c. (apud J. Gall, *art. citat*, p. 212; R. Deutsch, *art. citat*, p. 450).

centru muncitoresc. Lozincile : „Tărani și muncitori din lumea întreagă uniți-vă ! ; „Pace colibelor — război curților domnești !”, înscrise pe froni-spiciul ziarului, sănt o dovadă a orientării sale internaționaliste.

Răpus în fragedă tinerețe de vîrfurile contrarevoluționare ale burgheziei și moșierimii române din Transilvania, după întoarcerea sa din Rusia socialistă, unde fusese luat prizonier din armata austro-ungară în timpul războiului, Ariton Pescariu constituie unul din exemplele cele mai concludente ale omului din popor, care, pătruns de ideologia marxistă, se ridică fără nici o rezervă împotriva tradiționalelor rînduieri în care a fost crescut.

Viața plină de lipsuri din anii copilăriei și ai școlii, apăsarea socială și națională pe care a simțit-o îndeajuns în Transilvania în robita monarhiei austro-ungare, cît și atmosfera clericală a Blajului au făcut din entuziasmul și studiosul elev un element înaintat, receptiv ideilor progresiste cu care a intrat în contact în anii studenției la București, dar mai ales în Rusia revoluționară, unde a cunoscut nemijlocit leninismul, militând pentru răspîndirea și triumful lui.

Încă din clasele superioare de liceu, în anii 1907—1911, Ariton Pescariu s-a distins ca un elev eminent, apoi prin lucrările proprii citite în cadrul societății de lectură, al cărui președinte era, făcind totodată parte din „comisia critică” ce avea ca scop corectarea lucrărilor; s-a impus apoi prin aptitudinile sale de orator, rostind „7 discursuri” și înfînd disertația care s-a bucurat de multă apreciere : *Petru Pavel Aron de Bistra*¹.

Orizontul larg al vederilor lui Ariton Pescariu iese în evidență încă din timpul ultimelor clase de liceu prin preocupările ce le manifestă pentru viața științifică și culturală în general, prin atragerea sa către studiul limbilor străine. Se abonează la revistele : „Viața Românească”, „Convorbiri critice”, „La Patrie”, cunoaște operele scriitorilor din „țară” și e atras mai ales de scrisorile lui I. L. Caragiale, C. Dobrogeanu-Gherea și.a.². Setea pentru studiu îl îndeamnă să plănuiască acțiuni îndrăznețe, să ia contact cu o serie de învățăți din București, printre care în primul rînd Ion Bianu, directorul Bibliotecii Academiei și profesor la Universitate, apoi cu profesorul de limba română Iosif Popovici de la Budapesta, cere ajutor de la Societatea „Transilvania” din București care, după cum se știe, acorda burse tinerilor transilvăneni în scopul de a-și continua studiile. Mai interesantă e calea pe care o apucă în vederea studierii limbilor slave, cerîndu-și anul de „voluntariat”³ în armata austro-ungară la Zagreb, unde speră să poată urma cursurile universității de aici. În acest scop cere sprijinul profesorului dr. Cjuro Jurmin din Zagreb, recomandat fiind de profesorul Iosif Popovici din Budapesta.

¹ Pentru activitatea lui școlară cf. pe larg *Raport despre instituțele gr. cat. de învățămînt din Blaj pe anul școlastic 1910—1911*, Blaj, 1911, p. 40, 85, 86, 114, 521; cf. și lucrarea memorialistică scrisă în spirit romantic a lui Aral Chazi, *Conspirația de sub hrubi. Însemnările unui fost „student” oin Blaj*, 1931, 67 p. Printre elevii care manifestă tendințe de emancipare din mentalitatea închisă a școlii blăjene, Pescariu, deși sărac, se bucură de autoritate și stima celorlați.

² Cf. Alexandru Keleti, *art. cit.*

³ În Austro-Ungaria recruții care aveau bacalaureatul se bucurau de privilegiul de a-și face stagiu militar, cu termen redus, în timp de un an, în localitatea pe care și-o alegeau.

Nu și-a putut vedea însă visul împlinit de a urma în timpul stagiului militar cursurile la universitatea din Zagreb, deoarece regimentul său n-a mai fost cantonat pînă la urmă aici, ci la Carlovitz.

Nu se descurajează și învăță cu pasiune limbile sîrbă și croată, în timpul său liber. Din mărturisirile proprii reiese că face progrese însemnate în înșușirea acestor limbi, fiind ajutat de camarazii săi sîrbi și croați, reușind în scurt timp să citească o serie de reviste ca : „Hrvatski Pokret”, „Sovremelnnik”, „Branko Kolo” și „Delo”¹.

Peste un an, la 20 octombrie 1912, după încheierea stagiului militar, îl întîlnim la București, prezentindu-se la Ion Bianu, cu recomandarea canonicului din Blaj, Ion Micu Moldovanu pentru a se putea înscrie la universitate².

La mai puțin de o lună, referindu-se la aptitudinile și trăsăturile de caracter ale lui Ariton Pescariu, Ion Bianu sublinia într-o corespondență către Ion M. Moldovanu : „rar am mai văzut un tînăr mai hotărît și cu mai puternică vointă de a munci și învăță”³. Aceasta îl face pe Ion Bianu să-i acorde toată atenția, luîndu-l sub ocrotirea sa și ajutîndu-l să intre în unul din serviciile Bibliotecii Academiei ca „scriitor”, apoi să-și continue studiile la Facultatea de litere și filozofie de la Universitatea din București.

În ianuarie 1913, Ariton Pescariu pleacă din nou la Zagreb, probabil pentru aranjarea unor chestiuni militare sau pentru studii unde îndeplinește totodată și unele misiuni încredințate de Ion Bianu pe linie de Academie. Îi furnizează acestuia o serie de informații asupra vieții culturale sîrbești, după ce ia contact cu secretarul Societății culturale și științifice „Srpska Matica”⁴, constatănd că acesta „ar fi foarte bucuros să stea în legătură cu Academia noastră”⁵. Se interesează de publicațiile de istorie, filologie și folclor ale Societății și în special de revista acesteia, „Letopis”. Urmărește îndeaproape ecoul publicațiilor Academiei Romîne în Serbia și constată cu satisfacție buna primire a lucrării lui Bărbulescu : Les roumains avec les Bulgares, Serbes etc.⁶.

Num rea lui Pescariu în postul de „scriitor”⁷ la Biblioteca Academiei Romîne începînd cu 1 mai 1913 e comunicată cu satisfacție de Ion Bianu lui I. M. Moldovanu ; în aceeași scrisoare Ion Bianu evocă momentul

¹ Scrisoarea lui Ariton Pescariu către Ion Bianu din 31.XII.1911, Bibl. Acad. R.P.R., coresp., nr. 58 782.

² Scrisoarea lui I. M. Moldovanu către Ion Bianu din 20.X.1912, Bibl. Acad. R.P.R., coresp., nr. 108 ; vezi și N. Comșia, *Corespondența dintre Ion M. Moldovanu și Ion Bianu, un capitol din colaborarea dintre Blaj și București*, Blaj, 1943, p. 105.

³ Scrisoarea lui Ion Bianu către I. M. Moldovanu din 12/25 nov. 1912, Bibl. Univ. Cluj, coresp., nr. 2 051.

⁴ Societate literară și de luminare a poporului prin biblioteci, calendare, prin publicarea literaturii de popularizare și promovarea scriitorilor sîrbi. Înființată în 1826, joacă un mare rol cultural în dezvoltarea națională a sîrbilor, în promovarea literaturii naționale ; cf. *Болъшаз Советская энциклопедия*, vol. 38, p. 552.

⁵ Scrisoarea lui Ariton Pescariu către Ion Bianu din 5 ian. 1913, Bibl. Acad. R.P.R., coresp. nr. 58 783.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Cf. adresa semnată de I. C. Negrucci, președintele Academiei, din 2 mai 1913, Acad. R.P.R., msse, nr. 754, An/1912, f. 231.

intrării sale în aceeași instituție culturală, ocrotit de A. Treb. Laurian, cu 37 ani în urmă, văzind în Pescariu pe unul din continuatorii lumiștii ai generației sale: „Așa să ne continuăm unii pe alții tot mai bine, spre luminarea neamului nostru! ”¹.

La Academie, Ariton Pescariu se dovedește a fi zelos, căci în 25 aprilie 1913 e numit „scriitor definitiv”²; se bucură de aprecierea lui Ion Bianu care în 1913 îl amintește în prefată vol.III al *Catalogului manuscriselor românești*, unde se menționează și „contribuția parțială a răposatului Ariton Pescariu la analiza materialului din colecția lui G. Bariț...”³.

Paralel cu munca de „scriitor” pe care o făcea la bibliotecă, Pescariu frecventa cursurile Facultății de litere și filozofie din București ca student, obținând permisiunea de a frecventa săptămânal în timpul orelor de serviciu seminariile lui Ovidiu Densusianu⁴.

Activitatea lui Pescariu la bibliotecă s-a încheiat în vara anului 1914 o dată cu plecarea sa în concediu în Transilvania, la părinți, cînd e prins de izbucnirea războiului și mobilizat la Blaj, de unde și serie lui Bianu o postolă la 1 august 1914⁵ făcîndu-i cunoscut că peste o zi urmează să plece de aici, după cum s-a și întîmplat, căci, în procesul verbal din 18 oct. 1914 aflăm că „a fost luat la regiment în garnizoana sa la Alba Iulia, de unde a trimis vesti...”⁶.

Comisia Academiei întrunită să decidă asupra cazului lui Pescariu hotărăște ca: „împiedicat fiind de forță majoră de a se întoarce la serviciu” să fie considerat în „concediu permanent” și „să i se trimită leafa regulat”⁷.

E de subliniat grijă pe care i-o poartă lui Ariton Pescariu Biblioteca Academiei, desigur prin aceasta se înțelege Ion Bianu, căci, deși lipsind de la postul său de muncă, fiind luat în armata unui stat străin, în Austro-Ungaria, numele lui figurează în statele de plată ale Academiei la rubrica „scriitor” pînă în februarie 1917⁸. Nu poate fi scăpat din vedere nici

¹ Scrisoarea lui Ion Bianu către Ion M. Moldovanu, Bibl. Univ. Cluj, coresp. nr. 2 052.

² Acad. R.P.R., msse, 1914/A. 7, p. 48.

³ Catalogul manuscriselor românești, tom. III, întocmit de Ion Bianu și G. Nicolăiescu, Craiova, 1923.

⁴ Cf. Ccrerea lui Ariton Pescariu din 20 noiembrie 1913, Acad. R.P.R., msse, 1913/A 11. În registrul-matricol pe anii 1911–1912 și 1912–1913 Ariton Pescariu figurează la nr. 410 ca student al facultății de filozofie și litere, specialitatea: *filologie clasică* cu următoarele examene: limba română și filozofia clasică: bilă albă (1913) și bilă albă (1914); istoria literaturii romîne: bilă albă (1912–1913); istoria romînilor pînă la înființarea principatelor (bilă roșie); limba paleo-slavă: bilă albă (1914). Cf. *Registrul matricol pe anii 1912–1913, Univ. din București, Fac. de litere și filozofie*, p. 262, nr. 410. În procesele verbale pentru examenele generale de licență pe anii 1910–1919 Ariton Pescariu nu este cuprins, ceea ce denotă că, din cauza războiului și a plecării sale pe front, nu a reușit să-și încheie studiile la Universitatea din București.

⁵ Acad. R.P.R., msse, 1914/A. 7, p. 104.

⁶ Acad. R.P.R., msse, 1914/A. 7. f. 193.

⁷ Delegația nr. 124 din 18 oct. 1914, Acad. R.P.R., msse, 1914/47, fila 246 și Delegația nr. 2178 din 16/29 oct. 1914, Acad. R.P.R., 1914/A. 7, fila 193.

⁸ Cf. Statele de achitarea lefurilor funcționarilor la serviciul Bibliotecii Academiei Romîne pe anii 1913–1917. Acad. R.P.R., msse.

faptul că i s-a trimis salariul regulat pe front cu mandat poștal prin banca Marmorosch Blank, iar în prizonierat în ruble¹.

După februarie 1917 Academia Română nu mai ține legătura cu Pescariu. De acum începe activitatea sa revoluționară propriu-zisă devinând una din figurile cele mai cunoscute ale prizonierilor români transilvăneni care au susținut revoluția proletară din Rusia.

Contactul nemijlocit cu făuritorii primului stat socialist precum și cu comuniștii celorlalte popoare, au făcut din tînărul intelectual, fiu de țăran obidit, un revoluționar, un comunist de mari nădejdi, ce aștepta cu înfrigurare ziua reîntoarcerii sale în rîndul oamenilor muncii de pe meleagurile natale, spre a-și încrina viața și experiența revoluționară pentru cauza acestora.

Desigur, va fi făcut și el parte dintre mulții prizonieri germani, maghiari, români, cehi, sărbi, polonezi, slavi de sud, din armata austro-ungară care s-au înfrățit cu proletariatul rus încă din primăvara anului 1917 în luptele revoluționare apoi în octombrie 1917 la asaltul Petrogradului și al Moscovei, pentru cucerirea puterii de către proletariatul rus.

Începînd din 23 februarie 1917 îl găsim făcînd parte din Comisia a VI-a de recrutare la Darnița lîngă Kiev², pentru organizarea unor unități române cu menirea de a contribui la eliberarea Transilvaniei. Nu peste mult timp evoluția lui Pescariu spre comunism este marcată de o bogată muncă organizatorică și de o intensă activitate ideologică-politică în rîndurile prizonierilor români, în coloanele „Foiii țăranului” și ale broșurilor de răspîndire a ideilor revoluției în limba română. El este ales împreună cu Henegaru ca reprezentanți la Congresul foștilor prizonieri ținut la Moscova în 13–18 aprilie 1918, care avea drept scop coordonarea acțiunilor revoluționare ale prizonierilor răspîndiți în toate părțile Rusiei. În urma congresului „au ființă cele 6 grupuri ale Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia după limbile pe care le vorbeau prizonierii, unite în Federația internațională a grupurilor, din străinătate ale Partidului comunist din Rusia”³.

Activitatea revoluționară a lui Ariton Pescariu în acest cadru se profilează la proporții nebănuite pînă acum, prin rolul pe care l-a avut, după cum reiese din discursul lui Béla Kun rostit la 4 noiembrie 1918 la o conferință a comuniștilor maghiari, români, sărbo-croați, foști prizonieri în Rusia din armata austro-ungară. Cu această ocazie a luat ființă un organ de conducere comun ce avea ca scop dirijarea mișcării revoluționare din Ungaria și Transilvania și din care au făcut parte: Károly Vántus, Béla Kun, Ernö Pór, Hariton Beszkárid, <Ariton Pescariu> Emil Bozdogh <Emil Bozdog> Mátyás Kóvács, Mátyás Krisjak, Iván Matuzovits și Ferenc Drobnik⁴.

¹ Ibidem.

² Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918–1928, I, București, 1929, p. 129.

³ V. Cheresteașu, Pătrunderea ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în maselor din Transilvania, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj” (1958–1959) I–II, p. 258–259; V. Liveanu, 1918. Din istoria luptelor revoluționare din România, ed. politică, 1960, p. 443, 593.

⁴ Béla Kun, La République Hongroise de conseils. Discours et articles choisis, Budapest, 1962, p. 96.

Asupra misiunii ce revenea comuniștilor în lumina principiilor conferinței din 1918, se subliniază în același document că toți acei care sunt actualmente membri ai Partidului comunist din Rusia și sunt proveniți de pe teritoriul fostei Ungariei, trebuie, revenind acasă „să servească cauza revoluției proletare”¹.

În aceste împrejurări s-a întors Ariton Pescariu din Rusia împreună cu miile de prizonieri ardeleni în focul marilor evenimente și al luptelor revoluționare din noiembrie-decembrie 1918, în condițiile dezmembrării putredei monarhiei austro-ungare și ale unirii Transilvaniei cu România. Ariton Pescariu s-a înrolat în primele rânduri ale luptei revoluționare de eliberare socială și națională a Transilvaniei, aducînd o dată cu experiența sa revoluționară, suful nou al Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și hotărîrea fermă de a contribui la cauza maselor populare din mijlocul căror se ridicase.

Activitatea revoluționară desfășurată de Ariton Pescariu în regiunea Blajului și în alte orașe și sate ale Transilvaniei, propagarea ideii eliberării naționale a maselor muncitoare din Transilvania în condițiile eliberării lor de exploatare capitalistă s-au soldat cu arestarea să de către virfurile reacționare ale burgheziei și moșierimii române care nu doreau democratizarea Transilvaniei, ci încadrarea acesteia în regimul burgozemoșieresc monarhic al României, în care ei să dețină puterea politică pentru a putea exploata în voie masele muncitoare.

La 6 ianuarie 1919 fruntașul comunist Ariton Pescariu a fost ridicat de organele poliției din Ciufud, satul său natal și dus dezbrăcat pe un ger cumplit pînă la sediul poliției unde a fost bătut cu cruzime.

Maltratat apoi în închisoarea din Alba Iulia, a putut fi eliberat cu multă greutate, la intervenția unor intelectuali progresiști, dar în urma schinguiurilor s-a îmbolnăvit grav de plămini.

A fost internat în spitalul de tuberculoși din Geoagiu de jos de unde îi scrie profesorului său Ion Bianu încă din toamna aceluiasi an, comunicîndu-i dorința de a veni la București pentru a-și încheia studiile, ideal pentru care sacrificase atîta energie.

Speranțele de reîntoarcere în București la Universitate îi sănt destul de îndepărtate, „abia la primăvară”² ceea ce denotă gravitatea bolii sale. N-a apucat însă să-și îndeplinească nici acest din urmă vis căci în 17 februarie 1920 s-a stins din viață.

Așa a fost răpusă în fașă una din speranțele vieții noastre științifice și culturale, un comunist cu o mare forță revoluționară, crescută în cloicotul marelui Octombrie, tocmai în clipa cînd întrevăzuse zarea împlinirii marilor sale idealuri sociale și naționale, cînd, revenit în Transilvania, a găsit un larg avînt revoluționar în ale cărui prime rânduri s-a înrolat cu toată dăruirea, însuflînd marile acțiuni țărănești pentru ocuparea cu forță a latifundiilor grofilor maghiari și a episcopiei greco-catolice din acest ținut...

¹ Ibidem.

² Scrisoarea lui A. Pescariu către I. Bianu, Bibl. Acad. R. P. R., coresp, nr. 58785.

³ Din *Istoria Transilvaniei*, vol. II, ediția a II-a, 1963, p. 535.

Aceasta a făcut ca el, propagandistul marxism-leninismului printre foștii prizonieri români din Rusia, redactorul înflăcărat al „Foiș tără-nului” și luptătorul neînfricat pentru o Românie a muncitorilor și țărănilor să prilejuiască pentru vîrfurile reacționare din Transilvania care pozau pe nedrept în protagoniști ai Unirii, una din țintele de atac ce s-a soldat cu exterminarea sa fizică.

Lupta lui Ariton Pescariu, alături de lupta tuturor revoluționarilor care și-au jertfit viața pentru doborârea lumii vechi a însemnat aluatul din care s-a plămădit gloriosul nostru partid, făuritorul vieții noi, al României socialiste.

1

Ariton Pescariu către Ion Bianu. Îl informează că se găsește în Karlovitz pentru a-și face stagiu militar, despre legăturile sale cu profesorul Iosif Popovici din Budapesta, cu profesorul croat Gjuro Jurmin, despre preocupările sale pentru studiul limbii croate, contactul cu diferite reviste și publicații sârbești.

Karlovac 31 decembrie 1911

Magnifice D-le Profesor !

Nepotul d-voastră, Cornel, îmi spune, că ați binevoit a da atenție epistolei mele, prin care ceream ajutor de la „Transilvania”¹ și vă interesați de pasul ce-l fac în vederea studiilor, ce voi să urmez.

De aceea permiteți-mi vă rog să vă aduc la cunoștință, ceea ce am făcut pînă acum.

Astă primăvară am fost asentat². Anul de voluntar l-am cerut în Zagreb. De fapt l-am și căpătat. Dar deoarece școala regimentului e în Karlovac a trebuit să vin aici pe astă sase luni. Prin aceasta am pierdut — poate mult, căci în Pesta — fiind la ora de lit. rom. cînd am călătorit spre Zagreb, Dr. prof. Dr. I. Popovici, cînd aflat gîndul meu, a binevoit a-mi da o epistolă de recomandare către dl. prof. universitar Dr. Gjuro Jurmin.

Dar și aşa, cu toate că n-am avut nici un ajutor decît doi colegi sârbi, care știu ungurește, o gramatică curat croațească și un Tacitus în original și traducere croată, totuși pot zice că am făcut un progres destul de bunăsor. Pricep tot ce citesc și colegii bucuroși mă servesc. Citesc foaia politică „Hrvatski Pokret”, apoi revistele: „Sovremenik” din Zagreb, „Brankow Kolo” din Karlovatz și „Delo” din Beograd.

În conversație încă merge deși mai greu. Colegii însă sunt hotărîți să vorbească numai croațește cu mine.

Nădăjduiesc tare, că voi face un bun progres anul acesta. În tot cazul eu îs hotărît nu numai să învăț, dar să fac și studii. La Universitate nu pot urma căci nu-s în Zagreb, dar am de gînd ca în septembrie să fac examen de maturitate din limbă și literatura croată ca să am pe ce să-mi bazez rugarea, pentru ajutor.

¹ Societatea culturală „Transilvania” din București înființată de Al. Papu Ilarian.

² Recrutat.

Nu știu cum, dar parcă puteri noi s-au sălășluit în mine, o nouă dragoste față de studiu și o paciință de fier. Din răsputeri mă silesc să fiu vrednic de atenția d-voastră.

După care cerindu-vă atenția și bunăvoieță și pe mai departe, rămîn al d-voastră,

recunoscător

Ariton Pescariu.

Bibl. Acad. R.P.R. Coresp. nr. 58782

2

Ion Mieu Moldovanu către Ion Bianu. Îl recomandă pe Ariton Pescariu și stăruie să-i acorde ajutorul o dată cu ajungerea acestuia în București.

Blaj, 29 octombrie 1912

D-le Bianu !

Când ai plecat la București, am expediat prin poștă d-lui Laurian, o recomandație, la care dinsul mi-a răspuns peste mai multe luni și mi-a mulțumit pentru că te-am recomandat.

Acum merge tînărul *Ariton Pescariu* pe care îl recomand. Nu știu de-l vei putea ocroti ori nu; dar doresc ca în caz de aşa și dta să fii aşa de mulțămit ca odinioară repaosatul L. < aurianu >. Tânărul este bun și stăruie spre bine. Salutare sinceră.

I. M. Moldovanu

Scrisoarea a mai fost publicată de N. Comănești, *Corespondența dintre Ion M. Moldovanu și Ion Bianu, un capitol din colaborarea dintre Blaj și București*, Blaj, 1943, p. 105.

3

I. Bianu către I. M. Moldovanu. Răspunde scrisorii lui I. M. Moldovanu în care își manifestă admirarea față de Ariton Pescariu și, totodată, dorința pentru ca acesta să-și poală continua studiile.

București 12/25 noiembrie 1912

Reverendissime și prea bune,

De cînd a venit tînărul *Pescariu* cu scrisoarea dtale mereu am vrut să-ți scriu, după cum se și cuvenia. Dar am tot amînat cu gîndul să ajungem la postul dorit cu aşezarea acestui excelent tînăr. Înă acum însă nu am ajuns la acest mult dorit post, spre care ne năzuim din toate puterile. Răul este însă că acumă puterile mele s-au împușcat (vorba Mitropolitului: luna fără soare !). Sper totuși că vom ajunge la bun sfîrșit și Pescariu își va putea face studiile. Rare am văzut un tînăr mai hotărît și cu mai puternică voință de a munci și a învăța.

Altfel și aici lumea este foarte îngrijită de ziua de mîine: anul a fost peste măsură de ploios, teama de război bagă în griji capitalurile și mișcarea bănească.

Ai mei sunt sănătoși. La Academie am pus la cale facerea unui mare și frumos local pentru bibliotecă cu sală de lucru pentru 120 persoane, sală specială de lucru pentru membrii Academiei, alta pentru cetirea revistelor nouă, alta pentru lucrarea asupra manuscrizilor, loc de depozit de cărți pentru un milion de volume. Deschidem deci cîmp de lucru pentru urmări cărturari pentru doi secoli și mai bine. Anteproiectul a fost aprobat; proiectele vor fi gata în 4—5 luni. La vară dacă ne lasă cel de sus în pace, sperăm să incepem lucrările.

Al dtaile devotat

ss. I. Bianu

Bibl. Univ. Cluj, coresp. mase. nr. 2051.

4

Ariton Peseariu către Ion Bianu. *Îl informează despre activitatea și publicațiile societății științifice și culturale Matica Srpska și stabilește un contact între Academia Română și această asociație.*

Zagreb, 5 ianuarie 1913

Domnule Profesor !

Sînt de 11 zile în Zagreb. Nu v-am scris încă pentru că aşteptam să se facă lumină. M-au amenințat cu închisoarea pentru că am întîrziat atât. Mare noroc am avut că veneam din România. Un coleg a întîrziat numai 2 zile, dar fiindcă a fost în Serbia, a fost închis 10 zile.

După protocolul luat de un maior îs aproape sigur că nu se va întîmpla nimică, așa că peste 67 zile mă voi putea relincoarce.

Am vorbit cu secretarul societății „Matica Srpska” din Neoplanta — ar fi foarte bucuroși să stea în legătură cu Academia noastră. Au publicațiuni frumoase de istorie, filologie, folclor și literatură. Revista pe care o scoate „Matica Srpska”, „Letopis” e una din cele mai bune reviste slabești. Cartea d lui Bărbulescu — a fost primită aici, cît și în Sîrbia foarte bine. Un tînăr profesor de aici și foarte bun literat, scrie în „Sovremenik” foarte elogios despre „Les roumains avec les Bulgares, Serbes, etc”. Domnește o atmosferă foarte prielnică pentru noi.

Și-acum permiteți-mi să rog să vă urez „Sărbători fericite” și fiindcă se impun economii totodată : „An nou fericit” !

Ariton Peseariu

Bibl. Acad. R.P.R. Coresp. nr. 58783.

5

Adresa Președintelui Academiei Române către Ariton Peseariu. *I se comunică prima rea în serviciul Bibliotecii.*

București, 2 mai 1913

*D-lui Ariton Pescariu
Student la Facultatea de filosofie*

Domnule,

Vă aducem la cunoștință că Academia Română v-a numit scriitor provizoriu în serviciul bibliotecii ei cu începere de la 1 Mai curent și cu salariu de 150 lei pe lună.

Președinte
I. C. Negrucci

Secretar general
D. Sturdza

Acad. R.P.R., messe., nr. 754, An/1913, f. 231.

6

Ion Bianu către I. Micu Moldovan. Ion Bianu li comunică lui I.M. Moldovanu că Ariton Pescariu a fost numit în serviciul Bibliotecii Academiei.

București, 15 mai 1913

Reverendissime !

Am bucuria a-ți aduce la cunoștință că astăzi *Ariton Pescariu* a fost numit scriitor în serviciul bibliotecii Academiei cu plata de 150 lei pe lună, începând cu ziua de ieri.

Nădăjduiesc că prin muncă stâruitoare acest tânăr, care mi se pare harnic, va face carieră bună în serviciul acestei instituții, după cum un alt tânăr ca dinsul, venind acum 37 de ani cu scrisoarea d-tale către A. Tr. Laurianu a făcut din darul lui Dumnezeu bună carieră !

Așa să ne continuăm unii pe alții tot mai bine spre luminarea neamului nostru !
Al dumitale cu tot devotamentul și iubirea

I. Bianu

P.S. : Pescariu nici nu știe încă ce-l așteaptă, căci în acest moment nu este la bibliotecă ca să-l comunic numirea.

Bianu

Bibl. Univ. Cluj, coresp. messe., nr. 2052.

7

Ariton Pescariu către direcția Bibliotecii Academiei. Cere să i se aprove frecvențarea seminariilor finite de Ovidiu Densușianu la universitate.

Bucureşti, 20 noiembrie 1913

Domnule bibliotecar!

Subsemnatul vă rog să binevoiți a-mi îngădui să iau parte, Miercurea de la 4—5, la, probele de seminar ale domnului profesor Ovidiu Densușianu.

Primiți vă rog încreșterea deosebitei mele stime.

Ariton Pescariu de la manuscrise

D-sale

D-lui Bibliotecar al Academiei Române

Pr. 20 nov. 1913

nr. 2206

Dl. Pescariu se arată zelos și exact funcționar; de aceia î se dă permisiunea cerută cu condiția înțeleasă și primită de D-sa că ora și jumătatea arătată să o compenseze cu altă oră și jumătate.

Bibl. Acad. I. Bianu

Acad. R.P.R., msse., 1913/A. 11.

8

Ariton Pescariu către președintele Academiei. Cerc să fie numit definitiv în postul de scriitor la bibliotecă.

Bucureşti, 25 aprilie 1914

Domnule președinte

La 1 Mai 1913 fiind numit scriitor provizor la Academia Română și acum îndeplinind anul, vă rog ca potrivit regulamentului Academiei să fie numit definitiv.

Primiți vă rog domnule președinte, asigurarea stimei mele.

Ariton Pescariu
funcționar la manuscrise

D-sale

D-lui Președinte al Academiei Române

Conform articolului 8 din Reg. Serviciilor, petiționarul dovedind aptitudini și pregătirea necesară mă rog să i se dea numirea de funcționar definitiv.

ss. I. Bianu

Rezoluția

Pr. 25 april. 1914
nr. 831

Acad. R.P.R., msse. 1914/A. 7, f. 48.

9

Pr. 22 iulie 1914 adăugat cu cerneală

Ariton Pescariu către Ion Bianu; carte poștală prin care li comunică plecarea sa pe front.

[Blaj] 1 august 1914

Domnule profesor,

Sunt chemat. Miine plec. Cred că nu voi putea fi punctual cu concediul. Atmosfera pare foarte încărcată.

Prinții vă rog asigurarea adinței stime ce vă păstrează.

A. Pescariu

Acad. R.P.R., mase., 1914/A. 7, p. 104.

10

Conducerea Academiei Române constată că Ariton Pescariu se află în garnizoana de la Alba Iulia.

ACADEMIA ROMÂNĂ

Rep. 17/30 oct. 1914
nr. 2164

București 16/29 octombrie 1914

Delegațiunea nr. 2178

Funcționarul Bibliotecii Academiei Ariton Pescariu, a obținut concediu pentru 1–31 iulie 1914. A mers în Transilvania unde este născut și fi trăiesc părinții.

Acolo l-au apucat declararea de război; dînsul fiind soldat rezervist în armata austriacă, a fost luat la regiment și pînă în zilele trecute am primit de la dînsul știri că se află nemîscat în Garnizoana de la Alba-Iulia.

Împiedicat fiind de această forță majoră de a se întoarce la serviciu, i s-a trimis regulat leafa.

Delegațiunea (sic!) să decidă dacă și se va mai trimite și în viitor sau dacă se va socoti locul lui vacant.

Bibliotecar
I. Bianu

Se consideră ca fiind în concediu

ss. Dr. C. I. Istrati

Acad. R.P.R.. 1914/A. 7, fila 193.

11

Conducerea Academiei Române constată că Ariton Pescariu fiind plecat în concediu în perioada 1–31 iulie 1914 a fost încorporat în armata austro-ungară; e considerat ca fiind în concediu și i se trimite salariu.

ACADEMIA ROMÂNĂ

Nr. 2178

Delegațiunea nr. 124
Sedința de la 18 octombrie 1914

Prin raportul înregistrat la nr. 2164 de la 17 octombrie curent, D-l bibliotecar al Academiei arată că dl. Ariton Pescariu, scriitor în serviciul bibliotecii, obținând concediu de la 1–31 iulie 1914, s-a dus în Transilvania spre a-și vedea părinții; că acolo l-a prins războiul și că dînsul fiind soldat rezervist în armata austriacă, a fost luat la regiment în garnizoana de la Alba Iulia de unde a trimis vesti pînă zilele trecute; că fiind astfel împiedicat de forță majoră de a se întoarce la serviciu, i-a trimis regulat salariul. Dl. bibliotecar referind acest caz, roagă Delegațiunea să iea deciziunea ce va crede de cuvință cu privire la situația acestui funcționar.

Delegațiunea decide că dl. Ariton Pescariu să fie considerat ca fiind în concediu.

Dr. C. I. Istrati

Dir. administrativ
Ion Bianu

D. Onciu

Acad. R.P.R., mss... 1914/47, fila 246.

12

Ariton Pescariu către Ion Bianu.¹ Pescariu îi comunică lui Ion Bianu starea sănătății sale și își exprimă dorința de a veni la București, la universitate.

Geoagiul de jos, 5 noiembrie 1919

Domnule profesor,

Vă scriu din sanatoriul de tuberculoși din Geoagiul de jos, unde mă aflu acum de cinci luni. La înscrieri voi am să vin la București; dar medicul m-a oprit din cauza călătoriei dificile. Mai stau aici pînă la 1 (?) decembrie, dar nefiind pe deplin restabilit, voi fi necesitat

¹ Pescariu îi scrie cele cîteva rînduri lui Ion Bianu pe o ilustrață cu creion negru. Se pare a fi ultima scrisoare adresată lui Bianu.

să rămân acasă, aşa că abia la primăvară, dacă voi putea veni la Bucureşti. Mă doare că pierd atită dar ce să fac!.

Vă salut cu profund respect,
A. Pescariu

D-sale

D-lui Ion Bianu, prof. univ. *Bucureşti Academia Română*

Bibl.Acad. R.P.R., Coresp. nr. 58785.

Ariton Pescariu (1890–1920)

НОВЫЕ ДОКУМЕНТЫ О РЕВОЛЮЦИОННОМ БОРЦЕ И КУЛЬТУРНОМ ДЕЯТЕЛЕ АРИТОНЕ ПЕСКАРИУ (1890 — 1920)

РЕЗЮМЕ

В статье приводятся новые свидетельства о пролетарском революционере Аритоне Пескариу (1890—1920), развивавшем широкую пропагандистскую деятельность по распространению идей ленинизма в Румынии в период первой мировой войны. А.Пескариу был сыном крестьянина. Он родился в селе недалеко от г. Блажа и окончил гимназию в 1911 г. Отбыв в течение одного года воинскую службу в Загребе, он отправился в Бухарест, где стал работать в Библиотеке Румынской Академии и поступил на философско-филологический факультет. В августе 1914 г., когда он находился в отпуске у родителей в Трансильвании, он был призван в австро-венгерскую армию и отправлен на русский фронт, откуда попал в плен в Россию. Там он стал сторонником ленинизма и развивал широкую деятельность по распространению через газеты и брошюры идей научного социализма среди румынских военнопленных. Он был главным редактором газеты «Фоая царапанулуй» (Крестьянский листок), издававшейся в Москве в то время.

Находясь в русском плену он стал одним из организаторов румынских добровольческих частей, создавшихся с целью освобождения Трансильвании, а в ноябре 1918 г. вместе с Беном Куном и другими коммунистами входил в состав руководящего органа коммунистов, находившихся в плену в России; в заочнике этого органа входило руководство революционным движением в Венгрии и Трансильвании.

Документы проливают свет на некоторые менее известные стороны жизни А. Пескариу: на его ученическую, культурно-просветительную деятельность в 1907—1911 гг. в Блажской гимназии и в обществе чтения, на ознакомление Пескариу с литературой Румынии, с рядом журналов и главным образом на связь с некоторыми учеными — с проф. Ионом Биану(Бухарест), проф. Иосифом Поповичем (Будапешт). Питая страсть к изучению славянских языков, он окончил университетские курсы в Загребе, выучил сербский язык, ознакомился с рядом сербских и хорватских журналов («Нграт ки покрет», «Современник», «Банко Коло», «Дело»), был связан с культурно-просветительным обществом «Матица српска» и добился установления некоторых связей между Румынской Академией и этим обществом.

В статье говорится о деятельности Пескариу в Бухарестском университете, где он был студентом и учеником известных филологов О. Денсушану, Иона Богдана и др., о его желании продолжать свое образование по окончании войны, в 1919 г., когда он находился в санатории в Джоаэджиул-де-жос, после пыток, которым его подвергли трансильванские реакционеры за распространение ленинских идей после возвращения из России.

Аритон Пескариу является одной из самых светлых личностей поколения, действовавшего накануне великого народного собрания, состоявшегося 1 декабря 1918 г. в Алба-Юлии, поколения, боровшегося за воссоединение Трансильвании в рамках демократической Румынии.

**NOUVEAUX DOCUMENTS SUR ARITON PESCARIU,
RÉvolutionnaire ET HOMME DE CULTURE
(1890 – 1920)**

RÉSUMÉ

L'article contient des témoignages inédits sur Ariton Pescariu (1890–1920), révolutionnaire prolétarien qui déploya pendant la première guerre mondiale une vaste activité de propagande pour la diffusion des idées léninistes en Roumanie.

Fils de paysans des environs de Blaj, Ariton Pescariu, fit ses études secondaires dans cette ville. Son lycée achevé, il passa une année à Zagreb comme militaire, puis vint à Bucarest, où il obtint un emploi à la bibliothèque de l'Académie Roumaine et s'inscrit à la Faculté des Lettres et de Philosophie. Se trouvant en congé chez ses parents en août 1914, il fut incorporé dans l'armée austro-hongroise et, pendant la guerre, fut fait prisonnier par les Russes. Pendant sa captivité il adhère au lé ninisme et s'emploie activement à répandre par la presse et des brochures, les idées du socialisme scientifique parmi les prisonniers roumains ; il est en même temps le principal rédacteur de la « Foaia ţăranului ».

Comme prisonnier en Russie, il a été l'un des organisateurs des unités roumaines de volontaires en vue de la libération de la Transylvanie et en novembre 1918 il faisait partie, avec Béla Kun et d'autres communistes, de l'organc dirigeant des communistes prisonniers de Russie, organe qui conduisait le mouvement révolutionnaire de Hongrie et de Transylvanie.

Les documents produits par l'auteur éclairent d'un jour nouveau certains aspects de la vie d'Ariton Pescariu, notamment sur le plan culturel, tels que son activité d'élève et d'animateur culturel de 1907 à 1911 au lycée de Blaj, dans le cadre de la société de lecture du lycée, ses contacts avec la littérature et les revues de Roumanie et en particulier avec des hommes de science tels que les professeurs Ion Bianu (Bucarest) et Iosif Popovici (Budapest). Poussé par la passion des langues slaves, il suit comme auditeur libre les cours de l'université de Zagreb, apprend le serbe et lit assidûment une série de revues serbes (« Hrvatski Počret », « Sovremennik », « Banko Kolo », « Delo »), il est en contact avec l'association culturelle « Srpska Matica » et réussit à amorcer des relations entre l'Académie Roumaine et cette association.

A l'Université de Bucarest, où il fait de brillantes études, il a pour maîtres des philologues réputés comme Ovidiu Densușianu et Ion Bogdan. Le désir de poursuivre ses études l'obsède après la guerre, lorsque, en 1919, il se trouve interné au sanatorium de Geoagiu de Jos, à la suite des violences qu'il avait souffertes en Transylvanie de la part de la réaction, hostile aux idées lé ninistes dont Pescariu s'était fait l'actif propagandiste à son retour de Russie.

Ariton Pescariu est l'une des plus lumineuses figures de la génération qui atteignait l'âge d'homme à la veille de la grande assemblée populaire d'Alba-Iulia du 1er décembre 1918 et qui milita activement pour la réunion de la Transylvanie à la Roumanie, dans le cadre d'un grand pays démocratique.

MATERIALE NOI PENTRU BIOGRAFIA LUI NICOLAE BĂLCESCU (II)

DE

CORNELIA BODEA și PAUL CERNOVODEANU

Studiile consacrate vieții și activității lui N. Bălcescu — datând atât din perioada dinainte de 1944, cât și din anii regimului democrat-popular — se resimt de pe urma informației, pe căt de săracă tot pe atât de incerte, cu privire la familia sa, în linie ascendentă sau colaterală, la situația materială și socială a înaintașilor săi, a părinților. Conturarea personalității omului de acțiune, a istoricului sau a ideologului revoluționar, așa cum s-a făcut pînă acum, nu răspunde la o întrebare firească: ce influență sau ce stimul a putut exercita asupra revoluționarului Bălcescu mediul social în care s-a născut și a crescut? Unde a putut el constata primele nedreptăți ale orînduielilor vremii sale? Preocuparea aceasta a călăuzit în principal investigațiile noastre documentare, care au condus la stabilirea ascendenței sale — paternă și maternă — pînă în mijlocul secolului al XVIII-lea și la reconstituirea cadrului social și material corespunzător, rezultate care ajută la explicarea unora din trăsăturile esențiale ale caracterului său: dragostea statornică pentru masele exploatației și patriotismul activ.

Prima cheie care deschide ușile spre drumuri încă nestrăbătute o constituie foaia de zestre a Zincăi Bălcescu — mama revoluționarului — întocmită la 1 noiembrie 1811 în vederea căsătoriei sale cu Barbu (Petrescu). Zincă sau Joița Bălceasca aducea în căsnicia pe care o întemeia: 900 stj. (adică jumătate) din moșia Bălcești de pe Topolog — Argeș; ca la vreo 12 pogoane de vie, cu case, sopron, lin, teasc, „cu vase cu tot și cu obrajia de pometuri”, pe Valea Orliei din județul Saac, și 200 stj. (sau jumătate) din moșia Gîltofani, ce se afla în partea de nord a moșiei Bălcești.

La acestea se adăugau „scule, haine și argintărie” în preț de 5500 taleri, 5 tigani robi, și altele trebuincioase în casă și pe lîngă casă¹.

Logofătul Barbu sau Bărbuceanu (Petrescu) aducea din parte-i o vie lîngă Urlați — Prahova², vecină cu via Zincăi de pe Valea Orlitei, și case în București (mahalaua Mintuleasa)³, încheind astfel baza materială a unei noi familii ce avea să pătrundă în istorie cu numele purtat pînă atunci de ascendența femenină.

Fig. 1

Portretele clitoricești ale familiei logofătului Stoian Pavel din biserică Icoanei (ultima din dreapta Ecaterina Bălcescu).

1. Fiică a postelnicelului Tănase și a Ecaterinei sin Stoian Pavel, logofăt za vistierie⁴, mama lui Nicolae Bălcescu a fost nepoata directă, după tată, a popii Necula din Bălcești; după mamă, strănepoată de frate a postelnicului Mihail — din neamul Băbenilor — călugărit sub numele de

¹ Vezi anexa nr. 5.

² Vezi mai jos, p. 378—379.

³ „Logofătul Bărbuceanu” le cumpărase, la 30 decembrie 1801, de la Costandin cismarul și, la 29 februarie 1808, de la Dinu sin Costandin Ploeșteanu, Amânunte în partea a III-a a prezenterii noastre.

⁴ Cf. *Biserici cu averi proprii*. Seria a II-a. *Note istorice și anexe documentare*, publicate de P. Girboviceanu, București, 1910, p. 36 (Diata lui Panait Băbeanu biv vel sluger, martie 1808); G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821)*, București, 1961, p. 558—560. Vezi de asemenea Arh. St. Buc., *Condica domnească* 17, f. 110—110v (Doc. din 30 nov. 1786).

Misail (m. 1777), ctitor al bisericilor Hagiu¹ și Ceaș David (sau Icoanei) din București². Stoian Pavel, bunicul Zincăi, figurează el însuși — cu familia sa — pe peretele ctitoricesc din dreapta al bisericii Icoanei³.

Moșia Bâncești — având inițial o suprafață, declarată, de 1760 stj. — a intrat în stăpînirea familiei la 20 aprilie 1766. Popa Necula, bunicul Zincăi, o cumpără de la serdăreasa Marioara Canache (născ. Hrisoscoleu), cu 880 taleri⁴, sumă greu întîlnită documetar — nu nuanță la vremea aceea, dar în genere în toate timpurile — în mîna unui preot de țară. Cazul popii Necula — ajuns la o situație atât de înfloritoare, încât să se strecoare între boierii cu moșii mari, să învingă dreptul de protimisis al rûdelor de neam, al moșnenilor din satele învecinate (Izbășești, Corbi, Măngureni, Milcoi) sau puterea de cumpărare a mănăstirilor Horezu și Cîmpulungul — învecinate și ele prin moșile Stoiceni și Mihăiești — și să pună stăpînire pe 1760 de stînjeni dintr-o dată, constituie o excepție pentru care nu am găsit pînă acum o replică asemănătoare. Putem cita de pildă, pentru o vreme relativ apropiată, cîteva cazuri, rare și ele, ca acelea al popii Ioan sin popa Neagoe ot Băleni (Vilcea) care dă, în 1752, 150 de taleri pe 300 stînjeni de moșie în Băleni⁵, al popii Neagu din Bâncești (Buzău), ce obține în iunie 1763, tot cu 150 de taleri, o parte din moșia Crețuleștilor din Bâncești⁶, sau al popii Matei, care acaparează — între 1757 — 1759 — părți întregi din pămînturile moșnenenești de la Tărtășești, Șărăiasca și Porțeasca (Ilfov), pentru împrumuturi nerestituite⁷. D. Furtună, ocupîndu-se în mod deosebit de starea materială a preoțimii românești de-a lungul sec. al XVIII-lea,⁸ reușește să descopere numai la sfîrșitul sec. al XVII-lea un caz, considerat și de el cu totul rar, al preotului Fiorea din Băjești (Ilfov), ctitorul bisericii cu Sfinți din București, căreia îi testează, la 1696 — între altele — jumătate din moșia Băjești, jumătate din heleșteu, mori și cinci pogoane de vie din jud. Saac⁹. Dar

¹ Cf. Pr. Gr. N. Popescu, *Un colț de oraș și un sfint lăcaș*, Buc., 1935, p. 34—38; pentru biserică Icoanei, v. *Biserici cu averi proprii*, II, p. 16—20.

² Pe ferecătura icoanei de hram din 1682 (feat 7190) — a bisericii Icoanei — citim următorul pomelnic al ctitorilor Băbeni din sec. al XVIII-lea: „Ioann: Sofiia: Eleni // Maria: Bălașa: Maria // Ilina: Tânase // Catrina: Alexan<dru> // Păuna”. (Vezi și *Inscripțiile medievale ale României*, Buc., Ed. Acad. R.P.R. (sub tipar).) Potrivit identificărilor bazate pe documentația citată în notele precedente, precizăm că este vorba de Ioniță Băbeanu, logofăt de bresle, cu soția sa Sofia, născută Neculescu și cu fiicele lor Elena Hristodor Neculescu și Maria Const. Neculescu; Bălașa, sora lui Ioniță Băbeanu, cu cele patru fiice ale ei, Maria Const. Predescu, Ilina Dr. Const. Darvari, Catrina și soțul ei Tânase Bâlcescu și Păuna cu soțul ei Alex. Lămotescu.

³ Ilustrația de la p. 374. La rezugrăvirea din 1889, numele lui Stoian Pavel a fost înlocuit — confundîndu-se — cu Pană Băbeanu, restauratorul lăcașului din 1838. Acesta de altfel figu rează pe peretele din stînga, copil. Vezi și N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. I, Buc., 1905, p. 284; același, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 61, 62.

⁴ V. anexa nr. 1.

⁵ Arh. St. Buc., *M-reu Horezu*, X/8.

⁶ Ibidem, *Episcopia Buzău*, X/108.

⁷ Ibidem, *Mitrop. Tării Rom.*, CCCXXXVI/15, 17—19, 24 (doc. din: 7 dec. 1757; 25 martie 1758; 12 ian. și 17 mai 1759).

⁸ D. Furtună, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea. Starea ei materială*, Vălenii de Munte, 1915, 258 p.

⁹ Ibidem. p. 86—87; Gh. Timuș, *Documente relative la Mitropolia din București, în „Bis. ort. rom.”*, XVII, 1893, p. 752—753, 753—755.

nici unul din exemplele enumerate nu ating nici pe jumătate capitalul acumulat de popa Necula. — Supozitia noastră este că în afara de veniturile obișnuite preoțești¹, care puteau acoperi în cel mai bun caz situații ca acele amintite mai sus, popa Necula trebuie să fi fost dublat și de o veche experiență negustorească și cămătărească.

Fig. 2

Pomelnicul ctitorilor Băbeni de pe ferecătura icoanei de hram a bisericii Icoanei.

Cu o asemenea chezăsie, ascensiunea socială a urmașilor era asigurată. Fiul preotului — *Tănase* — obține rang de postelnicel; după „răsmeriță” sau războiul încheiat la 1774, e zapciu la plasa Topologului, în care calitate fi surprindem o pîră cu pîrcălabul de la Izbăsești, pentru o prină nu tocmai clară, în legătură cu o sumă de bani, reprezentînd cîsla satului pe făină, pe care o încasase cu anticipație de termen². În martie 1779, *Tănase* postelnicelul este rînduit polcovnic la Saac³, în funcția administrativă nou instituită de Alexandru Vodă Ipsilanti (1774–1782) pentru potere sau paza județelor. Autoritatea de slujbaș domnesc nu-i va servi însă la judecata pe care o poartă cu moșnenii din satul Corbi, pentru o extindere a hotarului moșiei sale mai mult decît era cu cale să o facă; după repetate înfățișări în fața domnului, pricina deschisă

¹ D. Furtună citează și categoria privilegiată a preoților în funcții administrative, ca de pildă „vătășeii preoțești”, „zapcii preoțești”, *ibidem*, p. 74, n. 2.

² Cf. Pricina lui „Radu pîrcălab dă la Izbășești sud Argeș cu *Tănase* postelnicel, pentru taleri 50”, din 8 mai 1778 (Arh. St. Buc., *Condica domnească* 6, f. 181–181v).

³ V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1891, p. 43, n. 1.

de moșneni se încheie cu recunoașterea dreptății de partea acestora¹, rămînind a fi confirmată printr-o hotărnicie².

Cîțiva ani mai tîrziu, Tănase este „boier sezător la București”³, unde căsătoria cu Ecaterina — fiica lui Stoian Pavel și a Bălașei Băbeanu — îi mărește averea⁴, veniturile și familia. Urmașii se succed unul după altul. Ecaterina și Tănase au trei fete, pe Safta, Maria sau Uta și pe Zinea (Zoi, Zoița sau Joița), și un fiu, pe Iancu — nesemnalat pînă acum de către biografii sau genealogiștii familiei Bălcescu⁵. Maria sau Uta se va căsători cu paharnicul Costache sau Dinu Tătăranu și va avea la rîndul său sase fete și doi fii⁶; Safta, cu medelnicerul Grigore Argintoianu, va avea trei fete⁷; Iancu — pitar și subcîrmuitor la plasa Oltului — rămîne holtei, iar Zinea se va căsători în 1811 — așa cum am amintit în primele pagini — cu logofătul Barbu, sau Bărbuceanu Petrescu. În lipsa părinților — amîndoi decedați la această dată — foaia ei de zestre o semnează cununatul său C. Tătăranu pe atunci medelnicer⁸. Este inte-

¹ Arh. St. Buc., *Condica domnească* 4, f. 116v (documentul din 18 mai 1778), și anexele nr. 2, 3.

² Cf. anexa nr. 3, p. 389, n. 1.

³ Faptul acesta trezește gînduri de acaparare a moșiei din partea clucerului Vîntilă Prejbeanu ce lucra în arendare via de la Tîrgoviște, aparținînd m-rii Horezu. Acesta propune, în martie 1790, să cumpere moșia Bălcești și să o ofere m-rii în schimbul vicii, ca „fiind mai în partea locului” și mai cu folos și îndemnare m-rii, decit îndepărtata vie de la Tîrgoviște, pe care în acest caz ar reține-o el. Ideile schimbului se întemeau pe socoteala că „acea moșie [cel] să chiamă Bălcești, și acel boieriu ce o are iaste săzătoriu în București și îi iaste și dum-lui foarte peste mină și cu puțin folos, fiind moșia depărtată”. Arh. St. Buc., *M-rea Horezu*, XXVIII 41, 43, 46. (documentele din aprilie 1790 și 18 februarie 1795).

⁴ Între altele, via din Valea Orlîtei — citată în foaia de zestre a Zincăi — este partea adusă de Caterina, din averea Băbenilor. Cf. *Biserici cu averi proprii*, Seria II, p. 36; Potra, *op. cit.*, p. 452.

⁵ Singura mențiune publicată despre Iancu Bălcescu o găsim într-o scrisoare a lui Barbu C. Bălcescu, reproducăă de Barbu Lăzăreanu în „Adevărul”, XL, 1927, dec. 2, sub titlul *Date noi asupra familiei Bălceștilor*. Aug. Z. N. Pop, în ale sale recente *Contribuții la biografia lui Bălcescu*, din „Limba și literatură română”, nr. 6 1962, p. 469, menționează existența fratelui Zincăi (împrejurări însă care nu corespund realității). Amintim în treacăt că Ștefan Greceanu în *Genealogile documentate ale familiilor boierești*, I, București, 1913, p. 255–258, da o genealogie fantezistă familiei trecută în lucrarea sa sub numele de *Balcescu*, amestecind neamuri de boiernași originari din Bălcești-Gorj, Bălcești Vilcea și din Bălceștii de pe Jales, fără nici o legătură de rudenie între ei, și cu atât mai puțin cu înaintașii lui N. Bălcescu din Argeș. De altfel, singurul biograf al lui N. Bălcescu, care s-a lăsat convins pînă acum de genealogia alcătuită de Șt. Greceanu, este Aug. Z. N. Pop, *art. cit.*, p. 468.

⁶ Eufrosina măr. dr. Constantin Estiotu, Anica măr. Constantin Buescu, Ecaterina măr. dr. Pantazi Exarhu, Elena măr. Ianache Apostol Arion, Sevastița măr. Ionită Lăceanu și Marghioala decedată la 17 ani; Gheorghe (Iorgu) Tătăranu căs. cu Elisabeta Predescu și Nicolae Tătăranu căs. cu Elena Crețeanu. Reconstituire după: Arh. St. Buc., *Politia orașului București*, dos. 1798/1831, partea III, Culoarea de Galben, f. 75v; *Catalografia orașului București din 1838* (*Catalogrifici*, ms. 82/1838), Culoarea de Roșu, Mahalaoa Vergului, f. 162; *Ibidem, Trib. Jud. Ilfov, Secția Politicească*, dos. 11375/1832; *Min. Just. — Judiciare*, dos. 425 1838; vezi și Ilie Corfus, *Insemnările Androneștilor*, Buc., 1947, p. 75, 82; *Analele Parlamentare*, vol. VI (1835–1836), Buc., 1895, p. 288. Vezi de asemenea Anexele documentare ale părții a III-a, din prezentarea noastră.

⁷ Zoe Dr. Dimitrie Paciurea, Elena Costache Izvoranu și Maria maior Constantin Ieronim. Reconstituire după *Catalografia cităă*, ms. 82/1838, Culoarea de Roșu, Mahalaoa Arhimandritului, f. 382; Arh. St. Buc., *Condica pentru căsătorii* (Biserica Sf. Ilie Rahova, sub 12 nov. 1839 și 18 aprilie 1848). — și *Analele Parlamentare*, vol. II¹ (1831–1832), Buc., 1892, p. 330.

⁸ V. anexa nr. 5.

resant de semnalat de pe acum că în averea dotală a Zincăi intra via de la Valea Orliei¹ și jumătate din moșia Bălcești-Giltofani, cealaltă jumătate a moșiei revenind exclusiv lui Iancu, fără amestecul surorilor. Dacă mai ținem seama și de suma importantă de 5 500 taleri primiți de Zincă în obiecte, zestrea ei, reprezentând 1/4 din averea Bălceștilor la 1811, este grăitoare pentru saltul material ce se realizase în familie².

2. Starea socială și materială a tatălui lui Nicolae Bălcescu—Barbu sau Bărbuceanu Petrescu — ca și a înaintașilor săi, este mult mai modestă decât a Zincăi. Acest fapt a determinat probabil menținerea numelui Bălcescu în familia nou întemeiată.

Pe tatăl lui Barbu — Petre căpitanul — îl cunoaștem datorită unor pricini de judecată pe care le are, între 1791—1794, cu boierii Urlăteni, megieșii viei sale de la Urlați³. Proprietatea aceasta⁴ — cuprinzând patru pogoane de vie și 19 pogoane „telină împrejurul viei” — era zestrea Mariei — soția lui — întrucât socrul său, popa Dima, *zugravul*, o cumpărase în 1753, de la un Ștefan lipțcan⁵. Din alte împrejurări și documente, am mai putut afla că Barbu a avut un frate, *Ilie Petrescu* (sau Iliuță)⁶, el însuși fost sameș de Gorj⁷, și o soră Stăneță măritată la București cu Gheorghe Mora din „mahalaoa Neguțătorilor”⁸.

Numele de „căpitan” i-a rămas de la slujba de „căpitan de seimeni” pe care a îndeplinit-o, după cum apare de altfel și într-un act de hotărnicie datând din septembrie 1776⁹.

¹ Suprafața viei, reprezentând zestrea Zincăi, este egală cu partea din aceeași vie, zestrea mătușei ei Elena dr. C. Darvari (Sora Catrinii Bălcescu). În 1791, în foia de zestre a acesteia, via din Valea Orliei, anume „12 pogoane de vie lucrătoare... cu pământul lor... cu şopron și cu alte trebuințioase, precum să află”, era evaluată la 1500 taleri (G. Potra, *op. cit.*, p. 559).

² După moartea lui Iancu Bălcescu — 1851 — moșia revine în întregime Zincăi.

³ Filiația Petre căpitanul — Barbu pitarul este atestată într-un document datat 28 nov. 1832 — (în procesul dintre Zincă și Costache Urlăteanu). „Acest loc, de prigoniere, cu sadurile de viață ce au fost pădinsul este împresurat de multă vreme din locul vii lui Petre căpitanul, tatăl pitarului Barbu, soțul jăluitorarei și părintesei, de Stan Urlăteanu...” (Documentul integral, în anexele de la partea a III-a a prezentării noastre).

⁴ Credem că împreună cu via de la Valea Orliei, forma „via de la Dealu (Mare)”, predilectă în familia Zincăi. Aici s-a născut și Costache, la 21 noiembrie 1813, cel mai mare dintre copii. Vezi și scrisorile Alexandrei (Luxița) Florescu și Sevastiței Bălcescu către N. Bălcescu, din 2 și 18 noiembrie 1852, în N. Iorga, *Ultimile scrisori din față către N. Bălcescu*, București, 1927, „Analele Acad. Rom.” Mem. Secț. Ist., s. III, t. VII, mem. 10, p. 6, 10–11. Aug. Z. N. Pop, în *art. cit.*, p. 467–468, nebănuind existența viei din județul Prahova, identifică expresia „la deal” din scrisorile amintite cu via de la Bălcești.

⁵ V. anexa nr. 4.

⁶ Ilie Petrescu locuia în casa Zincăi, din mahalaoa Bradu-Boteanu. (Arh. St. Buc., *Politia orașului București*, dos. 1798/1831, partea a III-a, Culoarea de Galben, f. 90v; *Calagrafi*, ms. 82/1838, Culoarea de Roșu, Mahalaoa Biserica Albă [!], f. 10).

⁷ La 24 febr. 1836, logofătul Ilie Petrescu cerea domnului „pensie pentru slujbele sale din copilărie, rămînd și secat de dambla cînd s-a aflat sameș la jud. Gorj în venirea armiei rosești [probabil 1828–1829]”. (*Analele Parlamentare*, vol. VI₁ (1835–1836), Buc., 1895, p. 280–281).

⁸ Documentul din 5 mai 1833 (în seria proceselor cu Urlătenii) în partea a III-a a prezentării noastre; cf. și Arh. St. Buc., *Politia orașului București*, dos. 1798/1831, partea a V-a, Comisia Vopseloi Negru, f. 123v; *Calagrafi*, ms. 82/1838, Culoarea de Roșu, Mahalaoa Neguțătorilor, f. 155.

⁹ Cf. N. Iorga, *Documente prahovene și dlmbovițene privitoare la moșiiile lui Scarlat Greceanu*, în *Buletinul Comisiei Istorice a României*, XI, 1932, p. 77, nr. 68.

Un document din 1794, publicat parțial de V. A. Urechiă¹, amintește de un Petre căpitanul „boiernaș mazil” din București, „trecut de 70 de ani”, care cere — și î se aprobă — „ertare dă dajdie și dă scuteala bucatelor”, fiind „sărac lipit” cu „casă grea și fată dă vîrstă”, având pe deasupra și o datorie de peste 1 000 de taleri. Apropierea între situația acestui Petre căpitanul cu aceea a lui Petre căpitanul tatăl lui Barbu nu se pare întemeiată; pe deoparte, pe faptul că, în februarie 1796, Petre căpitanul tatăl lui Barbu era constrins să-și scoată la mezat casa din București de „la poarta din jos a Curiilor cei vecchi” — constind din două „odăi cu doaă cămăruțe și cu curte” — și să o vîndă pe 750 de taleri², desigur pentru a face față unor datorii. Pe de altă parte, pe faptul că dacă fiica popii Dima era căsătorită — *a doua oară*³ — în 1766 cu Petre căpitanul, sănem în drept să presupunem că acest Petre căpitanul, tatăl lui Barbu, nu mai era în plină tinerete, și să-i acordăm în consecință o vîrstă cu aproximatie de 40—42 ani. În cazul acesta, el putea avea de asemenea — în 1794 — și „o fată de vîrstă”, pe Stăncuță, amintită și în procesul cu Urlătenii. Dacă am mai admite că și Barbu, la rîndul său, să fi avut vreo 40 de ani în 1811 — la căsătoria cu Zinca — am putea considera, tot cu aproximatie, ca dată a nașterii Barbului anii 1770. La această dată tatăl său, Petre căpitanul, ar fi avut circa 45 de ani.

Fiind și Petre căpitanul „șezar la București”, moșia sa este rîvnită de vecini. Așa se întimplă că, în 1793, el repetă o plîngere mai veche împotriva boierului Stan Urlăteanu care „ar fi volnicit pe niște oameni de au pus saduri de vie”⁴ înălăuntrul hotarului său dinspre Valea Bobului, ca pe via proprie. Pricina se dezbată în fața ispravnicului, a Judecătorescului Divan al județului și în fața Divanului domnesc, recunoscîndu-se în toate instanțele dreptatea judecătorului; dar întimplindu-se să moară pîrîutul, moștenitorii Urlăteni, împotrivindu-se să a executea hotărîrea domnească, mențin dosarul deschis. După noi înfățișări, în 1793—1794, în fața Divanului, Alexandru vodă Moruzi poruncește revizuirea hotarelor cu martori. Hotărîrea domnească a rămas însă nepusă în lucrare timp de 17 ani, pînă ce în 1811, la sesizarea lui Barbu, determinată probabil de căsătorie și deci de nevoia precizării averii ce-i revenea, Logofetia Tării de Sus însarcinează cu executarea hotărniciei pe paharnicul Enache

¹ V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. VI, București, 1893, p. 619—620. Textul integral, Arh. St. Buc., *Condica domnească* 27, f. 527v—528.

² Lui Ioniță paharnicul (Arh. St. Buc., *Condica domnească* 31, f. 90v—91).

³ „...Urlătenii ziseră că să mulțumesc acum la arătarea și mărturia ce va da prin blestem Anghel uncheaș

ul
 ce este fin și vier lui Petre, i-a Radului Butea, fiind oameni bătrîni și cu știință de stăpînirea și a Urlătenilor și a socrului lui Petre căpitan», cum și la arătarea a chear soții lui Petre, a căreia este viia de zestre și care are știință mai multă și adeverată decât toți, ca să arate de unde și pînă unde și coprinde viia ce i-sau dat de zestre și să arate de se
s-a u în tins bărbatul ei cel dintîi, sau cel de al doilea mai mult peste zestrea ei, ce i-sau dat de tată-său, sau nu. Si precum vor mărturisi aceștia, ei sănt mulțumiți și odihniți, ca pe acolo să rămîne stăpînirea lui Petre”. (Din Anaforaua marelui logofăt Scarlat Ghica, 27 noiembrie 1793; Arh. St. Buc., *Condica domnească* 25, f. 306—308v.)

⁴ Din anaforaua marelui logofăt Sc. Ghica, 8 septembrie 1793, *ibidem*, *Condica domnească* 24, f. 444—445.

Ilăfta. La măsurătoare, și din harta topografică ridicată atunci, a reieșit că nu numai via și pămîntul ce se revendicau de la urmașii Urlățeni, ci și alte părți de pămînt fuseseră încălcate de alți rivnitori.

După o nouă stagnare a lucrurilor, în timpul vietii lui Barbu, procesul avea să fie reluat de Zinecă în 1831, și purtat de ea mai bine de 20 de ani în ciuda zbuciumărilor și alergăturilor de la o instanță la alta¹.

Barbu, tatăl lui Nicolae Bălcescu, s-a ridicat în rang social pînă la treapta, modestă, de pitar. Ca slujbaș administrativ îl cunoaștem numai în situația de *sames la Dolj*, pe seurtul interval din decembrie 1820 pînă în ianuarie 1821, două luni care au fost deajuns însă să peceluiască atît soarta lui cît și a familiei sale. Traiul îmbelșugat și cu perspective materiale, care puteau să atragă după sine pe cele sociale, îl face să atingă maxima bunăstării tocmai în ajunul răscoalei lui Tudor. În începutul lui iulie 1819 — ca un semn de sărbătorire a evenimentului familiar ce se petrecuse cu cîteva zile mai înainte, prin nașterea celui de al patrulea copil al Zîncăi, Nicolae² — modesta aparență a locuinței din București începea tocmai a se transforma în casă boierească. Barbu pitarul planuise să investească suma de 93.50³ de taleri pentru o construcție ce trebuiă să se ridice în decurs de trei luni în mahalaoa Bradului, sau a Boteanului, în aşa fel încît să cuprindă cinci odăi și o cămară, o sală mare în mijloc și în față o galerie „cu stilpi chemerlii”⁴; la subsol, înspre răsărit, „o vîrzărie săpată în pămînt”, în partea despre ultă „un beci săpat asemenea”, iar supt odaia mare să se deschidă „un gîrlici” cu cercevea, care gîrlici să meargă supt case pînă la gîrliciu cel vechi al pîmniții raspuuzînd în dosul casei, unde „preste cîte trepte va ești afară” avea să se facă „acoperămînt cu stilpi” râmînd „dășchis fără ișă”. Plata, urmă să se efectueze în patru sferturi succesive: unul înainte de începerea lucrului, al doilea cînd să va pune ferestrele, al treilea cînd să va săvîrși zidirea de roșu și al patrulea la săvîrș tul binallii cînd râmînea să se pue geamurile la ferestre. Se mai prevedea că dacă lucrările nu puteau fi terminate la soroc, „să râmîne numai odaia cea mare și sala a sătenui în primăvara de atunci” (1820), iar toate celelalte să fie în stare „ca să poată să șază într-însele”⁵.

În aprilie 1820, casele se mai aflau în roșu numai pe din afară, în interior fiind gata a-și primi stăpînii. Cheltuielile suplimentare depășind însă cu 1852 de taleri suma prevăzută în contract au pricinuit oarecare strîmîtorare bănească pitarului. Greutățile achitării lor s-ar fi putut înălătura — treptat — datorită sporului de venituri realizat din rosturile sămeșiei, care promitea a înmulțî — la propriu — belșugul din casa Bălces-

¹ Pe larg, în partea a treia a prezentării noastre, într-un număr viitor al revistei „Studii”.

² Data de 29 iunie 1819, o considerăm astăzi sigură, confirmată fiind de cererea autografa a lui Nicolae Bălcescu de inscriere în armătă, din 13 iunie 1838 (Arh. St. Buc., Depart. oslașesc, dos. 108/1837, f. 147), întărită de numii sa și de patru martori, toți rude apropiate (dr. C. Estiotu, I. Arion, dr. A. Arsache și M. Darvari).

³ Pentru comparație, menționăm de pildă că paharnicul Alex. Crețulescu lasă să i se construiască o casă boierească pe suma de 10.750 de taleri (G. Potra, op. cit., p. 718, nr. 587).

⁴ Susținători de arcade.

⁵ Intrare îngustă în pivniță.

⁶ Amănunte în partea a III-a a prezentării noastre.

tilor, recent îmbogățită prin nașterea lui Nicolae, cel de-al patrulea copil. Amînd seadență după seadență, lucrurile au alunecat în curînd pe făgașul declinului, aruncînd și acest litigiu — nerezolvat la moartea pitarului — în sirul judecăților fără număr purtate de Zinca, rămasă văduvă cu cinci copii¹ la 1825.

3. Datorile lui Barbu pitarul. Răscoala poporului care începuse a prinde viață o dată cu moartea lui vodă Suțu, în cursul lunii ianuarie 1821, răspîndise atîta groază între beneficiarii vechii stări de lucruri, încît pentru măsurile excepționale de stăvilire a mișcării, „comitetul provizoriu de oblađuire” al boierilor ocîrmuitori pun în joc întîi finanțele țării. Primul izvor la îndemînă îl constituau sămile judecătorilor, între care Doljul singur contribuia lunar cu aproximativ 9 000 de taleri².

Dar pînă nici nu apucaseră a fi adunate sămile pe decembrie 1820 — ianuarie 1821³, trecerea sau prezența lui Tudor prin centrele și localitățile însîrate pe drumul București — Pitești — Tg. Jiu — Padăș, avu-se darul de a împrăștia oficialitățile și boierii cei fricoși în toate părțile. Izvoarele contemporane relatează că orașul Craiova a început a se „sparge” către sfîrșitul lui ianuarie⁴. „Răspîndindu-se țara în toate părțile — scrie mai tîrziu și Zinca Bălcescu în una din jalbele sale către stăpînire — s-au strămutat și răposat [Barbu — n.n.] din Craiova, rămînd o sumă dă bani rămășită în județ, pă care mai nainte cu împrumutare îi și răspunse la Vistierie”⁵.

Refugiu boierilor și al dregătorilor din fața „norodului cel amărît și dosăld”⁶ era Sibiul sau Brașovul, peste munți. Samieșul Barbu Bălcescu și-a luat și el familia și a urmat același drum⁷, adăstînd acolo cu toții „încetarea apostasiei” pentru „a ieși” din nou în țară. La întoarcere nu-l mai aștepta postul de sameș... ci doar creditorii, care-l ajutaseră să împlinească suma ce vîrsase vîstieriei. Cum însă completarea dajdiilor fusese executată, de la locuitorii, de către slujbașii care rămăseseră pe loc sau de către cei numiți în urmă, ispravni și zapecii, răfuiala trebuia începută în primul rînd cu aceștia.

¹ Costache, Maria, Sevastița, Nicolae și Barbu.

² Suma este dedusa din „Perilipsisul dă socoteala banilor semilor lui aprilic și mai” 1820, Arh. St. Buc., Ad-tive Vechi, Vist. Țării Rom., dos. 2216/b 1820, f. 412.

³ Din rînduiala încheierii socotelilor pe „diminii” (adică pe două luni odată) banii pe luna decembrie a anului scurs se strîngeau împreună cu banii pe ianuarie a anului urmator. În nota precedentă, perilipsisul e pe „aprilie—mai” 1820.

⁴ Din răspunsul Căimăcămiei din Buc., dat Divanului din Craiova la 2 febr. 1821 (*Doc. privind istoria României. Răscoala din 1821*, Buc., 1959, vol. I, p. 219; vol. II, p. 302).

⁵ Din jalba Zincai Bălcescu către Marea Logofeție a Dreptății, 1 martie 1832 (v. anexa nr. 8).

⁶ Din răspunsul lui Tudor către Divan (*Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 229).

⁷ Informația aceasta confirmă pentru prima dată afirmația lui Tocilescu — deținută probabil de la frații lui Nicolae Bălcescu — că „revoluționarea de la 1821 constrînse pe familia Bălcescului... a fugi la Brașov”. (Gr. G. Tocilescu, *Nicolae Bălcescu. Viața, timpul și operile sale (1819—1852)*, București, 1876, p. 27.)

S-a întîmplat însă să moară Barbu curind după întoarcere, ceea ce a provocat îngrijorare între creditori; și echipa lor că aveau să rămînă cu împrumuturile nerecuperate s-a răsfrînt în primul rînd asupra văduvei pitarului. De aceea „căutînd cu deamănumitul socotelile răposatului ce au avut cu numitu județ”¹, Zinca a reconstituit pe baza lor sumele ce avea de încasat de la fiecare zapciu de plasă — nouă la număr — la care a adăugat, alături de alte sume mărunte, peste 2 000 de taleri ce rămăseseră neîncasați de la paharnicul Jianu și de la fostul ispravnic Vasile Caloithis. Totalul se ridică la 16 143,3 taleri². Lista astfel întocmită a înaintat-o domnului țării, cerîndu-și drepturile.

La avizul Vistieriei, Grigore Ghica vodă a orînduit anchetă între birnicii județului pentru cunoașterea adevărului. Însărcinat cu investigațiile a fost Iancu Bălcescu, fratele jăluitoarei,³ care a putut dovedi că sumele revendicate rămăseseră în mică măsură nefîncasate „pe la sate”, deoarece le adunaseră zapciii, sameșul, „și alte ipochimene ce au fost slujbași ai județului atunci” și fuseseră reținute de ei pe cont propriu în total 13 065,63 taleri⁴. Cu poruncă domnească, s-a putut recupera ceva; celor mulți și tăgăduitorii însă li s-a pus în vedere prin anaforale întărîte de domn — fiind ei înfățișați la București marelui vîstier, vornicul Mihalache Ghica — să-și achite obligațiile cu care erau încărcați. Aceasta cu atît mai mult cu cît — după aprecierile Vistieriei — din totalul sumei, 4 221,60 taleri trebuiau restituiți statului, reprezentînd „socoteala împlinirii lefilor lui dechemvrie 1820 și ghenarie 1821”⁵.

Problema datorilor țării, contractate în timpul răscoalei și al ocupației turcești ce a urmat, era la ordinea zilei în perioada 1822—1829⁶. Peste cinci milioane datorie publică se impuneau să fi împlinite. În ianuarie — martie 1825, făcîndu-se bilanțul „Casei datorilor țării”, s-a constatat că se achitase numai jumătate din total. Or, între formulele găsite pentru stingerea lor era și perceperea rămășițelor de dăjdii sau a banilor pentru lefurile pe 1821⁷.

Moartea pitarului Barbu cădea aşadar tocmai cînd urmărirea datornicilor putea fi mai ușoară. Dealtele, și desemnarea lui Iancu Bălcescu ca „cercetător” în județ s-a datorat morții cumnatului său, petrecută înainte de luna martie 1825.

Continuarea răfuielilor cădea astfel tot în grija Zincăi, pe care amenințătoarea creștere a dobînzilor și greutățile de întreținere a casei ce

¹ Cf. jalba către Marea Logofeție, din 2 februarie 1833 (v. anexa nr. 9). Este de remarcat că în toate jalele pe care le-a înaintat, Zinca arată că a început urmărirea debitorilor, după moartea lui Barbu pitarul. O singură dată — în jalba de la 1 martie 1832 — declară că bărbatul ei a adresat prima plîngere lui Grigore Ghica vodă (Cf. anexa nr. 8).

² V. anexa nr. 6, n. 1.

³ Porunca domnului poartă data de 27 martie 1825 (ibidem).

⁴ Ibidem, n. 2.

⁵ Anaforaua Vistieriei din 27 iunie 1825 (v. anexa nr. 6).

⁶ S. Iancovici, *Lichidarea mișcării lui Tudor Vladimirescu și repercuziunile ei în lumea agrară* (în *Studii și materiale de istorie modernă*, IV — în pregătire pentru tipar).

⁷ Ibidem.

avea o obligau să stăruie și să se zbată pentru lichidarea favorabilă și cît mai grabnică a socotelilor.

Dar, dacă în primii ani după răscoală, urmărirea debitorilor era înclesnită de către Vîstieria Statului¹, o dată cu intrarea în vigoare a prevederilor Regulamentului Organic, banii revendicați de Zinca nu au mai fost priviți ca *bani publici*, ci ca *bani particulari*, și în consecință în loc de a mai intra în competența forurilor administrative superioare (Vîstieria), dosarul ei a trecut în seama instanțelor judecătoarești civile — potrivit cu sfera de extindere juridică a județelor și cu apartenența fiecărui dintre debitori. Cu toate acestea, după 1829, cind se constată desființarea „Casei datoriilor țării”, lichidarea rămășițelor datoriei publice a intrat în competența Sfatului Administrativ și a Obșteștii Adunări, iar sumele aferente au fost vrărsate la Vîstierie. Mai mult, după 1830, o serie întreagă de boieri veliți și negustori mari și-au obținut restituirea sumelor împrumutate în 1821, cu dobînzi cu tot².

Pricinile Zincăi au fost repartizate totuși Divanelor Judecătoarești Civile județene, la Craiova, la Vilcea sau la București etc., după domiciliul reclamatului. S-a întâmplat însă ca lista debitorilor ei să fie mare, iar sumele cele mai importante să fie în mîini de boieri caftanlui — cu imunități judecătoarești — ca paharnicul Stan Jianu, vîstierul Ștefan Zătreanu, stolnicul Barbu Socoteanul, paharnicul Vasile Ionomu (Calothis) sau vîstierul Ianache Serghiades. S-a întâmplat deopotrivă ca din lista inițială să nu poată fi urmărită o mare parte din datornici, fie pentru că Zincă nu le cunoștea adresa, fie că unii din ei murind, avuseaseră parte de succesorii și mai răi platnici. Așa că, înfățișările și jălbile se repetau pînă la istovirea păgubașului, fără alt rezultat decît acela al constatării dobînzilor crescînd.

Zinca își reînnoia intervențiile la fiecare schimbare în cîrmuirea țării, sperînd de la fiecare domn sau general-guvernator³ rezolvarea situației. În jalba pe care o adresa — la 8 decembrie 1833 — generalului Pavel Kiszeleff, de pildă, Zincă Bălcescu scria textual: „...am cinci copii și mă stenahoricesc neavînd nici hrana cea din toate zilele, precum este știut dă obște, plecat mă rog înaltei Ecselenții Voastre să vă milostivîți asupră-mi și cu mărime de suflet să porunciți la cine să cuvine din dregători, ca să apuce pe acești datornici a-mi înplini banii ce am să iau de la dinșii cu dobînda lor după hotărîrea domnească, fiind cei mai mulți cu stări bune, căci va fi păcat eu văduvă, cu copii și fete de măritat, să mă stenahoricesc chear dă hrana vietii, neavînd nici o stare”⁴

Cauza era însă ca și pierdută.

Îi râmînea totuși o speranță legată de venirea ca domn a lui Alexandru Dimitrie Ghica (1 aprilie 1834), fiindcă acesta fusese caima-

¹ Cf. achitările parțiale specificate în lista de la anexa nr. 9.

² S. Iancovici, *op. cit.*

³ În timpul guvernației militare rusești dintre mai 1828 — aprilie 1834.

⁴ Jalba citată din 29 noiembrie 1833 (v. anexa nr. 10).

camul Craiovei în 1825 cînd au început cercetările în pricina datorilor — și prin urmare și cunoștea situația. Pentru a-i reaminti mai bine cele petrecute, Zinca cere — și obține — din partea Logofeției Dreptății¹ restituirea documentelor originale depuse de ea ca mărturie la jalba precedentă. Și la 8 iulie 1835, înfațișează lui Alexandru Ghica vodă istoricul pricinii, cerînd să fie aduși toți datornicii îndărătnici „a sta față în judecătoreasca instanție” pe care măria sa va găsi cu cale că „are dreptul să să cerceteze o asemenea pricină, ce trebuia să să cerceteze dă cătră cinst. Vistierie înaintea înființării Organicescului Regulament”². „Mărinimia” domnului s-a mărginit în a cere avizul Vistieriei..., ceea ce era totușa cu oprirea cursului pricinii înainte de a începe. Alexandru Villara, titularul Departamentului, s-a pronunțat categoric pentru deferearea pricinii „Ocîrmuirilor judetelor pă unde să află pîrîții săzători”, iar cazurile de impotrivire... Tribunalelor sau Judecătoriilor județene³.

Procesul rămînea aşadar în continuare pe seama Divanurilor Judecătorești civile, ceea ce atrăgea după sine nu numai tărăgănarea rezolvării lui, dar și cheltuieli, deplasări în provincie și alte angarale pe care Zinca nu le îndura ușor. În petiția de la 8 aprilie 1837⁴, ea cere expres domnului readucerea dosarului în cercetarea forurilor administrative. Dar și acum tot în zadar.

Peste toate acestea a survenit și participarea fiului ei, Nicolae, la „complotul” sau *mișcarea dc la 1840*, cu grelele implicații politice care au urmat pentru întreaga familie din pricina arestării tînărului revoluționar. Așa ne explicăm și stagnarea cererilor Zincăi, și de ce, în mai 1846 cînd le reia, situația era prea puțin schimbată. Suma scăzuse de la 9 597,111 lei cît era în 1835⁵ abia la 9 447,57 lei. Revenind — la 1 mai 1846 — către Marea Logofeție cu aceeași stăruință cu care se adresase în 1837 domnului, Zinca anunța totodată renunțarea ei la cîteva sume din lista inițială — reprezentînd datorile lui Ioniță Dîrzeanu, N. Buescu, precum și a celor 8 ceauși, 2 fintinari și 1 scutelnic — „fiind ca niște sume foarte mici”⁶. Logofeția refuza și de data aceasta soluționarea favorabilă a cererii pe motivele cunoscute din 1832 și 1835.

Dosarele pricinii se închid cu această ultimă intervenție. Bănuim că și cauza plecării precipitate a lui Nicolae Bălcescu din țară, în mai 1846 ca și celealte evenimente politice generale care s-au succedat, au contribuit la stingerea procesului, deoarece nu i-am mai găsit „urmarea”.

Dar acesta nu era nici singurul proces al Zincăi și nici singura adversitate întîlnită în casa ei.

¹ Arh. St. Buc., *Min. Just.-Judiciare*, dos. 18911/1833, f. 48—48v, 49.

² V. anexa nr. 11.

³ Raportul Vistieriei nr. 2481/1835 (anexa nr. 11, n. 1).

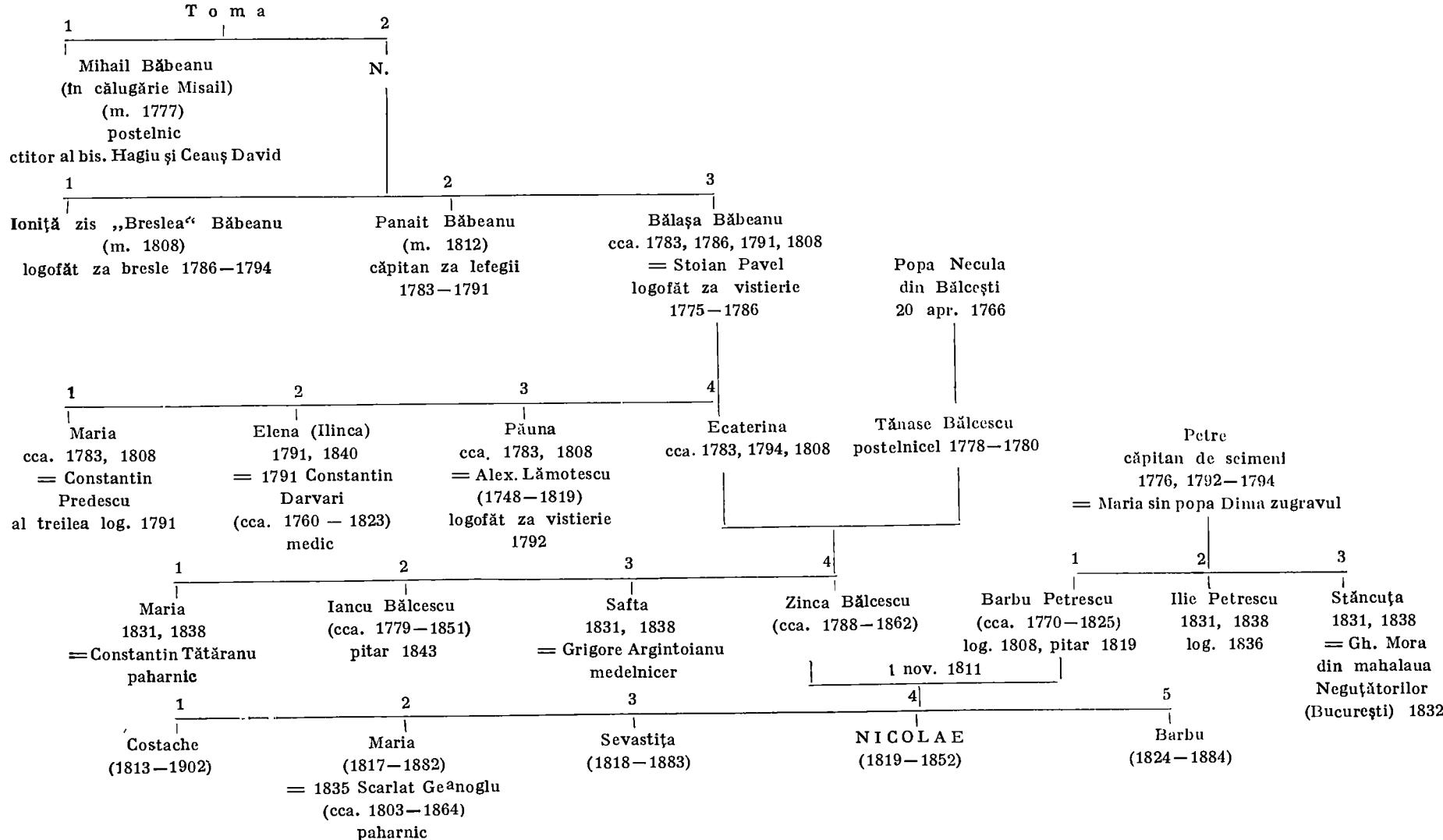
⁴ V. anexa nr. 12.

⁵ Vezi și Arh. St. Buc., *Min. Just.-Judiciare*, dos. 16 282/1835, f. 1.

⁶ V. anexa nr. 13.

**FAMILIA BĂLCESCU CU ÎNRUDIRILE EI
(Schită sumară)**

Partea I

A N E X E

1.

1766 aprilie 20.

Zapisul serdăresei Marioara Canache prin care vinde popii Necula moșia Bălcești-Argeș, pe 880 taleri.

† Adecrea eu Marioara sărdăreasa a răposatului Canache sărdar, dat-am credincios zapis mieu la mîna sfinții sale popii Neculii ca să-i fie de bună și mare credință precum să să știe că având eu o moșie sud Argeș pe apa Topologului ce să chiamă Bălcești care moșie și mie mi s-au venit de crironomie de la unchiu-mieu Gavrilașco biv vel postelnic¹.

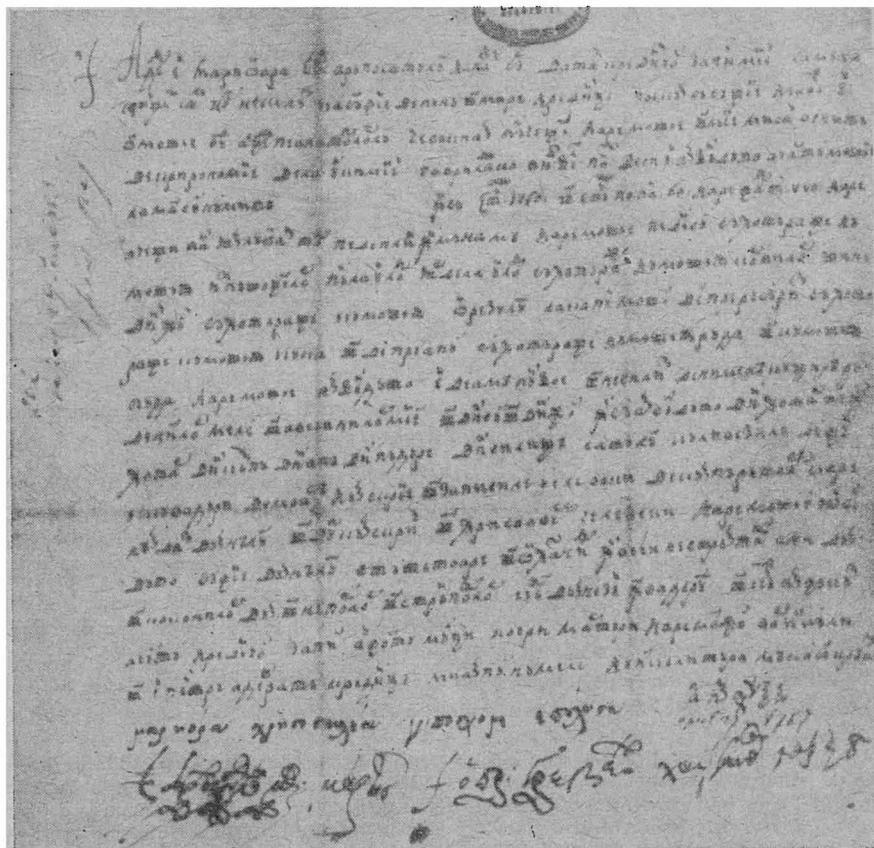

Fig. 3

Zapisul serdăresei Marioara Canache, prin care vinde popii Necula moșia Bălcești—Argeș la 20 aprilie 1766.

¹ Din lipsă de spațiu, mărginim istoricul moșiei Bălcești-Argeș la cîteva date sumare urmănd a-l dezvolta și confirmă prin indicarea izvoarelor într-un apropiat studiu.

Deci eu am vindut-o această moie la mai sus numitu, însă st*<!*nj 1760 și st*<!*njul po bani 60, care fac t*<a>l<er!>* 880; care acești bani i-am luat toț pe deplin în mîna mea. Care moie pe din sus să hotărăște cu moșia Izbășăștilor până la un loc, iar de la un loc să hotărăște cu moșia Corbilor, și pe din jos să hotărăște cu moșia Orezului¹, la capul moșiei despre răsărit să hotărăște cu moșia Cuca și despre 'apus să hotărăște cu moșia Ruda și cu moșia Buda; care moie am vindut-o eu de a mea bun*<ă>* vœ și nesilit*<ă>* de nimenea, cu știrea rudeniilor mele și a vecinilor miei și din sus și din jos. Însă am vindut-o din hotar pînă în hotar, din cîmpu, din apă, din pădure, din siliștea satului cu livezile de fin i cu vaduri de moară, cum serie și zapisile cele vechi de cumpăritoare care le-am dat dumnealui și după cum scriu și hrisoavele cele vechi. Care moie i am vindut-o să fie dumnealui stătătoare și ohabnic*<ă>* în veci nestrămutați ani, dum*<nealui>* și coconilor dum*<nealui>* și nepoților și strănepoților căi Dumnezău li va dăru.

Și cînd am făcut acest credincios zapis, au fost mulți boeri marturi care mai jos vor îscăli; și eu pentru adevărată credință mi-am pus numele cu îscălitura mea ca să se creiaz*<ă>*.

ap*<riliie>* 20 dni 1766.

μαρηδρα Χρησοσκουλέα γιποσχομε επούλησα ²

† ὁ ματθαῖος (?) μάρτυς ³

† ὁ πρεψόνων Γρεβένων Χρύσανθος μαρτυρῶ ⁴

Acad. R.P.R., Pach. CCCCX, doc. 75. Original.

2.

1779 iulie 6

Porunca lui Alexandru vodă Ipsilanti către ispravnicii județului Argeș, pentru a cerceta pricina de moie dintre Tănase postelnicel din Argeș și moșnenii de la Corbi.

Dumnv. ispravnicilor ot sud Argeș sănătate. Vă facem în știre că la leat 1778 maiu 19 s-au înfățișat la Divan înaintea domnii mele moșnenii ot Corbi dintr-acel județ, cu Tănase postelnicel, zicind moșnenii că alătarea cu moșia lor Călăcești⁵ dintr-acel județ, avînd și numitul postelnicel moie, le-ar fi împresurat o fâsie dă loc. Împotrivă au arătat și Tănase postelnicel că adevărat la început au fost a lor acea fâsie, dar dă 30 de ani nu se stăpînește de dînsii, ci atât mai nainte au stăpînit-o vînzătorii cum și el dă cînd au cumpărat-o pînă acum o stăpînește fără dă a nu face nici unul pîră.

S-au cerut lui Tănase postelnicel vreo dovadă sau mărturii vrednice, cum că s-au stăpînit această fâsie dă loc, mai naintea cumpărătoarii lui, de boierii ce i-au vindut-o lui și au

Numele moșiei și al satului este întlnit pentru prima dată la 10 oct. 1652 în diata căpitănelui de păhărnicei Arsenie Șoimu din Birci și Vlădeni-Muscel. Moșia ajunge apoi în stăpînirea fraților săi, Tudor paharnicul din Vlădeni și Ștefan postelnicul din Birci precum și a urmașilor lor. Între 1690—1701, prin vînzare, Bălcești trec în mîinile lui Diicu Buicescu vtori-spătar; de la el la sora sa Dumitrana, soția lui Vintilă Bucșanu — mare căpitan de margine — și apoi la fiica acestora, Ancuța, soția lui Gavrilașco mare postelnic. Murind fără scoborât ori direcți, Gavrilașco lasă o parte din avere sa — inclusiv Bălcești — nepoatei sale Marioara Hrisoscoleu soția lui Canache, mare serdar, de la care, înslîrît, a cumpărat popa Necula, în 1766.

¹ Moșia Stoiceni a M-rii Hurezu.

² Marioara Hrisoscolea declar că am vindut.

³ Matei (? al martor.

⁴ Hrisant fost al Grevenei mărturisesc.

⁵ Corect : Bălcești.

răspuns că are mărturii și va aduce. Și aşa s-au dat numișilor moșneni cartea domnil mele cu hotărire de a stăpini acea făsie de loc, dar s-au zis și lui Tănase că de va avea mărturii vrednice, nu din sătenii lui sau din oamenii lui, ci megiașăi bătrâni dănești săte du prinprejur sau streini, care să mărturisească și au stăpinit această făsie dă loc mai nainte de dînsul tot boerii vînzători ce au vîndut-o tătăne-său¹ și ca să poată aduce acest fel de mărturii s-au dat soroc dă trei luni.

Care mărturii aducindu-se, văzum domnia mea și pitacul dum. biv vel log. Scarlat Greceanul, cu care din porunca domnii mele s-au rîndut spre a se da mărturia lor la prea sfintiția sa părintele mitropolit, cum și mărturia a 5 martori ce au dat-o supt pecetea prea sfintiții sale că nu țin minte niciodată să fi stăpinit acea făsie dă loc de către acei moșneni, ci mai întii s-au stăpinit dă Gavrilăș² și mai la urmă de sârdar Canache cum și acum dă numitul postelnicel. Deci face trebuință de a lua această pricină săvîrșire, pentru care iată scriem dumnv., ca să le dați dă știre ca după sânta Maria Mare negreșit să se scoale să vie și de vor avea niscareva dovezi și mărturii În potriva lui Tănase postelnicel să și le aducă că să ia săvîrșire, că neviind să știe că în urmă să va da carte domnii mele de stăpînire la mîna lui Tănase postelnicel pentru acea făsie de loc ce iaste dă pricină.

iulie 6

1779 iulie 6

S-au scris poruncă legată către ispravnicii din sud Argeș ca după sânta Mării Mare dându-le de știre moșnenilor ot Corbi ce au pricină pentru o făsie de loc cu Tănase postelnicel să vie aici la Divan spre a li să izbrâni pricina, că neviind să știe că să va da carte de stăpînire postelnicelului după mărturiile ce au adus.

Arh. St. Buc., *Condica domnească* 8, f. 156—156^v.

3.

1780 mai 10

Cartea de judecătă dată de Alexandru vodă Ipsilanti cu privire la pricina dintre Tănase postelnicelul din Bălcești și moșnenii de la Corbi.

Zemle Vlahiscoe. La leat 1778 maiu 19 judecindu-să înaintea domnii mele moșnenii ot Corbi sud Argeș cu Tănase postelnicel pentru o făsie de loc ce să jaluia moșnenii că le-au însprestat-o din moșia Corbi, lîngă care are și el moșie cumpărată de la Maria Cănachioia anume Bălcești, și neavînd Tănase să ne arate nici un fel de sinet și doavadă pe acea făsie de loc, ci încă singur mărturisind că este în hotarul pietrîlor moșiei Corbilor a moșnenilor, am hotărît, ca să și-o tie să și-o stăpînească moșnenii cu bună pace de către Tănase precum să arată pe larg în osebita carte domnii mele ce li s-au dat la mînă atunci.

Hotărîrea ce am făcut cînd neputind a sta Tănase împotriva lor eu nici un fel dă temeu fără numai pricinuind că are mărturii la fața locului care știu că acea făsie de loc totdeauna s-au ținut de stăpînitorii moșiei lui, Bălcești; i s-au zis că dă are mărturii vrednice, să și le aducă.

¹ s(ă) = dacă.

² Popa Necula.

³ Gavrilășco mare postelnic, amintit în anexa nr. 1.

Deci acum la leat 1780 maiu 15 [!] eșind de iznoavă înaintea domnii mele la Divan de față amândoao părțile, s-au întrebat Tânase ce marturi au adus. Și scoase doao adeverințe de mărturie ce au dat cinci oameni înaintea prea sfintii sale părintele mitropolit, care citindu să s au văzut netemeinice și nu cu bună descoperire și înțelegere precum trebuie. Iar numiți inoșneni Corbeni scoaseră trei mărturii anume Ion ot Cuca i Vlad ot Schei și Stan ot Mancioiu, oameni bătrâni lăcitorii de acolo, pe care întrebându-i pe cîte unul osebit, cîte trei deteră un fel marturie că ei sunt crescute născuti și acea fășie de loc totdeauna au stăpînit-o moșnenii Corbi pînă în hotarul lui Tânase ce este împietrită și hotărâtă cu semnile ce stau și pînă acum de față. Încă unul dintr-înșii anume Stan din Mâncioiu adeveri judecata pe acea fășie de loc cînd iră moșnenii Corbi fugiți de răzmerița cea veche¹, găsind Gavrilașco ce stăpînea atunci moșia Bălcești vreme cu părlej², au făcut o moară pre dinsa, iar după ce au venit moșnenii de unde era băjnărișii văzind că au făcut-o pe moșia lor și vrind să o strice, el s au învoit cu dînșii ca să împărță oemul³ în doao ce să va stringe de la moară și aşa au lăsat moara de n au stricat o, și lua jumătate ei și jumătate Gavrilașco, care și aceasta este osebită doavadă.

Am cerut lui Tânase să ne arate vreo altă doavadă vrednică de scrisori și sineturi, și n-au avut să arate nimic, fără numai zapis cumpărătorii lui, care citindu-să la Divan și văzind că nu arată într-însul semnile moșiei anume, am zis lui Tânase să arate cele vechi sineturi ce scrie vînzatoarea⁴ în zapis că i le-au dat, ca dintr-accea să luăm pliroforie, și pricinui că le-au răpus în vremea răzmiriții. La care aceasta nu s-au dat crezămint, căci de rapunea acelle cărți putea să răpue și acel zapis și s au cunoscut că nu-i dă mină să le arate, ca să poată metaherisi vicleșugul ce au gîndit de nedrept cu suna stînjeneilor ce scrie în zapis, care după voia lui ii va fi pus vînzătoarea mai mult decit au avut, precum ni s au întimplat a vedea și la alte pricini de judecată numindu-se în zapis mai mult decit ceia ce au avut.

L-am mai întrebat de este măsurată și hotărâtă moșia, sau cînd au cumpărat-o și zise că numai zapisul i au dat fară de a nu o măsura la fața locului niciodată. Iar moșnenii scoaseră și un hrisov al răposatului Vlad vodă⁵ ot leat 7242⁶ întru care scrie toate semnile moșilor Corbi anume, dupe care zic că au și stăpînit, precum cu marturii ce arată mai sus au dovedit.

Deci fiindcă n-au avut să arate nici un fel de sinet sau mărturii vrednice și însuși mai arată că aceasta fășie de loc iaste în moșia Corbilor împietrită și hotărâtă, am hotărît că și de acum înainte să stăpînească acea fășie de loc să toată moșia Corbi întocmai după hrisov Vladului vodă pă semnile și hotarele vechi cu bună pace de către Tânase și de către tot neam lui și pentru ca să nu să întinză după vremi să le coprinză iară și moșia precum s-au și întimplat acum, am poruncit să meargă boeri hotarnici la fața locului și urmînd întocmai după hrisov răposatului Vladului vodă ce au moșnenii la miini, pe hotar ce să coprînde într-acel hrisov care ziseseră că să văd și pînă astăzi, să pue semne pe

¹ Războiul austro-ruso-turc din 1735 - 1739.

² Prilej.

³ Uiumul.

⁴ Marioara Canache serdăreasa.

⁵ Vlad vodă Vintilă 1532 - 1534.

⁶ Corect : 7042 - 1534.

acele hotare vechi apoi să tragă moșia lui Tănase să vază că și stinjeni es, de vreme ce însuși zise că nu este hotărâtă nici pînă acum¹.

1780 maiu 10

Arh St. Buc., *Condica domnulască 8*, f. 262 - 262^v.

4.

1792 decembrie 8

Anaforaua velișilor boieri către Mihail vodă Suțu, cu privire la pricina dintre Petre capitanul și Stan Urlăorean „pentru niște saduri de vie”, de lingă Urlați (județul Saac), dovedindu-se a se afla pe pămîntul celui dinții.

Prea înălțate doamne,

Din luminată porunca înălțimii tale, prin zapelile dumea lui vătafului za aprozi, sa înfățișără la judecată Petre căpitan cu jalba ce au dat înălțimii tale pentru Stan Urlăorean, zicind că nu-l îngăduie să stăpînească niște saduri dă vie, pricinuind numitul Urlăorean că săn pe moșia lui, pentru care au mai fost jăluit înălțimii tale și au fost orinduiți la ispravniciei județului, ca să li să cereze pricina în fața locului. Dumealor ispravniciei au orinduit boerinași mazili și acei orinduiți citind cărțile și văzind coprinzătoarele semne, ce i ocolese viața cu obrațiile ei, și i-au dat în seris alegerea ce i-au făcut, cu care mergând iarăși la ispravnici, au cerut ca să l aducă și pă numitul Urlăorean față și neaducindu l, au cunoscut că l diefeldipsecă².

Acum afiindu-se acel Stan Urlăorean aici în București, al doilea au jăluit înălțimii tale și să poruncește dă către înălțimea ta ca să i înfățișeze la judecată să întrebe pe Stan ce are să răspunză împotriva ziselor lui Petre căpitan și răspunse că Mariia, soția lui Petre căpitan acestei vii le are dă zestre, date de la tată său popa Dima, care și popa Dima

¹ Într-o copie de pe hrisovul de hotărnicie al moșiei Corbi cu data cîtită greșit 1785, fiind întocmit la porunca lui *Alexandru vodă Moruzi (1793–1796)* – se amintește de această judecată : „Iar moșnenii Corbi seoaseră mărturie pe un Stan Suflă, tot din Schei, om cu vîrstă trecută peste 40 de ani, și în frica lui Dumnezeu, [care] arată că ar fi sezut mai înainte acolo la hotar, cînd se stăpînea de post elnicul [!] Tănase Bălcescu funia de loc, pînă a nu se lăua de moșnenii Corbi prin judecata ce au avut înaintea măriei sale *Alexandru vodă Ipsilante* la 1779; și dijma și claca o da la numitul Bălcescu. Deci după incredințarea ce au dat mai sus numitul Stan Suflă, s-au pus piatra, și la mijloc au pus sfără, din matca vaei Săscii, unde se hotărăște cu hotarul moșiei Căzănești a polcovnicului Sandu Vârzaru, pe luncă la vale pînă în Piatră - ce - Veche a hotarului Bălcești, stinjeni... Si fiindcă din această Piatră, pînă sub coasta spre răsărit, în gura văei Priboiul, se calcă moșia Bălcești de către moșnenii Corbi un petec de loc, și după jalba ce au dat-o măriei sale lui Vodă dumneaei *Catrina Bălceașca*, stăpîna moșiei Bălcești, am făcut cercetare, față fiind amîndouă pările și găsindu-se acel petec de loc călcat de către moșnenii Corbi, s-au îndreptat hotarul cu semne, însă din gura văei Priboiul, drept peste Topolog de-a curmezișul, pînă unde s-au curațat un anin alb...”. Document comunicat în copie de Radu Mandrea, scobitor în linie feminină din familia Bălceștilor.

² Îi face greutăți.

le are cumpărate de la Ștefăni lipceanu sin Dima și Ștefăni lipceanu încă le are cumpărate de la o Mandea, soția lui Mihaiu, fratele Mănticăi, arătind că acel Măntică, cu fratele său Mihaiu, au fost avut stăpinișire de cumpărătoare de la moșnenii lor, peste o sută dă pogoane și după moartea lor, acele vii le-au vîndut, altele le-au dăruit, altele sunt date danie pe la biserici; ci să scoată și Petre zapisile cele vechi.

Și ne arată Petre un zapis cu leat 7258 dich*emvrie* 21, de sănt ani 40, al Mandiei soția lui Mihaiu, fratele Mănticăi, cu care fi vinde 4 pogoane dă vie, cu livedea ei și cu locul căt ține jur înprejur, care vie este alătarea cu viile lui jupn Dumitru Ghizdaveș și din jos cu viile popii lui Iordache din Urlați și dă altă parte drumul ce coboară la Gura Văii Nucetului și dă altă parte drumul ce coboară în Gura Văii Bobului, arătind că au dat și alte zapisile vechi dă delniță și alte locuri ce au cumpărat soțul ei Mihaiu înprejur*ul* vii aceștia. Asemenea ne mai arată zapisul lui Ștefăni lipceanu ot leat 1753 ghen*a*r*ie* 23, scris grecesc, cu care vinde această viie popi*i* Dimii zugrav, dindu-i și toate zapisile cele vechi, care cercetindu-le cite unul, să văzură că coprinde intr-însele atât acele patru pogoane dă vie căt și țelină înprejur*ul* viei, pogoane 19, ce sunt obraji.

Să întrebă Stan Urlățean de sănt bune aceste zapisile de cumpărătoare a lui Petre și că sunt din stăpinișirea Mănticăi și nu le tăgădui, fără de căt arată o carte de hotărnicie ce s-au făcut de 12 boeri hotarnici în zilele răposatului intru fericire Nicolae Caragea v*oe*-v*o*d, care citindu-să, nu pomenește alt nimic, fără de căt după întărea moșii de la cimpice: „iar pentru viile din deal, să aibă a și le ținea fieștecare infundate după vechime”. Să întrebă Stan Urlățeanu, dacă sunt zapisile lui Petre bune și c-au fost stăpinișirea Mănticăi, dică nu îngăduiește pă Petre să stăpînească după semnile ce să arată mai sus? Si răspunse că unde să întinde Petre cu stăpinișirea, nu este loc de al Mănticăi, și mai ales unde este gălăzava la aceste saduri și nu este loc de care au fost al Mănticăi, că au fost parte Cocorăștilor care au cumpărat el, după cum ne și arată un zapis, 1772 oct*omvrie* 16, al Zaharicăi, soția lui Dumitru, dă vînzare la mîna lui Stan Urlățeanu, în care arată că au crescut-o Gheorghe Cocorăscu și i-au dat stînjeni 138 de zestre în Broștenescu, ce este alătarea cu moșia dum*nea*lui, dindu-i și o carte a șase boeri alegători, i o carte domnească a lui Costandin vodă Brîncoveanu.

Petre căp*itan* încă ne arată înpotriva acestor zapisile o carte ot leat 1792 octo*omvrie* 15 a șase boeri alegători care din luminată porunca înălțimii tale au fost în fața locului acolo și au cercetat semnile acolo din jur înprejurul vii și le-au găsit întocmai dupe cum scrie zapisile Mandiei ce vinde lui Ștefăni lipceanu și nu pomenește nici în zapisile cele vechi, nici în cărțile domnești, ce sunt întărite, că ar fi avut Cocorăștii niscareva delnițe înprejur*ul* vii.

Stan Urlățeanu ceru prin log*o*f*ă*t*ul* Stoica, vechil fiind, ca să-i orînduiască pricina afară, iarăși la dum*nea*lor ispravnici, ca să cerceteze și să dovedească locurile Cocorăștilor. Petre căp*itan* își cere izbrâinarea dreptății sale de alci, fiindcă în multe rînduri au fost orându-i la ispravnici și săvîrsire n-au luat.

Deci de vreme ce viața lui Petre căp*itan* cu obrajiile ei este încunjurată de semne precum le arată atât zapisile dă vînzare cele vechi a cumpărătorii, cum și în cartea răposatului intru fericire Grigore vodă Ghica de la leat 1750 maiu în 20, arată semnile tot anume precum și numiții boeri cercetători au fost de au văzut încunjurarea acestor vii cu obrajiile ei, dă semnile cele vechi, găsim cu cale *ca* Petre căpitan să aibă și stăpni atât viața căt și locul sterp ce va fi în mijloc acestor semne, adică pă lîngă viața lui Ghizdavătu și pă lîngă viața popii lui Iordache din Urlați și pă lîngă drumul ce coboară în Valea Nucetului și pă lîngă drumul ce coboară în Valea Bobului și în mijloc*ul* acestor semne, Petre au arătat că sunt și sadurile carele au să le stăpînească cu pace de către Stan Urlățeanu.

Iar Stan Urlăteanu, ca unul ce este moșean din Urlați cunoscut, este că știe tot adevarul și cind va primi carte de blestem, cum că pă acel loc unde sunt sadurile cu gâlceavă au fost pă loc

Cocorăștilor
, iar nu pă locu stăpinirii lui Mihaiu [fratele] Mănticăi, atunci va pierde Petre căpitan stăpinirea acestor saduri.

La care alegere a noastră odihnindu-să jăluitorul, într-acestași chip găsim cu cale ca să lipsească gîlcevirele dîntre dînșii. Iar hotărarea cea desăvîrșită rămîne a să face dă către finalitatea ta.

1792 dich<cm>v<rie> 8

Dimitrache clucer Theodorache Tufeanu serdar Dimitrache Brezoianu serdar
Barbu Ciorogîrleanu Ștefan Greceanu Mateiu Greceanu vătaf.

Arb. St. Buc., Condica domnească 19, f. 369–371^v

5.

1811 noiembrie 1.

Foaia de zestre a Zincăi Bălcescu, semnată de cununatul ei, medelnicerul Costache Tătăranu.

† Cu mila și ajutorul lui Dumnezeu, foaie de zestre a prea iubitei cununat-mii Zincii.

1811 noiembrie 1

- Stînjeni : 900 adică nouă sute, jumătate din moșia Bălcestii sud Argeș, cu din toate veniturile pă jumătate, după seneturi.
- Viia după Valea Orliței, ca la 12 pogoane sau cît să va alege, cu case, șopron, lin, teasc și cu toate vasele ei, î cu obrația de pometuri.
- Pentru scule, haine și argintarie taleri ; 5.500

1 bohcealic de ginere
1 bohcealic de nun
1 bohcealic de socru
1 bohcealic de soacra
20 gevrele
3 cămăși de batistă cu horbotă
3 cămăși de borangic fămeești.

Rânduirea așternutului

- 1 saltea cu trei perne di stofă
1 plapomă de stofă, cu cearșafu ei de agabaniu
3 perne de așternut, 1 mare și 2 mici umplute cu puș, fultucurile de maltez ghiur-ghiuliu, fețele de agabaniu
1 cearșaf de agabaniu pentru așternut
1 cearșaf ipac de batistă supțire.

Orjinalia mesii

- 1 masă lungă de 12 coți pînză vărgată
 2 sărvene
 1 masă ipac de 12 coți lungă
 12 sărvene ipac
 1 prosop cusut
 2 prosoape sadea
 1 lighian cu ibric
 1 sipet pentru haine
 44 boi de jug
 33 yaci

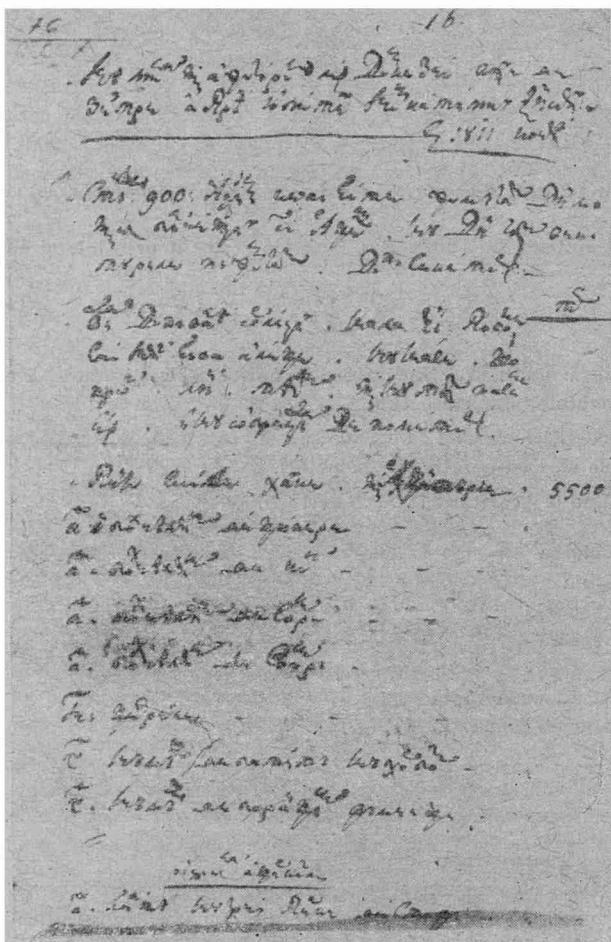

Fig. 4

Tiganii

- Stan țigan de vatră, ca de ani 22, sin Tudorache
- Stanca țiganca, soru-sa, ca de ani 18, cusătoare i bucătăreasă
- Zlate țiganul de laie
 - soțiiile lui
 - fii-său holtei

Adică,

acestea de la noi cu blagoslovenie iar de la Dumnezeu bogată milă și dar

Costachi biv vel medelnicer, adeverez.

Două sute stinjeni dă moșie din Gilofani ipac dat, sau căi vor ești pă jumătate din cumpărătoare care sunt în cap moșii Bălcești.

— zece scroafe

— un v*<i>ier*.

Costachi medelnicer

Acad. R.P.R., Pach. CCCCX. doc. 76. Original.

6.

1825 iunie 27 — Iulie 3

Anaforaua marelui vistier, Mihalache Ghica, către Grigore Ghica vodă despre rezultatele cercetării făcute de Iancu Bălcescu în pricina datornicilor lui Barbu pitarul — din județul Dolj și despre nevoie de a fi înșărcinat în continuare Iancu Bălcescu cu urmărirea datornicilor. Rezoluția domnească din 3 iulie.

Prea Înălțate Doamne,

Cu luminată volnicie fiind orânduit Iancul Bălcescu la sud Dolj¹ ca să cerceteze rămășiurile ce le-au arătat prin jalbă pităreasa Joița Bălceașca a răposatului pitarului Barbul, ce au fost sameș la acel județ, în leat 821 înștiințează la vistierie trimițând și foiae arătătoare de banii ce s-au dovedit asupra celor mai jos însemnate obuze și zapci împliniți după

¹ Într-o „Prescriere pă scurtă dă ducumenturile d-ei pităresii Zinchii Bălceașchii după care cere a i să împlăni de la unile fețe lei 9579 bani 111, datorie către soțul său răposat pitarul Barbu Bălcescu” — datănd din 1835 — (Arh. St. Buc., Vist. T. Rom., dos. 8131/1835) porunca domnească dată lui Iancu Bălcescu este rezumată în felul următor:

„1825 martie 27. Porunca răposatului domn Grigorie Dimitrie Ghica v.v.d. dată la mîna Iancului Bălcescu cuprinzătoare ca să meargă la județul Doljului și prin ajutorul dumnealui caiacamului să cerceteze și să facă împlinire de la arătatele fețe. Însă:

De la Costache Lipănescu zapciu din plasa Cîmpului	1.476,27
„ zapciu plășii Dumbrăvii dă Jos	257 —
„ Ianachi polcovnic, zapciu plășii Dumbrăvii dă sus	179 —
„ zapciu plășii Jiului dă Jos	666,102
„ Ghiță logofetelu, zapciu Jiului dă Sus	485, 60
„ , zapciu plășii Hămăradii dă Jos	3.235, 90
„ „ Gilortului	3.945, 72
„ comisul Ștefan Zătreanu zapciu Amaradiei dă sus	3.531, 18
„ zapciu plășii Bălții-dă-Jos	118,108
Datorie la 8 ceaușlii și 8 căprari isprăvnicești	64
Ipac la 2 flintnari ai Craiovii	8
Ipac la un scutenic al comisului Iancu Slătineanu	50
Ipac la paharnicul Stănuță Jăianu ce au luat de la primitor untul Diiului	1.053, 6
Ipac asupra paharnicului Vasile Caloithis ce au fost isprăvnic	1.072 —
	16.143, 3

la sate din dădile ce au urmat atuncea și popriți asupră-le, care dădii le-au istovit la Vistierie răposatul pitar Barbul și fiindcă pricinuiesc cu a-i răspunde după răvașile și sineturile ce au găsit numitul cercetător la măiniile lăcitorilor să răspunderea banilor și numita pităreasă fiind apucată de către creditori, care au împrumutat pe răposatul soțul ei la leat 821 zorindu-să ca să le plătească banii după zapisile răposatului ce au la măini lor, iar mai ales având a lua dintr-acești bani și Vistieria taleri 4221 bani 60, ce să văd în socoteala înplinirii iesilor lui dechembrie 820 și gheran 821, este cu nedreptate a să păgubi dă dreptul ei și banii să stea înprăștiați pe la măinile unora și altora fără cuvânt.

De aceia de să va găsi cu cale și de acum înainte înțelepciunea mării tale să fie luminată poruncă a să orindui tot numitul Bălcescu, cel care au cercetat rămășițurile la județ și înplinire de la obrazele ce să arată ca să-i apuce cu strășnicie și să-i înplinească banii fără să li să mai dea ascultare la deșartele pricinuiri ce vor arăta, din care unul fiindcă să află aici, să vor apuca ca să plătească aici, iar cei de la Craiova să vor apuca acolo prin cinst. Căimărcămie, dându-să și poruncile Vistierii ce trebuie să va cere, iar hotărîrea cea desăvîrșită rămîne la măria ta.

1825 iunie 27.

Vel vistier [Mihalache Ghica]

<i>taleri</i>	<i>parale</i>		
1053	9 Paharnic Stănuță Jianul		
1072	„ Paharnic Vasile Icomonul	Ispravnici	
898	96 Sărdar Barbul Socoteanu		
3596	18 Vistieru Enache Serghiadis, ce au fost sameș		
1696	117 Polcovnic Gheorghe i Dumitrache Mllescu	zapci du prin plăși	
779	33 Vistieru Ștefan Zătreanu		
574	12 Gheorghe Bojoiu		
1293	27 Costache Lipănescu		
256	90 Ghiță logofetul		
563	12 Toma căpitan ot Ciineni		
73	60 Nicolae Buescu ²		
11856	114		

¹ Vasile Caloithis.

² În „Prescrierea pă scurt”, amintită mai sus, (dos. cit., f. 7) ca și în copia aflată în dosarul provenit de la Ministerul Justiției (Arh. St. Buc., Min. Just. — Judiciare, dos. 18911/1833, f. 11—11^v) la lista datornicilor se adaugă:

<i>Taleri</i>	<i>bani</i>	
309	21 postelnic Costandin zapciul	
732	— sărdar Panait de la Casa Poștilor ot Craiova	
64	— 8 ceauși, căprari	
8	2 flintinari	
50	— 1 scutelnic	
45	48 Ioniță Dîrzeanu	

[Total general] 13065 23

[*Rezoluția domnească*:]

Io Grigorie Dimitrie Ghica vvd i gospodar
Zemle Vlahiscoie

D-ta vel vistiere după arătarea ce ne faci
printr-această anaforă, cft pentru cei ce să vor
fi aflind aici dintre cei mai jos arătați, orinduind
domnia mea pe vătaful de vistierie și-i poruncim
să înplinească de la dînsii banii ce sunt arătați
de orinduital cercetător că s-au dovedit asu
pra lor. Iar arătndu-să cu vreo pricinuire,
să-i înfățișăzi înaintea dumitale și făcind cuviin-
cioasa cercetare să arăți domnii mele prin ana-
foră. Iar pentru cei ce lipsesc de aici, să să facă
porunca domniei mele cu orinduital cercetător,
ca să-i apuce a face înplinire iar pricinuind și
aceia în vreun fel de chip, să-i ia de acolo prin
marafetul și ajutorul d-lui caimacamului nos-
tru ot Craiova și să-i aducă aici.

(L.S.)

825 iulie 3

Trecut în condică

Prezident. Divanului Judecătoresc

Secția Sivilă din Craiova

Copie scoasă întocmai după cea adevărată

(ss) *Dimitrie Ralet*

832 august 15

Arh.St.Bnc..Loo. Drepărării, dos. 14038 1832, f. 11–11V;

Min. Just., – Judecătorești, dos. 18011/1833, f. 11–11V; Vist. T. Rom., dos., 8131/1835, f. 7 (rezumat).

7.

1825 iulie 7

Porunca lui Grigore Ghica vodă către Iancu Bălcescu — orinduit cercetător în județul Dolj — să prelindă datornicilor lui Barbu pitarul a achita sumele datorate.

Io Grigore Dimitrie Ghica vvd Milosteu
Bojieu i gospodar Zemle Vlahiscoe

Sluga domnii mele Iancule Bălcescule ce ești orinduit la sud Dolji cercetător, fiindcă
după cercetarea ce s-au făcut la jalba ce au dat pităreasă Zoița Bălceașca a pitarului Barbu
carele au murit, fiind fost sameș la acel județ în leat 821, și dovedindu-să o sumă de bani
luată de unii și alții din dăldiile ce s-au urmat pe acea vreme și popriți asupră-le, care dăldii
numitul sameș le-a istovit la Vistierie, dupe anaforaoa ce s-au făcut către domnia mea de către
d-lui vel vistier, la care anaforă s-au dat întărire a plăti fieștecarele banii ce sunt asupră-le, între
care sunt și cei mai jos arătați cu suma banilor ce să însemnează asupra fieștecăruia, poruncim

domnia mea să aduci să facă înplinire. Iar cei ce vor pricinui în vreun fel de chip, prin marafetul și ajutorul d-lui caimacamului să-l ei și să-l aduci aici să înfățișa cu vechilu jăluitoarei.

1825 iulie 7

<i>taleri</i>	<i>bani</i>	
898	96	asupra serdar Barbul Socoteanu ce au fost pe acea vreme ispravnic
1696	117	asupra polcovnicului Gheorghe ce au fost zapciu la Gilort și Dumitru Milescu
779	33	asupra vistierului Ștefan Zătreanu, carele au fost zapciu
3375	6	
309	21	polcovnic Costandin ot Spahiu sud Dolj
3684	27	a de către trei mii șase sute opt zeci și patru, par. doooă zeci și șapte.

Prezidentul Divanului judecătoresc. Seisia Sivilă din Craiova. Copie scoasă întocmai după cea adevărată carte.

1832 august 15

(ss) *Dim. Rallet*

Arh. St. Buc., *Log. Dreptății*, dos. 14088/1832, f. 12; *Vist. T. Rom.*, dos. 8181/1835, f. 7^v (rezumat).

8.

1832 martie 1

Jalba pilăresei Zinca Bălcescu către Marea Logofeție a Dreptății, cerându-i să intervină pe lîngă Divanul Judecătoresc al Craiovei pentru urmărirea paharnicului Stănuță Jianu, a stolnicului Barbu Socoteanu și a vistierului Ștefan Zătreanu pentru sumele datorate răposatului ei soț.

Cinstita Mare Logofeție a Dreptății Plecată jalbă

Cu plecăciune arăt cinstitei Mari Logofeții, că răposatul soțul meu la leat 821 aflindu-să seameș la sud Dolj și din întâmplarea zaverii răspîndindu-să țara în toate părțile, s-au strămutat și răposat

ul
 din Craiova, rămfind o sumă dă bani rămașiță în județ, pă care mai nainte cu înprumutare și și răspunsese la Vistierie.

Dar după liniștirea vremii, dind bărbată-mieu jalbă la fost

ul
 domn Grigore Ghica și orinduindu-să cercetare la județ, au și dovedit totă acea rămașiță și pă la sate, dar cea mai multă pă la zapci și pă la alte ipochimene ce au fost slujbași ai județului atunci, și din poruncă domnească de la unii s-au și făcut puțină înplinire. Iar alții aducându-să aici după poruncă s-au și înfățișat cu dinșii înaintea d-lui dvornicului Mihalache Ghica aflindu-să atunci vel vist

er
 și prin anaforalele dumisale ce sunt întărîte și de domn, să hotărăște a mi se înplini acești bani. Din care fiind și acești mai jos arătați boieri cu suma banilor cе să vede, mă rog cinstitei Mari Logofeții să să facă o cinstită poruncă către Prezedentul Divanului Craiovii, ca văzind cercetarea pricinii aceștii și hotărîrile Vistieriei și domnești ce sunt, să apuce pă

numiții a-mi face înplinire, fiindcă pe mine mă apucă datornicii ce au să ia acești bani și nu am dă unde să răspunz, aflându-mă văduvă cu 6 [!] copii și fără dă nici o stare.

A cinstitei Logofeții plecată

Joița Bălceasca pităreasa

<i>taleri</i>	<i>bani</i>	
1.053	9	d-lui paharnic Stănuță Jianu
898	—	d-lui stolnic Barbul Soc <o>teanu
557	60	vistier Ștefan Zătreanu din taleri 779, 39 ce s-au găsit asupră-i
2.508	69	dă orînduita cercetare.

[Rezoluție:] Să aducă hotărîrea domnească

Arh. St. Buc., Log. Dreptății, dos. 14038/1832, f. 2¹. Original.

9.

1833 februarie 2

O nouă plingere a pităresei Zinca Bălcescu către Marea Logofeție a Dreptății, stăruind pentru recuperarea banilor — potrivit tabelului anexat.

No 171 febr. 5

No 646 priimită febr. 3 833

¹ La 21 aprilie, Logofeția Dreptății trimite jalba, spre executare, Divanelor judecătoarești județene, Muscel și Dolj (dos. Logofeției nr. 14038/1832, f. 3). Președintele Divanului Craiovei, D. Ralea, relatează la 13 mai 1832 că văduva stolnicului *Barbu Socoteanu* ca și fratele acestuia, *Ioniță Socoteanu*, refuză să se recunoască datornici. În consecință întrebă ce măsuri să ia față de „îndărânicia” de care dăduseră dovadă: „Să să ridice la arest”, sau „să să supue la plată”; (*ibidem*, f. 5). — De altfel, în ianuarie 1827 se mai făcuse o somație asupra lui Ioniță Socoteanu, în același sens, și acesta refuzase și atunci să se conformeze (*ibidem*, dos. *Vist.*, nr. 8131/1835, f.7).

Logofeția răspunde la 25 mai 1832 (dos. 14038/1832, f. 6), că potrivit prevederilor Regulamentului Organic, art. 251, datornicii mai sus citați nu puteau fi arestați, rămnind numai să li să popreasă veniturile caselor lor.

Divanul Craiovei trimite și întîmpinarea făcută de *Ștefan Zătreanu* care preciza că la 1825 — cind a fost chemat înaintea marclui vistier la București, împreună cu ceilalți datornici — a fost osindut să plătească suma de mai sus (cf. rezumatul anaforalei poartă data de 17 dec. 1825, dos. *Vistieriei*, f. 7^v), fără a se ține seama de justificările prezентate de el la înfașare. Apelind chiar de atunci la judecata domnească a „orînduit vechil pă logofătul Răducanu Șomănescu din București”. Cum însă înfașarea n-a avut loc, el cere Divanului Craiovei să se facă aceasta cunoscută Cinst. Mari Logofetii ca să cheme pe numitul vechil care să arate „dreptările ce fără sminteală socotește a le avea”. (Dos. 14038/1832, f. 13.)

La 5 august 1832 (*ibidem*, f. 7 — 7^v) D. Ralea relatează din nou că față de *Ștefan Zătreanu*, văduva paharnicului Stănuță Jianu, și cei doi Socoteni — „n-au lipsit Prezidenția a face punere la cale, întrebuiind cu neîncetare felurimi de mijloace spre a să înplini banii și n-au stătut putință, arăindu-să toti cu pricinauri că nu să știu datori și că nu plătesc...”. De aceea continuă raportul „... nu stă mijloc a să înplini pomenita datorie, mai ales că nu are poruncă a-i sili prin mumbașir, alt nu rămne după chizbiuirea ce am făcut, decât, de să va găsi cu cale și de cinstita Logofetie, — fiindcă toti și sunt cu cinuri de castane, să li să popreasă această datorie din pensiia ce o priimesc de la cinstita Vistierie a Statului sau a cinst. Dvornicii spre despăgubirea jeluitoarei...”.

Cinstitel Mari Logofeții a Dreptăților,

Plecată jalbă

După moartea răposatului soțului meu, pitaru Barbu, văzindu-mă apucată de vreo cițiva datornici a plăti o sumă de bani ce au fost luat cu înprumutare răposatul soțul meu pentru județul Doljului, unde s-au fost aflat sameș, după grabnicile porunci ce au fost pă acea vreme; și căutând cu de-amâruntul socotelele răposatului ce au avut cu numitul județ, am dovedit că cu adeverat răposatul au avut daraveri și din pricina răsvrătirii după acea vreme, au rămas nerăsuite dă răposatul și văzindu-ină apucată de datornic, încă de la leat 1825 am pornit jalbă la domnul după acea vreme cerind înplinire de la datornici mîne, care jalbă orinduindu-să în cercetarea Vistieriei s-au și făcut alegere socotele ce am înșățisat la cinstita Vistierie pă acea vreme după dovezile și înscrisurile ce am înșățisat și s-au și dat luminată poruncă ca să mi să înplinească dreptul meu de la cei mai jos arătați, de la carii, de la unii carii să și însemnează, mi s-au înplinit dreptul meu, iar ceilalți pricinuind cu feluri dă dășărătăciuni mă prelungesc plină acum.

De aceia mă rog cinstitui Logofeții ca să binevoiască a pune în lucrare porunca domnească spre a mi să înplini dreptul meu înpreună cu a lor dobîndă, de cînd s-au dat hotărîrea domnească mai ales de la casa răposatului paharnic Stănuț Jăianu, carele m-au prelungit plină acum cu feluri de pricinuiri deșarte, fiindcă eu din pricina neînplinirii acestor bani și plină astăzi mă aflu datoare și plătesc dobînzi la înprumutătorii răposatului soțului meu după acea vreme, precum este și luit, căci va fi cu păcat eu să plătesc dobînzi și să fiu datoare aflindu-mă văduvă și cu casă grea.

<i>taleri</i>	<i>bani</i>	
1053	9	paharnic Stănuț Jăianu
1072		paharnic Ionomu
898	96	sărdar Barbul Socoteanu
3956	18	vistier Ianache Serghiadis ce au fost sameș
1696	117	polcovnic Gheorghe i Dimitrache Milescu — acesta au plătit
779	33	vistier Ștefan Zătreanu
574	12	Gheorghe Bojoiu
1293	27	Costache Lipănescu — acesta au plătit
256	90	Ghiță logofețel
563	12	Toma căpitan ot Clineni
73	60	Nicolae Buescu
303	21	Costandin postelnicelu zapciu—acesta au plătit
732		sărdar Panait din Casa Poștilor ot Craiova — acesta au plătit
64		8 ceauși i căprari
8		2 flintări
50		un scuteinic
45	48	Ioniță Drzeanu
13065	63	

Zoia Bălceasca pilăreasa

1833 februarie 2

Arh. St. Buc., Min. Just., Judiciare, dos. 18911/1833, f. 1 21. Original.

¹ Anul întreg aproape se pierde din nou cu corespondența pentru precizarea adreselor reclamațiilor : cu Judecătoria județului Argeș — pentru vistierul Ianache Serghiadis și a

10.

1833 noiembrie 29 — 1834 ianuarie 26

Jalba pităresel Zinca Bălcescu către generalul Pavel Kisseeff, despre caracterul special al pricinii și despre forurile superioare de stat de care ar depinde soluționarea ei. — Rezoluția Marii Logofeții a Dreptății.

No 2220 dechemvrie 8

Reçu le 29 9-bre 1833 № 4105

No 7666. Priimit dechemvrie 4.833

Înaltei Ecselenței Sale

Deplin înputernicitului Președinte al Divanurilor Moldaviei și Valahiei d. gheneral leitent Gheneral adjutant și a feluri dă ordine cavaler, Pavel Dimitrievici Kisseelev

Prea plecată jalbă

D-le Gheneral, la leat 1820 și 1821 aflindu-să răposatul soțul meu pitar Barbul Bălcescul sameș la jud. Dolj din Valahia Mică, după strășnicia ce au avut de la stăpînire, potrivit cu vremea de atunci cind apostasia aici în țară să ivise, au luat bani cu înprumutare și au istovit capitalia județului la Vistieria țării. Cind totodată capul apostasiei ivindu-să și înmulțindu-să în mișcările lucrurilor sale, au făcut stăpînirea, fugind toți dregătorii peste granită în țara nemțească. Apoi după înfăctarea apostasiei, cind am eşit aici în țară, întâmplindu-să moarte bărbatului meu, am cerut eu prin jalbă la stăpînire, ca să mi să înplinească banii dă la slujbașii județului, fiindcă bărbatul meu au răspuns la Vistierie datoria județului. După cercetările ce au urmat judecându-ne la stăpînire s-au dat hotărîrea fostului atunci domn Grigorie Ghica ca să-mi plătească și cei mai jos arătați sumele de bani ce să arată la fieștecare, ca unii ce i-au primit din capitalia locuitorilor județului și la Sărăfie nu au răspuns.

După care hotărîre domnească unii au și plătit, iar alții au tot prelungit aflindu-să și cu dăpătare în Valahia Mică.

Apoi viind oştirile rosești aici în țară, măcar dăși i-am făcut arătare cinstitei Mari Logofeții ca să puie în lucrare a-mi înplini dreptul meu din hotărîrea domnească, dar tot m-au prelungit zicind că au dat porunci a înplini și să aştept.

Apoi tocmai acum mi-au arătat orelor Divanului Sivil din Craiova, scrisă de la maiu l-u supt nr 307¹ către Marea Logofeție a Dreptății coprinzătoare că înprejurările a înplini acești bani prevăd la partea administrativă, iar judecătoria după Regulament nu să poate amesteca.

Ci fiindcă bărbatul meu au plătit banii la stăpînire, rămînd să-i priimească de la aceștia cari s-au îndatorat prin hotărîre domnească a-mi plăti și pentru că eu am cinci copil și mă

căpitanei Toma ot Clineni (*Judiciare*, 18911/1833, f. 3—6), cu Doljul-Craiova pentru văduva lui Stănuță Jianu, văd. lui Barbu Socoteanu și vistierul Ștefan Zătreanu (f. 2, 7—10), pînă cind în fața evidenței relevă-voințe, președintele Judecătoriei Craiovei, D. Ralet, propune — cu adresa nr. 307/1 mai 1833, — Marii Logofeții, trecerea pricinii înapoi la secția *administrativă* (f. 13—13v). Propunerea Divanului Craiovei a întîmpinat însă categorica împotrivire a Logofeției — pe care i-o și face cunoscută prin adresa cu nr. 7893/1 iunie (f. 14—14v) și pe care se vor sprijini de acum înainte toate respingerile stăruințelor în acest sens ale Zincai.

¹ Vezi anexa 9, nota 1.

stenahoricesc neavând nici hrana cea din toate zilele, precum este știut dă obște, plecat mărog înaltei Ecselenții Voastre să vă milostiviji asupră-mi și cu mărime de suflet să porunciți la cine să cuvine din dregători ca să apuce pe acești datornici a-mi înplini banii ce am să iau de la dînsii cu dobînda lor după hotărârea domnească, fiind căi mai mulți cu stări bune, căci va fi păcat eu văduvă, cu copii și fete dă măritat să mă stenahoricesc chear dă hrana vieții, neavând nici o stare.

A Înaltei Ecselenții voastre prea plecată
Zoia pităreasă Bălceasă

<i>lei</i>	<i>bani</i>	
1053	9	pah. Stănuță Jianul
1072	—	pah. Vasile Ionomu
898	96	sărd. Barbul Socoteanu
3596	18	vist. Ianache Serghiade fost sameș
1696	117	polc. Gheorghe i Dimitrie Milescu
779	33	vist. Stefan Zătreanu
574	12	Gheorghe Bojoiu
1293	27	Costache Lipănescu
256	90	Ghiță logofetelu
663	12	Toma căpitan ot Cîneni
73	60	Niculaie Buescu
309	21	Costandin post. zapciu
732	—	sărd. Panait dă la casa Poștilor ot Craiova
64		opt ceauși i căprari
8		două flintinari
50		un scutenic
45	48	Ioniță Dirzeanu
13065	63	peste tot

[Rezoluția generalului :]

Au grand Logothète

Kisseleff

[Rezoluția Logofetiei :]

Să să îndrepteze la d-lui prea cinst. Divan politicesc ot Craiova, făcîndu-să hotărîre ca potrivit cu cele ce s-au scris de Logofetie în anul trecut cu supt no 7893¹ să s<ă> facă cu-viincioasa punere la cale asupra pricinil dintre jăluitoare cu pîrtîii.²

ghenarie 26

C.M.

Arh. St. Buc., Min. Just.—Judecătore, dos. 18911/1833, f. 17—18. Original.

¹ Vezi anexa 9, nota 1.

² După jalba către generalul Kisseleff — care fiind trimisă Marii Logofetii spre referire se impotmolește acolo — Zinca Bălcescu înaintează alte patru jalbe succesive Logofetiei

11.

1835 Iulie 8

Jalba pităresei Zinca Bălcescu către Alexandru Ghica vodă pentru suma de 9 597, 111 lei ce mal are a lua din datorile sămeșiei, plus dobânda lor. Arată că această pricină intra în competiția Vistieriei, înainte de promulgarea Regulamentului Organic.

1088

Priimut 8 iuli 1835 no 5908

Priimut iuli 17

pentru aceasta s-au făcut delă nooaă

Prea Înălțate Doamne !

Plecată jalbă

Părinteasca îngrijire ce Măria Voastră arătați spre cea desăvîrșită introducere a fericii supușilor pă care providența Vi i-au dat și dorința ce ne-ncetă crește în darea ajutorului și apărarea chinurilor la care ca niște muritori suntem supuși le statornicează nădejdea și le dă îndrăzneala a alerga către Măria Voastră cerind ajutor, cu încredințare că, ca un obștesc părinte, dreptele lor cereri vor fi ascultate.

Aceleași nădejdi îmi dă și mie îndrăzneala a cere ajutor dreptății Marii Voastre.

Milostive Doamne ! La anul 820, orinduit fiind răposatul soțul meu sameș la județ Doljului, după cererile ce i s-au făcut atunci, au luat bani cu înprumutare dă au istovit în Vistierie dajdia diminii lui dechemvrie și ghenarie 821. Iar din pricina întimplării răzvrătiri, ce ca un potop se întindea, neputind mai mult a sta în partea locului, s-au depărtat, rămăsind banii dădii neistovită.

În urma răzmeritii, întimplându-să a-și da obștescul sfîrșit soțul meu și eu apucată fiind dă datornici, am intrat cu jalbă cătră cel de atunci fericit întru pomenire răposatul domnul Grigorie Ghica, cerind despăgubire.

La martie an. 1825, din luminată poruncă orinduindu-să cercetător la fața locului spre cercetarea reclamațiilor mele, s-au dovedit adevărate că adică această rămășiță s-a înplinit atât de către cei de atunci zapci, că și dă către cei din urmă ispravnici și zapci, precum să vădește din anaforaoa Cinstitei Vistierii din 27 iunie an 825 ; în urma cării prin domnească întărire din 3 iulie aceluiși an, s-au hotărît ca prin vătăf^{ul} cinstitei Vistierii să se înplinească banii dă la ceia din datornici care să afla aici, dintre cari cei ce să vor arăta cu împotrivire să-i aducă înaintea d. marelui vistier, și cercetându-să să facă anofra către Vări'^u.

pentru a-i aduce la cunoștință : 1. La 13 decembrie 1833 – că moștenitorii fostului ispravnic Vasile Ionomu, deși realizau bani de pe urma înstrăinării și vînzării „acărelor urilor părintești”, nu se gîndeau să-i achite și ei datorile (f. 34) ; 2. la 20 ianuarie 1834 – că, grădina vindută de fiul lui Vasile Ionomu, Ioan Ionomu, era în București, pe Dealul Spirei (f. 35) ; 3. la 13 februarie 1834 – pentru a preciza că Ioan Ionomu „nu este hălăduitor în jud. Dolj”, cîla Cîmpina, în jud. Prahova, ca „îngrijitor la granița dinspre Austria” făcind parte din milicia pămînteană (f. 37) ; 4. la 17 martie 1834 – Zinca cerea Iogo feției să îndrepte plîngerea ei împotriva lui Ioan Ionomu, „cătră cinst. Dejurstvă, a miliei pămîntesti”, ceea ce bineînțeles se respinge pe baza acelorași argumente invocate și în adresa 7893/1 iunie 1833 (f. 39 ; vezi și nota 1 de la anexa 9).

iar pentru aceia ce lipseau în Valahia mică, s-au întăratostul > cercetător prin luminată poruncă, ca să facă înplinire dă la cel ce să vor întotri, iar pentru cel ce să vor întotri să-l aducă aici și sta față la judecată.

În urma acestora, dă și s-au înplinit din acești bani, însă cea mai multă parte însă stă neîmplinită și cu toate că și în vremea fostii vremelnicștei otclrmuiru rusești am dat îndestule jălbi, atât către Marea Logofeie și Dreptății că și cătră fostul d. plenipotent președinte Ghene-

ral Kisilef, dar în urma unui îndelungat corispondanții și străgăiniri, eu mă văzui iarăși ca și înțiu neîndestulată cu desăvîrșit dă dreptul meu.

De aceea cu supunere mă rog milostivirii Mărilor Voastre ca să binevoiți cu mărinimile a porunci cui să cuvine să aducă în îndeplinire porunca suspomenită a răposatului domn cu înplinirea dă la jos însemnatele fețe, a banilor ce îmi sunt datori, în suma de lei noă mil cinci sute noăzeci și şapte, bani 111 cum și dobînda lor d-atunci încoaci. Sau, întotrivindu-să la răspundere să să aducă aici și sta față în judecătoreasca instanție pă care Măria Ta vei găsi cu cale că are dreptul să cerceteze o asemenea pricină ce trebuia să să cerceteze dă cătră Cinst. Vistierie înaintea înșinării Organicescului Regulament.

A Mărilor Voastre

prea plecată

Zoia Bălcescu pîlareasa

<i>Lei</i>	<i>bani</i>	
1053	9	Pahr. Stănuță Jianu
1072	—	Vasile Icomonu
598	96	Sărdar Barbu Socoteanul
3597	18	Vistier Ianache Serghiadis
600	—	Polcovnic Gheorghe și Dimitrie Chilescu [sic]
779	33	Vistier Ștefan Zătreanul
574	12	Gheorghe Bojoiu
256	90	Ghiță logofețel
563	12	Toma căpitan ot Clineni
73	60	Nicolae Buescu
309	21	Polc. Costan[din]
64	—	Ceaushi, căprari
8	—	doi flutnari
50	—	un scutelnic
9597	111	

Şase hărții ale noastre ce era alăturate aci le-am primit

C. Bălcescu [autograf]

[Rezoluția domnească:]

Noi Alecsandru Ghica Vv cu mila lui Dumnezeu domn a toată Țara Românească.

Departamentul Vistierii luitând în bătălie de seamă coprinderea acestia jălbi să ne arate,

(L.S.)

1835 iulie 9

Şef. Secsii

C. Petrescu

[*Propunerea Vistieriei :*]

Să să facă răport către M. S. Vodă arătător :

Din toată curgerea pricinii adăogindu-să la fețele ce nu au plătit după hotărârea dată de către răposatul întru fericire Grigorie Vodă Ghica sub cele următoare și arătate cu banii ce să cer de la fieștecare și la care jăluitoarea cere a dobândi.

Apoi părerea Vistieriei este ca pentru aceste fețe, dă vreme ce este hotărâre domnească și neadusă la îndeplinire, să fie îndatorate ocrムuirile județelor — pă unde să aflu prietii săzători — prin Cinst. Mare Logofeție a Drepătății să să înplinească banii pe la pîrît cu praviliceasca lor dobândă; sau împotrivindu-se cu cuvinte destoinice, să-i îndatoreze a da jălbi după care să să judece la judecătoriile ce ar avea aceste contestații¹.

Arh. St. Buc., *Vist. T. Rom.*, dos. 8131/1835, f. 5—6. 7^v. Original.

12.

1837 aprilie 8

Înțîmpinarea adresată de pitărea Zinca Bălcescu lui Alexandru Ghica vodă, prin care cere să se scoată pricina datorilor din competența „ramurii judecătorescă” și să se readucă în cercetarea „celei administrative”, adică a Vistieriei.

Priimită 9 aprilie 1837

No 2783

No 426 maiu 4

Prea Înălțate Doamne !

Prea plecată jalbă

Sint vr-o zece ani de cînd printr-o mulțime dă jălbi ce am tot dat, am cerut de la cele după vremi oblăduiri și dregătorii ale statului nostru, despăgubire pentru o sumă de bani de la cîteva fețe care s-a aflat ispravnici și zapci la sud Dolji, pe la începutul răzvrătirii de la anii 1820 și 1821 și care fețe înplinise acea sumă din felurimile de dăjdii ale statului ce

¹ La 8 octombrie 1835, titularul Departamentului Vistieriei trimite domnului raportul cu nr. 2481 (dos. *Vistieriei* 8131/1835, f. 8; *Judiciare*, 18911/1833, f. 59—60), conținând propunerea de mai sus. — La 25 ale acelai și lună, Secretariatul Statului înștiințează — cu nr. 1722 — Marea Logofeție a Drepătății asupra raportului Vistieriei (*Judiciare*, f. 57). Urmarea a fost că Logofeția reîncepe nesfîrșitele investigații în legătură cu adresele debitorilor (dos. *Vistieriei*, f. 9, 10), continuind o întreagă corespondență apoi cu Judecătoriile județene, care durează — alternând cu alte sesizări ale Zincăi la același subiect — tot cursul anului 1836 (*Judiciare*, f. 67, 70, 71).

se obicinuia p-atunci și n-o istorise în Sărăsie, iar răposatul soțul meu pitarul Barbu Bălcescul ce să afle sameș al acelui județ, după siluirea ce i să făcuse de către Vistierie a da prodosie¹, după cum se obicinuia p-atunci, luând bani cu împrumutare, o răspunscere.

Această a mea cerere a fost și e legiuță pentru că după cercetarea urmată la fața locului, dovedindu-să că acea sumă răspunsă de bărbatu-meu în Vistierie, s-a fost înplinit de acele fețe, iar în Sărăsie n-o răspunseseră, cinst. Vistierie a făcut anafora către răposatul întru ferire domn Grigore Ghica, arătind că trebuie să mă despăgubesc de la acele fețe fiind bani răspunși de bărbatu-meu și neprimiți de la ele și înplinirea acestor bani de la ele să se socotească ca a banilor Statului. La care anafora Măria Sa Vodă a binevoit d-a da întârire de întocmai urmare, dar din nenorocire-mi pînă acum prea puțini din ei am putut primi și pricinui și că întîmplindu-să a să schimba aşezămînturile statului, pare că a trebui a se schimba și hotărîrea ce era dată asupra înplinirii acestor bani, în vreme ce toate celelalte hotărîri domnești s-au respectat și s-au adus la îndeplinire, căci acum în loc d-a să privi ca bani ai statului se privesc ca particulari ai mei înprumutați lor, în loc d-a se înplini de partea administrativă, s-au dat a se înplini de cea judecătoarească și în loc d-a se cerceta de Vistierie pricinuirile ce-ar face ei, precum se hotărăște în anafora, s-a dat cercetarea acestora asupra celei dintîi instanțe judecătoarești din orașul Craiova.

Luminate Doamne! A merge eu la Craiova, sau a trimite vechil, care să se judece acolo, n-o pocă primi, fiindcă socotesc necuvîncioasă această punere la cale a cinst. Logofeții d-a să cerceta adică de Tribunal o pricină ce s-a cercetat de un vîstier, care după aşezămînturile vechi era cel dintîi dregător administrativ, care această băgare de seamă s-a făcut cinst. Logofeții și de către Divanul Judecătoresc Secsia Sivilă din Craiova prin otношениia cu no 307 din 1 mai 1833.

De aceea mă rog plecată înălțimii Voastre ca pă de o parte să binevoiți a porunci a să da săvîrșire aceștii pricini, asemănat cu hotărîrea Mării Sale răposatului d. Grigore Ghica, dată în această împrejurare, adeca rădicîndu-să aceasta mai întîi din cercetarea ramurii judecătoarești, să se dea în cercetarea celei administrative și a se privi înplinirea acestor bani ca a unor bani ai Statului, iar pă de alta, fiindcă acum se află aici în București, dum-ei păhărnicea>sa Zmaranda Jianița, ce a clironomisit pă soțul dum-ei, carele este unul din acele fețe, să se poruncească cui să va cuveni ca să-mi înplinească de la dum-ei lei una mie cincizeci și trei, bani noă, care cu dobînda lor fac lei doă mii una sută șase, bani optsprezecă, fiindcă și eu plătesc dobînda la ei de șaptesprezece ani, să se strîntoreze dum-ei să-i răspunză, fiindcă și eu suntem strîmtorată și să-mi răspunză fără prelungire, fiindcă eu destul de cînd adăst.

A Mării Voastre

prea plecată slugă

Zoia Bălceasca pităreasă

[Rezoluție:]

Cînd să va arăta jăluitoarea i să va face cunoscut că Logofeția nu-i poate face nici o îndestulare la cererea sa dintr-această jalbă nefiind asemănată cu părerea ce au dat Cinst. Judecătorie prin raport de supt no 2481 în anul 1835² care au fost priimită [!!] Măru

¹ Înplinire.

² Raportul Vistieriei către Alex. Ghica vodă de la 8 octombrie 1835 (anexa 11, nota 1)

Sale lui Vodă după înfățișarea ce au făcut Cinst. Secretariat al Statului prin otnoșenia cu no 1722 dintr-acel an către Logofeție¹.

Maiu 19

Alexandru Filipescu

Arh. St. Buc., Min. Just.—Judecătore, dos. 18911/1833, f. 72—72². Original.

13.

1846 mai 1

Pităreasa Zinca Bălcescu revine cu o nouă cerere către Marea Logofeție a Dreptății a început să aproba readucerea procesului datorilor în cercetarea Vistieriei Statului, anunțând totodată și renunțarea ei la cileva sume „foarte mici” din lista anexată.

Mai l-iu leat 1846

No 764 maiu l-u

No 447

Cinstitei Mari Logofeții a Dreptății

Din sumele ce am să iau de la cileva fețe, sume priimite de ele din dajdiile anilor 1820 — 1821 de la județu Dolju unde răposatul soțul meu se afla sameș pe acea vreme, mai am încă să priimesc cele de la vale adică

lei 1053 bani 9 de la pahar. Stănuță Jianu	
1077	Vasile Iconomu
598	sărdaru Barbu Socoreanu
3596	Ianache Serghiadis
779	vistieru Ștefan Zătreanu
574	Gheorghe Bojoiu
256	Ghiță logofețelu
563	Toma căpitan
309	postelnicu Costandin
73	Nicolae Boescu
64	opt ceauși
8	doi flintnari
50	un scutelnic
45 48 . . .	Ioniță Drzeanu
<hr/> 9.445,	57

¹ Adresa Secretariatului Statului către Marea Logofeție — din 25 octombrie 1835 — (*Ibidem*).

² Văzindu-și drumul închis, Zinca se resemnează a semnala Logofeției conjuncturile favorabile de pe urma cărora și-ar putea recupera parte din datorii. La 22 iunie 1837, de pildă, aduce la cunoștința Logofeției că succesorii lui Ianache Serghiadis vindeau la mezat o vie în județ. Dolj și cerea să i se popreasă din prețul ce va obține de două ori suma de 3596 lei căt avea de primit în contul datoriei (dos. 18911/1833, f. 76).

Apoi pentru că potrivit cu porunca fostului domn dată prin cinst. Secretariat al Statului către acea cinst. Logofeție în urma raportului cin. Vistierii îndreptat la <1>836 în pricina acestor bani, cinst. Logofeție este îndatorată se împlinească de la acele fețe banii îndoiați prin dobânda lor și care din cele fețe se va înpotrivi la răspundere prin temeinice cuvinte se fie îndatorat să vie a-și arăta dreptările prin judecătoria competentă.

Și pentru că această înaltă poruncă nu este adusă încă la îndeplinire întocmai, mă rog plecat cinst. Logofeții se binevoiască ori a aduce la întocmai îndeplinire această înaltă poruncă a să înplini adică acești de mai sus bani îndoiați și a îndatora pe cei ce s-ar înpotrivi să vie a se judeca cu mine aici la judecătorie, aceia ce ar avea cădere să judece o pricină cercetată de Vistierie dinainte Regulamentului, sau cel puțin dacă nu se va îndeplini aceasta, să se incredițeze pricina la Departamentul cinst. Vistierii ca să împlinească ea banii, fiind această pricina mai mult administrativă.

Cu acest prilej fac cunoscut cinst. Logofeții că pentru sumele de la N. Boescu, 8 ceauși, 2 flintnari și scutelnic și de la Ioniță Dîrzeanu nu cer să facă punere la cale pentru înplinirea lor, fiindcă, ca niște sume foarte mici, le iert. Tot odată mai fac cunoscut cinst. Logofeții că după știința ce am luoat, soția și clironoama paharnicului Stănuță Jianu vînzând acum o moie din judecătul Dolji, ce-i mai rămăsesese, voește a se duce curând peste graniță pentru mai mulți ani și pentru că, ca nu dintr-aceste să-mi pierz dreptul mieu, rog pă cinst. Logofeție să facă grabnică punere la cale, ca să mi să împlinească de la d-ei banii cuveniți ori să-i depue în cinst. Logofeție pînă mi să va lămuri dreptul mieu.

A cinst. Logofeții
plecată
Zoița Bălceașca pităreasa

[Rezoluție :]

Potrivit cu rezoluția dată la jalba jăluitoarei cu no 2783¹ din anul 1837.

Arh. St. Buc., Min. Just.—Judiciare, dos. 18911/1833, f. 78. Original.

НОВЫЕ МАТЕРИАЛЫ К БИОГРАФИИ НИКОЛАЯ БЭЛЧЕСКУ (II)

РЕЗЮМЕ

Исследования, посвященные жизни и деятельности Н. Бэлческу, осуществленные как до 1944 г., так и в годы народно-демократического строя, страдают бедностью и недостоверностью сведений о его семье по восходящей и боковой линии, о материальном и общественном положении его предков и родителей.

Портрет Н. Бэлческу, как борца, историка и революционного идеолога, представлявшийся до сих пор, не отвечает на естественный вопрос, возникающий при самом элементарном исследовании: каким образом влияла или стимулировала революционную деятельность Бэлческу общественная среда, в которой он родился и вырос? Где он мог впервые заметить несправедливость порядков своего времени?

Разъяснению этих вопросов были посвящены документальные исследования, первые результаты которых отмечены в настоящей статье.

¹ Jalba din 8 aprilie 1837 (Anexa 12).

Основными моментами, которым было уделено внимание, являются следующие. Во-первых, авторы смогли установить, что в середине XVIII в. жил некий поп Некула, который в 1766 г. приобрел имение Бэлчешти (уезд Арджеш) и благодаря этому стал основателем одноименного рода. Его сын Тэнес Бэлческу, ставший уже мелким боярином, женился в Бухаресте на Екатерине, дочери Бэлаши Бэбяну и внуке важиточных мелких бояр и горожан. Их дочь Зинка была матерью великого историка Со стороны отца материальное и общественное положение Николая Бэлческу было более скромным. Его отца звали Барбу Петреску. Он был сыном некоего Петре, бывшего (в 1776 г.) капитаном наемных солдат, и Марии, дочери священника-малляра одного из сел, расположенных возле местечка Урлац уезда Прахова. Венчание Зинки с Барбу состоялось в ноябре 1811 г. Следовательно, фамилию Бэлческу революционер носил по своей матери.

Далее, ряд других родственников по боковой линии также выявляются впервые лишь теперь. Среди самых близких родственников мы упомянем *Янку Бэлческу*, брата Зинки, ставшего моральной поддержкой семьи после смерти Барбу Бэлческу, последовавшей в 1825 г., и *Илие Петреску*, брата отца Николае Бэлческу. Прилагаемая генеалогическая схема облегчает прослеживание рода.

Наконец, идентификация представителей семьи Бэлческу позволила установить и их имущественное положение. Многочисленные тяжбы, связанные с разmezжеванием или нарушением границ имений, а также с взысканием неуплаченных долгов позволяют восстановить процесс постепенного обогащения. Благосостояние семьи Бэлческу достигает своей высшей точки пакануне восстания Тудора Владимиеску в 1819—1820 г. питар Барбу, отец Н. Бэлческу, был самешем (кассиром и сборщиком податей) уезда Долж. Когда началось восстание, он бежал вместе с другими боярами и сановниками через горы в Трансильванию. Перед отъездом он внес в казну из своих средств сумму, которую налогоплательщики должны были уплатить в течение двух месяцев. По возвращении в страну он уже не занимал должность самеша, и кредиторы, помогшие ему собрать сумму, которую он внес в казну, стали требовать уплаты долгов. Питар Барбу умер вскоре после возвращения на родину, оставив жену в запутанном материальном положении. Таким образом, Зинка, оставшаяся вдовой с пятью детьми, должна была рассчитываться с кредиторами и бороться с другими превратностями судьбы.

Вплоть до смерти сына (1852 г.) и затем до своей смерти, наступившей через десять лет, в 1862 г., с мужеством, достойным восхищения, мать революционера преодолевала все более и более возраставшие домашние затруднения и неприятности общественно-политического порядка. В новой статье, которая явится продолжением настоящей, будут рассмотрены многие из этих трудностей.

NOUVEAUX MATERIAUX POUR LA BIOGRAPHIE DE NICOLAE BĂLCESCU (II)

RÉSUMÉ

Les études consacrées à la vie et à l'activité de N. Bălcescu, qu'elles aient été écrites avant 1944 ou sous le régime de démocratie populaire, se ressentent toutes du peu de renseigne-

ments que l'on possède sur la famille de l'écrivain, en ligne ascendante ou collatérale, sur la situation matérielle et sociale de ses parents et grands-parents.

Les biographes de Bălcescu ont décrit l'homme d'action, l'historien, l'idéologue révolutionnaire, mais aucune de ces biographies ne fournit une réponse à deux questions élémentaires : Quelle a été l'influence exercée sur le révolutionnaire Bălcescu par le milieu où il est né et a été élevé ? Où et quand Bălcescu a-t-il commencé à se rendre compte de l'iniquité du régime social de son temps ?

C'est à élucider ce problème que se sont appliqués les auteurs du présent article, où ils exposent les premiers résultats de leurs investigations.

En premier lieu, ils ont réussi à identifier vers le milieu du XVIIIe siècle l'existence du pope Necula qui, ayant acquis en 1766 le domaine de Bălcești-Argeș, adopta le nom de sa terre et fonda ainsi la famille Bălcescu. Son fils Tânase Bălcescu prit rang parmi les petits boïards et épousa, à Bucarest, Ecaterina Băbeanu, fille de Bălașa Băbeanu, appartenant à une famille de petits boïards et de citadins aisés. De ce ménage naquit Zinca, la mère du grand historien. La lignée paternelle de celui-ci était d'une condition matérielle et sociale beaucoup plus modeste. Son grand-père était un certain Petre, capitaine de la garde princière en 1776, qui épousa Maria, la fille du pope d'un village voisin d'Urlați, dans le département de Prahova. De ce mariage naquit un fils, Barbu Petrescu, qui, en novembre 1811, prit pour femme Zinca Bălcescu. C'est donc de sa mère que le futur révolutionnaire tient son nom de famille.

A cette occasion nous faisons connaissance pour la première fois avec une série de collatéraux, parmi lesquels nous citerons les plus proches : *Iancu Bălcescu*, frère de Zinca, lequel fut le soutien moral de la famille après la mort de Barbu Bălcescu, survenue en 1825, et *Ilie Petrescu*, l'oncle paternel de Nicolae Bălcescu. Un arbre généalogique sommaire joint à l'article nous aide à suivre les différents degrés de parenté.

L'identification des représentants de la famille a permis de reconstituer leur état de fortune. De nombreux dossiers de procédures relatives à des bornages de terres ou à leur contestation et à des recouvrements de créances nous renseignent sur un processus d'accumulation matérielle qui atteindra sa limite supérieure à la veille de la révolte de Tudor Vladimirescu. En 1891–1820 le *pitar* Barbu, père de Nicolae Bălcescu, était *sameș* (trésorier – payeur général) du département de Dolj. Lorsque la révolte éclata il se réfugia en Transylvanie avec d'autres boïards et dignitaires du régime. Il avait auparavant avancé au Trésor – de son propre compte – le montant des impôts dus par les contribuables du département pour une période de deux mois. N'ayant pas été réintégré dans son emploi de *sameș*, les créanciers qui l'avaient aidé à parfaire la somme versée au Trésor, lui réclamèrent le remboursement de leurs prêts. Mais Barbu Bălcescu mourut peu après son retour, laissant sa femme dans une situation financière des plus embarrassées. Restée veuve et ayant cinq enfants à élever, elle se trouva seule aux prises avec ses créanciers et toutes les vicissitudes de l'existence.

Les difficultés matérielles de la famille s'accrurent d'année en année, aggravées par les adversités d'ordre politique et social. La mère du révolutionnaire les affronta jusqu'à la mort de son fils, en 1852, puis jusqu'à sa propre mort, survenue dix ans plus tard, en 1862, avec un admirable courage. Un prochain article retracera une partie des épreuves auxquelles eut à faire face cette femme remarquable.

ROLUL LOGOFĂTULUI IVAN NOROCEA
ÎN VIAȚA POLITICĂ A ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN A DOUA
JUMĂTATE A SEC. AL XVI-LEA

DE
GEORGETA TOTOIU

În a doua jumătate a sec. al XVI-lea legăturile dintre cele trei țări române s-au intensificat, aşa cum era și firesc, datorită intereselor economice și politice comune.

Vom arăta în primul rînd rolul deosebit de important care a revenit maselor populare (păstorii, țărani și neguțătorii) la încheierea legăturilor strînsse dintre țările surori, aportul lor constituind însăși baza acestor relații.

Păstoritul transhumanț al oierilor transilvăneni în Tara Românească și Moldova, care plecau din regiunile sudice, adică din Tara Bîrsei, Tara Făgărașului, Sibiu, Tara Hațegului, chiar din Banat și Crișana și se răspîndeau cu turmele lor, în căutare de pășuni bogate și întinse, pînă la Dunăre și mai departe pînă în Dobrogea, este unul din factorii cei mai activi care au întreținut legăturile dintre țările române.

Un rol deosebit de însemnat a avut de asemenea țărăniminea. Tripla ei exploatare de către domn, boierime și turci intensificîndu-se la maximum în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, a avut ca urmare agravarea procesului de aservire. Una din formele luptei antifeudale la care a recurs îndeosebi a fost fuga de pe o moșie pe alta, și adesea fuga peste hotare, fie individual fie în cete, uneori chiar sate întregi¹. Astfel,

¹ În satul Enciu din Transilvania, de exemplu, și-au găsit adăpost niște țărani refugiați din Tara Românească și Moldova, socotind că în Principat fiscalitatea era mai usoară. De fapt aşa și era pînă cînd noii veniți începeau să-și facă un rost mai bun; atunci stăpînii de moșie măreau birurile încît aceștia erau nevoiți să fugă din nou. Pentru procesul de trecere a țărănimii din Tara Românească și Moldova în Transilvania și invers, cf. *Istoria României*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1960 (D. Mioc și I. Pataki: Dezvoltarea economică și socială a țărilor române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, p. 858 și 892).

în urma înrăutățirii situației social-economice s-a creat un puternic curent de circulație dintr-o țară în alta în păturile țărănești, care încercau astfel să scape de crunta exploatare și de totala aservire.

La dezvoltarea relațiilor dintre țările române au contribuit într-o mare măsură negustorii și meșteșugarii. În Transilvania producția de mărfuri era mai înaintată decit în Țara Românească și Moldova, care aveau în schimb prisosuri agricole, vite de export, materii prime. Datorită necesităților economice reciproce a rezultat un schimb comercial intens și continuu de o parte și de alta a Carpaților. Târgurile din Transilvania, în special Sibiu, Brașov și Bistrița, erau frecventate de negustorii din Țara Românească și Moldova, cele două țări române de la Dunăre constituind cea mai importantă piață pentru desfacerea mărfurilor transilvănene¹.

Cit privește legăturile politice dintre clasele dominante din cele trei țări române, ele pot fi urmărite încă de la jumătatea sec. al XVI-lea, cînd Ludovic I dăruiește, ca semn de împăcare, lui Vlaicu voevod Banatul Severinului și ducatul Făgărașului². Posesiunile domnilor din Țara Românească și Moldova în Transilvania se înmulțesc în decursul timpului, domnii munteni și moldoveni căutînd să-și asigure un loc de refugiu, în cazul în care ar fi fost siliți să-și părăsească țara, sub presiunea pericolului turcesc. Astfel, domnii munteni ajung să stăpînească, pe lîngă ducatul Făgărașului și Amlașului³, cetatea Bologa de lîngă Cluj⁴, cetatea Branului⁵, Geoagiu de Jos, Vințul de Jos și Vurpărul⁶. Domnii moldoveni vor stăpîni, începînd cu Ștefan cel Mare, Ciceiul și Cetatea de Baltă împreună cu domeniile lor⁷, care se vor mări în timpul lui Petru Rareș și Alexandru Lăpușneanu⁸. De asemenea și unii boieri din preajma voevozilor din aceste țări stăpîneau sate și moșii în Transilvania⁹. Acești posesiuni prilejuiau, cum era și firesc, contacte strînse între o parte și alta a munților.

În a doua jumătate a sec. al XVI-lea, cînd toate cele trei țări române se găsesc în dependență față de Poartă, legăturile devin și mai strînse. Din nevoie de măsuri comune împotriva permanentei tendințe a turcilor

¹ C. Daicoviciu ș.a., *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a II-a, Editura Academiei R.P.R., București, 1963, p. 187 și urm.

² *Istoria României*, vol. II (Fr. Pall : Dezvoltarea feudalismului în Transilvania în sec. al XIV-lea și în prima jumătate a sec. al XV-lea), p. 260.

³ *Ibidem*.

⁴ J. Pataki, *Despre relațiile Țării Românești cu Ungaria la sfîrșitul veacului al XIV-lea, în Studii și materiale de istorie medie*, vol. II (1957), p. 423.

⁵ *Istoria României*, vol. II (B. Cîmpina-D. Mioc : Consolidarea poziției internaționale a Țării Românești și Moldovei și lupta împotriva turcilor în a doua jumătate a sec. al XIV-lea și la începutul sec. al XV-lea), p. 366 și (Şt. Ștefănescu : Agravarea contradicțiilor feudale în țările române la începutul sec. al XVI-lea), p. 619.

⁶ St. Meteș, *Moșiiile domnilor și boierilor din țările române în Ardeal și Ungaria*, Arad, 1925, p. 48 și 51.

⁷ *Istoria României*, vol. II (Fr. Pall : Dezvoltarea feudalismului în Transilvania în sec. al XIV-lea și în prima jumătate a sec. al XV-lea), p. 260.

⁸ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II, p. 150–155.

⁹ St. Meteș, *op. cit.*, p. 19–20, 42 și *passim*.

de a spori asuprirea, se intensifică — prin numeroase solii dintr-o țară în alta — legăturile diplomatice. În special soliile din Transilvania, al căror drum spre Constantinopol trecea prin Țara Românească sau Moldova, se opreau de obicei aici pentru a se înțelege cu domnul și boierii din aceste țări în chestiuni de interes comun¹.

În mare măsură a contribuit însă la strîngerea legăturilor dintre aceste țări luptele feudale interne din Țara Românească și Moldova, care, în această perioadă, se găseau într-o fază acută, pretendenții la tron, ca și boierii, căutând sprijin în Transilvania pentru realizarea ambicioilor feudale: primii pentru cucerirea puterii centrale, cei din urmă pentru destrămarea ei². Boierii înfrînti în aceste lupte iau calea pribegiei în Transilvania, unde unii dintre ei petrec ani îndelungăti. Ei stau sub ocrotirea principelui, păstrează desigur legătura între ei, se organizează, am putea spune, pentru ca, în conjuncturi politice prielnice, să se poată întoarce din nou în țară. Este caracteristic în această privință cazul unui grup de refugiați din Țara Românească: aceștia zdesc mănăstirea Lancrâm de lîngă Sebeș³, care va servi drept centru pentru acțiunile lor politice și care avea să devină curînd un important focar de cultură nu numai pentru cei pribegiți, ci și pentru băstinași. Unii domni sau boieri, mai ales din Țara Românească, fac daruri însemnate mănăstirilor ortodoxe din Transilvania, ridicate de boieri pribegi⁴.

Sunt numeroase și cazurile în care pribegii, determinați de cauze diferite, se statornicesc definitiv în Transilvania și prin legături de familie, se asimilează cu nobilimea transilvăneană⁵.

În ce privește dezvoltarea relațiilor dintre cele trei țări române, vom mai adăuga, în treacăt, rolul pe care l-au avut factorul geografic și cel cultural. Astfel, relațiile amintite mai sus au fost înlesnite, în general, de pasurile numeroase dintre Carpații meridionali și occidentali. Dar factorul care a înlesnit în cel mai înalt grad toate aceste relații, scotind în evidență caracterul lor natural și spontan, a fost folosirea aceleiași limbi. De aceea, cînd pe plan cultural se întărise acțiunea începută de pe la mijlocul sec. al XVI-lea și anume, tipărirea de către Coresi, la

¹ Hurmuzaki, *Documente*, Socotelile Brașovului, vol. XI, passim.

² *Istoria României*, vol. II (D. Mioc: Dezvoltarea economică și socială a țărilor române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea), p. 863.

³ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, București, 1929, p. 315—316.

⁴ *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacul XVI*, Ed. Academiei R.P.R., Buc., 1962, vol. V, p. 346 și vol. VI, p. 29.

⁵ De ex. Zamfira, fiica lui Moise voievod, care se căsătorește de trei ori cu nobili ardeleni și al cărei fiu, Ioan Keserü de Gibart, păstrează legături cu Țara Românească. Cf. A. Veress, *op. cit.*, vol. V, p. 72—75; *Arhiva fam. Bálinttilt*, în Arhiva Filialei Academiei R.P.R., Cluj; Șt. Greceanu, *Pribegie unui boier muntean în secolul al XVI-lea (Ivan vornicul Norocea)*, în „Săptămîna politică și culturală”, an. II, 1911, nr. 31—34. Alt exemplu: Blasius de Havasely, fiul unui Vlad voievod din Țara Românească, care este folosit în diverse misiuni de principalele Transilvaniei și care se va căsători în pribegie cu una din fetele lui Mircea Ciobanul. Cf. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. XCIV; A. Veress, *op. cit.*, vol. I, p. 33—34 și vol. III, p. 232; B. P. Hasdeu, „*Columna lui Traian*”, V, 1874, p. 129—131; N. Iorga, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Lembergul*, București, 1900, p. 79—80.

Brașov, în limba română, a unor cărți bisericești, acestea își găsesc o largă difuzare în cele trei țări române, sugerînd unitatea lor culturală.

În ce privește relațiile politice dintre marea boierime din Țara Românească și Moldova, este de relevat faptul că apropierea între cele două grupări s-a făcut mai puțin prin factorii care au activat legăturile cu Transilvania. Ele s-au realizat sub alte aspecte, din care semnalăm următoarele două: întîi, consolidarea intereselor politice prin legături de familie, cum a fost cazul, pe la jumătatea sec. al XVI-lea, cu doamna Chiajna, nepoata lui Ștefan cel Mare și fiica lui Petru Rareș, care trece în Țara Românească ca soție a lui Mircea Ciobanul, fiind însotită de o seamă de boieri moldoveni¹; al doilea, apariția, în decada următoare de domni moldoveni în Țara Românească² și domni munteni în Moldova³, datorită faptului că turcii, în grija lor de a-și asigura venituri cât mai mari, nu mai țineau seama de tradițiile pământene privind alegerea și numirea domnilor în aceste țări. Domnii veneau, în genere, însotiti de unii boieri din țara de bazină și în felul acesta s-a creat între aceste țări un curent, sau ca să folosim expresia lui N. Iorga, „o transhumanță politică”⁴, care a contribuit în largă măsură la stîngerea relațiilor dintre marea boierime a celor două țări.

Așadar, în acest timp numeroși boieri treceau peste hotare, fie pe lîngă domnii care veneau dintr-o țară în alta, fie ca pribegi sau cu misiuni din partea domnului lor. Acești boieri rezolvaau importante interese personale sau ale clasei lor, care uneori se identificau cu interesele generale ale țării. Ei transportau dintr-o țară în alta sume mari de bani, obiecte de preț și îmbrăcăminte scumpă, obiceiuri și tradiții, împrumutau și se lăsau influențați de noul fel de viață din țara vecină. Își creau în același timp puternice legături de prietenie și de familie, devinând astfel factori activi în dezvoltarea relațiilor dintre cele trei țări române.

Un astfel de boier a fost logofătul Ivan Noroce din Pitești, care a desfășurat o intensă activitate politică în cele trei țări române — bineînțeles în limitele intereselor de clasă — în ajunul unuia din momentele

¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, București, 1937, p. 19. Pentru Ureche stolnicul, în ce privește participarea sa în divanul Țării Românești, cf. *Documente privind istoria României*, B. Țara Românească, veacul XVI, vol. III, p. 111—152. La începutul secolului următor îl vom găsi mare vornic al Țării de Jos, deci din nou în Moldova.

² La sfîrșitul sec. al XVI-lea, Ștefan Surdul, pretins fiu al lui Ioan vodă, al căruia mare paharnic — Iliag — poartă un nume pur moldovenesc; Alexandru cel Rău, fiul lui Lăpușneanu; în divanul lui Mihai Viteazul apare Andrei mare logofăt, fost hatman al Moldovei (N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 263), iar la începutul secolului următor, Simion Movilă, boier moldovean, este succesorul lui Mihai Viteazul.

³ Petru Șchiopul, care a fost în oțit de următorii boieri munteni: Dobromir vornicul, Pătru banul, Mitrea vornicul; pe toți aceștia li găsim ca donatori în catastihul mănăstirii Galata; cf. *Documente privind istoria României*, A. Moldova veacul XVI, vol. III, p. 402—110. Printre boierii lui Petru Șchiopul și Aron vodă s-a numărat și logofătul Ivan Noroce din Pitești, după cum vom vedea. Mai amintim de Ivașcu Golescu, care moare priebeag în Moldova și este înmormântat la mănăstirea Bistrița în 1584 — cf. N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 111.

⁴ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 111.

de cea mai mare importanță în istoria patriei noastre : unirea celor trei țări române sub Mihai Viteazul. În cele ce urmează vom încerca să arătăm contribuția lui la această înfăptuire.

În ce privește originea Logofătului¹, nu știm nimic sigur. Din datele de care dispunem nu se poate spune hotărît dacă apartinea vechii mari boierimi sau boierimii celei noi, dacă era băstinaș sau dacă venise ca mulți alții în această perioadă — de peste Dunăre².

În schimb, cunoaștem foarte bine familia pe care o întemeiază și asupra căreia ne vom opri puțin, fiind un exemplu tipic de felul în care un feudal știe să se folosească de orice prilej pentru atingerea scopurilor sale politice. Incontestabil că Logofătul izbutește să se impună prin meritele sale personale la cele trei curți ale țărilor române, dar în același timp vom vedea cum știe să-și asigure cu abilitate durata succesului prin împletirea relațiilor politice cu cele de familie.

Căsătorindu-se cu fiică și soră de domn³ — doamna Stana fiind fiica lui Mircea Ciobanul și a doamnei Chiajna, deci nepoată a lui Ștefan cel Mare, și soră cu Petru cel Tânăr — va ajunge în curând átotputernic în divanul țării. La rîndul său, își va căsători pe una din fiicele sale — Velica — cu un pretendent la tronul Moldovei, care va deveni pentru foarte scurtă vreme, totuși, domn în Tara Românească⁴; rămasă văduvă, o va căsători, ca și pe cea de-a doua fiică a sa — Zamfira —, cum vom vedea mai departe, cu fruntași ai vietii politice de la Alba Iulia. Menționăm că Velica, care continuă să poarte titulatura de doamnă și să folosească pecetea domnească⁵ — privilegiu rămase din prima căsătorie — s-a bucurat îndeaproape de prietenia lui Mihai Viteazul⁶ și că despre Zamfira s-a păstrat o legendă istorico-romantică tot în legătură cu Mihai Viteazul⁷. Fiul Zamfirei, din a doua căsătorie a ei cu Ion

¹ Îi vom spune și noi de aici înainte doar simplu Logofăt (cu literă mare), așa cum este trecut în genealogii. Cf. Nagy Iván, *Magyarország családai*, vol. I și IX, Pesta, 1857—1868; Kempelen Béla, *Magyar nemes családok*, Budapesta, 1911; Kőváry László, *Erdély nevezetesebb családai*, Cluj, 1854.

² Pentru transformările din sfîrșitul clasei boierești în această perioadă, cf. *Istoria României*, vol. II (D. Mioc : Dezvoltarea economică și socială a țărilor române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea), p. 865—866.

³ I. Pușcariu, *Două Zamfire, domnișe române din secolul al XVI-lea trecute în Transilvania*, în „An. Acad. Rom., Mem. secț. ist.”, t. XXIX, 1907, p. 602.

⁴ N. Iorga, *Un pact de familie și o nuntă domnească în 1587*, în „An. Acad. Rom., Mem. secț. ist.”, seria III, t. XII (1931), p. 27—31.

⁵ *Documente privind istoria României. B. Tara Românească, veacul XVI*, vol. VI, p. 372; cf. Șt. Greceanu, op. cit., p. 394 și idem, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. II, p. 287—288.

⁶ Hurmuzaki, *Documente*, vol. II₅, p. 780; cf. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 78; Șt. Meteș, *Moșile domnilor și boierilor din ţările române în Ardeal și Ungaria*, Arad, 1925, p. 57.

⁷ Szilády Áron, *Magyar írók levelei B. Jósika Miklóshoz*, în „Irodalomtörténeti közmények”, anul al 19-lea, Budapesta, 1909, p. 452—460.

Bálintitt, anume Adam, va moșteni — între altele — moșile din Transilvania rămase în familie de la Ștefan cel Mare¹.

Adăugăm că toți copiii Logofătului: Zamfira, Velica, Petru și Cristofor poartă, ca nume de familie, pe acela de Logofăt — Logofet — ceea ce dovedește prestigiul personal de care se bucura el în Transilvania².

Logofătul își începe cariera sa politică în mijlocul unor violente lupte feudale interne — purtate între marea boierime și puterea centrală sau între diferite factiuni boierești — mergind pe linia politicii domnești: mai întâi, colaborator al domnilor înfeudați turcilor (în Tara Românească: Pătrașcu cel Bun, Mircea Ciobanul, Petru cel Tânăr; în Moldova: Petru Șchiopul și în Transilvania: Cristofor Báthory), iar mai tîrziu alături de domni în lupta împotriva turcilor (în Tara Românească: Mihai Viteazul; în Moldova: Aron vodă și în Transilvania: Sigismund Báthory).

Primele date despre activitatea Logofătului se găsesc într-un document de mai tîrziu, din care aflăm că Pătrașcu vodă fi dăruiește satul Timburești³. Ce fel de serviciu va fi adus Logofătul lui Pătrașcu cel Bun pentru ca acesta să-l răsplătească, nu știm, cu atât mai mult cu cît el nu figurează în divanul acestui domn. Dar faptul de mai sus ne îndreptățește să socotim acest act ca fiind începutul carierii sale politice.

În a doua domnie a lui Mircea Ciobanul apare Ioan Logofăt în divan, la data de 26 iunie 1558⁴. În anul următor, la 27 iunie 1559, e trimis în misiune la Alba Iulia. Venirea lui în capitala Principatului fusese anunțată mai înainte printr-un curier special⁵, ceea ce însemna că misiunea sa era deosebit de importantă. Nu este exclus să fi fost în legătură cu proiectele turcilor în regiunile de sud-vest ale Transilvaniei și pe care Mircea Ciobanul, cu toate că executa întocmai ordinele Portii, le transmitea în secret curții de la Alba Iulia⁶, continuându-și politica de apropiere față de imperiali, ceea ce îi atrăsese deja în 1553 mazilirea⁷. La 11 iulie 1559, numai la două săptămâni după ce fusese anunțată solia, Logofătul Ivan „familiaris Myrche Wayda”, trecea prin Sibiu, însoțit de o călăuză⁸.

După moartea lui Mircea Ciobanul (sept. 1599), Logofătul continuă să funcționeze în domnia fiului minor al acestui voevod și al doamnei Chiajna — Petru cel Tânăr —, fiind socotit de Tânărul domn „întîiul sfetnic, mai mult, din casa domniei mele”⁹. În 1560 îl găsim trecind

¹ Conscriptia din timpul lui Al. Lăpușneanu; cf. Hurmuzaki, *Documente*, vol. II₅, p. 150—155; Marțian, *Zamfira Logofăt*, în „Râvașul”, an. VII (Cluj 1909), p. 361—362.

² Arh. fam. Bálintitt, în Arh. Fil. Acad. R.P.R., Cluj. Cf. I. Pușcariu, *op. cit.*, p. 610.

³ *Documente privind istoria României. B. Tara Românească, veacul XVI*, vol. IV, p. 116.

⁴ *Ibid-m*, vol. III, p. 85—86.

⁵ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 871.

⁶ A. Veress, *op. cit.*, vol. I, p. 67, 75, 91, 97.

⁷ *Istoria României*, vol. II (D. Mioc: Situația politică a țărilor române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea), p. 913.

⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 871.

⁹ *Documente privind istoria României. B. Tara Românească, veacul XVI*, vol. III, p. 237.

prin Brașov, într-o misiune diplomatică, cum reiese din Socotelile Brașovului, unde este menționat „Ivan postelnic cum litteris”¹. Din documentele vremii se constată că îndeplinește demnitatea de mare postelnic între anii 1561–1563² și apoi aceea de mare logofăt între anii 1563–1568³, perioadă în care se căsătorește cu Stana, sora domnului.

După mazilirea lui Petru cel Tânăr (iunie 1568), tronul e ocupat de Alexandru II Mircea, care, numai la două luni după venirea la cîrma țării, dă pe față atitudinea sa față de vechea mare boierime pe care, urmînd pilda predecesorilor săi, continuă să o decimeze. Logofătul este crutat, dar nu știm dacă voievodul a făcut apel sau nu la serviciile lui. În perioada noiembrie 1569 – septembrie 1570⁴ figurează în divanul nouului domn un Ioan mare logofăt, care ar fi putut să fie soțul Stanei. A fost poate o încercare de colaborare, care însă, din motive pe care nu le cunoaștem, n-a durat nici un an.

Peste cîțiva ani îl găsim pe Logofăt în Transilvania, fugit probabil din cauza lui Alexandru Mircea. Nu cunoaștem data exactă a plecării sale din Țara Românească, dar avem unele indicii după care poate fi stabilită cu aproximație. La 9 decembrie 1571 „fiica lui Mircea voevod”, desigur soția Logofătului, trecea din Țara Românească spre Brașov, însotită de mai mulți boieri⁵, iar în 1574 Logofătul cumpără în Transilvania moșia Cetea⁶. Presupunem că în jurul acestor două date a trecut peste munți. Își instalează familia mai întîi la Orăștie⁷, apoi la Cetea⁸ și în cele din urmă la Sebeș⁹. Împreună cu fratele său, Grigore Pribagul, se integrează în viața de la curtea Principatului, făcind parte dintre oamenii de încredere ai Báthoreștilor.

În acest timp, curtea de la Alba Iulia devenise un important centru umanistic¹⁰, datorită în special principilor Báthorești – Ștefan și Sigismund – care își făcuseră studiile în Italia, împreună cu cei mai de seamă nobili din Transilvania. Astfel, la Alba Iulia se întîlnesc băstinași cu studii la universitățile străine, îndeosebi la Roma, Padova și Bologna, precum și foarte mulți străini, aduși nu numai din motive culturale, ci și politice. Se crease o tradiție în Transilvania, aşa cum fusese în Ungaria

¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 803.

² *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacul XVI*, vol. III, p. 155–186.

³ *Ibidem*, vol. III, p. 187–268.

⁴ *Ibidem*, p. 334–379.

⁵ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 808.

⁶ Arh. fam. Barcsay, în Arh. Fil. Acad. R.P.R., Cluj.

⁷ I. Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, I, Sibiu, 1892, p. 127.

⁸ Arh. fam. Barcsay, în Arh. Fil. Acad. R.P.R., Cluj; cf. Șt. Meteș, *Moșia ardeleană Cetea a Logofătului Ioan din Pitești și iobagii săi*, în „Societatea de științe”, nr. 2, 5, 6, Cluj, 1933, p. 38–39, 97–98, 130–131.

⁹ Șt. Meteș, *op. cit.*; idem, *Moșile...*; cf. Arh. fam. Barcsay, în Arh. Fil. Acad. R.P.R., Cluj.

¹⁰ „Una piccola corte italiana sul tardo rinascimento” — Eugenio Kastner, *Collora italiana alla corte transilvana nel secolo XVI*, în „Corvina, rivista di scienza, lettere et arti della societă ungherese italiana Mătia Corvino”, Budapest, 1921, p. 40–56.

și Austria și — în mai mică măsură — în Tara Românească și Moldova¹, de a atrage la curte și a folosi în funcții de încredere străini, cu ajutorul cărora putea fi neutralizată puterea copleșitoare a nobilimii băştinașe. Găsim aproape aceleași lupte feudale ca și în Tara Românească și Moldova, nobilimea transilvăneană fiind împărțită în două tabere : partida imperialilor și filoturcii². Dezbinaarea din sinul clasei dominante se accentuează în timpul lui Ștefan Báthory, care trebuie să lupte aproape trei ani împotriva opoziției partidei filogermane condusă de Gaspar Bekes și care izbutește în cele din urmă să-o înfrângă în lupta de la Sînpaul³.

În asemenea condiții istorice participă Logofătul și fratele său Grigore Pribagul la zbuciumata viață politică de la Alba Iulia.

Aici, Grigore Pribagul era socotit ca „familiaris” al lui Cristofor Báthory⁴. În 1576 Ștefan Báthory îi dăruiește moșia Toallia pentru că l-a ajutat — împreună cu alții — să înfrângă pe Gaspar Bekes⁵, pretendentul la tronul Transilvaniei sprijinit de Habsburgi.

Cit privește pe Logofăt, n-avem date destul de clare pentru activitatea lui în această perioadă. Credem însă că obținerea dreptului de proprietate deplină asupra moșiei Cetea s-ar datora contribuției pe care a avut-o și el, alături de fratele său, la nimicirea partidei lui Ștefan Bekeș. Aceasta se poate deduce din motivarea confirmării acestei stăpîniri, care este făcută astfel : „Având în vedere credința și serviciile eredincioase ale susnumitului Ioan Logofăt, pe care acesta le-a adus, în diferite împrejurări, acestui Principat și nouă personal și pe care le-a executat fără șovăială și din tot sufletul...”⁶.

F Din anul 1576 nu mai cunoaștem nimic despre activitatea Logofătului în afara de o seamă de călătorii pe care le face la Brașov în anul amintit⁷, apoi în 1580⁸, 1581⁹, 1585¹⁰.

În această perioadă, după moartea lui Alexandru Mircea, din cauza căruia luase drumul pribegiei, îl găsim în Tara Românească. „Ivan Logofătul — se spune într-un document — și fratele lui, Gheorghe Pribagul, ei au venit de pește munți încă în zilele lui Mihnea voevod...”¹¹.

¹ La curtea lui Despot vodă, renumitul umanist Sommer ; în timpul lui Petru Schiopul : Bartolomeo Brutti ; Petru Cercel avea ca secretar pe italianul Sivori, iar la curtea lui Mihnea se aflau cei doi frați raguzani : Paolo și Ioan de Marini Poli, pe care îi vom găsi și la curtea Moldovei.

² *Istoria României*, vol. II (St. Pascu-B. Cselényi : Situația politică a țărilor române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea), p. 946.

³ *Ibidem*, p. 938—941.

⁴ Arh. fam. Bálintitt, în Arh. Fil. Acad. R.P.R., Cluj ; cf. I. Pușcariu, *Două Zamfire...*, p. 605.

⁵ Arh. fam. Bálintitt, în Arh. Fil. Acad. R.P.R., Cluj.

⁶ Arh. fam. Barcsay, în Arh. Fil. Acad. R.P.R., Cluj ; cf. I. Pușcariu, *op. cit.*, p. 605.

⁷ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 814.

⁸ *Ibidem*, p. 821.

⁹ *Ibidem*, p. 823.

¹⁰ *Ibidem*, p. 830.

¹¹ *Documente privind istoria României. B. Tara Românească, veacul XVI*, vol. VI, p. 42.

Nu cunoaștem care a fost rostul întoarcerii sale în țară. Între anii 1580-1582 figurează în divan un Ioan mare logofăt¹. Să fi fost oare Ivan Logofătul din Pitești, sau contemporanul lui, Ivan mare logofăt din Ruda? Oricum ar fi, se pare că Logofătul n-a zăbovit prea mult în țară și că s-a înapoiat în Transilvania, unde îl așteptau alte perspective. Dar această venire dovedește că a profitat de cel dintâi prilej pentru a relua direct raporturile cu cei din Țara Românească.

În stringerea legăturilor dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania a fost seoasă în evidență mai ales importanța economică și culturală a Brașovului. Nu s-a stăruit însă îndeajuns în această privință asupra importanței sale politice. Vom releva deci faptul că Brașovul îndeplinea cele mai bune condiții pentru realizarea unor întîlniri politice. El avea avantajul, pe de o parte, că era situat la jumătatea drumului dintre capitalele celor trei țări, iar pe de altă parte, că se bucura — ca și toate celelalte orașe situate pe teritoriul scaunelor săsești — de o largă autonomie, astfel încât putea fi socotit ca un loc neutru, unde reprezentanții claselor dominante din țările române puteau să se întîlnească în mai multă siguranță, fie cu însărcinări oficiale din partea domnilor sau principilor, fie cu scopul de a unelti împotriva puterii centrale.

Așa s-ar putea explica deseule drumuri la Brașov ale Logofătului, care călătorea întotdeauna cu un alai însemnat, format din lume multă, boieri, oameni de casă, slujitori², după cum obișnuiau cei mai de seamă boieri și nobili ai timpului. Unele din călătoriile sale pot fi doar de trecere, altele însă, judecind după sosirea la Brașov a altor oaspeți de vază, le putem socoti ca fiind organizate cu scopuri politice bine determinate. Astfel, în ziua de 28 mai 1585, Logofătul sosese la Brașov împreună cu fratele său Grigore Pribagul; și tot în aceeași zi mai sosesc aici delegații din cele trei țări române — comisari ai principelui Transilvaniei, ca: Bánffy Farkas, Bánffy Baltazar, Pernezy, Kalnasi, Thormay și Rátz Petru; apoi un ceauș; marele vistier al Moldovei ca reprezentant al domnului său, iar din Țara Românească însuși cumnatul domnului³. Prezența în aceeași zi la Brașov a celor de mai sus nu pare să fie o simplă coincidență, ci mai degrabă o „comisie” care ducea tratative în probleme ce interesau deopotrivă clasele dominante din cele trei țări. Participarea Logofătului se explică, fără îndoială, prin faptul că avea o bogată experiență politică și că era un bun cunoșător al situației interne din Transilvania, Țara Românească și Moldova.

La curtea de la Alba Iulia, Logofătul a colaborat îndeaproape cu o seamă de oameni de stat, cu unii împrietenindu-se, pe alții făcându-i și chiar rude. Dintre aceștia din urmă, cel mai apropiat a fost, incontestabil, Petru Rátz⁴, om cam de aceeași vîrstă cu el și care mai tîrziu îl devine

¹ *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacul XVI*, vol. IV, p. 464 — 500; vol. V, p. 1—77.

² Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 814, 821, 823, 830.

³ *Ibidem*, p. 830.

⁴ Rátz Viktor, despre familia Rátz de Galgó, în „Genealogiai füzetek” an. I, 1903 nr. 5, Cluj; Kováry László, *op. cit.*, p. 208; cf. *Arh. fam. Rátz*, în Arh. Fil. Acad. R.P.R., Cluj

ginere, prin căsătoria cu una din fiicele sale, Zamfira. Legăturile dintre Logofăt și Petru Rátz au început probabil cu mult înainte de trecerea Logofătului în Transilvania, și anume cam de pe vremea lui Pătrașcu cel Bun, cînd Petru Rátz fusese în misiune la București¹. În cei doi ani următori îl găsim pe Petru Rátz din nou cu diferite însărcinări privind Moldova sau Țara Romînească². Cu timîpul ajunge unul din diplomații cei mai de seamă ai Transilvaniei în a doua jumătate a sec. al XVI-lea. Face cîteva drumuri la Poartă, fiind însărcinat cu diferite solii, iar cîtva timp este agentul permanent al principelui la Constantinopol³. Legăturile cele mai strînse le are însă cu Moldova, unde îl găsim aproape în fiecare an⁴, legături care vor fi continue în veacul următor de fiul său, Adam⁵. El trebuie să fi fost acela care a înlesnit introducerea la curtea de la Alba Iulia a Logofătului și a fratelui acestuia. Și tot prin mijlocirea lui credem că a început Logofătul o serie de tratative cu Petru Schiopul, voievodul Moldovei, după cum vom vedea mai departe.

Legături tot atît de puternice s-au format între Logofăt și italianul Fabio Genga, demnitar la curtea de la Alba Iulia⁶, cu care își căsătorește pe cea de-a doua fiică a sa, Velica. Logofătul urmărea prin această căsătorie să-și întărească și mai mult poziția sa la curtea lui Sigismund Báthory. Căci Fabio Genga se bucura aici de mare trecere datorită și faptului că avea doi frați cu mare influență; unul din ei, Simon Genga, după ce fusese la curtea marelui duce de Toscana⁷, se stabilise la curtea din Alba Iulia, unde îndeplinea importante funcții politice; al doilea, Gianbatistta, era secretarul papei la Roma, înlesnind astfel legăturile dintre Sigismund Báthory și Scaunul papal. De altfel și Fabio Genga contractase această căsătorie tot din interes, căci nutrează ambiția să ajungă cîndva la cîrma Țării Romînești, datorită faptului că soția sa era „os domnesc”⁸.

Ușor ne putem da seama cît de puternică devenise o grupare politică formată din membrii aceleiași familii și care se bucurau de un asemenea prestigiu politic. În cazul acesta, apărarea intereselor personale se făcea cu și mai mult succes, ele contopindu-se cu apărarea intereselor generale de clasă.

Un alt demnitar de la curte, pe care îl găsim alături de Logofăt în mai multe împrejurări, este Ștefan Bodoni, consilierul intim al lui Sigismund Báthory, om interesat și lipsit de scrupule⁹. El a condus armatele

¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 867.

² *Ibidem*, p. 869 și 871.

³ Bethlen Wolfgang, *Historia de rebus Transilvanicis*, vol. II, Sibiu, 1782, p. 296 și passim; cf. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 815, 817 și passim; A. Veress, *op. cit.*, vol. II, p. 212 și passim.

⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 821, 826, 827, 830 și passim; cf. I. Szamosközy, în „Történelmi Tár”, 1889, p. 33 (19 ianuarie 1593 fiind ultima dată cînd îl găsim în Moldova).

⁵ „Történelmi Tár”, 1885, p. 317–318.

⁶ A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 315.

⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 199–200.

⁸ *Ibidem*, vol. IV, p. 204.

⁹ Köváry László, *op. cit.*, p. 51.

din Transilvania în campania din 1595 în Țara Românească, participînd la asediul cetăților Brăila, Tîrgoviște și Giurgiu, unde se remarcă prin curajul său¹. Împreună cu Logofătul merge în solie la Alba Iulia spre a obține ajutorare pentru continuarea războiului cu turcii². Mai tîrziu, îl vom găsi făcînd opoziție înverșunată lui Mihai Viteazul, familiei și boierilor săi³.

Tot la curtea lui Sigismund a cunoscut, probabil, Logofătul pe Aron, viitorul domn al Moldovei. La 23 ianuarie 1592 se știa că noul domn moldovean Aron se bucura de prietenia principelui Transilvaniei, fiindcă trăise într-o timp acolo⁴.

Legăturile Logofătului cu cei amintiți mai sus s-au format la curtea de la Alba Iulia, dar ele nu se vor limita numai la acțiuni locale, ci și vor servi, în mod practic, de aici înainte la acțiunile pe care le va întreprinde în Moldova sau Țara Românească — căci, după cum vom vedea, se pare că urmărea un plan bine stabilit.

Socotind că sosise momentul potrivit când se putea folosi cu succes de aceste legături pentru a asigura un tron unuia din copiii săi — pe care apoi să-l tuteleze în domnie —, Logofătul pune la cale vestita nuntă de la Tecuci. Această căsătorie îmbina totodată interesele Logofătului cu ale voievodului Moldovei, Petru Șchiopul, care la rîndul lui căuta să asigure tronul pentru urmașii săi⁵. În vederea realizării acestor scopuri, Petru Șchiopul, de comun acord cu Logofătul, hotărăște căsătoria lui Vlad, nepot ambilor voievozi⁶, cu Velica⁷, una din fiicele Logofătului. Această căsătorie se potrivea și cu planurile lui Sigismund Báthory, care voia să se asigure, între altele, și în eventualitatea unui război cu turcii, de prietenia domnilor din cele două țări române — Mihnea voievod și Petru Șchiopul — care se trăgeau din aceeași familie și care, din motive mai vechi politice, se dușmăneau⁸. Sigismund Báthory avea nevoie pentru interesele sale de un prilej ca să-i împace, iar această nuntă, în care mirii se înrudeau și cu Mihnea și cu Petru Șchiopul, ar fi fost cel mai nimerit. De aceea s-a ocupat personal de tratativele premergătoare căsătoriei⁹, îndatorind astfel pe domnul Moldovei și măgulind în aceeași măsură vanitatea Logofătului, de ale cărui servicii avea nevoie.

Această nuntă este un moment important în stabilirea legăturilor între clasele dominante din cele trei țări române, căci tot timpul cît durează

¹ „... primus omnium hostem trucidavit sua manu, postea in oppugnatione arcis Braila ad Danubium... primus murum concendit... oppugnatione castrorum Tergovistia et Gyrgio strenuum navavit operam...”, A. Veress, *op. cit.*, vol. V, p. 41.

² *Ibidem*, vol. IV, p. 270.

³ *Ibidem*, vol. VI, p. 215, 218, 236, 271.

⁴ *Monumenta Hungariae Historica*, Dipl., XXXII, p. 9, apud I. Minea, *Aron vodă și vremea sa*, „Cercetări istorice”, VIII–IX, 1932–1933, p. 149.

⁵ N. Iorga, *Un pact de familie...*, p. 2; idem, *Istoria românilor*, vol. V, p. 226.

⁶ Idem, *Contribuții la istoria Munteniei*, în „An. Acad. Rom., Mem. secț. ist.”, seria II, t. XVIII, 1896 (extras); Idem, *Un pact de familie...*, p. 2.

⁷ A. Veress, *op. cit.*, vol. III, p. 97.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 99.

negocierile — aproape 5 luni — numeroși boieri trec dintr-o țară în alta, duc scrisori, poartă discuții, fac daruri, oprindu-se în special la Brașov, unde comandă lucruri costisitoare, postavuri, mătăsuri fine, vinuri alese¹.

La nunta, care s-a desfășurat cu mare fast în ziua de 20 iunie 1587, în orașul Tecuci, au participat domnii Țării Românești și Moldovei, însotiti de toată marea boierime, precum și însemnați oameni politici din Transilvania, ca reprezentanți ai principelui².

Așadar, nunta de la Tecuci, unde Logofătul și familia sa au avut rolurile principale, poate fi socotită, așa cum s-a arătat și mai sus, ca fiind punctul cel mai înaintat la care ajunseseră relațiile dintre clasele dominante ale celor trei țări românești în deceniul al 8-lea din sec. al XVI-lea.

După acest eveniment, o perioadă nouă începe în cariera politică a Logofătului. Ca urmare a relațiilor de prietenie, întărite prin noile legături de înrudire, Logofătul își mută, între anii 1589—1593, centrul de activitate politică din Transilvania în Moldova, unde îl găsim ocupând succesiiv mai multe dregătorii.

Evident, numirea Logofătului în divanul Moldovei nu putea fi socotită ca un fapt deosebit într-o vreme în care componența divanelor din Țara Românească și Moldova suferea mari transformări, în sensul că vechea mare boierime era înlocuită de noua boierime formată din elemente fie băstinașe, fie străine — greci, albanezi, italieni³ — sau cînd — așa cum s-a văzut mai sus — devenise un lucru obișnuit ca unii boieri să îndeplinească funcții oficiale cînd într-o țară, cînd în alta.

Așadar, Logofătul, mare boier din Țara Românească, cu trecere și experiență la curtea de la Alba Iulia, devine mare demnitar în Moldova, cu ai cărui boieri se înțelege tot așa de bine ca și cu cei din Țara Românească și Transilvania — ca făcînd parte din aceeași clasă socială și avînd de luptat împreună pentru păstrarea acelorași privilegii.

În timpul lui Petru Șchiopul, Logofătul deține — de la 23 mai 1589 și pînă la 30 aprilie 1590⁴ — funcția de pîrcălab al cetății Neamțului, împreună cu un Cîrstea sau cu alții; îl găsim apoi într-un document din 16 martie 1589 și în altul din 16 iunie 1591 figurînd ca pîrcălab al cetății Roman⁵. Lipsa de continuitate în funcții se datorește, desigur, nu unei întreruperi, ci mai degrabă pierderii documentelor din perioada respectivă.

După ce Petru Șchiopul părăsește Moldova, pe la jumătatea anului 1591, Logofătul continuă să funcționeze și sub Aron vodă. Prezența lui în divanul Moldovei, în această perioadă, este atestată de două izvoare

¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 833—835.

² *Ibidem*, p. 833; cf. N. Iorga, *Un pact de familie...*, p. 2. Pentru descrierea nunții, cf. Gr. Ureche, *Letopisul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, ed. a II-a, Buc., 1958, p. 203; N. Iorga, *Contribuții...* passim.

³ Ioan Marini Poli, vorbind despre mai mulți boieri munteni și moldoveni, spune: „Questi tutti sono nativi del paese. Hoggidi li officiali maggiori sono forastieri et maggior parte greci perfidi” (Hurmuzaki, *Documente*, vol. III, p. 196—197).

⁴ *Documente privind istoria României. A. Moldova, veacul XVI*, vol. III, p. 424—452; vol. IV, p. 11—30.

⁵ *Ibidem*, p. 11 și 30.

contemporane. Primul este cronica lui Szamosközy, care notează compoziția divanului din Moldova în anul 1592 : „În Moldova, în timpul lui Aron vodă, au fost acești boieri mari : Bîrlădeanu logofăt, cancellarius, Crocodel hatman, consiliarius ; Ioan Noroceea logofăt...”¹. Al doilea este un raport al lui Ioan Marini Poli, informatorul împăratului în aceste părți, în care sunt trecuți marii boieri pământeni din ambele țări, cu observația că ceilalți sunt străini². Printre cei din Moldova figurează și „Juan Norochia Logofete”.

Probabil că acel Ivan, care apare în documentele interne ale Moldovei din anii 1591–1593, cind ca vornic al țării de sus, cind ca portar de Suceava³, este tot Ivan Noroceea Logofătul din Tara Românească⁴.

Astfel, Logofătul a petrecut în Moldova patru ani, funcționând în ultima parte a domniei lui Petru Șchiopul și în ambele domnii ale lui Aron vodă.

Este de remarcat că din această perioadă Logofătul apare cu un nume nou, „Norocea” ; astfel îl întâlnim în unele documente datând din timpul șederii sale în Moldova⁵, ca și mai târziu, în documentele apărute în Tara Românească după moartea sa⁶.

Mentionăm că în timpul vietii sale apare o singură dată cu acest nume, în Tara Românească, și anume îndată după întoarcerea sa din Moldova⁷.

Cit timp a stat în Moldova, Logofătul a păstrat, firește, legăturile cu Transilvania și Tara Românească fie prin călătorii personale, fie prin relațiile pe care le întreținea. La data de 29 noiembrie 1589 îl vedem treind prin Brașov⁸, iar la 19 ianuarie 1593⁹ sosește în Moldova Petru Rátz, ginerele său, care, desigur, îl pune la curent cu ultimele știri politice. N-ar fi exclus ca aceasta să-l fi determinat să părăsească Moldova, spre a reveni în Transilvania, unde evenimentele se precipitau.

¹ I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români (1560–1608)*, Cluj, 1926, p. 26.

² Hurmuzaki, *Documente*, vol. III, p. 196–197.

³ 1591 dec. 25 – Ivan mare vornic de Tara de sus. cf. *Documente privind istoria României. A. Moldova, veacul XVI*, vol. IV, p. 40 ;

1592 mai 3 – Ivan vornic de Tara de sus – *ibidem*, p. 53 ;

1593 martie 2 – Ivan portarul Sucevii – *ibidem*, p. 70 ;

1593 martie 16 – Ivan portarul Sucevii – *ibidem*, p. 72 ;

1593 aprilie 10 – Ivan portarul Sucevii – *ibidem*, p. 79 ;

1593 aprilie 10 – Ivan portarul Sucevii – *ibidem*, p. 80.

⁴ În această privință, cf. I. Minea, Aron vodă și vremea sa, în „Convorbiri istorice”, nr. VIII–IX (1932–1933), p. 158.

⁵ *Documente privind istoria României. A. Moldova, veacul XVI*, vol. III, p. 424, 426 451.

⁶ *Ibidem*, B. *Tara Românească veacul XVII*, vol. IV, p. 341 ; cf. doc. din 13 aprilie 1627 și 29 sept. 1632 – MSS. Institutul de istorie al Academiei R.P.R., București.

⁷ *Ibidem*, *veacul XVI*, vol. VI, p. 156.

⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 840.

⁹ Szamosközy István, *Történeti Maradványai*, „Történelmi Tár”, 1889, p. 33.

Pe la jumătatea anului 1593¹ îl găsim pe Logofăt stabilit din nou în Transilvania. Sigismund vroia să profite de situația grea în care se găsea Imperiul otoman — războiul cu Habsburgii, început în anul 1591, avea să dureze pînă în anul 1606 — pentru a încerca să elibereze Transilvania de sub dominația otomană și în același timp pentru a putea ieși de sub tutela nobilimii filoțurce, care, văzîndu-și amenințate privilegiile, se opunea acestui proiect. Opoziția partidei filogermane devenise atît de puternică încît, în cele din urmă, s-a transformat într-o conspirație, din care făcea parte majoritatea consilierilor de stat și care urmărea răsturnarea principelui și înlocuirea lui cu Balthasar Báthory. Sigismund Báthory însă a izbutit să sfărîne această opozitie, consilierii complici împreună cu conducătorul lor fiind executați² și astfel Transilvania a putut să formeze, la sfîrșitul anului 1594, împreună cu Țara Romînească și Moldova, o alianță antiotomană³. În demascarea conspirației condusă de Balthasar Báthory, Logofătul a avut un rol din cele mai însemnate. Acest fapt reiese din diploma de donație, primită la 30 ianuarie 1595 și reconfirmată la 30 iunie același an, prin care i se dăruiește moșia Iliașua Mică — confiscată de la Andrei Báthory, fratele lui Balthasar Báthory — ca răsplătă pentru „serviciile credincioase aduse în descoperirea și înfrîngerea conspirației din 1594”⁴.

Logofătul, care în toamna aceluiași an trecuse în Țara Romînească⁵, continuă să rămînă în strînse legături cu Sigismund Báthory.

Astfel, cunoaștem surprinzătoarea misiune pe care o încredințeașă Logofătului Sigismund Báthory⁶ — în dorință lui de a-și întări stăpînirea asupra Țării Romînești și pe cale bisericăescă și totodată pentru a-și cîștiga merite pe lîngă Scaunul papal — și anume de a converti la catolicism această țară, începînd cu cei 4 episcopi români, care dispuneau de averi importante⁷. Deși sunt subliniate oarecare merite ale Logofătului în această privință⁸, totuși acțiunea a rămas fără urmări, fiind de altfel și ultima încercare a bisericii catolice de a atrage la catolicism pe români din Țara Romînească.

Logofătul își va încheia activitatea tot în Țara Romînească, de unde plecase cu 20 de ani în urmă. Bănuim că n-a fost străin de pregătirile care se făceau la curtea de la Alba Iulia pentru sprijinirea viitorului voievod al Țării Romînești, Mihai Viteazul, deoarece se întorse din Moldova în Transilvania pe la jumătatea anului 1593, deci cu cîteva luni înainte de

¹ Ultimul document în care Logofătul apare în divanul Moldovei are data de 20 aprilie 1593. *Documente privind istoria României. A. Moldova, veacul XVI*, vol. IV, p. 80.

² *Istoria României*, vol. II (Şt. Pascu- B. Cselényi : Situația politică a țărilor române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea), p. 945.

³ *Ibidem* (E. Stănescu : Războiul de eliberare de sub dominația otomană și unirea țărilor române sub Mihai Viteazul), p. 956.

⁴ Cf. regestul în limba maghiară de pe documentul original (latin) — *Arh. fam. Bâlinitt*, dosar 87, în Arh. Fil. Acad. R.P.R., Cluj.

⁵ *Documente privind istoria României. B. Tara Românească, veacul XVI*, vol. VI, p. 153.

⁶ A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 315.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

urcarea lui Mihai Viteazul pe tronul țării. S-ar putea presupune chiar că Logofătul, care se bucura de mare trecere la această curte, să fi influențat pe Sigismund Báthory la sprijinirea numirii lui Mihai Viteazul, ținând seama și de faptul că în Transilvania pînă de curînd s-a păstrat o tradiție, potrivit căreia Logofătul s-ar fi înrudit cu marele domn¹.

Logofătul găsește în Țara Românească o situație aproape asemănătoare cu aceea din Transilvania în privința relațiilor dintre puterea centrală și o parte din marea boierime, care se lupta pentru menținerea raporturilor de vasalitate față de Poartă, situație care îi asigura supremația în stat².

Mihai Viteazul își alcătuise, la începutul domniei sale, un divan filoturc, de care se folosește pînă în toamna anului 1594, sau mai degrabă pînă la realizarea alianței antiotomane a țărilor române. Probabil că spre sfîrșitul negocierilor, domnul pregătește, paralel, și schimbarea divanului, potrivit cu noua orientare politică. Așa se explică faptul că la sfîrșitul lunii octombrie alianța antiotomană a țărilor române era un fapt împlinit și că tot în aceeași lună Mihai Viteazul își schimbă complet divanul, îndepărțind gruparea de boieri potrivnici războiului de eliberare de sub turci — șapte dregători din opt³. Noul divan este format din boierii care au sprijinit politica antiotomană a lui Mihai Viteazul, în frunte cu Buzeștii⁴ și, adăugăm, în frunte cu Ivan Norocea, Logofătul din Pitești, care funcționează în calitate de prim sfetnic al lui Mihai Viteazul — mare vornic, deci efectiv în fruntea divanului — de la data de 26 septembrie 1594 pînă la 3 februarie 1597⁵, cînd este amintit ultima dată ca fiind încă în funcțiune.

Logofătul desfășoară în această perioadă o activitate vastă și multilaterală care constituie, după cum vom vedea, un aport de seamă la dezvoltarea și întărirea legăturilor politice dintre cele trei țări române.

Astfel, credem că a contribuit în largă măsură la realizarea alianței antiotomane a celor trei țări românești din toamna anului 1594, deoarece, aşa cum s-a văzut pînă acum, se află în bune relații cu toți conducătorii acestor țări : Mihai Viteazul, Aron vodă și Sigismund Báthory, ca și cu boierii și demnitarii de la curțile lor. Se prea poate că în această acțiune, mai ales în ce privește stabilirea legăturilor dintre Mihai Viteazul și Aron vodă, să fi avut — între altele — și colaborarea lui Andrei, marele logofăt din divanul lui Mihai Viteazul, care fusese mai înainte hatman al Moldovei⁶.

În timpul războiului dintre țările române și Imperiul otoman, care, începînd din noiembrie 1594, a durat tot anul 1595 și o parte din 1596,

¹ Szilády Áron, *op. cit.*, p. 452—460.

² *Istoria României*, vol. II (E. Stănescu : Războiul de eliberare de sub dominația otomană și unirea țărilor române sub Mihai Viteazul), p. 957.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacul XVI*, vol. VI, p. 153—259. Din această perioadă se păstrează și o carte de întărire a lui „Ivan vornic” pentru jupițita Voica din Negești — *ibidem*, p. 166.

⁶ *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacul XVI*, vol. VI, p. 80—164 ; cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, p. 263.

Logofătul a jucat un rol important în calitate de comandant de oaste. În Transilvania se vorbea despre el ca de „generalul oștirii din țară”¹. Din datele care ne stau la dispoziție, deși puține, vom încerca să reconstituim activitatea Logofătului în această campanie.

După cum se știe, luptele pentru cucerirea liniei Dunării au început în decembrie 1594², prin atacarea cetăților turcești : Brăila, Turtucaia, Cernavoda, Nicopole, după care, în ianuarie 1595, Mihai Viteazul a pornit o puternică ofensivă, având ca rezultat victoriile de la Putinei, Stănești și Șerpătești³.

Participarea Logofătului la această campanie este confirmată de un document prin care Mihai Viteazul îi dăruiește satele Șerpătești cu balta Crivia și Tîhuleștii, „pentru a lui credincioasă și dreaptă vârsare de sînge, care au vârsat pentru domnia mea, cînd m-am bătut domnia mea cu păgînii de turci”⁴. Nu se poate stabili însă din acest document pentru care anume bătălie fusese răsplătit cu moșiiile amintite, dar faptul că i se dă satul Șerpătești — care fusese teatrul unor lupte cu turci și tătarii — a determinat pe unii istorici să afirme că aici, la Șerpătești, a jucat Logofătul un rol important⁵. Cronica contemporană însă îl arată pe Banul Manta ca autorul victoriei de la Șerpătești și nu pomenește nimic de vreo participare a Logofătului⁶.

Nu se poate afirma deci cu siguranță că ar fi luptat la Șerpătești. A participat însă la luptele pentru cucerirea Brăilei, important punct strategic, care, în cursul acestei campanii, a trecut de mai multe ori dintr-o mînă în alta. În aprilie 1595, Brăila este cucerită de la turci⁷. Logofătul care — după cum rezultă din date ceva mai tîrzii — a participat la aceste lupte, împreună cu trupele maghiare conduse de Ștefan Bodoni, pare să fi rămas mai departe în cetate, cu un fiu al său, având ca misiune paza Dunării în acest sector.

Avem însă stîri precise despre participarea Logofătului la campania din vara anului 1595, cînd îl vom vedea îndeplinind și funcțiuni diplomatice.

Cînd Sinan pașa a început să treacă Dunărea cu forțe puternice, Mihai Viteazul a trimis pe Logofăt, din partea armatei romîne, împreună cu Ștefan Bodoni, din partea trupelor transilvănenă din Țara Romînească, să urgenteze ajutorul lui Sigismund Báthory. La 25 august 1595 solii sosesc la Alba Iulia și raportează principelui că oastea lui Sinan pașa trecea podul de peste Dunăre, la Giurgiu, fiind compusă din 74 000 de oameni, cu multă artillerie și cămile, adăugînd că oștirile din Țara Romînească,

¹ „Generale delle gente del paese” — A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 270.

² *Istoria României*, vol. II (E. Stănescu, *loc. cit.*), p. 957 — 959.

³ *Ibidem*.

⁴ *Documente privind istoria României. B. Tara Românească, veacul XVI*, vol. VI, p. 191,

⁵ N. Iorga (*Istoria românilor*, vol. V, p. 284) și P. P. Panaiteșcu (*Mihai Viteazul*, p. 77 — 78) susțin că Logofătul fusese comandant de călăreți, se distinsese în lupta de la Șerpătești cu turci și cu tătarii și fusese ridicat după aceea la rangul de mare vornic. Dar acestea nu reies din niciun document.

⁶ *Letopiseul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și Dan Simionescu, Buc., 1960, p. 111; iar *Cronica lui Balthasar Walter* (ed. D. Simionescu), p. 133, arată că la Șerpătești se distinge în luptă căpitanul Gheorghe Makó; cf. A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 69.

⁷ *Istoria României*, vol. II (E. Stănescu : *loc. cit.*), p. 959; cf. A. Veress, *op. cit.* vol. IV, p. 202, 207.

deși erau inferioare ca număr, erau hotărîte ca, dacă nu vor fi stingherite de tătari, să înceapă a da bătălia de îndată ce s-ar ivi un bun prilej. În încheiere, solii și cer să trimită bani pentru plata ostașilor¹.

În timpul cînd solia se afla la Alba Iulia, Sinan pașa a trecut Dunărea; a avut loc lupta de la Călugăreni, ocuparea Bucureștilor și a Tîrgoviștei², trupele românești și transilvânene retrăgindu-se spre munti. În același timp, turcii atacă și recuceresc Brăila. Printre cei căzuți în lupta pentru apărarea acestei cetăți a fost și fiul Logofătului³.

Este de presupus că cei doi soli s-au înapoiat în țară o dată cu oastea lui Sigismund. În adevăr, am văzut că Ștefan Bodoni, în fruntea trupelor din Transilvania, a participat la asediul cetăților Tîrgoviște, Giurgiu și Brăila, unde se remarcă prin curajul său. Nu începe nici o îndoială că Logofătul a luat parte și el cu trupele române, alături de Ștefan Bodoni, la luptele amintite. Participarea lui la luptele de Bărăila din decembrie 1595 — foarte puțin cunoscute — este relatată de un document din Transilvania, care dă unele episoade în legătură cu asediul acestei cetăți. Se vorbește astfel de surprinderea unui puternic detasament de turci care cărau provizii în cetate și din care parte au fost măcelăriți și parte aruncăti în Dunăre. Mai aflăm de asemenea faptul important că, după ocuparea Brăilei, trupele învingătoare au trecut Dunărea cu bărcile și au pătruns cale de o zi și jumătate în Bulgaria; turcii fuseseră cuprinși de atită groază — relatează mai departe documentul — că au părăsit Rusciucul și tot malul Dunării, fugind dincolo de Balcani⁴.

Logofătul, după cum rezultă din acest document, a avut o parte însemnată la luptele de la Brăila. Împins și de setea unei răzbunări personale — turcii dezgropaseră oasele fiului său mort cu cîteva luni mai înainte și le aruncaseră în Dunăre —, el „îneacă în Dunăre un mare număr de turci”⁵ și cînd, după reluarea Brăilei, trupele victorioase au trecut Dunărea în Bulgaria, a continuat „să-i urmărească pe turci cu mînie cumpătită”⁶.

Acesta era începutul campaniei anului 1596, cînd, pentru a preveni atacurile turcilor, trupele lui Mihai fac unele incursiuni în sudul Dunării, pătrunzînd pînă în Balcani; unele din aceste trupe pradă Vidinul, altele Babadagul în Dobrogea. În complexul hărțuielilor pentru stăpînirea liniei Dunării, Brăila, care fusese ocupată de turci la sfîrșitul lui februarie al acestui an, este reluată temporar de trupele românești⁷. În aceste operațiuni, care oscilează în jurul cetății Brăila, se încadrează, desigur, și activitatea de comandant de oști a Logofătului, care, după cum rezultă din

¹ A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 270.

² *Istoria României*, vol. II (E. Stănescu, *loc. cit.*), p. 965—968.

³ A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 314.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „... come anco ha fatto hora sotto Braila, che nell'istesso Danubio n'ha fatti annegare tanti [turchi]” *Ibidem*, p. 315.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Istoria României*, vol. II (E. Stănescu, *loc. cit.*), p. 971.

cele de mai sus, a participat la campania pentru stăpînirea liniei Dunării de la începutul și pînă la sfîrșitul ei.

Sigismund Báthory apreciază în mod elogios activitatea militară a Logofătului, spunînd că, în calitate de comandant de oști în Țara Romînească, s-a distins în luptele cu turcii¹.

Faima despre faptele sale de arme a trecut hotarele țărilor romîne. Prin corespondența fraților Genga, care se aflau în acest timp în Țara Romînească², în suita lui Sigismund Báthory, faptele lui ajung să fie cunoscute — în mod direct sau indirect — la principalele curți din Italia : Roma, Mantova etc.³.

După cum nu se știe nimic despre originea Logofătului, tot astfel nu se știe nimic nici despre sfîrșitul lui. S-a văzut că ultimul document care-l amintește a fi încă în viață este din 3 februarie 1597, cînd îl găsim încă în divanul Țării Romînești⁴. După această dată însă nu mai cunoaștem nimic despre activitatea sa ; fiind destul de înaintat în vîrstă — dacă ținem seama că intrase în viață politică încă din timpul lui Pătrașcu cel Bun — se poate presupune că a murit. Nu se cunosc împrejurările mortii sale și nici măcar locul unde a fost îngropat. Este sigur că la 14 aprilie 1600 nu mai era viață. La această dată „...jupînița Samfira și doamna Velica, fetele lui Ivan vornicul și Ștefan, feciorul lui Pătru, nepotul lui Ivan vornicul”, dăruiesc — printr-un zapis dat din Alba Iulia — „după moartea părintelui nostru Ivan vornicul” mănăstirii Golgota, de lîngă Tîrgoviște, moșia Răzvadul⁵, „...pentru sufletul răposatului părintelui lor, vornicul Ivan”⁶.

În concluzie, putem spune că Logofătul a fost unul din cei mai credincioși boieri ai lui Mihai Viteazul, alături de care rămîne neclintit, chiar și în împrejurările critice cînd majoritatea boierilor — în luptele pentru slăbirea puterii centrale — se depărtează de domn sau îl trădează, ca în cazul tratatului de la Alba Iulia sau al complotului lui Chisar vornicul. Aceasta subliniază ideea că Logofătul a fost unul din elementele de bază care alcătuiau forțele interne pe care s-a sprijinit Mihai Viteazul în înfăptuirea operei sale istorice.

De asemenea, trebuie de subliniat faptul că Logofătul a pus la dispoziția lui Mihai Viteazul nu numai experiența și pricoperea sa, ci tot cercul de rude și prieteni pe care și-l formase în Moldova și Transilvania și de care voievodul s-a putut folosi cu toată încrederea atît în campania contra turcilor, cît și mai tîrziu, cînd a devenit principe al Transilvaniei.

¹ „Lodandosi anco assai del padre della mia moglie, il quale per essere Generale in Valacchia... nella guerra contro il Turco... si porta molto bene” — A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 315.

² *Ibidem*, p. 290, 293.

³ *Ibidem*, p. 313—315, 317—319.

⁴ *Documente privind istoria României. B. Țara Romînească*, *veacul XVI*, vol. VI, p. 259.

⁵ *Ibidem*, p. 373.

⁶ *Ibidem*, *veacul XVII*, vol. I, p. 1.

РОЛЬ ЛОГОФЕТА ИВАНА НОРОЧИ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ РУМЫНСКИХ СТРАН ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVI В.

РЕЗЮМЕ

Основываясь на широких документальных, опубликованных и неопубликованных сведениях, автор стремится дать краткий обобщающий очерк политических связей, существовавших между господствующими классами трех румынских стран во второй половине XVI в., уделяя основное внимание фактам, связанным с одним политическим деятелем, питештским логофетом — Иваном Норочей, который благодаря широкой деятельности, последовательно осуществлявшейся им в Валахии, Молдове и Трансильвании, способствовал укреплению политических связей между этими государствами.

Питештский логофет Иван Нороча начал свою деятельность в Валахии, поддерживая политику укрепления центральной власти; затем он бежал в Трансильванию, где сотрудничал с политическими деятелями г. Алба-Юлия, придерживаясь своей прежней политической линии; позднее он некоторое время находился на службе в Молдове и наконец вернулся в Валахию, где возглавлял диван Михаила Храброго, которому остался верным до конца своей жизни.

Иван Нороча особенно отличился во время борьбы Михаила Храброго с турками, а также способствовал заключению антитурецкого союза между тремя румынскими государствами. Будучи уполномоченным своим господарем, он выполнял дипломатические поручения при Сигизмунде Батории и отличился в качестве полководца в боях за сохранение господства на дунайской границе.

Обширная деятельность логофета Ивана Норочи в трех румынских государствах накануне их первого объединения несомненно значительно способствовала развитию и укреплению политических связей между этими государствами.

LE RÔLE DU LOGOTHÈTE IVAN NOROCEA DANS LA VIE POLITIQUE DES PAYS ROUMAINS DANS LA SECONDE MOITIÉ DU XVIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Se fondant sur une riche information documentaire en partie inédite, l'auteur tente de donner un aperçu des relations politiques qu'entretenaient entre elles les classes dominantes des trois pays roumains dans la seconde moitié du XVIe siècle, s'attachant tout particulièrement à mettre en lumière l'intéressante personnalité du logothète Ivan Norocea de Pitești, dont l'intense activité, déployée successivement en Valachie, en Moldavie et en Transylvanie, contribua à cimenter les liens politiques qui unissaient ces trois pays.

Le logothète Norocea inaugure son activité en Valachie, où il appuie la politique de renforcement du pouvoir central, puis passe en Transylvanie, où il collabore avec les hommes politiques d'Alba-Iulia poursuivant un but analogue. Il séjourne quelque temps en Moldavie

et revient en Valachie, où il préside le Divan de Michel le Brave qu'il servira fidèlement jusqu'au bout.

Ivan Norocea se distingua tout particulièrement dans les guerres de Michel le Brave contre les Turcs et contribua à l'alliance anti-ottomane des trois pays roumains. Il remplit plusieurs missions diplomatiques auprès du prince Sigismund Bathory et se fit remarquer comme chef militaire dans les combats livrés pour la possession de la ligne du Danube.

Par l'intense activité qu'il déploya en Valachie, en Moldavie et en Transylvanie à la veille de leur première réunion en un seul Etat, Ivan Norocea contribua grandement au développement et à la consolidation des relations politiques entre les trois pays roumains.

DATE NOI CU PRIVIRE LA MACARIE TIPOGRAFUL DE DAMASCHIN MIOC

La împlinirea a patru veacuri și jumătate de la apariția primei cărți tipărite pe teritoriul românesc, bibliografia noastră istorico-literară s-a îmbogățit cu noi și valoroase articole și note, consacrate acestui eveniment important din istoria culturii.

Cu acest prilej, în problema celor dintâi tipărituri românești s-au expus din nou unele opinii contrare, legate de anumite fapte, controversate și în trecut; în special asupra locului unde aceste cărți s-au tipărit și asupra persoanei tipografului, cercetătorii — istorici, istorici de artă, literari și ai bisericiei, specialiști în arta tiparului — nu au fost și nu sunt încă de acord.

Asupra locului tipăririi *Liturghierului*, *Octoihului* și *Tetraevanghe-lului*, dacă a fost Țara Românească sau Veneția, s-au purtat multe discuții, atât la noi, cit și în străinătate. În cursul îndelungatei polemici, susținătorii uneia sau alteia din cele două teze au adus noi și variate argumente în favoarea tezei îmbrățișate. Dintre susținătorii mai importanți ai Veneției ca loc al tipăririi primelor cărți românești de limbă slavă, sunt de reținut Al. Odobescu, G. Ionescu și, acum în urmă, V. Molin, iar dintre cei ce au opinat pentru Țara Românească ca sediu al tiparniței, B. P. Hașdeu, N. Hodoș, N. Iorga și P. P. Panaitescu¹.

¹ O bibliografie a problemei, din care se poate vedea în ce măsură ea a interesat și pe învățății străini, a fost de curând alcătuitoră în cadrul Bibliotecii Academiei R.P.R. de către Angela și Alexandru Duțu și publicată în introducerea la noua ediție a *Liturghierului*, București, 1961, p. LXIX—LXXV. Observăm că din bibliografie lipsesc totuși o sumă de titluri, mai vechi și mai recente, în special sirbești, din care unele destul de importante. Remarcăm cîteva: V. Budimović, *Istoria srpskih štamparija* (Istoria tipografiei sirbești), Beograd, 1912; Kalađović, *Ioannā eksarhā bolgarskih*, 1825; P. Koeppen, *Über Volkēr- und Ländeskunde in Russland*, în „Jahrbücher der Literatur”, XX, 1822; George Sp. Radojičić, *O štampariji Crnojevića* (Despre tipografia Crnojevicilor) în „Glasnik Skopskog nau nog društva”, XIX (1938); idem, *Beleške o štamparijama u Crnoj Gori u XV i XVI veku* (Note despre tipografii

Cel din urmă are meritul de a fi adus în discuție, în afara repunerii în circulație a argumentelor lui Hașdeu și Iorga, argumente noi, a căror valabilitate și tărie nu poate fi zdrenceană. Dovezile sale în sprijinul tezei că cele trei tipărituri macariene românești s-au făcut în Țara Românească sunt cu totul concludente.

Ne oprim aci cu această chestiune, nefiind în intenția noastră să facem rezumatul discuțiilor și nici un istoric al lor, mai ales că un articol sintetic cu asemenea preocupări există deja¹.

Cea de-a doua chestiune controversată, asupra căreia vom stăru și noi, se referă la persoana ieromonahului Macarie, tipograful celor trei cărți românești amintite. Au fost unii cercetători, e drept, mai vechi, care se îndoiau de identitatea celor doi Macarie, tipograful de la Cetinje și cel din Tara Românească. Și aci, argumentele lui P. P. Panaitescu, expuse în mai multe articole, sunt peremptorii². Discuția, însă, nu s-a limitat la atât; ea s-a întins îndeosebi asupra soartei lui Macarie după 1512, anul ultimei sale tipărituri din Tara Românească.

În istoriografia românească, cei mai mulți și mai însemnați dintre cercetătorii problemei (printre care : Al. Odobescu, N. Iorga, N. M. Popescu și N. Șerbănescu) sunt de părere că ieromonahul Macarie tipograful este una și aceeași persoană cu mitropolitul Țării Românești, Macarie, înființat documentar în domnia lui Neagoe Basarab. Argumentele aduse de acestia³ în sprijinul identității celor doi Macarie par mult mai verosimile decât cele ale lui P. P. Panaitescu, care s-a ridicat împotriva acestei păreri, cu dovezi, și după părerea noastră, prea puțin convingătoare, susținând că tipograful n-a putut ajunge mitropolit. Oprindu-ne doar la părurile ultimilor cercetători menționați, vedem că P. P. Panaitescu socoate că „meșterul Macarie” a murit în Tara Românească „seurt timp după terminarea *Evangheliei* (1512)”, iar N. Șerbănescu că a păstorit ca mitropolit „pînă prin 1521”, trupul fiindu-i îngropat „undeva în jurul bisericii mitropoliei din Tîrgoviște”⁵.

Recent, în istoriografia străină s-a încercat de către istoricul iugoslav George Sp. Radojičić o nouă identificare a tipografului Macarie cu un egua-

¹ M. Muntenegru în veacurile XV și XVI), în *Istoriski Zapisi*, II (1948); idem, *Karakter i glavnî momenti iz proslosti srpskih stamparija* (Caracterul și momentele principale din trecutul tipografiei slabești), în *Istoriski Zapisi*, III (1950); idem, *Rukopisna i stampana knjiga* (Manuscris și cărți tipărite), Beograd, 1952; idem, *Srpske arhivske i rukopisne zbirke na Svetoj Gori* (Colecții arhivistice și manuscrise slabești la Sf. Munte), „Arhivist”, nr. 2 (1955); idem, *O Knjize Ptolomeja (Dva stara srpska geografska „tlkovanija”)* (Despre cartea lui Ptolemeu. Două vechi „ilcuiri” geografice slabești), în *Istoriski Časopis*, VI (1956); Lj. Stojanović, *Srbi stampari u Rumuniji* (Srbi tipografi în România), în „Nova Europa”, IX (1924).

² Barbu Teodorescu, *Prima tipografie a Țării Românești (Macarie 1508–1512)*, „Bis. ort. rom.”, an. LXXVI (1958), nr. 10–11, p. 983–1004. Articolul rezumă în special discuțiile purtate de specialiștii români.

³ A se vedea titlurile în Bibliografia amintită, din *Liturghier*.

⁴ Vezi în special articolul lui Niculae Șerbănescu, *Mitropolitii Ungrovlahiei*, „Bis. ort. rom.”, an. LXXVII (1959), nr. 7–10, p. 748–753.

⁵ Introducerea la *Liturghier*, p. LVIII.

⁶ N. Șerbănescu, art. cit., p. 753.

men cu același nume de la ctitoria sîrbească atonită a Hilandarului, întîlnit aci între anii 1525—1533¹. Argumentele în sprijinul acestei identificări merită o atenție ceva mai deosebită, peste ele neputîndu-se trece atât de ușor; două din ele sunt de bază: un egumen de la mănăstirea Hilandar, anume Macarie, vine și obține ajutoare bănești însemnate, atât din Țara Românească, cît și din Moldova, în 1525 și 1533, pentru mănăstirea pe care o conducea și pentru metohul ei, mănăstirea Turnul lui Arbănaș. El obține în același timp un ajutor în bani anual și pentru el personal. Același egumen Macarie scrie în deceniul al treilea al sec. al XVI-lea și o scurtă cosmografie (geografie) despre „țările dacice”, Moldova, Țara Românească și Transilvania.

Datele de mai sus le-a găsit istoricul amintit printre materialele sîrbești aflătoare la Hilandar și într-un alt manuscris intern. Între acestea, cinci documente românești inedite i-au atras atenția prin conținutul lor mai deosebit, interesind și relațiile sîrbo-române în evul mediu². Cel mai vechi este din noiembrie 1492, de la Vlad Călugărul. Acesta, la rugămintea „țăriței Mara”, de a lua sub grija și miluirea sa mănăstirea Hilandarului, săracită de ctitorii ei, domnii Serbiei, și de care doar ea se mai îngrijea, a primit să fie nou ctitor al mănăstirii. După moartea Marei și a surorii sale, „doamna Cantacuzino”³, Vlad dăruiește Hilandarului un obroc anual de 5000 de aspri, iar călugărilor ce vor veni să ridice banii, de cheluială, 500 de aspri⁴. Al doilea act, de la Vlăduț voievod, din 15 mai 1510, are aproape același conținut cu cel de mai sus. Celelalte trei documente, interesind mai direct problema noastră, sunt de la Radu de la Afumați, din 30 aprilie, din mai (poate 4 sau 30, nu se poate citi exact) și 16 mai 1525.

Actul din 30 aprilie 1525 este tot o danie către aceeași mănăstire. La rugămintea egumenului mănăstirii, Macarie și a călugărului Ioan, voievodul muntean acorda Hilandarului o sumă anuală de 10 000 aspri, boala mănăstirii 800 de aspri, iar călugărilor ce vor veni după bani, 500. Celelalte două acte au același conținut, deosebindu-se doar ca formă: cel din 16 mai este o carte domnească obișnuită, celălalt, un hrisov solemn. La rugămintea aceluiași Macarie, Radu de la Afumați acordă și mănăstirii „Turnul lui Arbănaș” 1200 de aspri, iar lui Macarie personal, alți 1000 de aspri, ambele sume cu titlul de obroace anuale.

„Io Radul mare voievod și domn... am primit... să fiu nou ctitor... lăcașului... numit Turnul lui Arbănaș și am făcut obroc sfîntului lăcaș 1200 de aspri și părintelui egumen, ieromonahului Macarie, să aibă și el obroc 1 000 de aspri. Si să vină frații în fiecare an, după Bobotează, să ia

¹ Argumentația lui Radojičić este cuprinsă în lucrările citate mai sus, la nota de completare a bibliografiei macariene.

² Toate cele cinci documente, ca și multe altele, conținind danii ale domnilor români către mănăstirile de la Athos, majoritatea fiind inedite și unele chiar necunoscute specialiștilor, au fost achiziționate de curind în fotocopii de către Biblioteca Academiei R.P.R., așa că am avut posibilitatea de a le examina mai îndeaproape. Ele au aparținut lui Stoica Nicolescu și în prezent formează pachetul de achiziții noi nr. 158/1961.

³ Este vorba de fiicele lui George Brancovici, despot al Serbiei între anii 1427—1456. Mara a fost soția sultanului Murad II.

⁴ Despre acest fapt, vezi și P. S. Năsturel în „Glasul Bisericii”, an. XIX (1960), nr. 5—6, p. 498—502.

obrocul sfintei mănăstiri și al părintelui Macarie...” (Ів Радвл великій кнегівода и господинъ... примишмо... да бъдемо нови ктитори... венгтѣли... нарцидемаго Ірбанишки Пирг и Ччинисмо вѣрок свѣтыи венгтѣли хѣ аспри и штѣв нгѣменѣ іеромонахѣ Макарію, да имат и ѿн вѣрок хѣ аспри. И да пріходит братица катагодїне по Богоіакление да взимают вѣрок свѣтыи монастырь и штѣц Макаріа...).

Atribuirea unei danii personale egumenului Macarie, ca și cuantumul ei destul de ridicat, aproape cît al mănăstirii, constituie un dar deosebit, făcut acestuia drept mulțumire pentru servicii importante aduse de el țării; aceste servicii, conchide Radojičić, nu pot fi decit aportul său la înființarea tipografiei din Tara Românească și munca, de mai mulți ani, la tipărirearea primelor cărți românești.

Între materialele interesind problema de față, Radojičić a dat la iveală și o scurtă descriere geografică a țărilor române, făcută de același egumen al Hilandarului, Macarie. Pentru importanța ei în general, ca și pentru dovezile ce le conține în sprijinul tezei identității celor doi Macarie, ne-am luat îngăduința de a prezenta și cititorilor noștri textul și traducerea în românește a acestei „geografii”, precum și o fotocopie a ei¹.

Сіє талкоканіє нгѹмна Хуландарскаго тѧла Макарїа, нослѣдниаго въ сквіщенноионцѣхъ въ земляхъ дакунскынъ и въ междахъ юе.

П҃рвага Дакія: шт сѣверныиъ странъ межда до Малне Роусне и до Хацага досежкоуշїи: шт западаже межда до Тиѣк рѣцѣ, иже съходитъ отъ землие Глаголиє Германскыи, иже есть Оугрьскаа; шт полууднѣ межда великаа и славнаа рѣка Двнан, шт Тиѣк рѣцѣ икоже иисходитъ къ Чръмномъ Мороу до Ниетра; шт въєсточныиъ странѣ межда Ниетра, великаа рѣка, иже теченїе ез раздѣляетъ Татарѣ и Дакіе, иже есть землиа Младовлахинскаа и Оугроплахинскаа, иже и Планини нарочиютъ се.

Междаже Горнєи Мисне: шт запада, Далматіа, до Западниаго Мора, ныніа Скендерїа глаголиєтъ се и землиа Чръкоевника, до самиє Савѣ, рѣцѣ великии, и до Сиракоуշъ, иже есть Доуброњникъ: шт полууднѣже. Макидонїа, иже есть ныніа Серезъ именоуетъ се: шт къстокаже Тракіа, иже іест Дрѣнополиє, до Доунава, рѣцѣ великии: шт сѣвераже межда великаа рѣка Сака и Доунан такожде, икоже и прѣждѣ вѣше речено бысть, и до Гіерманіе, иже и Евагріи нарочиютъ се.

Медитераніаже, ныніа глаголиєма есть Хацагъ и Сределъ и Могучакъ, до Тиѣк рѣцѣ впредѣлѣаетъ се и тако званїе пріемлюши ныніа, Медитераніаже по землемерскому разкѣтенїи глаголиєма есть, вѣаче и кран юи Мехадїа ныніа зоветъ се, по прѣкомъ землемерскому званїю, до рѣцѣ Шутга досежкоуши.

„Aceasta e tâlmăcirea egumenului Hilandarului, nevrednicul² Macarie, cel din urmă dintre ieromonahi, despre țările dacice și despre hotarele lor.

¹ Fotocopia este după G. Sp. Radojičić, *O Knjize Ptolomeja*, Beograd, 1956, iar transcrierea și traducerea ei am făcut-o conform normelor adoptate de Academia R.P.R.

² Spre deosebire de G. Sp. Radojičić, care traduce pe тѧла си „poate” (*Srpskorumunski odnosi XIV—XVII veka*, p. 20) și de P.P. Panaiteșcu, care-l traduce cu „asazis” (Manuscrisele slavo-române din Biblioteca Academiei R.P.R., vol. I, p. 172), am adoptat traducerea de „nevrednicul”, propusă de Demostene Russo (*Studii istorice greco-române*, vol. II, p. 506), deși literal, nici celelalte două nu sunt greșite.

Dacia prima : hotarul din părțile de miazănoapte ajunge pînă la Rusia Mică și pînă la Hațeg ; iar hotarul dinspre apus, pînă la rîul Tisa, care coboară din țările numite Ghermania, care este Ungaria ; hotarul dinspre miazăzi, marele și slăvitul rîu Dunărea, care coboară de la rîul Tisa spre Marea Neagră, pînă la Nistru ; hotarul dinspre părțile de răsărit, Nistrul, rîu mare, al cărui curs desparte Tataria și Dacia, care este țara Moldovlahia și Ungrovlahia, care și Muntenia se cheamă.

Iar hotarul Misiei de Sus : dinspre apus, Dalmația, pînă la Marea de Apus, acum se numește Skenderia și țara Cernoevicilor, pînă la însăși Sava, rîu mare, și pînă la Siracuza, care este Dubrovnicul ; dinspre miazăzi, Machidonia, care este și se numește acum Serez ; dinspre răsărit, Trachia, care este Drenopole, pînă la Dunăre, rîu mare ; iar hotarul dinspre miazănoapte, marele rîu Sava și de asemenea Dunărea, cum s-a spus și mai înainte, și pînă la Ghermania, care este Ungaria.

Iar cea numită Dacia Mediteranea, acum este Hațegul și Ardealul și Muncaciul, se întinde pînă la rîul Tisa, asemenea nume primindu-le acum, iar Mediteranea este numită după socotelile geografilor, însă și marginea ei se cheamă acum Mehadia, după cea dintâi denumire a geografilor, întinzîndu-se pînă la rîul Olt”.

După unele elemente interne, ca pomenirea identității dintre Germania și Ungaria, despre care se putea scrie numai după 16 decembrie 1526 (data alegerii lui Ferdinand de Habsburg ca rege al Ungariei), și mențiunea ce se face despre „țara Cernoevicilor”, care incetează de a fi în 1528, cînd există și ultimele date despre Skenderbeg Cernoevici, Radojiči datează „Tilcuirea” lui Macarie ca fiind dintre anii 1526–1528¹.

Bazat pe milele ce le obține din Țara Romînească și din Moldova² pentru Hilandar și Turnul lui Arbănaș, care însumează un total anual de 16 800 aspri și îndeosebi pe danie personală pe care o primește Macarie de la Radu de la Afumați, ca și pe scurta geografie a țărilor romîne, operă a aceluiași, istoricul iugoslav emite ipoteza identității acestui Macarie, ieromonah și egumen la Hilandar, cu ieromonahul Macarie, tipograful din Țara Romînească și Muntenegru.

Cunoscînd parțial argumentarea numai dintr-unul din articolele³ lui Radojiči, P. P. Panaitescu, în ultima sa lucrare, trece ușor peste ipoteza emisă de acesta, conchizînd că „asemenea identificări de persoane, bazate numai pe nume nu au nici o probabilitate de autenticitate”⁴. Chiar numai argumentele de mai sus, care nu sunt totuși o simplă identificare bazată doar pe nume, merită o atenție ceva mai stăruitoare.

Din aprofundarea analizei actelor de danie amintite, la fel ca și a conținutului „Tilcuirii” și a împrejurărilor în care ele au fost făcute, se pot scoate noi dovezi în sprijinul identității celor doi Macarie, ceea ce vom încerca să facem în cele ce urmează.

¹ Vezi *Istoriski Zapisí*, II (1948), p. 3–4.

² De la Petru Rareș, egumenul Macarie obține la 13 martie 1533 un obroc anual de 3000 de aspri, iar de cheltuiala călugărilor, 300 (*Doc. priv. ist. Rom., A., veac. XVI*, vol. I, p. 356–357).

³ Vezi Introducerea la *Liturghier*, p. LVII și LXXII.

⁴ *Ibidem*, p. LVII–LVIII.

Examinarea tuturor daniilor în bani ce se cunosc, făcute mănăstirilor de la Athos de către domnii țărilor noastre pînă la 1530, duce la constatarea că *dania* făcută Hilandarului în 1525 este *cea mai însemnată* dintre toate, ea fiind aproape dublă decît cea mai mare sumă acordată vreunei dintră mănăstiri le atonite¹. Quantumul anual al danielor era mai ridicat

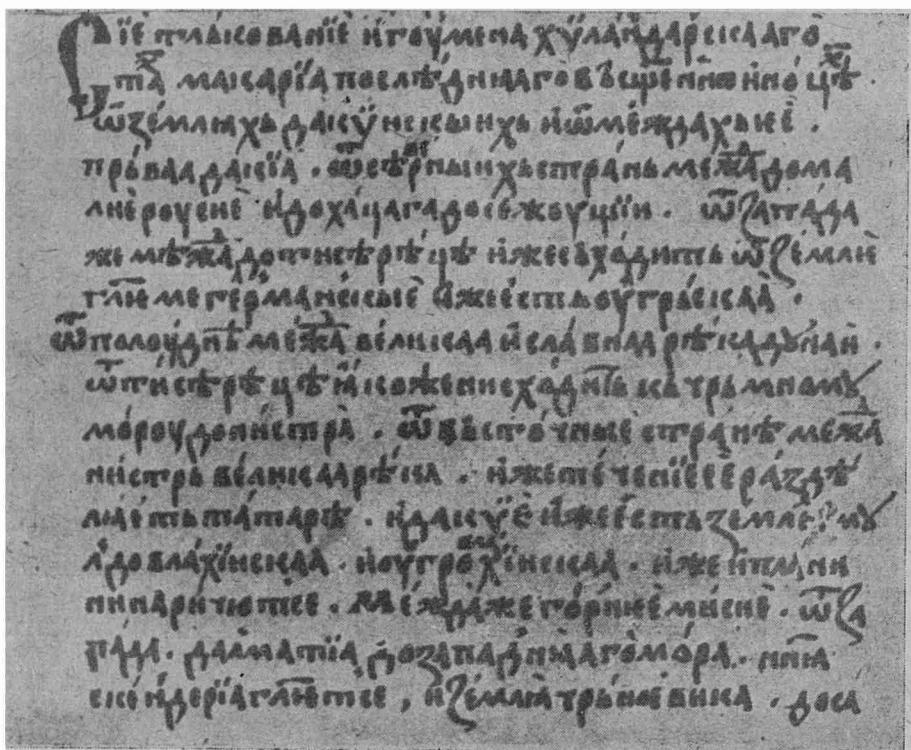

Fig. 1

decît prețul mediu al unui sat cu vecini în această vreme². Mai constatăm că Radu de la Afumați, la intervenția egumenului Macarie, *ridică obrocul anual* al Hilandarului de la 7000 aspri, cît îl fixase Neagoe Basarab în 1517³, la 11 300 aspri, într-o vreme în care asprul nu înregistrează devalorizări. Din aceeași cercetare a tuturor actelor de danieli și întăriri de sume bănești mănăstirilor de la Athos, pînă la sfîrșitul sec. al XVII-lea reiese că danielor personală făcută ieromonahului Macarie la 1525 este *unică*. Niciodată document nu aminteste de vreo altă danielă cu titlu personal către

¹ Este vorba de danielă făcută de Vlad Călugărul, la 12 iunie 1487, m-rii Rusico, în sumă de 6000 aspri (*Doc. priv. ist. Rom., B., veac. XIII—XV*, p. 186—187), scăzută în anii următori de Radu cel Mare la 3400 de aspri (*ibidem*, p. 236—237).

² Prețul mediu al unui sat era, între 1511—1530, de 10 200 aspri; calculul s-a făcut după 21 de cazuri, menționind 20 de sate întregi vîndute.

³ *Doc. priv. ist. Rom., B., veac. XVI. vol. I*, p. 123—124.

vreunul din egumenii sau călugării solicitatori de mile de la voievozii Țării Românești și ai Moldovei. Suma acordată lui Macarie nu era nici ea mică, echivalind cu prețul a 2–3 cai, a circa 7 pogoane de vie sau 13–14 fâlcii de ociină, ceea ce, ca dar anual, nu era de loc puțin. În mod firesc se naște întrebarea: ce a făcut egumenul Macarie ca să merite o asemenea danie anuală cu totul neobișnuită?

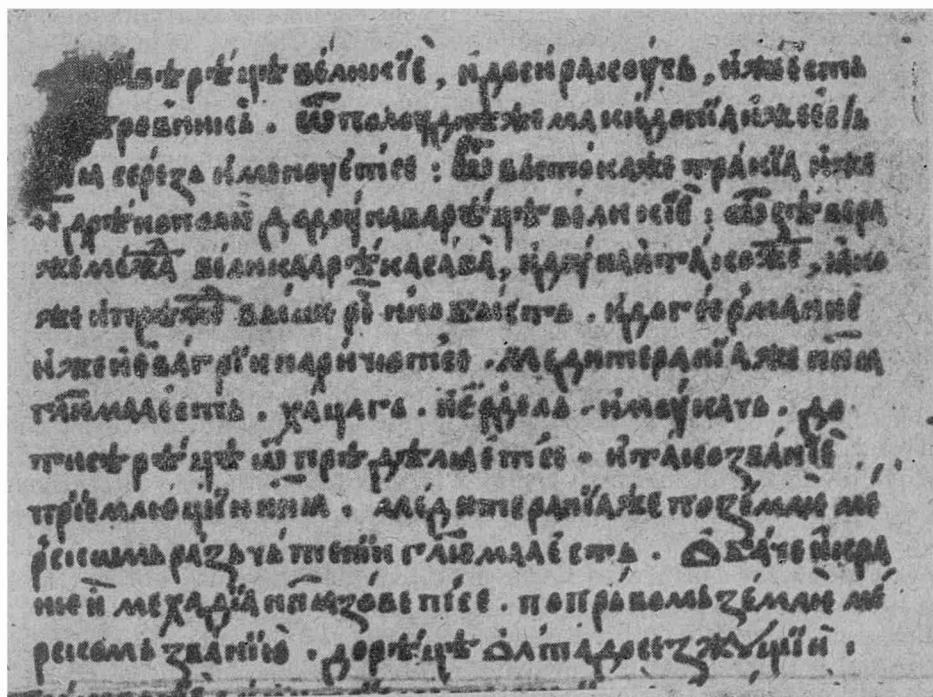

Fig. 2

În „Introducere” la noua ediție a *Liturghierului*, comentîndu-i epilogul, P. P. Panaitescu făcea observația că în toate trei tipăriturile românești ale lui Macarie, titlul domnului de „mare voievod a toată țara Ungrovlahiei și a Podunaviei” (к велики князь въсех земли Огровлахинскон и Подоунакю) nu se întâlnește în „nici un act emanat din cancelaria domnilor români Radu cel Mare (1495–1508), Mihnea (1508–1510), Neagoe Basarab (1512–1521)” și că *Podunavia* (partea de la sau de peste Dunăre) din titlul domnesc „din prima jumătate a secolului al XV-lea, în legătură cu stăpînirea lui Mircea cel Bătrân în Dobrogea și la Chilia” nu mai apare în acte. Autorul își exprimă nedumerirea: „de ce a readus Macarie la lumină acest titlu perimat și arhaic al domnilor Țării Românești, nu se știe”. Poate că Macarie, lucrînd într-o mănăstire, a dat peste hrisoave vechi care menționau *Podunavia* în titlu; el nu provine în

niciun caz din „comanda domnilor respectivi, care în hrisoavele lor și în poruncile date de dînșii nu-l foloseau niciodată”. Autorul conchide că prezența unui atare titlul în epilogul tipăriturilor macariene înseamnă „un contact direct al tipografilor cu vechile acte domnești”¹.

Documentele intrate recent în colecția Bibliotecii Academiei R.P.R. arată că lucrurile nu stau întocmai așa și că se pot da și alte explicații originii titlului domnesc în forma enunțată mai sus. Mai întâi, afirmația că domnii amintiți, patroni ai cărților macariene, nu se intitulau niciodată și domni ai Podunaviei în actele lor este infirmată. Într-un document intern din cele amintite, având data de 2 august 1512, deci la numai cîteva zile după terminarea *Evanghelia lui*, în care de asemenea există titlul domnesc, Neagoe se intitula „voievod a toată țara Ungrovlahiei și a Podunaviei” (конкодъ късен земли Унгровлахийскон и Подунавио)². Este foarte probabil că Macarie nu era străin de intitulația din respectivul act, ea fiind tot o danie către metohul Hilandarului, mănăstirea Turnul lui Arbănaș. În al doilea rînd, e mai probabil că Macarie a împrumutat pe „Podunavia” din titlul despotilor sîrbi, care îl purtau pentru posesiunile ce le aveau în nordul Dunării, decit din titlul lui Mircea. Dintre aceștia, pe Gheorghe Brankovici (călugărul Maxim), sigur și pe fratele său, Iovan, probabil, Macarie îi cunoștea personal.

Reținem observația justă făcută de P. P. Panaiteșcu că tipograful Macarie este cel care reintroduce în titlul voievozilor Țării Românești, patronii tipografiei, și adăogirea de *domni ai Podunaviei*. Între 1512 și 1525, Podunavia nu mai este întîlnită în nici unul din actele interne eminate din cancelaria domnească. Titlul, în forma lui din cele trei cărți tipărite, reapare abia în 1525 și, ceea ce ni se pare foarte semnificativ, chiar în cele două acte prin care Radu de la Afumați acorda obrocul anual de 1000 de aspri, cu titlu personal, ieromonahului Macarie, egumen al Hilandarului, venit în Țara Românească, cum s-a mai spus, spre a solicita ajutorare pentru mănăstirea în fruntea căreia, la acea dată, se găsea. În hrisovul solemn din mai titlul lui Radu este absolut același cu cel din cărțile macariene: „mare voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei și a Podunaviei — (великий князь и господинъ въсон земли Унгровлахийскон и Подунавио)³. Este oare o simplă întîmplare faptul că titlul domnesc în forma introdusă de ieromonahul Macarie, tipograful, reapare abia după 13 ani și numai odată cu venirea în țară a ieromonahului Macarie, egumenul?

Interesul pe care-l prezintă „Tilcuirea” lui Macarie despre „țările dacice” pentru problema în discuție ne îndeamnă să insistăm puțin și

¹ Introducere la *Liturgier*, p. XII—XIII. Trebuie să precizăm că această introducere s-a scris înaintea achiziționarea de către Biblioteca Academiei R.P.R. a documentelor pe care le-am amintit și, de asemenea, că, după cum se poate vedea din note și bibliografie, din articolele lui Radojičić, P. P. Panaiteșcu nu a cunoscut atunci decât unul, care amintește în treacăt de aceste documente și doar de unele din ele.

² Bibl. Acad. R.P.R., Fotografii, A. N., 158/961.

³ *Ibidem*.

asupra ei. P. P. Panaiteșcu caracteriza textul ei ca „încurcat și necorectat de traducător, care, ca un cunoșător al locurilor, ar fi putut să o facă”; el „nu indică pe Macarie tipograful”¹. În realitate, textul nu este nici încurcat și nici autorul nu este un simplu traducător. „Tilcuirea” este mai mult o contribuție personală a lui Macarie, decit o traducere, după cum se poate vedea din cele de mai jos.

Într-o notă a descoperitorului textului, istoricul G. Sp. Radojicić, se dau mai multe detalii despre această mică „geografie”, compusă din două pagini de manuscris. Având titlul *Despre carteia lui Ptolemeu privind eparhiile Ohridei*, textul se găsea intercalat într-un manuscris al *Sintagmei* lui Matei Vlastares. La sfîrșitul textului lui Macarie, care are 29 de rînduri, și al încă unuia, de $4\frac{1}{2}$ rînduri, ale cătuit în a doua jumătate a sec. al XV-lea, de Dimitrie Cantacuzino, există o însemnare din care reiese că ambele texte au fost copiate de mitropolitul Nicanor al Novo-Bîrdului, în anul de la facerea lumii 7043 (1 sept. 1534—31 aug. 1535), cu ocazia unei încercări de separare a mitropoliei de Smederevo de către arhiepiscopia Ohridei². Titlul celor două texte de caracter geografic ne duce evident și la sursa de la care cei doi alcătuitori, egumenul Macarie și Dimitrie Cantacuzino au pornit, și anume Ptolemeu geograful. Am comparat textul lui Macarie cu cel din *Geographia* învățătului grec din sec. al II-lea al erei noastre³. Urmîndu-l pe acesta pentru unele din jaloanele de bază în privința hotarelor Daciei⁴, anume Dunărea și Tisa, Macarie intervine în textul lui Ptolemeu cu unele detalii de adevărat *cunoscător* al regiunilor românești. El vorbește despre Hațeg, despre Moldova și Țara Românească; pentru cea din urmă folosește și numele pe care obișnuit îl dădeau Moldovenii, de Muntenia. În partea referitoare la Mesia, deși reproduce exact hotarele după Ptolemeu⁵, Macarie transpune în denumiri ale vremii sale vechile hotare, pomenind Skenderia sau Țara Cernoevicilor, Serezul, Adrianopole și Ungaria. Partea a treia, pe care n-am întlnit-o la Ptolemeu, fie că este după alții fie că este o contribuție personală a lui Macarie, are și ea nume din epoca sa, legate de frontierele a ceea ce credea egumenul că a fost Dacia Mediteranea, și anume: Hațeg, Mehadia, Ardeal, Muncaci. Cele două denumiri mai speciale, folosite în mica descriere geografică a egumenului Macarie, cea de Țara Cernoevicilor și cea de Muntenia, locuri unde și-a desfășurat o vreme activitatea *tipograful* Macarie, duc, fără îndoială, la ipoteza identității de persoane a celor doi.

În legătură cu textul „Tilcuirii”, așa cum se prezintă el, se poate afirma cel mult că Macarie nu cunoștea geografia Daciei și Mesiei, ca să transpună exact în toponimia vremii sale vechile lor hotare, dar nicidcum că nu cunoștea țările române la începutul sec. al XVI-lea.

¹ Introducere la *Liturghier*, p. LVII.

² G. Sp. Radojicić, *O knjize Ptolomeja*, în *Istoriski Časopis*, VI (1956), p. 56—60.

³ Am avut la înademînă ediția din 1843, *Claudii Ptolemaei Geographia*, Lipsiae, 1843.

⁴ Vezi p. 177—178 a ediției citate mai sus.

⁵ *Ibidem*, p. 180—181.

Ajuns la sfîrșitul acestei note, se naște în mod firesc întrebarea: oare, pentru o simplă coincidență de nume, nu sînt prea multe puncte de contact între Macarie tipograful și Macarie egumenul?

Pe baza datelor ce se cunosc pînă acum, viața ieromonahului Macarie, tipograful primelor noastre cărți, ne apare destul de zbuciumată. Înainte de 1492, el se găsea la Venetia, unde învăța meșteșugul tiparului. De aci se reîntoarce în patrie, Muntenegru, unde, probabil, sub influența sa, voievodul de atunci al țării, George Cernoevici, înlăturează o tipografie cu caracter slave, instalată la o mănăstire din Cetinje. Aci, între 1492 și 1496, Macarie, cu ajutorul unor ucenici, tipărește o serie de cărți bisericești¹. În fața primejdiei turcești, tipografia este mutată, în 1496, și adăpostită tot într-o mănăstire la Obod, o fortăreață a Cernoevicilor. Aci, însă, ea n-a mai funcționat. Resturile ei s-au păstrat la Obod pînă prin preajma celui de-al doilea război mondial². La sfîrșitul anului 1496, cînd George Cernoevici, silit de turci, se refugiază la Venetia, împreună cu familia, foarte probabil că Macarie îl însoțea. Aci stă pînă în toamna anului 1502, cînd, împreună cu ieromonahul Maxim (fostul despot al Serbiei, George Brancovici) pleacă în Srem. Maxim se găsea la Venetia, trimis de fratele său Iovan, în vederea încheierii unei alianțe împotriva turcilor³. De aci, unde se întîmplă răsturnări și zîzanii, după moartea despotului Iovan Brancovici, tot împreună cu Maxim și familia acestuia (mama și nepoatele sale), Macarie vine, în 1504 sau 1505, în Țara Românească. Activitatea sa tipografică dintre 1507–1512 este îndeobște cunoscută. După acest an și pînă în 1521, adică pe întreaga domnie a lui Neagoe Basarab, Macarie este foarte probabil mitropolit al Țării Românești⁴. Împrejurările turburi din Țara Românească, de după moartea lui Neagoe Basarab, patron recunoscut al lui Macarie, ca și amenințarea turcească, din cauza căreia fugise și din Muntenegru, l-au silit să se retragă la ctitoria atonită a dinaștilor sîrbi,

¹ Cele mai recente articole din istoriografia românească, privitoare la tiparul românesc (scrise de P. P. Panaitescu, V. Molin – D. Simonescu) amintesc doar de patru tipărituri macariene în Muntenegru: *Otoihul*, p. 1, *Otoihul*, p. a II-a, *Psaltirea și Molitvelnicul*; G. Sp. Radojičić, încă în 1938 (vezi articolul citat în nota 1, p. 429) arată că din aceeași oficină a mai ieșit și un *Evangheliar*, care însă nu s-a păstrat; într-un alt articol, din 1952, același autor arată că în Muntenegru s-au tipărit de către Macarie șase cărți; din ultima din ele s-au descoperit nu de mult la mănăstirea Dečani șapte foi, din care trei se repetă (*Rukopisna i štampana knjiga*, Beograd, 1952, p. 12).

² G. Sp. Radojičić, *Rukopisna...*, p. 12–13. Bănuim că V. Molin nu cunoștea acest lăpt, al păstrării unor rămășițe din tipografia muntenegreană pînă în zilele noastre cînd afirmă că și tipăriturile macariene muntenegrene s-au făcut la Venetia (*Tipăriturile ieromonahului Macarie pentru Țara Românească*, „Bis. ort. rom.”, an. LXXVI (1958), nr. 10–11, p. 1010, nota 34).

³ Bazat pe unele documente venețiene, care-l menționează pe Solomon, fiul lui George Brancovici, între 1496 și 1507 la Venetia, G. Sp. Radojičić arată că acesta nu i-a însoțit pe Maxim și Macarie în 1502 și nici n-a venit, odată cu ei, în Țara Românească, cum au crezut majoritatea cercetătorilor de pînă acum. (*O štampariji Črnojevića*, „Glasnik Skopskog naučnog društva” XIX (1938), p. 154–155).

⁴ P. P. Panaitescu, cum am mai spus, și G. Sp. Radojičić nu sunt de părere că Macarie tipograful a ajuns și mitropolit. Ori, ipoteza istoricului jugoslov, care-l găsește pe Macarie egumen la Hilandar, nu înălță posibilitatea ca anterior el să fi fost și mitropolit. Sunt cunoscute destule cazuri de mitropoliți retrăși apoi ca egumeni ai unor mănăstiri.

Hilandarul. Între 1525 și 1533, Macarie este atestat documentar ca egumen și proegumen la mănăstirea Hilandar. În această calitate, după cum s-a văzut, el vine în țările române, de unde, de la vechi cunoșcuți și rude ale dinaștilor sârbi și muntenegreni, domnii Țării Românești și ai Moldovei, obține însemnate daruri bănești. Anul morții sale este necunoscut.

НОВЫЕ ДАННЫЕ О МАКАРИИ – ПЕЧАТНИКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор, основываясь на сведениях югославского историка Г. Сп. Радойчића, к которым он добавляет новые аргументы, извлеченные из некоторых румынских внутренних документов, пытается установить тождество личности печатника Макария, отпечатавшего первые книги в Валахии, с Макарием, бывшим в 1525—1533 гг. игуменом хиландарского монастыря, основанного сербами на Афоне.

Главные аргументы, подкрепляющие это предположение, следующие: 1) получение лично Макарием крупного ежегодного денежного пожертвования, что является единственным, невиданным случаем в истории оказания помощи афонским монастырям; 2) получение хиландарским монастырем самой крупной денежной суммы, зарегистрированной до того времени, превосходящей по размеру пожертвования, полученные всеми другими афонскими монастырями; 3) составление тем же игуменом Макарием краткого географического описания трех румынских стран, из которого следует, что его автор был хорошо знаком с румынскими землями; 4) введение в кириллический титул новых, особых элементов («воевода Венгровлахии и *Подунавии*»), встречающихся только в книгах, напечатанных Макарием, и в дарственных грамотах, полученных игуменом Макарием для возглавляемого им монастыря, тождественных по своей форме.

Значительные размеры денежного пожертвования лично для игумена и для монастыря, вознаграждение за не менее значительные услуги, оказанные стране игуменом Макарием в качестве печатника и, может быть, митрополита в 1512—1521 гг., а также и другие доказательства приводят к естественному выводу о тождестве иеромонаха Макария — игумена Хиландарского монастыря с иеромонахом Макарием — печатником.

INFORMATIONS INÉDITES SUR LE MAÎTRE IMPRIMEUR MACARIE

RÉSUMÉ

Partant d'une thèse soutenue par l'historien yougoslave G. Sp. Radojičić à laquelle il ajoute quelques témoignages inédits, l'auteur tente d'identifier le moine Macarie qui imprima les premiers livres en Valachie, à Macarie, hégoumène du couvent serbe de Hilandar, au Mont Athos, de 1525 à 1533.

Les principaux arguments invoqués à l'appui de cette thèse sont : 1° les importantes donations annuelles reçues par l'héguomène Macarie personnellement, fait sans précédent dans les actes du Mont Athos ; 2° l'importance exceptionnelle des subsides consentis au couvent de Hilandar, subsides dont le montant dépasse les sommes allouées jusque-là à tous les autres couvents du Mont Athos ; 3° un bref exposé géographique consacré par l'héguomène Macarie aux trois pays roumains — Valachie, Moldavie et Transylvanie —, écrit qui révèle chez son auteur une sérieuse connaissance de ces régions ; 4 l'introduction d'éléments nouveaux dans le titre officiel du voïvode de Valachie (→ voïvode du Pays d'Hongrovalachie et de la *Podunavie*) qui ne figurent que dans les ouvrages sortis des presses du maître imprimeur Macarie et dans les actes de donation en faveur de l'héguomène Macarie et de son couvent, les uns et les autres identiques comme forme.

Tout semble indiquer qu'il s'agit d'une seule et même personne et que le moine Macarie qui imprima les premiers livres en Valachie et fut métropolite de 1512 à 1521 n'est autre que l'héguomène Macarie du couvent de Hilandar, au Mont Athos des années 1525—1533. Ceci expliquerait l'importance des donations faites à ce couvent et personnellement à son héguomène, dont on tenait à recompenser ainsi les services rendus au pays par ses livres et, peut-être, par son activité de métropolite. C'est là la conclusion à laquelle aboutit l'auteur.

S T U D I I D O C U M E N T A R E

CERCETĂRILE DE ISTORIE UNIVERSALĂ ÎN REPUBLICA DEMOCRATĂ GERMANĂ

Intr-o recentă călătorie în Republica Democrată Germană (decembrie 1962 — ianuarie 1963) am avut prilejul, printr-o serie de con vorbiri și luări de contact, să mă informez mai în deaproape în legătură cu activitatea istoriografică din țara socialistă prietenă cu privire specială asupra cercetării diferitelor probleme de istorie universală. Locul pe care acestea îl ocupă se extinde an de an — doavă numărul crescind de institute sau secții în cadrul institutelor —, ceea ce oglindește efortul susținut pe care istoricii din Germania democrată îl depun pentru a răspunde în lucrările lor prin diverse soluții la unele dintre cele mai actuale probleme ale istoriografiei contemporane. Se știe în această privință că istoriografia reacționară din țările capitaliste, slujind ca și în trecut interesele prezente ale cercurilor imperialiste, întețește nu numai la falsificarea adevărului istoric în ce privește felurile istoriei naționale, ci mai ales ca să elaboreze și să impună o imagine denaturată, mincinoasă, de așa-zisă sinecă, a întregii istorii universale sau a unor perioade largi ale acesteia.

Orientarea cercetărilor de istorie universală în Republica Democrată Germană este marxist-leninistă, pornind de la tezele fundamentale pe care clasicii marxism-leninismului le-au formulat în legătură cu conținutul științific al unui număr destul de important de probleme ale istoriei mondiale. Un loc de frunte în această privință îl ocupă valorificarea ideilor geniale ce se găsesc în lucrările întemeietorilor marxismului și care privesc direct raporturile reale dintre istoria Germaniei și istoria universală în lumina concepției științifice despre modul cum trebuie înțeleasă integrarea istoriei Germaniei în istoria universală. Si Marx și Engels, în lucrările lor, au respins de repetate ori diversele camuflaje istoriografice sub care nu se făcea altceva decât să se ascundă ideologia agresivă a militarismului și imperialismului german ca, de pildă, caracterul de ordin divin al Imperiului romano-german, așa-zisa misiune culturală europeană și mai ales în răsărit, idealizarea statului militarist și birocratic prusac, primatul politicii externe asupra celei interne etc. Marx și Engels au arătat că tratarea istoriei germane din punctul de vedere al istoriei universale în această lumină nu poate să ducă decât la o imagine falsificată a trecutului poporului german.

Pornind de la aceste premise ideologice, orientarea cercetărilor de istorie universală din Republica Democrată Germană tinde — și a înregistrat în această privință succese vădite — să curețe terenul de zgura antiștiințifică lăsată în urmă de istoriografia germană proimperialistă și promilitaristă din trecut. În chip firesc sunt abordate astăzi probleme care înainte

erau complet ignorate ca : legăturile de colaborare și bună înțelegere spontane sau prin intermediul organizațiilor de luptă și revoluționare, de-a lungul veacurilor, dintre poporul german și popoarele vecine, cercetarea din punctul de vedere al istoriei universale a influențelor primite și transmise în unele momente de seamă ale luptei poporului german pentru libertate și dreptate, ca războiul ţărănesc de sub conducerea lui Thomas Müntzer, iluminismul german și cel european, lupta pentru independență cu formele ei populare din timpul războaielor napoleoniene, revoluțiile germane de la 1848 și locul lor în ansamblul revoluțiilor europene, mișcarea muncitorească germană în cadrul celei europene etc. În chip firesc, nu este simplu de stabilit o rigidă linie de demarcare între cercetările de istorie a Germaniei propriu-zise și cele de istorie universală ; în legătură cu aceasta este de arătat că pe lîngă cercetările care au obiect probleme propriu-zise de istorie mondială în general mai toate studiile privind istoria Germaniei au o destul de bogată și amplă fundamentare de istorie europeană și chiar universală.

Ceea ce se impune din punctul de vedere al caracterului precumpărător al cercetărilor de istorie universală din Republica Democrată Germană este spiritul lor combativ polemic, mai ales cele privind istoria modernă și contemporană au de multe ori aspectul unei riposte date cercetărilor în același probleme din țările capitaliste, mai ales R.F.G. și S.U.A., unde numeroase centre publică materiale documentare și lucrări privind istoria Germaniei în ansamblul istoriei universale. Orientarea unor oameni de știință din țările capitaliste net reacționară, pusă în serviciul monopolurilor imperialiste, se manifestă în domeniul istoriografiei prin încercări repetitive de a reabilita militarismul german și chiar hitlerismul. Desigur că o astfel de orientare se izbește de starea de spirit antimilitaristă și antiimperialistă a opiniei publice din țările capitaliste și a celei din Republica Federală Germană ; din cauza aceasta o astfel de orientare n-a putut deveni generală și n-a fost în stare să caracterizeze întreaga activitate a istoriografiei burgheze din aceste țări, unde un număr important de oameni de știință continuă să se plaseze pe poziții progresiste și să lupte în limitele metodei și concepției lor pentru adevărul istoric. Activitatea istoriografică din Republica Democrată Germană în numeroase probleme este îndreptată tocmai spre dezvăluirea caracterului antiștiințific și ostil intereselor populare al lucrărilor unor cercetători care nu dovedesc exces de scrupule în slujirea capitalismului și imperialismului contemporan. Din această cauză cele mai multe din aceste cercetări în Republica Democrată Germană se sfârțișează ca un răspuns de pe pozițiile marxism-leninismului la cercetările similare întreprinse de pe pozițiile unor curente neștiințifice și retrograde din punct de vedere politic.

Într-un număr important de probleme cercetările de istorie universală din Republica Democrată Germană se desfășoară într-o colaborare strânsă între istoricii din această țară și cei din țările vecine. Această colaborare a avut în general o tematică privind relațiile dintre popoarele respective de-a lungul veacurilor cu referire specială asupra epocii mai noi și s-a concretizat într-o serie de publicații în care materiale documentare și lucrări au pus în lumină caracterul real istoric al evoluției acestor raporturi. Mai ales istoricii s-au preocupat să sublinieze nu numai evoluția raporturilor interstatale, ci aceea a legăturilor spontane de conștiință și opinie publică între grupuri sociale ale diferitelor popoare din această regiune, ilustrându-se în acest fel realitatea istorică, că în afară de sirul nesfîrșit de războaie dintre Germania și țările învecinate, cele mai multe dezlănțuite de militarismul german, au existat întotdeauna legături și forme de colaborare prietenească între straturi ale societății, un fel de opozitie populară permanentă față de politica claselor conducătoare stăpîne pe pînghiiile statului. O atenție deosebită atrage în această privință studiile privind legăturile revoluționare dintre

participanții la diferite răscoale și războaie țărănești, legăturile dintre mișcările sociale cu formă religioasă eretică, desfășurate simultan în mai multe țări din această regiune și, mai ales, legăturile între organizațiile revoluționare ale mișcării muncitoarești la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea și mai târziu între partidele marxist-leniniste ale clasei muncitoare. În felul acesta s-a contribuit la alcătuirea treptată — care încă nu e completă — a unei imagini istorice corespunzătoare adevărului privind raporturile dintre popoarele ce locuiesc în aceste regiuni ale continentului.

În general cercetările de istorie universală din Republica Democrată Germană se desfășoară în toate centrele universitare din această țară: Berlin, Leipzig, Halle, Jena, Greifswald, Rostock, ponderea principală având-o activitatea de la Berlin și Leipzig, unde institute de specialitate cu o tematică largă întreprind cercetări importante în numeroase domenii ale istoriei universale, multe din rezultate văzând de mai mult timp lumina tiparului.

La Berlin un loc important îl ocupă Institutul pentru cercetarea antichității greco-romane de pe lîngă Academia germană de științe, condus de prof. dr. Johannes Irmscher. Revista noastră a mai avut prilejul, sub semnatûră directorului acestui institut, să publice o informație amplă cu privire la activitatea lui. Nu ne vom referi în cele ce urmează decit la contribuția pe care cercetările din cadrul acestui institut o aduce cunoașterii mai bune a evului mediu european prin studiile de bizantinistică și neoelenistică întreprinse. Cercetătorii din țara noastră cunosc realizările foarte frumoase obținute, dat fiind numărul mare de lucrări apărute pînă acum în colecția de prestigiu științific internațional „*Berliner Byzantinische Arbeiten*”, cu o tematică largă, îmbrățișând o varietate de probleme bizantine și postbizantine, istorice și filologice, de istoria artei și de istorie ideologică. În această colecție au apărut contribuții valoroase care au îmbogățit efectiv bizantinistica și neoelenistica. Semnalăm ca urmînd să apară într-un viitor apropiat în această colecție o serie de lucrări cu teme care prin însăși formularea lor promit un aport științific interesant. Astfel, A. Lüders: *Crucialele în judecata izvoarelor siriene și armene*, V. Beșevliev: *Inscripții latine și grecești în Bulgaria*, R. Gulland: *Cercetări asupra instituțiilor Imperiului bizantin și Studii de topografie bizantină*, M. Kamil: *Copii. Originea și viața lor*. De asemenea, se lucrează în momentul de față pentru apariția într-un viitor nu prea îndepărtat a unor texte de autori bizantini sub forma de ediții critice ea, de pildă, I. Kameniates, N. Kabasilas, I. Anagnostes etc. Tot în această privință, în legătură cu cercetarea evului mediu european, de mare folos sunt lucrările în continuare, și care cunosc astăzi un ritm mai grăbit, în vederea încheierii publicării dicționarului de latină medievală, tezaur bazat pe valorificarea izvoarelor de latină medievală dintr-unii 600 și 1280.

Tot la Berlin, Institutul pentru istoria germană de pe lîngă Universitatea „Humboldt” include în componența sa o puternică secțiune de cercetări medievistice, care privește în primul rînd raporturile între istoria medievală a Germaniei și istoria medievală a țărilor înconjurătoare, mai ales a evoluției orășenimii și a civilizației urbane. În expunerea de motive la planul de activitate pe 1960—1965 se arată că ceea mai mare atenție va fi acordată problemei apariției relațiilor de producție feudale și statului feudal printr-o serie de studii și monografii, în așa fel încît să fie lămurite probleme fundamentale ea: legitatea trecerii de la o formă socială la alta, caracterul și forțele motrice ale luptei de clasă, rolul maselor populare, raporturile reciproce dintre bază și suprastructură, rolul statului și al ideologiei în nașterea noii orînduri sociale. Această problematică a stat la baza cercetărilor privind epoca carolingiană și ottoniană, studiate nu din punct de vedere strict al istoriei Germaniei, ci în strînsă legătură cu întreaga istorie europeană contemporană. Unele rezultate au fost de pe acum obținute; ele au fost dezbatute pe baza fragmentelor publicate din monografia în curs de apariție a lui E. Müller-Mertens intitulată *Carol cel Mare, Ludo*

vic Piosul și oamenii liberi în care se respinge teza burgheză că în această epocă nu mai existau țărani liberi, că aşa-zisii țărani liberi erau de fapt țărani ai regelui și cercetând politica carolingiană pune în lumină legăturile complexe dintre lupta de clasă și reformele statale. Într-o altă lucrare, *Studii privind reacția bisericiei și a puterii regale față de rezistența populară în evul mediu timpuriu*, S. Eperlein respinge teza burgheză că în evul mediu timpuriu ar fi sătăpinit armonia socială, subliniind intensitatea luptei de clasă în vremea carolingienilor. Un număr important de cercetări încă neîncheiate se desfășoară în direcția lămuririi problemelor complexe ridicate de apariția statului german în sec. al IX-lea și a Imperiului german în sec. al X-lea în lumina situației internaționale europene. Mai ales aceste studii pun importante probleme metodologice, deoarece studiază tema sus-amintită nu numai din punct de vedere al situației externe, așa cum s-a făcut până acum, ci totodată pornind de la nivelul dezvoltării social-economice. Acestea sunt de altfel intențiile științifice ale lucrării lui E. Müller-Mertens *Dela Regnum Teutonicum la Sfântul Imperiu Roman de națiune germană*. Mai amintim în legătură cu activitatea secțiunii de medievistică din Institutul de istorie de pe lângă Universitatea „Humboldt” din Berlin cercetările de istorie social-economică a bazinei Mării Baltice, cu privire specială asupra activității Hansei în orașele aflate astăzi pe teritoriul german, polonez, sovietic, suedez, norvegian etc.

La Leipzig există un institut mare de istorie universală cu două secțiuni importante: istoria universală medievală și istoria universală modernă. Secțiunea de istorie universală medievală condusă de prof. dr. E. Werner a pus accentul în activitatea de până acum mai ales pe cercetarea a două teme: mișcările social-religioase din evul mediu și mișcările populare orășenești din Europa în veacul al XIV-lea. În ce privește prima temă, într-o serie de contribuții, studii și monografii au fost puse în lumină rădăcinile social-economice ale acestor mișcări și locul pe care îl ocupă în evoluția generală a luptei de clasă în epoca feudalismului. Totodată a fost precizată în unele cazuri aria de răspândire a ideilor eretice, capacitatea acestora de a formula țelurile de luptă ale mișcărilor populare. În legătură cu a doua temă sus-amintită, a avut loc în anul 1960 la Wernigerode o conferință de medievistică în care au fost dezbatute diferite aspecte, mai ales privind forțele motrice, caracterul, compoziția din punct de vedere al straturilor sociale, programul politic și ideologic al acestor mișcări. Pentru anii următori, secțiunea de medievistică a Institutului de istorie universală de la Leipzig își propune să studieze în primul rând două teme: probleme ale statului medieval și lupta de clasă și mișcări populare în Europa în sec. al XIV-lea. Cercetarea acestor teme va fi concretizată în lucrări de o oarecare amploare, ca: *Apariția statului osman* (E. Werner), în care se va studia problema în legătură cu condițiile istorice ale expansiunii otomane și ale îndrăjitielor lupte de clasă desfășurate în sec. al XIV-lea; *Mișcări populare revoluționare în Franță în timpul războiului de 100 de ani* (E. Uitz), în care se va pune în lumină paralelismul dintre luptele de clasă și procesul formării națiunii franceze; *Mișcările populare din Austria în secolele XIII–XIV*, privind în primul rând mișcarea waldensă și reacția claselor conducerii și a statului împotriva acesteia.

În legătură cu activitatea secțiunii de medievistică a Institutului de istorie universală de la Leipzig atrage în chip deosebit atenția activitatea bogată și valoroasă a unor cercetători de specialitate în frunte cu prof. E. Werner. Într-o serie de lucrări acesta a pus în lumină aspecte noi ale feudalismului european în prima perioadă a epocii sale dezvoltate. Mai ales în legătură cu mișcările sociale având formă religioasă o serie de lucrări importante se înscriv în această privință, ca: *Bazele sociale ale reformei mănăstirești în sec. al XI-lea, Informații cu privire la adamii din Boemia, Două forme ale erziei medievale, Observații cu privire la o nouă teză despre apariția fraților laici*. Alte lucrări privesc probleme de istorie

ideologică a evului mediu ca : *Ideea de cruciată în evul mediu sau Mișcarea mesianică în evul mediu.* În alte lucrări se cercetează probleme de istorie economică a evului mediu ca : *Forme ale rentei feudale în Bălcani, Istoria agrară a Macedoniei și aşa-zisa criză a feudalismului, Cu privire la capitalismul timpuriu în Veneția, Capitalismul timpuriu din Florența în lumina concepției marxiste.* Prof. E. Werner s-a ocupat în mod stăruitor de mișcările social-politice din evul mediu în lucrări ca următoarele : *Problemele mișcărilor populare orășenești din sec. al XIV-lea în lumina răscoalei ciomilor din Florența, Eretici populari sau reformatori social-politici, probleme ale mișcării populare revoluționare din Thessalonica 1342–1349 etc.* O serie de colaboratori ai conducerii secciei de medievistică a Institutului de istorie universală din Leipzig au dat la lumină contribuții interesante privind istoria evului mediu european. Astfel, Theodora Büttner a publicat *Luptele sociale ale londonezilor în timpul răscoalei țărănești engleze din 1381*, cu fapte și aspecte noi ale acestei importante probleme. O altă cercetătoare, Erika Engelmann a publicat *Mișcarea populară orășenească din Franța de sud, Societatea și libertatea comunală*. Dat fiind ascuțimea și vigoarea punerii și rezolvării problemelor prezintă interese lucrările aceleiași autoare intitulate : *Revoluție burgheză, mișcare populară revoluționară sau răscoală, Evenimentele de la Paris dintre anii 1356–1358 : mișcări populare orășenești în veacul al XIV-lea și Despre lupta revoluționară a poporului francez în evul mediu.* Mai amintim între altele și lucrarea lui Gottfried Koch : *Noi izvoare și cercetări privind începiturile waldensilor.* O realizare importantă a acestui colectiv de muncă științifică este colecția *Cercetări cu privire la istoria medievală* din care au apărut pînă acum cîteva lucrări importante. Din cele de mai sus reiese cu limpezime caracterul tematicii și problemele concentrate în jurul cîtorva teme precumpăratoare.

Secțiunea de istorie modernă a Institutului de istorie universală din Leipzig s-a ocupat în primul rînd cu probleme privind legăturile dintre cercurile progresiste și revoluționare din Germania și cele din Franța în epoca iluminismului, a revoluției franceze și a războaielor napoleoniene. Trebuie mai ales subliniate lucrările lui Werner Kraus, tinând să fixeze locul și să precizeze specificitatea iluminismului german în raport cu iluminismul european în general și cu cel francez în special. Lucrările lui Werner Kraus, savant de mare reputație, au adus o contribuție temeinică la cunoașterea mai bună a tradițiilor progresiste înaintate din trecutul poporului german, în scopul înlăturării ideilor neștiințifice, absurde privind o aşa-zisă izolare ideologică germană în mijlocul Europei. Importante, de asemenea, sunt lucrările cunoscutului om de știință Walter Markow, directorul secțiunii de istorie modernă a Institutului de istorie universală din Leipzig de pe lîngă Universitatea „Karl Marx”. Walter Markow a izbutit din punct de vedere organizatoric să alcătuiască un colectiv de istorici marxiști din diferite țări care au întreprins cercetări ample privind problemele general europene ale epocii revoluției franceze; este semnificativă în această privință colaborarea cu Institutul de la Leipzig a unuia din cei mai buni specialiști contemporani în aceste probleme, istoricul marxist francez Albert Soboul. Într-o serie de lucrări Walter Markow a pus în lumină legăturile dintre iacobinii europeni, mai ales între iacobinii francezi și cei germani, răsunetul adînc al revoluției franceze în Germania și a contribuit la înlăturarea unei alte idei neștiințifice, cea despre terenul neprietenic german față de ideile revoluției franceze.

Unele probleme de istorie contemporană din punctul de vedere al istoriei universale sunt abordate în Republica Democrată Germană de un institut cu caracter special ce funcționează pe lîngă Universitatea „Karl Marx” din Leipzig : „Institutul pentru istoria democrațiilor populare europene” aflat sub conducerea prof. dr. Basil Spiru. Acest institut, care a împlinit de curînd zece ani de existență, a abordat pînă acum o tematică variată, privind problema raporturilor dintre statul și poporul german pe de o parte și statele și popoarele din Europa centrală și sud-estică, în care a învins și s-a statoricit oriinduirea

socialistă pe de altă parte. Aceste raporturi sunt studiate — și în fapt aceasta este justificarea numelui institutului — în bună măsură din punctul de vedere al istoriei proprii a țărilor socialiste din Europa. Colectivele de cercetare din acest institut au fost preocupate să studieze tradițiile de prietenie dintre poporul german și popoarele democrațiilor populare, să pună în lumină rădăcinile istorice ale acestor raporturi și să precizeze valoarea lor istorică reală, ceea ce însemna de fapt înfățișarea luptei comune împotriva jugului feudal și capitalist, împotriva războiului imperialist și fascismului. În mare măsură, activitatea acestui institut a fost îndepărtată totodată în direcția înlăturării denaturărilor și falsificărilor istorice privind raporturile dintre poporul german și popoarele din Europa centrală și sud-estică, care sunt caracteristice unor cercuri științifice reaționare din apus, despre care s-a vorbit la începutul acestui articol. Din această cauză un număr important de materiale elaborate de cercetătorii acestui institut au un caracter polemic, de legătură directă prin răspunsuri științifice argumentate la tezele pu.e în circulație de unele lucrări elaborate de istorici aflați în slujba imperialismului.

De cătă timp și în continuare, activitatea „Institutului pentru istoria țărilor de democrație populară din Europa” pune accentul pe cercetarea a două probleme principale. Una este problema formării și dezvoltării statelor de democrație populară din Europa centrală, de răsărit și de sud-est în cadrul sistemului mondial socialist, cu privire specială asupra relațiilor dintre poporul german și popoarele acestor state; această temă va fi realizată printr-o monografie de mai multe volume sub forma unui manual de istorie a țărilor de democrație populară europene. Cealaltă temă privește istoria aşa-zisei cercetării a răsăritului din Germania imperialistă; tratarea acestei teme trebuie să pună în evidență strînsa interdependență dintre tendințele istoriografiei germane din trecut și interesele imperialismului german, slujirea directă a acestuia de către numeroși reprezentanți ai istoriografiei oficiale din Germania lui Wilhelm, a Republicii de la Weimar și a lui Hitler și, în legătură cu aceasta, continuarea „tradițiilor” de acest fel în activitatea unor istorici din Germania lui Adenauer.

În legătură cu prima temă, colectivul institutului își propune ca pe bază de material faptic caracteristic să-și aducă contribuția la lămurirea cîtorva probleme ale sistemului mondial socialist în ce privește fundamentarea lor, atât teoretică, cât și faptică. Cercetătorii ce lucrează în cadrul institutului de la Leipzig se străduiesc să pună în lumină aspectele actuale ale istoriei contemporane a diferitelor țări sociale din Europa, mai ales în legătură cu ofensiva ideologică de denigrare ce se desfășoară împotriva acestora din partea unor organizații și publicații din țările capitaliste. Spre deosebire însă de alte institute ce cercetează probleme de istorie universală, în Republica Democrată Germană activitatea acestui institut n-a ajuns încă la un stadiu în care un număr important de contribuții, studii și monografii să reflecte progresele cercetării în punerea problemelor și soluționarea acestora. Anii ce urmează vor arăta în ce măsură programul de activitate va fi realizat. În ce privește a două temă de cercetare din cadrul acestui institut, un volum apărut la sfîrșitul anului 1962 și intitulat semnificativ *Pe urmele cercetării răsăritului* publică o serie de contribuții, variate din punct de vedere tematic, în care se trec în revistă numeroasele aspecte ale tendințelor reaționare, militariste, revanșarde, pe care le-a promovat istoriografia reaționară germană în trecut și pe care le mai promovează unii istorici reaționari și astăzi în legătură cu istoria Europei de răsărit și de sud-est. Între diversele contribuții remarcăm studiul lui Peter Alfons Steiniger despre *Teza neofascistă de la Bonn despre «Dreptul la patrie»* în care sunt respinse aşa-zisele fundamentări istorice ce se înțearcă azi în Germania occidentală de către unii cu privire la teritoriile din răsărit, aparținând Uniunii Sovietice, Poloniei și Cehoslovaciei. Hellmut Harke în studiul *Legenda spațiului vital deficitar* aduce contribuții interesante privind modul în care, de-a lungul timpului, această legendă a devenit doctrina oficială a imperialismului german. În studiul *Cercetarea răsăritului și militarismul Helmut Schnitter*

scoate în evidență interdependența așa-ziselor cercetări științifice cu privire la răsăritul Europei cu planurile militariste. Înăuntrul unde merg, și cît de complexă poate fi forma acestor tendințe, se poate vedea din materialul publicat în aceeași culegere de către cercetătoarea Ingrid Schultze sub titlul *Cercetarea burgheză germană a istoriei artei în slujba politicii răsăritene imperialiste* în care se arată cum sprijinirea imperialismului se poate realiza chiar și într-un domeniu mai special ca cel al istoriei artelor. Culegerea sus-menționată subliniază orientarea și caracterul principal al cercetărilor ce se desfășoară astăzi în Institutul pentru istoria țărilor de democrație populară din Europa de pe lîngă Universitatea „Karl Marx” din Leipzig. În această privință atrag în chip deosebit atenția cercetările lui Margot Hege-mann privind evoluția raporturilor germano-române în perioada contemporană.

O serie de contribuții ale institutelor de la Berlin și de la Leipzig, la care se adaugă și cele ale specialiștilor ce lucrează în alte centre universitare, ca : Jena, Halle, Greifswald, Rostock, sau importante centre de cultură ca : Weimar, Erfurt, Dresden, Magdeburg etc., apar într-o publicație specială intitulată *Anuarul pentru istoria U.R.S.S. și a țărilor de democrație populară din Europa*—în care sunt concentrate cercetările de acest fel—cu o periodicitate de unul sau două volume pe an, publicație căreia revista noastră îi va face o analiză specială, din care cauză o mențiună numai în acest material¹. În Republica Democrată Germană există încă numeroase institute care desfășoară o anumită activitate în cercetarea unor probleme de istorie universală. Astfel sunt la Berlin : „Institutul de istorie” al Academiei germane de științe, „Institutul de istorie universală” al Universității, „Institutul de istorie agrară” de pe lîngă Academia germană de agricultură și „Institutul german de istorie contemporană” — la Halle : „Institutul de istorie economică” de pe lîngă Universitatea „Martin Luther”, iar la Jena „Institutul de istorie” de pe lîngă Universitatea „Friederich Schiller”. Le pomenim aci pentru completarea tabloului informativ².

Eugen Stănescu

¹ Cercetările de istorie universală din Republica Democrată Germană fac parte din ansamblul activității istoriografice din această țară, problemele, progresele și dificultățile, direcțiile de orientare nefiind altele, ci aceleași. Ca și în celealte țări socialiste, în R.D.G. în condițiile orăindurii socialiste știința în general și, în cadrul acesteia, științele umane, înregistreză o dezvoltare ce se manifestă în noutatea și îndrăzneala problematicii și soluțiilor, a metodelor de cercetare și a argumentării științifice.

² Prestigiul internațional al cercetărilor istorice din R.D.G. este învederat de două articole publicate în revista centrală a istoriografiei franceze „Revue Historique” de la Paris — sub semnatura lui Georges Castellan (CCXXVI iulie-sept. 1961 și CCXXVIII oct.-dec. 1962) despre activitatea istoriografică din R.D.G. Autorul consideră că această activitate trebuie cunoscută în povida a ceea ce numește „prejudecăți politice” și, respingând prin exemple ilustrative pretenția istoricilor din R.F.G. că numai ei tratează cu „impartialitate științifică” istoria germană, ajunge la următoarea concluzie edificatoare : „poate să stîrnească mirare faptul că într-o serie de puncte tezele marxiste din răsărit (se subînțelege ale istoricilor din R.D.G.) sunt mai apropiate de tezele istoricilor francezi — nemarxiști — decât cele ale colegilor lor din Republica Federală”.

www.dacoromanica.ro

V I A T A S T I I N T I F I C A

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ DE STUDII SUD-EST EUROPENE DE LA MÜNCHEN (NOIEMBRIE 1962)

În zilele de 7–10 noiembrie 1962 s-a ținut la München o Conferință internațională de studii sud-est europene organizată de „Sud-Ost Europa Gesellschaft” cu prilejul împlinirii a zece ani de la înființarea acestei societăți. În cadrul Conferinței au fost prezentate numeroase comunicări și referate în trei secțiuni de specialitate : secțiunea istorică, secțiunea de lingvistică, arheologie și istoria artei, secțiunea de finanțe, economie, drept. Comunicările și referatele prezentate au fost consacrate, în general, tratării unor probleme ale sud-estului european privind trecutul mai depărtat sau apropiat, precum și realitatea contemporană.

Lucrările Conferinței internaționale de la München au pus în lumină încă o dată în resul viu și concret pe care cercurile științifice din numeroase țări capitaliste îl poartă asupra țărilor din Europa sud-estică. Transformările social-economice fundamentale care au avut loc în această regiune a Europei după încheierea celui de-al doilea război mondial, progresele construcției economice socialiste, succesele politice interne și externe ale acestor țări au obligat cercurile științifice din țările capitaliste să se preocupe mai îndeaproape de problemele sud-estice, să se documenteze asupra lor. Astfel se explică de ce în perioada de după cel de-al doilea război mondial au fost înființate o serie de societăți și instituții – nu numai în Germania apuseană unde acest lucru corespunde oarecum unei tradiții, ci și în alte țări ca S.U.A., Anglia, Austria etc. – a căror activitate este consacrată tocmai acestui fel de probleme. Se vede foarte clar în activitatea desfășurată pînă acum de aceste societăți și instituții că sarcina combaterii socialismului, încredințată de monopoluri unor cercuri științifice, trebuie să treacă în chip obligatoriu prin cunoașterea amănunțită a faptelor și că aceste fapte, pînă la urmă, se impun și silesc la recunoașterea succeselor obținute de edificarea socialismului.

Mai ales acest lucru apare pregnant dacă luăm în considerație locul acordat în cadrul problemelor sud-est europene țării noastre, realizărilor obținute de către poporul român prin lupta și munca lui în anii puterii populare. La Conferința internațională de la München – ca și în alte împrejurări – a reieșit cu limpezime prestigiul internațional de care se bucură astăzi România, atât în ce privește succesele științei românești în domenii numeroase și variate, cit și succesele economice și politice care au făcut ca o țară agrară înapoiată să devină o țară cu o industrie puternică în continuă dezvoltare și totodată un factor internațional de autoritate. Din această cauză organizatorii Conferinței de la München au invitat în chip stăruitor să participe la lucrări o delegație cu mai numeroasă și au considerat ca o evidentă necesitate ca, în

lucrările acestei conferințe, temele de istorie, lingvistică, arheologie românească să fie cît mai prezente și comunicările respective să fie susținute de oameni de știință din Republica Populară Română.

Sub conducerea acad. C. Daicoviciu, rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj și președinte al Secției de științe istorice a Academiei R.P.R., o delegație de specialiști români a participat la lucrările diferitelor secțiuni ale Conferinței internaționale de studii sud-est europene de la München. Astfel, la lucrările secțiunii istorice au participat acad. C. Daicoviciu și conf. univ. Eugen Stănescu, redactor șef al revistei „Studii”; la lucrările sesiunii de lingvistică, arheologie și istoria artei au participat acad. Em. Petrovici, directorul Institutului de lingvistică din Cluj și acad. Em. Condurachi, directorul Institutului de arheologie din București; la lucrările secțiunii de economie, finanțe și drept au participat Emeric Deutsch și Gh. Comșa, cel dintâi vicepreședinte, iar cel de-al doilea consilier al Băncii de Stat a Republicii Populare Române. Participanții români la lucrările acestei sesiuni au prezentat comunicări și referate, au intervenit în discuții, subliniind punctul de vedere al științei românești și stadiul actual al cercetărilor din țara noastră în problemele care au fost abordate sau dezbatute în cadrul acestei conferințe internaționale.

Sesiunea de istorie a avut un program de activitate axat pe o temă specială, anume trecerea în revistă a muncii de cercetare în domeniul istoriei sud-estului european în ultimele două decenii. În legătură cu această temă reprezentanții unor organizații și institute speciale din numeroase țări au prezentat în referatele lor stadiul actual al cercetărilor în lumina evoluției din ultimii douăzeci de ani. Delegații români, în două referate ample, au analizat rezultatele obținute în țara noastră în cercetarea unui număr important de probleme și anume: acad. C. Daicoviciu cele privitoare la istoria veche și Eugen Stănescu cele privitoare la istoria medie, modernă și contemporană. Referatele au subliniat cadrul nou material și organizatoric al cercetării, condițiile excepționale oferite în această privință oamenilor de știință, numărul mare de institute înăuntrul căror se desfășoară cercetarea și de publicații în care se valorifică roadele cercetărilor. La lucrările acestei secții au mai fost prezentate referate privind activitatea cîtorva centre importante de studii sud-est europene, ca de pildă cel de la Viena (de către dr. Thorvi Eckhardt), cel de la Detroit (de către dr. Stephen Fischer-Galatzi), cel de la München (de către prof. dr. Mathias Bernath și dr. Emanuel Turczynski). În acest fel participanții români au putut să se documenteze amplu în ce privește direcțiile și metodele de cercetare ale problemelor sud-estice în aceste diferențe centre. În secția istorică, savantul bizantinist Franz Dölger a prezentat un referat evocator privind începiturile cercetării sud-estului european în Bavaria la sfîrșitul veacului trecut. Subliniind aportul pozitiv adus de acest referat cunoașterii și valorificării realizărilor științifice din trecut, conducătorul delegației române a arătat încă o dată că oamenii de știință marxiști-leniniști înțeleg să-și întemeieze cercetările lor și consideră că acestea pot fi roadnicе pornind de la valorificarea a tot ce este de preț și pozitiv în activitatea științifică mai veche.

În secția de economie, finanțe și drept lucrările, ca și în secția istorică, au fost consacrate unei singure teme: „Dreptul bancar și valutar în țările de democrație populară din Europa sud-estică în cadrul sistemului economic socialist”. Se vede bine că această temă de strictă actualitate pornește de la necesitatea cunoașterii prin analiză a realităților noi ce se dezvoltă și se consolidează în această parte a continentului european unde aproape toate țările au ales calea socialismului. Delegații români Emeric Deutsch și Gh. Comșa au susținut un referat intitulat „Rolul sistemului bancar și valutar în economia Republicii Populare Române cu privire specială asupra comerțului exterior”. Referatul delegaților români a fost primit cu mult interes, iar intervențiile pe marginea lui au arătat încă o dată că țara noastră se bucură astăzi de o mare autoritate economică și financiară, că este considerată ca un partener important în ce privește

raporturile economice și financiare reciproce, diversele încheieri de obligații contractuale. În lucrările secției de economie, finanțe și drept a apărut în chip evident că în Germania apuseană, ca și în alte țări capitaliste, există unele cercuri de afaceri care se impotrivesc liniei promovate de alte cercuri ce urmăresc un anume exclusivism în relațiile economice.

Spre diferență de celelalte două secții, secția de lingvistică, arheologie, istoria artei privind mai ales probleme balcanologice, nu a avut o temă specială. De aici rezultă caracterul mai divers, mai variat al comunicărilor prezentate și susținute în această secțiune. Astfel, acad. Em. Petrovici a prezentat comunicarea „Trăsături balcanice comune în sistemul fonetic român și albanez”, iar acad. Em. Condurachi comunicarea „Legăturile dintre greci și populația autohtonă de la Dunărea de jos în lumițina ultimelor cercetări și descoperirii arheologice și epigrafice”. În aceste comunicări au fost susținute puncte de vedere argumentate științific privind trăsăturile originale ale culturilor din aceste regiuni și au fost combătute diversele variante ale teoriei influențelor exclusive și într-o singură direcție. Trebuie de subliniat în această privință că în cadrul dezbatelor din această secție pe marginea unor referate prezentate de profesorii G. Reichenkron și E. Gamillscheg principiul continuității populației autohtone pe teritoriul vechii Dacii – care s-a transformat treptat din populație daco-romană în populație stră-românească și apoi românească – a găsit o adeziune unanimă atât din partea referenților, cât și a celor care au participat la dezbatere. Aceasta arată că punctele de vedere ale științei românești fac autoritate în știința internațională și sunt considerate ca atare.

Conferința internațională de la München, ca și alte manifestări de acest fel la care au participat reprezentanți ai țării noastre, a arătat utilitatea intensificării relațiilor de colaborare științifică cu instituțiile de peste hotare în condițiile specifice actuale ale întăririi continue a autorității științei din țara noastră în străinătate. În acest sens s-a manifestat clar, atât din partea președintelui Societății „Sud-Ost Europa” Rudolf Vogel, cât și a vicepreședinților Theodor von Uzorinak-Kohary, Hermann Gross și Alfred Hönig un interes deosebit pentru intensificarea multilaterală a legăturilor dintre oamenii de știință din țara noastră și cei ce lucrează pe lîngă institutele științifice din München. Un rol deosebit în desfășurarea lucrărilor într-o atmosferă de colegialitate cordială l-a avut președintele Sesiunii istorice, regretatul profesor dr. H. F. Schmidt, membru al Academiei de științe din Viena și președinte al Comitetului internațional al istoricilor de pe lîngă UNESCO, care a condus dezbatările cu fermitate și obiectivitate. Oamenii de știință din țara noastră regretă dispariția timpurie a acestui savant de seamă, prieten al țării noastre care ne-a lăsat o amintire dintre cele mai bune.

*Acad. Em. Condurachi
și
Eugen Stănescu*

SESIUNEA GENERALĂ A ACADEMIEI R.P.R.

Între 18–21 martie a.c. a avut loc sesiunea generală a Academiei R.P.R.

Darea de seamă asupra activității Academiei R.P.R. pe anul 1962 a fost prezentată de acad. Șt. Milcu care a arătat că „în anul 1962 oamenii de știință însuflați de realizările obținute de oamenii muncii din industrie și agricultură au adus contribuții de preț la dezvoltarea științei și a culturii sociale, au predat economiei naționale noi rezultate ale cercetării obținute în domeniul matematicii, fizicii, chimiei, științelor tehnice, geologiei, au obținut noi realizări în ocrotirea sănătății”. Lucrările din domeniul științelor sociale, s-a arătat în darea de seamă,

muncind cu entuziasm pentru îndeplinirea directivelor trasate de Congresul al III-lea, au realizat noi opere fundamentale de cultură, care au un rol important în educația socialistă a oamenilor muncii.

Referindu-se la activitatea din domeniul științelor istorice s-a arătat că din planul de cercetări, care a cuprins 167 teme, s-au realizat integral 152 teme, 9 s-au realizat parțial, iar 6 nu s-au putut luceafără în studiu din diferite motive. Problemele mari ale planului pe anul 1962 au fost: continuarea muncii de elaborare a tratatului *Istoria României*; studiul dezvoltării societății omenești pe teritoriul patriei noastre prin săpături arheologice; publicarea în continuare a izvoarelor istoriei patriei; studii de interpretare; studierea unor probleme mai puțin cercetate din epoca veche, medie și modernă, a luptei clasei muncitoare împotriva regimului burghezo-moșiesc și revoluția populară. Dintre realizările mai de seamă s-au citat: Îndeplinirea unui bogat plan de săpături arheologice de către colectivele de la București, Cluj și Iași; lucrările la tratatul *Istoria României*; o serie de monografii sau volume de documente etc. Prin tratatul *Istoria României*, cea mai importantă realizare a istoriografiei noastre din ultimii ani — s-a subliniat în darea de seamă —, se pune la îndemnă cercetătorilor, corpului didactic de toate gradele, studenților și maselor populare din țara noastră o lucrare de înaltă valoare științifică, menită să aducă o contribuție de seamă în opera de educație patriotică și în procesul de învățămînt.

Darea de seamă a arătat și unele lipsuri care s-au manifestat. Temele de istorie contemporană nu s-au abordat în măsură suficientă. S-a atras atenția totodată că „este încă mult de făcut în ceea ce privește activitatea de reconsiderare și valorificare critică a gîndirii istorice progresiste din trecut ca și în combaterea promptă, viguroasă, a denaturărilor de orice fel privind istoria patriei noastre”.

În ceea ce privește relațiile cu străinătatea, peste 200 oameni de știință au reprezentat Academia R.P.R. la circa 100 reuniuni și congrese științifice internaționale. Istoricii noștri au participat la: Consfătuirea de la München în probleme de balcanologie și istoriografia sud-estului european (acad. C. Daicoviciu, acad. Em. Condurachi, conf. univ. Eugen Stănescu); Congresul internațional de științe pre- și protoistorice (prof. M. Petrescu-Dîmbovița, Maria Comșa); al IV-lea Congres internațional de epigrafie greacă și latină (acad. C. Daicoviciu, prof. D. M. Pippidi); Adunarea generală a Comitetului internațional de științe istorice (acad. P. Constantinescu-Iași); Adunarea generală a Uniunii Academice Internaționale (acad. Em. Condurachi, prof. D. M. Pippidi); A 6-a conferință de studii clasice din țările socialiste (acad. Em. Condurachi, prof. D. M. Pippidi). În țară s-a organizat: seminarul româno-sovietic în problemele comune ale orfindurii comunei primitive; colocviul româno-bulgar cu tema „Slavii la Dunărea de Jos în sec. VII — XI”.

În continuarea lucrărilor, în ziua de 18 martie acad. V. Malinschi a prezentat Adunările generale planul de cercetare pe 1963 care cuprinde pentru științele istorice 72 probleme cu 153 teme. În acest plan se dă, în continuare, o atenție deosebită valorificării materialelor arheologice prin studii monografice, precum și cercetării acelor probleme mai puțin studiate în trecut sau prezentate tendențios de istoriografia burgheză. Se va începe publicarea unei noi ediții, pe baze rigurose științifice, a colecției de documente privind istoria României.

În după amiază zilei de 18 martie, ca și în ziua de 19 martie, au avut loc discuțiile pe marginea dării de seamă și a planului de cercetare pe 1963. În cuvîntul său, acad. A. Oțetea, directorul Institutului de istorie din București, referindu-se la tratatul de *Istoria României* a arătat că munca desfășurată la această operă, „incontestabil cea mai mare realizare a sectorului de istorie”, ne-a permis să cunoaștem „cu preciziune ce ne lipsea și să știm prin urmare ce probleme avem de rezolvat”. Astfel, „se vor putea întocmi planuri de activitate mai precise, mai realiste și în același timp vom putea să abordăm valorificarea critică a moștenirii pe care înaintașif

noștri ne-au lăsat-o". După ce a amintit despre greutățile cu care se publică lucrările întocmite de institut, acad. A. Oțetea a ridicat problema cadrelor, pe care a calificat-o drept „problema cea mai importantă în momentul actual”. Arătând locul important ce-i revine științei în dezvoltarea societății contemporane și, ca o consecință a acestui fapt, preocuparea fiecărei țări de a crea specialiști de înaltă pregătire, acad. A. Oțetea a încheiat: „Noi am înțeles că numai răspunzând necesității de cadre specializate la un înalt nivel științific putem să contribuim la construcția socialismului și putem să justificăm marile sacrificii pe care niciodată Partidul Muncitorilor Români și guvernul țării noastre nu l-au preceput oamenilor de știință”.

Acad. Em. Condurachi, directorul Institutului de arheologie, în cuvîntul său a vorbit despre unele realizări importante ale frontului istoric și a prezentat cîteva probleme pe care cercetările în domeniul arheologiei și istoriei le ridică în momentul de față. D-za a vorbit apoi despre succesele deosebite ale delegației care a participat la Conferința de la München, precum și despre Colocviul internațional de studii balcanice de la Sinaia. Ca o consecință a colaborării începute la Colocviul de la Sinaia se ivește posibilitatea deschiderii pentru istoricii noștri a vastelor arhive turcești, încă neexplorate pînă în prezent. Acad. Em. Condurachi a subliniat din nou necesitatea triniterii de cadre tinere la specializare în străinătate.

În ziua de 21 martie s-a trecut la alegerea conducerii Academiei R.P.R. Președinte al Academiei R.P.R. a fost ales acad. Ilie Murgulescu. Președinte al Secției de științe istorice a fost reales acad. C. Daicoviciu.

Totodată s-au acordat premiile Academiei R.P.R. pe anul 1961 celor mai valoroase lucrări. În domeniul istoriei s-a decernat prof. D. Berciu premiul „N. Bălcescu” pentru lucrarea *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*.

P. Oprescu

ALEGEREA DE NOI MEMBRI AI ACADEMIEI R. P. R.

Apreciind activitatea desfășurată pentru dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste din țara noastră, Academia R.P.R., în sesiunea din 18 - 21 martie 1963, a ales ca membri corespondenți pe prof. D. M. Pippidi, C. S. Nicolăescu-Plopșor, Șt. Pascu, M. Berza și V. Maciu.

Cu acest prilej, Colegiul de redacție al revistei „Studii” felicită călduros pe noii membri ai Academiei R.P.R. și le urează succes în activitatea viitoare de cercetare științifică a istoriei patriei.

ANALIZA ACTIVITĂȚII ȘTIINȚIFICE A INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI PE ANUL 1962

În luna ianuarie a avut loc la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. consfătuirea de producție în care s-a dezbatut darea de seamă cu privire la îndeplinirea planului de cercetări pe anul 1962. În raportul prezentat de directorul Institutului, acad. A. Oțetea, s-a arătat că în anul precedent a continuat în institut munca de transpunere în viață a sarcinilor trasate istorilor de Congresul al II-lea P.M.R. — în ce privește mai ales, elaborarea tratatului de istorie a României —, întîndu-se totodată seama de indicațiile Congresului al III-lea P.M.R. de sporire

a exigenței față de calitatea lucrărilor întocmite și a legării mai strinse a muncii de cercetare de sarcinile actuale ale construcției socialiste. Aceste indicații au dus la ridicarea nivelului științific al cercetărilor, la folosirea într-un spirit creator a tezelor clasiciilor marxism-leninismului.

În anul 1962 a apărut volumul II din tratatul de istorie a României și se află într-o fază înaintată volumele III, IV și V.

În afara acestor volume au fost publicate în 1962 sub egida institutului, ca lucrări de plan : *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V ; *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II ; *Revue roumaine d'histoire*, 1/1962 ; *Îndreptarea legii (1652)* ; *Documente privind istoria României. Colecția Hurmuzaki (seria nouă)*, vol. I.

Au fost pregătite pentru publicare : *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III ; *Revue roumaine d'histoire*, nr. 2/1962, 1/1963 ; *Documenta Romaniae Historica* vol. I, *Călători străini în țările române* (2 vol.) ; *Informații de istorie românească în cronicile otomane* (2 vol.) ; G. Dapontes, *Ezemeridele dacice, Rapoartele capucinheilor lui Constantin Mavrocordat (aug. 1741 – dec. 1742)* și altele.

Planul de cercetare al Institutului pe anul 1962 a fost orientat, în primul rînd, spre abordarea unor probleme importante ale istoriei României, la care s-a simțit necesitatea aprofundării cu prilejul întocmirii tratatului de istoria României.

La secția de istorie medie accentul s-a pus în continuare pe studierea problemelor de istorie social-economică, fără a se neglijă însă istoria politică și culturală. Nevoia împlinirii gurilor în informarea istorică a dus la necesitatea înscrierii în plan a izvoarelor generale ale istoriei medii a României, din care în primul rînd sunt de amintit documentele interne, apoi cronicile și legiuirile.

La secția de istorie modernă s-a acordat o atenție deosebită cercetării situației țărănimii, începînd de la reforma din 1864 și pînă în preajma primului război mondial. În plan au fost prevăzute, de asemenea, mai multe teme privind mișcarea muncitorească și unele studii de demascare a politicii reacționare a burgheziei și moșierimii din România la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea. Secția de istorie modernă pregătește și ea unele colecții de documente în probleme majore ale istoriei moderne a patriei noastre.

La secția de istorie contemporană a fost abordată cercetarea unor probleme actuale ale istoriei contemporane : desfășurarea revoluției populare în țara noastră, România la începutul celui de-al doilea război mondial, partidele politice între cele două războaie mondale etc.

La secția de istorie universală, pe lîngă pregătirea, în continuare, a unor importante colecții de izvoare (relatări ale călătorilor străini în țările române, documente osmane privind istoria țărilor române, extrase din cronicile apusene etc.) s-a trecut la realizarea unor importante monografii ca : „Țările Române și mișcarea națională de eliberare a popoarelor din Balcani”, „Mica Întellegere”, „Politica externă de trădare națională a dictaturii regale”.

O activitate susținută a desfășurat în cursul anului 1962 colectivul de redacție al revistei „*Studii*” realizîndu-se o creștere a nivelului științific și ideologic al materialelor apărute în revistă. În 1962 în paginile revistei au apărut articole consacrate unor evenimente de mare importanță în istoria patriei noastre ca : *40 de ani de la crearea Uniunii Tineretului Comunist* (nr. 2), *Victoria definitivă a socialismului în R.P.R.* (nr. 4). Un număr special, numărul 6, a fost consacrat celei de a 15-a aniversări a Republicii Populare Române. El cuprinde realizările istoriografice noastre marxiste în cei 15 ani.

Trebuie arătat că unii membri ai Institutului, pe lîngă sarcinile de plan, au desfășurat o bogată activitate în afara planului, contribuind la redactarea unor valoroase lucrări de interes general, ca : *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ediția a II-a și vol. III,

Manualul de istoria P.M.R., istoria literaturii române, vol. I, Eroicele lupte din ianuarie – februarie 1933, Insurecția armată din august 1944.

În cadrul colaborării cu alte instituții ale Academiei R.P.R., membri ai Institutului de istorie au participat activ la dezbatările organizate pe marginea unor tratate ca cel de *Istoria gândirii filozofice din România sau Istoria literaturii române*.

În anul 1962 membri ai Institutului de istorie au făcut călătorii de studii în U.R.S.S., R. P. Bulgaria, R. D. Germană, R. F. Germană, Anglia. La rîndul său institutul a primit vizita unor istorici din : U.R.S.S., R.P. Bulgaria, R.P. Ungară, R.S. Cehoslovacă, R. Cuba, Franța, Italia, S.U.A., Anglia, Grecia, R.S.F. Iugoslavia.

În raport s-a subliniat că în cursul anului trecut progrese serioase s-au observat în munca unor tineri cercetători, mulți dintre ei fiind promovați în muncă de răspundere.

Mai mult decât în trecut, direcția institutului a urmărit, controlat și îndrumat îndeaproape activitatea secțiilor, imprimîndu-se o exigență sporită față de calitatea lucrărilor, contribuind la întărirea disciplinei de plan, la dezvoltarea răspunderii fiecărui cercetător față de sarcinile primite. Conducerea secțiilor și sectoarelor și-a întărit controlul asupra muncii cercetătorilor, a depus eforturi pentru a asigura predarea la timp și în bune condiții a lucrărilor planificate.

Cu toate aceste măsuri, în organizarea muncii științifice au existat o serie de deficiențe (dispersarea forțelor de cercetare pe un mare număr de teme, planificarea uneori defectuoasă a temelor, aducerea cu întîrziere în discuția secțiilor și a consiliului științific a lucrărilor considerate de autori a fi gata) care au avut repercusiuni negative asupra conținutului și eficienței lucrărilor.

Stabilind cîteva din problemele fundamentale a căror abordare și rezolvare se impune cu necesitate (formarea și dezvoltarea în condițiile istorice specifice ale țărilor noastre a relațiilor feudale, procesul de formare a claselor oriinduirii capitaliste, a națiunii și statului burghez, treccerea capitalismului în stadiu imperialist în România, probleme ale istoriei mișcării muncitorești și realizarea unor temeinice studii de critică istoriografică), raportul a subliniat că se impune profundarea de către cercetători a cunoașterii nemijlocite a lucrărilor clasiciilor marxism-leninismului fapt ce va permite înțelegerea mai clară a poziției pe care trebuie să o aibă lucrătorii pe frontul istoric în condițiile luptei ce se desfășoară în domeniul ideologiei.

SESIUNEA DE COMUNICĂRI A DIRECȚIEI MONUMENTELOR ISTORICE

Între 22–24 ianuarie 1963 a avut loc în sala de ședințe a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. sesiunea de comunicări a Direcției Monumentelor Istorice. Reorganizată acum trei ani, această instituție, care are sarcina conservării și valorificării monumentelor noastre, concentrată în cadrul ei un grup de istorici, arheologi, arhitecți restauratori, ingineri, chimici ale căror intervenții contribuie și la o mai bună cunoaștere a monumentelor și a problemelor lor. În acest fel, s-au acumulat, în cursul celor trei ani de activitate în noua formă, o sumă de fapte și rezultate interesând cercuri largi de istorici, istorici de artă, muzeografi etc. Dintre acestea au fost alese și prezentate cele mai interesante.

Cele 11 comunicări prezentate au îmbrățișat multiple și variate aspecte și anume : restituirea aspectului original al unor monumente (arh. Ștefan Balș, *Mănăstirea Horezu. Descoperiri făcute cu prilejul restaurării ; metode, mijloace și materiale folosite* ; arh. Rodica Mănciulescu, *Date noi referitoare la aspectul inițial al Bisericii Domnești din Tîrgoviște, apărute în mersul lucrărilor de restaurare*), studiul formelor succesive pe care un monument le-a îmbrăcat în cursul existenței sale (arh. Mariana Angelescu, *Rezultatele cercetărilor asupra evoluției complexului fortificat de la Prejmer* ; arh. E. Chefneux, *Cercetări și observații asupra bisericii din Densuș*), aspecte mai importante din transformările monumentelor (arh. E. P. Miclescu, *Citeva precizări privind aspectele originale ale Mitropoliei din București* ; arh. Ioana Grigorescu și arh. Nicolae Diaconu, *Prezentarea unor elemente noi apărute cu ocazia restaurărilor de la Dragomirna, Sucevița, Voroneț și Tazlău*) ; puncte de vedere în legătură cu doctrina de restaurare (arh. E. Greceanu, *Selecționarea și diferențierea etapelor de construcție la restaurarea halei vechi din Brașov—Casa Hierscher*) ; metode și tehnici noi folosite în problemele de restaurare (ing. Dinu Moraru, *Cercetări asupra extragerii și reașezării frescei* ; ing. C. Pavelescu și ing. T. Barbu, *Citeva soluții constructive aplicate la restaurarea monumentelor istorice*) ; probleme de evidență monumentelor (O. Velescu, *Evidența monumentelor istorice în țara noastră*) ; în sfîrșit, scurte informații cu privire la istoricul monumentelor (P. Năsturel, *Două știri istorice noi privind trecutul unor monumente vechi* și ing. D. Moraru, *Date istorice în legătură cu monumentul de la Ciuciș*).

Sfera largă de probleme îmbrățișate a trezit interesul multor specialiști din capitală și provincie. Însoțite de o ilustrație bogată, adesea chiar de diapozitive colorate, comunicările au dat naștere la discuții dintre care unele foarte animate. De un viu interes s-a bucurat comunicarea arh. Mariana Angelescu, a cărei ilustrație, întocmită în chip de „film” al fazelor succesive ale monumentului, depășește valoarea unei forme de prezentare ingenioasă, constituind de fapt o metodă de studiu.

Comunicările arhitecților Grigorescu și Diaconu cu privire la vechile decoruri ale paramentelor mănăstirilor Tazlău și Voroneț și asupra cronologiei mănăstirilor Sucevița și Voroneț și arhitecților Balș — care a înfățișat date cu privire la Palatul Brâncovenesc de la Horezu — și Mănciulescu, ale cărei constatări despre paramentul și acoperirea bisericii domnești din Tîrgoviște s-au dovedit de natură să aducă noi puncte de vedere în istoria arhitecturii românești.

Încercarea arh. E. Greceanu de a discuta critic temeiurile unei restaurări istorice plecând de la reconstituirea și discutarea concepției estetice care a generat diferitele faze și aspecte ale unui monument este primul început de acest fel la noi. După cum, de asemenea, comunicarea arhitectului P. E. Miclescu în care încearcă comparații de proporții și volume deschide anumite perspective.

Mult discutată a fost comunicarea arh. E. Chefneux. Deosebită importanță a monumentului tratat, cît și observațiile aduse de autorii au dat valoare prezentării. Nu e mai puțin adevărat ca apropierea de monumentele paleocreștine rămâne o simplă ipoteză.

Sesiunea a fost însoțită de o expoziție care, fără să aibă o tematică foarte precisă, a prezentat documente grafice realizate în cadrul lucrărilor de restaurare ale Direcției.

R. Florescu

MUZEUL SCHEILOR DIN BRAȘOV

În vechiul și cunoscutul cartier al Scheilor din orașul Brașov s-a deschis anul trecut un mic muzeu. El cuprinde doar trei camere, dar reține dintru început atenția vizitatorului prin vechimea clădirii care-l adăpostește, însemnatatea obiectelor înșiruite într-o legătură logică și valorificarea lor printr-o expunere modernă, realizată cu o deosebită grijă. Este muzeul de la etajul vechii școli românești din curtea bisericii Sf. Nicolae din Schei. Istoria acestui important așezămînt cultural românesc din Transilvania este îndepărtată și mai ales interesantă prin rodnicia sa. Despre existența bisericii sunt știri încă din sec. al XIV-lea, iar școala datează din secolul următor. În localul școlii, refăcut, care se prezintă azi sub aspectul lui din sec. al XVIII-lea, format din 3 camere boltite la parter și tot atât la etaj, se găsesc adăpostite mii de documente ale bisericii, biblioteca și muzeul. Clădirea a căpătat recent înfățișarea sa originară. Tavanele cu bogate stucaturi au fost restaurate, ușile și ferestrele, firidele adăncite în ziduri, toate aceste detalii redau camerelor de la etaj farmecul autenticității. Aici a fost instalat muzeul care urmărește istoria culturală a Scheilor.

În sala I, un text lămuște pe vizitator despre principalele etape din istoria școlii, subliniindu-se faptul că muzeul, biblioteca și arhiva alcătuiesc o unitate culturală, ale cărei origini datează din sec. al XV-lea. Tot aici sunt expuse cronicile în legătură cu istoria Scheilor, scrise în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea, reproducind altele mai vechi.

Sala II, din stînga intrării, este intitulată „Diaconul Coresi”, deoarece aici se pune accentul mai ales pe tipăriturile coresiene expuse într-o vitrină centrală: *Octoihul* din 1574 și *Evanghelia cu Invățătură* din 1580. Pentru o mai bună lămurire a publicului, s-ar fi impus un text succint în care să se prezinte activitatea tipografică a lui Coresi și circulația largă a tipăriturilor sale. Aceasta cu atît mai mult, cu cît în intenția organizatorilor muzeului s-a urmărit sublinierea activității lui Coresi.

În aceeași sală sunt grupate cele mai multe obiecte din sec. XV–XVI pe care le posedă colecția. Subliniem ca două piese remarcabile, fiecare în felul ei, un manuscris slavon din anul 1492 care provine de la biserică Ostrov de lîngă Hațeg și a fost scris la Păuliș pe Mureș de diaconul Nicolae și un manuscris moldovenesc păstrând două splendide portrete de evanghelisti. Operă prea puțin cunoscută a lui Matiaș logofătul, acest manuscris datând din anul 1560 reprezintă cea mai valoroasă realizare în domeniul miniatuurii din timpul lui Alexandru Lăpușneanu.

Dintre operele de argintarie, care altădată constituiau bogatul tezaur al bisericii, s-au păstrat doar cîteva obiecte din sec. al XVI-lea. Ele sunt deosebit de sugestive evocînd grija domnilor și boierimii din Țara Românească pentru acest așezămînt brașovean. Unele dintre ele, o cădelniță de la Neagoe, refăcută la 1767, sau un alt exemplar de la doamna Neaga, au fost mai mult cunoscute. Alte piese însă, mai valoroase sub raport artistic, sunt inedite. Astfel este legătura de carte dăruită de Toader vîstierul, jupanița Stana, Dragomir spătarul și jupanița Neacșa, lucrare caracteristică ferecăturilor de la mijlocul sec. al XVI-lea, avînd absolut același stil cu exemplarul dăruit Tîsmenei de doamna Chiajna și Mircea Ciobanul (în colecția de artă feudală a Muzeului de Artă al R.P.R.), și cu exemplarul din vremea lui Alexandru II păstrat la muntele Sinai. Portretele donatorilor în costume caracteristice sec. al XVI-lea, femeile purtînd pălării cu boruri mari rotunde, asemenea donatoarelor din biserică de la Stănești, dau și un interes documentar acestei remarcabile opere de argintarie românească.

Pe alte cîteva piese de argintărie, purtînd marca și amprenta stilului meșterilor brașoveni, apar alți donatorî ca Stalco clucerul, Papa vistierul, Șerban Cantacuzino etc. Aceste obiecte, în afară de însemnatatea lor artistică, au valoarea unor mărturii documentare, dovedind interesul permanent al domnilor și boierimil din sudul Carpaților pentru așezămîntul de la Schei. De altfel și din alte exponate care figurează în această sală, ca hrisovul de la Aron vodă (1594) și acela de la Gheorghe Ștefan (1656) reiese că și domnii Moldovei aveau aceeași preocupare pentru Schei.

În sala III, și ultima, sunt exponate privind mai ales activitatea culturală din sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea cît și unele aspecte caracteristice ale vieții din Schei.

Așa cum sala precedentă sublinia încă de la intrare activitatea lui Coresi, și aici se accentuează rolul lui Radu Tempea, de la care s-a păstrat în manuscris o tlcuire a evangeliilor, scrisă în anii 1719—1721 și istoria bisericii Scheilor. Sunt expuse tot aici acte de danie de la Constantin Brîncoveanu și Grigore Ghica.

Între obiectele de interes artistic merită subliniată ferecătura din 1753, lucrată de meșterul brașovean Mihail May ca și broderiile rusești, darul Elisabetei Petrovna, făcut bisericii la 1768. Icoane pe lemn și pe sticlă lucrate de meșteri populari într-un stil pitoresc, evocînd păstrarea în sec. al XVIII-lea al unei vechi tradiții, și portrete de scheieni făcute de pictorul Mișu Popp completează expunerea. Două vitrine interesante atrag atenția prin obiectele de podoabă și bogatele costume de scheieni.

Deși, în genere se remarcă în expunere efortul de a valorifica obiectele deosebit de interesante, considerăm că ar fi trebuit să se accentueze mai puternic printre un text rolul așezămîntului romînesc de la Schei, ca polarizator al intereselor economice, politice și culturale dintre Moldova-Tara Romînească și Transilvania.

C• Niculescu

C R O N I C A

La începutul lunii noiembrie 1962 a funcționat expoziția de hrisoave domnești din sec. XIV—XVIII organizată de către Biblioteca Academiei R.P.R. și Muzeul de artă feudală al Academiei R.P.R. „Ing. D. Minovici”, care a continuat seria expozițiilor de colecții prețioase inițiată și inaugurată în 1961. Expoziția a cuprins documente maramureșene, hrisoave din Moldova și Tara Românească de la Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Petru Șchiopu, Mihai Viteazul, Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu.

În luna noiembrie a venit în țara noastră V. N. Vinogradov, cercetător principal și A. A. Iaskova, cercetător la Institutul de istorie al Academiei de științe a U.R.S.S., pentru culegerea materialului documentar necesar lucrării *Istoria modernă și contemporană a României* elaborată de Academia de Științe a U.R.S.S. în colaborare cu Academia R.P.R. Cercetătorii sovietici au făcut investigații în arhivele bibliotecii Academiei R.P.R., bibliotecii Institutului de istorie al Academiei R.P.R., la Arhivele Statului din București, în arhiva Ministerului Afacerilor Externe și în Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe Ilngă C.C. al P.M.R.

La 5 decembrie 1962, la Muzeul militar central a avut loc vernisajul expoziției „Documente, cărți și hărți rare” ce aparțin bibliotecii muzeului. Expoziția a cuprins peste 200 de expozite, dintre care unele de o valoare remarcabilă ca, de pildă, cărțile *Despre originea și faptele eroice ale polonezilor* de Martin Cromer datând din 1555, *Zece cărți privitoare la istoria romană* de Titus Livius din 1554 etc. De asemenea, expoziția a cuprins o serie de documente din timpul lui Ștefan al II-lea, Leon vodă, Constantin Brâncoveanu, Șerban Cantacuzino, precum și mai multe hărți, printre care o hartă a țărilor române din 1552 și o alta a Imperiului roman de răsărit din 1585.

★

În luna decembrie Vera Mutafcievea, candidat în științe istorice și cercetător la Institutul de istorie de pe lângă Academia bulgară de științe, a sosit în țara noastră pentru a stabili planul de lucru al temei „Lupta poporului român și bulgar împotriva stăpînruii otomane la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea”. Totodată cercetătoarea bulgară a făcut investigații în Arhivele Statului din Brașov și la Biblioteca Academiei R.P.R.

★

În 1962 s-a deschis expoziția de documente și cărți rare din colecțiile Muzeului de istorie a orașului București. Documentele și cărțile expuse scot în evidență importante aspecte sociale, politice, edilitare și culturale ale istoriei Bucureștilor. Documentele expuse sunt din vremea lui Radu Șerban, Matei Basarab, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, N. Mavrocordat, M. Racoviță și alții. Dintre cărțile rare aflate în expoziție se remarcă *Cheia înțeleșului* tipărită în 1678 la București, *Biblia lui Șerban Cantacuzino* din 1688 și altele. Expoziția a cuprins, de asemenea, mai multe periodice din deceniile IV și V ale sec. al XIX-lea.

★

Cu prilejul împlinirii a 400 de ani de la înființarea primei școli din Moldova („Schola latina” de la Cotnari, înființată în timpul domniei lui Despot vodă), Institutul de istorie și filologie al filialei Iași a Academiei R.P.R., în colaborare cu filiala din Iași a Societății de științe istorice și filologice a organizat un simpozion pe tema „Despre importanța școlii de la Cotnari și locul ei în istoria învățământului din țara noastră”. În cadrul simpozionului au luat cuvântul prof. univ. Șt. Birsănescu și I. Guguman, lector univ. Al. Husar și ing. L. Jianu.

★

La 20 februarie a avut loc la Institutul de arheologie din Londra inaugurarea expoziției de fotografii „Monumente arheologice din România”. La deschiderea expoziției au participat dr. P. S. Noble vice-cancelarul Universității din Londra, R. L. Speaight, directorul relațiilor culturale est-vest din Ministerul de Externe, prof. univ. I. A. Richmond, vice-președinte al Academiei Britanice, reprezentanți ai Ministerului Educației, profesori universitari și alte persoane. Cu acest prilej a vorbit prof. univ. W. F. Grimes, directorul Institutului de arheologie care și-a exprimat satisfacția pentru primirea expoziției și a făcut aprecieri elogioase cu privire la conținutul ei, exprimând în acest sens mulțumiri Comisiei Naționale Române pentru U.N.E.S.C.O. și Institutului de arheologie al Academiei R.P.R. pentru trimiterea expoziției. La deschidere au vorbit de asemenea Alex. Lăzăreanu, ministrul R.P. Române la Londra. Expoziția s-a bucurat de o finală apreciere din partea celor prezenți la deschiderea ei.

★

Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R. a organizat la sfîrșitul lunii martie 1963 la Timișoara o sesiune interregională metodico-științifică, la care au participat membri

ai consiliului de conducere și delegați ai filialelor din principalele orașe ale țării. În atenția sesiunii au stat dezbatările asupra predării istoriei patriei, limbii și literaturii române în invățămîntul de cultură generală. Cu un deosebit interes a fost urmărit referatul prof. univ. Șt. Pascu despre „Izvoarele răscoalei lui Horea”, precum și referatul elaborat de lector univ. I. Dragomirescu „Pentru partinitate și împotriva obiectivismului burghez în predarea istoriei în școală de cultură generală”. Au mai fost prezentate următoarele referate, tratînd probleme de istorie locală: „Statuete tesaliene în Banat” (M. Moga și O. Răuf), „Date privitoare la începuturile Timișoarei” (A. Tintă, M. Bizerea, A. Rusu și O. Rudneanu), „Orașul Timișoara în izvoarele orientale” (M. Guboglu), „Greva muncitorilor feroviari din Timișoara (aprilie 1904) oglindită în presa locală” (Gh. Oancea), „Ziare ilegale uzinale la Arad în anul 1931” (V. Marin).

★

La 10 aprilie 1963 s-a deschis la Muzeul Arhivelor Statului din Capitală o expoziție de documente oglindind momente importante din istoria poporului nostru precum și despre dezvoltarea culturii pe teritoriul patriei noastre. Sunt prezentate acte, hrisoave, urice, zapise, catagrafii, ordine, proclamații, manifeste, manuscrise literare, scrisori, stampe, hărți etc.

★

Prof. Apostolos Dascalakis de la Universitatea din Atena a ținut, în zilele de 19 și 20 aprilie 1963, la Facultatea de istorie a Universității din București conferința *La bataille de Thermopille et les raisons du sacrifice de Léonidas*, iar sub auspiciile Societății de studii clasice conferința *Dacques et historicité du décret de Témistocle découvert à Trézène*, ambele fiind urmărite cu interes de numeroși studenți, cadre didactice și cercetători științifici.

★

La Casa oamenilor de știință din Capitală s-a deschis la 22 aprilie 1963 sesiunea de lucru a Comitetului internațional provizoriu pentru crearea Asociației de studii sud-est europene. La sesiune au participat membrii Comitetului internațional provizoriu, oameni de știință din R.P. Albania, Anglia, Austria, R.P. Bulgaria, Franța, Grecia, Italia, R. S.F. Iugoslavia, Liban, R.P. România, Turcia, R.P. Ungară, U.R.S.S., precum și N. Bammate, reprezentantul directorului general al U.N.E.S.C.O. Acest comitet a fost ales cu prilejul Coloanei internaționale de civilizații balcanice organizat anul trecut la Sinaia de Comisia națională a R. P. Românie pentru U.N.E.S.C.O. și Academia R.P. Române, sub auspiciile U.N.E.S.C.O.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de acad. Tudor Vianu, președintele Comitetului internațional provizoriu. Au luat cuvîntul apoi N. Bammate, care a arătat importanța pe care U.N.E.S.C.O. o acordă creării unei asemenea organizații internaționale, posibilitățile largi pe care această asociație le oferă pentru studierea civilizațiilor balcanice, în toată complexitatea lor, pentru o mai bună înțelegere între popoare.

În prima zi a sesiunii s-a discutat statutul viitoarei asociații. În dimineața zilei de 23 aprilie a avut loc votarea statutului, constituirea Asociației, al cărei sediu va fi la București și alegerea Comitetului de conducere, alcătuit din oameni de știință din 13 țări. Din cadrul Comitetului a fost ales apoi biroul Asociației, care are următoarea componență: D. Zakythinos (Grecia) — președinte, V. Gheorghiev (R. P. Bulgaria), A. Mirambel (Franța), Faik Reşit Unat (Turcia) și F. Barisici (R.S.F. Iugoslavia) — vicepreședinți, Em. Condurachi (R. P. România) — secretar general, și A. Buda (R. P. Albania) — trezorier. În după amiază aceleiași zile s-a discutat programul de activitate al noii Asociații pe anii 1963—1964.

R E C E N Z I I

* * * *Cronicarii munteni. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian.* *Studiu introductiv de Eugen Stănescu*

Vol. I-II, București, E. P. L., 1961, CXXXII + 1104 p. + 8 f. planșe

În ultimii ani istorici noștri au manifestat o preocupare sporită pentru editarea și interpretarea scrisului cronicăresc. Rezultatele acestei preocupări sunt edițiile critice valoroase ale operelor cronicarilor noștri apărute pînă acum, precum și studiile contemporane ce le însoțesc. Se remarcă înținta științifică a edițiilor, interpretarea nouă de cele mai multe ori, viziunea marxist-leninistă asupra fenomenului cultural medieval.

Pînă la îngă edițiile critice ale cronicarilor români apărute, Editura pentru literatură a răspuns unei necesități resimțită de multă vreme, punind la dispoziția unui cerc mai larg de cititori cele mai importante opere ale scrierii cronicăresc din Tara Românească. Publicarea celor două volume din *Cronicarii munteni* este cu atît mai binevenită, cu cît pînă acum lipsesc edițiile științifice pentru cei mai mulți dintre aceștia pe de o parte, iar pe de alta, pentru că istoriografia medievală muntenă conține numeroase probleme controversate ce se cereau lămurite pe baza unei cunoașteri adîncite a istoriei culturale a epocii feudale.

Volumul I al *Cronicarilor munteni* cuprinde : 1. *Istoria Țării Românești* a stolnicului Const. Cantacuzino, 2. *Istoria Țării Românești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini* (Letopiseșul cantacuzinesc), 3. *Istoriile domnilor Țării Rumânești* de Radu Popescu. Al doilea

volum conține : 1. *Începutura istoriei viești luminatului și prea creștinului domnului Țării Românești Io Costandin Brîncoveanu Basarab, dă cînd Dumnezeu cu domnia l-au întronat, pentru vremile și întimplările ce în pămîntul acesta în zilele mării sale s-au întîmplat de Radu Greceanu*, 2. *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la 1717* (Anonimul brîncovenesc).

Cu toate că se adreseză marelui public, cititorului obișnuit, editorul *Cronicarilor munteni*, Mihail Gregorian, a avut grija colaționării vechilor ediții cu manuscrisele de bază, cu excepția *Letopiseșului cantacuzinesc* și a *Istoriei Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, care urmează edițiile recent apărute, deși editorul are rezerve față de transcrierea *Letopiseșului cantacuzinesc*, făcută de Dan Simonescu și C. Grecescu. Ar fi fost indicată colaționarea acestor texte cu manuscrisele aflătoare în Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.P.R., pentru a îmbunătăți cele două ediții, de altminteri, foarte bune. Dar și în forma apărută, ediția lui M. Gregorian este lucrată cu grijă și pricepere, fiind un bun instrument de lucru, util deopotrivă cercetătorului, profesorului și studentului, cititorului care se interesează de vechea noastră literatură istorică.

Ediția *Cronicarilor munteni* este însoțită de un studiu introductiv, bogat în consta-

tări și sugestii, constituind fără îndoială un moment însemnat în discuția care frâmfăntă de mult istoriografia noastră, prin importanțele contribuții Hășdeu, N. Iorga, C. Giurescu, N. Cartojan iar în ultima vreme C. Grecescu și Dan Simionescu.

Inarmat cu metodologia marxist-leninistă și stăpînind datele problemei, E. Stănescu a reușit să pătrundă cu multă înțelegere serisul cronicarilor munteni, aducînd o vizion nouă, deosebită în multe privințe de ceea ce a putut să dea istoriografia burgheză. Călăuzit de concepția materialist-istorică, autorul a procedat la o inversiune. În loc de a poruța pe același drum, în atîtea rînduri bătătorit, adică de la o discuție asupra textului autentic și original, la descifrarea paternității operelor și a datarii lor, a abordat, de astădată, problema în funcție de gîndire politică care caracterizează cronicile și în ultima instanță de epoca în care au fost create. Punctul de vedere este într-adevăr promițător pentru rezolvarea grupului de aspecte nelămurite pînă azi. De acum investigațiilor viitoare li se deschid noi orizonturi în care luminile observațiilor lui N. Iorga sau ale lui C. Giurescu și vor putea aduce adevărata lor contribuție.

Recapitulînd în capitolul I datele esențiale despre cronicile muntene, E. Stănescu fixeză concluziile principale care se distîngă din cercetarea lor repetată, concluzii care, cu toate că situațiile rezultate dintr-o laborioasă cercetare, nu au adus soluționarea dorită. Autorul *Letopiseștilor Carlacluzinesc* a rămas încă neidentificat în mod cert, iar îndoialile privind pe Radu Popescu sunt încă justificate.

Prima problemă pe care și-o pune studiul introductiv este aceea privind înflorirea istoriografiei muntene la sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea, înflorire „determinată de împrejurări caracteristice care în de esență istorici politice a Țării Românești”, cînd înarea boierime determină pe cărturarii legați de această clasă să-și pună o serie de întrebări fundamentale care vizau statul și societatea. În această epocă, cînd organismul statal nu mai putea garanta

integritatea teritoriului și activitatea normală economică, în ultima instanță nepuțină de a garanta ordinea internă feudală, primejduită de mișcările populare, era firesc ca serisul cronicarilor să încerce o soluție. Din acest motiv afirmația autorului în această problemă merită să fie reînțută: „Serile istorice ale acestei vremi sunt astfel produsul unei perioade de criză, pe care o oglindesc și din punctul de vedere al conținutului și din cel al formei”.

În capitolul III al studiului introductiv se analizează competența ideilor politice fundamentale ale cronicilor, programul politic care a călăuzit acțiunile interne și externe ale clasei dominante în această epocă. Cercetînd fondul comun de idei politice al cronicarilor munteni se remarcă pe bună dreptate faptul că – în linii mari – aceștia preconizau aceeași soluție față de principalele probleme ale vremii. Astfel, potrivit filozofiei politice a acestora, întregul sistem de organizare al statului feudal trebuia să se întemeieze în primul rînd pe boierime, considerată ca alcătuind clasa fundamentală a societății, singura căreia i se cuvenea un rol conducător. În ansamblul lor, ideile politice puse în circulație urmăreau, fie că e vorba de aspectele interne sau externe, realizarea soluției preconizată de marea boierime, adică respingerea oricărora prefaceri radicale. Așa cum se observă, esențial în filozofia și acțiunea politică a marilor boieri este salvagardarea pozițiilor pe care le dețineau în calitatea lor de principală forță a clasei dominante. În funcție de această concepție sunt apreciate și raporturile dintre domni și boieri, relațiile sociale în întregimea lor.

Evident, existența unității ideologice nu înseamnă și o atitudine politică unitară. Boierimea nefiind o clasă omogenă era firesc să se manifeste și inevitabile ciocniri de interes în sinul ei, interes care sunt exprimate grăitor în toată diversitatea lor de cronicari munteni. Istoriorafia burgheză a greșit tocmai aici, deoarece a preluat necritic ideile cronicarilor cu privire la luptele din lăuntrul clasei domînante și mai ales atunci cînd a fost vorba de

a lămuri cauza care a dus la gruparea marii boierimi în două tabere. S-a acceptat cu ușurință, în general, ideea că această împărțire era una etnică, a boierilor băştinași și a celor „greci”, împărțire care la sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea era departe de a corespunde realității. Ilustrativă este remarcă pe care autorul o face, și anume că „familia Cantacuzinilor, conducătoarea grupării boierești «pământene», era de obicei indiscutabilă și recent grecoască”, iar boierii Băleni, conducătorii „grecilor”, nu erau cunoscuți de puțin levantini. Explicația dată de autor acestei păreri, puse în circulație de însiși cronicarii munteni, modifică sensibil concepția de pînă acum. Respingindu-se aserțiunile istoriografiei vechi ca neconsistente, în introducere se afirmă că delimitarea pe care o făceau cronicarii „constituia unul din cele mai eficiente mijloace ale acțiunii politice”. Astfel „teoria” după care la baza crizei regimului boieresc ar fi stat faptul că „grecii” au năpădit țara, au ocupat dregătorii politice, au pus dăjidi grele, au stricat raporturile cu Poarta, era menită să absolve boierimea de vina situației grele în care se găsea țara în acea vreme. De fapt — după cum arată autorul studiului — această „teorie” este acceptată de toți cronicarii, chiar și de *Isitoriile domnilor Țării Românești*, ceea ce demonstrează încercările boierimii de a scăpa de responsabilitate și în aceeași vreme vizează ideea necesității reglementării raporturilor cu Imperiul otoman. „În felul acesta, apare că însăși noțiunea de grec și de luptă contra grecilor se integrează în strategia folosirii celor mai eficiente mijloace în lupta taberelor boierești pentru putere. Ca atare, atât în ce privește teoria generală a răspunderii politice pentru criza sistemului, al regimului nobiliar, cît și în ce privește diferențele ei «aplicări» (ideea politică a «grecilor» sau «grecilor țarigrădeni» reprezentă o astfel de aplicare), cronicarii purtători de cuvint ai clasei boierești cedează presiunii unei stări de spirit generale, de critică ascuțită la adresa statului boieresc și a colaborării acestuia cu dominația otomană”. „Teoria” era o încercare menită să

însele masele, canalizând împotriva „grecilor” nemulțumiri ce se manifestau tot mai puternice și totodată urmăreau să sprijine pe Cantacuzini și programul lor politic care a determinat deosebirile de păreri și de orientare politică.

Deschiderea paralelă și a programului lui Șerban Cantacuzino a îngăduit autorului o judecată nouă asupra cronicilor munteni, o explicație plină de promisiuni pentru o viitoare dezlegare a celorlalte probleme rămase încă nerezolvate chiar în studiul pe care-l discutăm. Documentația pe care o face autorul având ca punct de plecare soluția radicală cuprinsă în programul lui Șerban Cantacuzino aruncă lumini interesante asupra scrierii cronicăresc din această epocă. Un atare punct de vedere, prin coroborare cu rezultatele deja obținute din cercetările anterioare, va elucida, credem, și celelalte probleme atât de mult dezbatute: paternitate, datare etc.

Capitolul IV al studiului însearcă să desprindă din scrisul cronicarilor formele conștiinței sociale la sfîrșitul sec. al XVII-lea și la începutul celui de-al XVIII-lea. Sunt interesante considerațiile despre influența pe care poporul o exercită asupra operei cronicarilor. Se înălătură o greșală a istoriografiei burgheze care ignora temeiurile interne ce au dus la dezvoltarea conștiinței și a unității etnice. La cronicarii munteni întîlnim pregnant această conștiință, semn că ei nu făceau decit să exprime o stare de spirit generală. Valorificarea acestei idei înaintate din opera cronicarilor munteni, și mai cu seamă din opera stolnicului C. Cantacuzino, demonstrează grăitor existența unei idei politice „a unității de nație și de limbă”.

Utile și binevenite sunt și aprecierile făcute despre scrisul cronicarilor din punctul de vedere al istoriei istoriografiei, fixarea locului pe care aceștia îl ocupă în cadrul istoriografiei românești. Desigur discuția începută aici se va continua în cadrul unor dezbatieri mai largi. De pe acum, aşa cum dovedește articolul lui Dan Simionescu: *Probleme actuale cu privire la reconsiderarea cronicarilor* („Limba și literatura”, vol. V, București, 1961), unele

semne se arată. Cercetări noi cu siguranță vor aduce și alte puncte de vedere, o judecată a scrisului istoric din Țara Românească în comparație cu al cronicarilor moldoveni și mai cu seamă cu opera lui D. Cantemir sau cu istoriografia Școlii ardeleni.

Ediția și studiul asupra căruia am stăruit ridică însă unele probleme de metodă. Ea se adresează unor categorii mai largi de cititori, deci și unui public nefamiliarizat cu o asemenea problematică. Din acest motiv credem că ar fi fost necesară o prezentare a unor date biografice mai ample despre stolnicul C. Cantacuzino sau despre Radu Popescu, o accentuată individualizare a autorilor. Totodată este de așteptat ca în viitor să se adîncească, pornind de la punctul de vedere expus, problemele

care s-au ridicat în legătură cu *Letopiseful Cantacuzinesc* sau cu Radu Popescu, dat fiind faptul că pînă în momentul de față nu există încă o unitate de păreri.

Examinarea ediției, cu toate calitățile pe care le are, demonstrează necesitatea unor ediții critice pentru toate cronicile muntene, necesitatea subliniată și de alți specialiști (v. „Limba română”, nr. 2, XI (1962), p. 216 – 220). Așa cum a fost însă întocmită, ediția și studiul introductiv al *Cronicarilor munteni* merită o apreciere pozitivă în cadrul eforturilor care se fac azi cu scopul valorificării moștenirii culturale a trecutului de pe pozițiile marxism-leninismului.

Stefan Pascu

KIRIL LAMBREV, *Начало на работническото професионално движење в България 1878—1891 (Începuturile mișcării muncitorești și sindicale în Bulgaria 1878 — 1891)*

Edit. Academiei de Științe Bulgare, Sofia, 1960, 224 p.

Calea parcursă de mișcarea muncitorească din Bulgaria de la începutul ei și pînă la crearea Partidului Muncitoresc Social-Democrat Bulgar (1891) constituie obiectul lucrării *Începuturile mișcării muncitorești și sindicale în Bulgaria 1878—1891* de Kiril Lambrev, apărută în 1960 la Sofia, sub egida Institutului de Istorie al Academiei de Științe Bulgare.

Cartea, scrisă pe baza unui bogat material științific, conține o prefată în care autorul se ocupă de istoriografia problemei, trei capítale, subîmpărțite fiecare în mai multe subcapitole, o scurtă încheiere și bibliografia.

Pentru a înțelege procesul de formare și dezvoltare a proletariatului, precum și începuturile mișcării muncitorești și sindicale din Bulgaria, autorul prezintă de pe pozițiile marxism-leninismului situația economică, socială și politică a țării între anii 1878—1891.

Războiul dus de Rusia în alianță cu România împotriva Turciei în anii 1877—1878, în urma căruia țara noastră și-a dobîndit inde-

pendență, a contribuit de asemenea la eliberarea poporului bulgar de sub dominația otomană. O dată cu doborAREA jugului turcesc, care ținuse circa 500 de ani, a fost înălăturată și stăpînirea feudală. Tânării bulgari nu mai recunoșteau nici un fel de obligații feudale și se declarau ei însăși proprietari pe pămînturile beilor turci fugiți. Răscumpărarea pămînturilor, impozitele, slaba productivitate a muncii în agricultura țărănească și concurența pieții străine au dus la ruinarea unui însemnat număr de mici agricultori. Astfel s-a întărit procesul diferențierii de clasă în satul bulgar. Concomitent cu aceasta, capitalismul a început să pătrundă tot mai mult în agricultură.

Schimbări importante s-au petrecut în deceniul al 8-lea din sec. al XIX-lea în domeniul meșteșugurilor. Sub influența noilor condiții social-economice, vechea organizare pe bresle a dispărut complet. Meșteșugarii au fost eliberați de orice fel de restricții medievale în ceea ce privește producția. O dată cu aceasta

a început și rapida lor ruinare. Aspecte interesante cu privire la decăderea meșteșugurilor din Gabrovo ne sunt prezentate în lucrare după ziarul „Bălgarski gla” din noiembrie 1882 (v. pag. 18 din lucrare). Ruinarea micii producători a dus la acumularea de capitaluri însemnate în mânile negustorilor. O parte din acești negustori au devenit organizatori ai producției capitaliste.

Procesul de acumulare primitivă a capitalului, care a început în deceniul al 8-lea al secolului trecut a dus la pauperizarea și proletarizarea în masă a țărănilor și meșteșugărilor. Capitalurile acumulate erau investite în construcția de fabrici, întreprinderi capitaliste. Între anii 1885—1890 au apărut 33 de întreprinderi noi. Întreprinderile industriale au început să ia ființă mai întâi în centrele vechi meșteșugărești: Gabrovo, Sliven, Treavna, Samokov etc. În scurt timp s-au impus ca importante centre industriale: Sofia, Plovdiv, Ruse și.a. În anul 1891 existau la Sliven 25 de fabrici (dintre care 10 de țesătorie) în care lucrau 3 140 de muncitori (p. 27). La Gabrovo erau în același timp 20 de întreprinderi industriale cu 1 070 de muncitori (p. 27). Cu toate acestea, Bulgaria era o țară înapoiată din punct de vedere economic.

Paralel cu apariția și dezvoltarea capitalului în Bulgaria, s-a format și dezvoltat o clasă nouă — proletariatul — cea mai avansată clasă a societății. Rândurile proletariatului bulgar s-au format din meșteșugarii și țărani ruinați. Datorită dezvoltării anevoieioase a capitalismului, la început muncitorii industriali erau puțini la număr. La sfîrșitul deceniului al 8-lea din secolul trecut se poate vorbi în Bulgaria despre existența proletariatului industrial, cu toate că procesul formării lui nu se terminase. Din documentele vremii, menționate în volumul de față, reiese că în numeroase fabrici se folosea intens munca ieftină a femeilor și copiilor.

Autorul, citindu-l pe Dimităr Blagoev, relevă că în anul 1892 existau în Bulgaria 11 283 muncitori care lucrau în fabrici, 62 792 muncitori care lucrau în ateliere, magazine, tipografii și 150 000 de oameni fără pă-

mint care lucrau pe moșii (p. 28). Pe baza datelor statistice oficiale, Gheorghi Dimitrov a stabilit că numărul muncitorilor în anul 1893 echivala cu un procent de 8% din populația totală a Bulgariei¹ (p. 29).

Clasa muncitoare, în plină dezvoltare, a preluat și a continuat cele mai bune tradiții de luptă ale poporului bulgar pentru libertate, pămînt și independență națională, ridicându-le pe o treaptă superioară. Fiind prin însăși poziția sa purtătorul unui nou mod de producție, proletariatul avea sarcina istorică de a înălța orînduirea capitalistă și de a construi societatea socialistă.

Situată clasei muncitoare era deosebit de grea. Muncitorii trebuiau să lucreze cîte 14—16 ore pe zi pentru un salarid de mizerie. În fabrici lipseau cele mai elementare norme de protecție a muncii. Sub diferite preTEXTE muncitorii erau amendări cu regularitate de către capitaliști. Date importante în legătură cu condițiile grele de muncă și de viață ale celor ce muncesc sunt menționate în lucrare după ziarul „Săvîtnik” (din Sliven) din 25 ianuarie 1882 (p. 18). Autorul, referindu-se la faptul că în acea vreme în Bulgaria nu exista nici o lege care să apere interesele muncitorilor, scoate în evidență că Constituția de la Tîrnovo din 1879 (modificată ulterior), deși proclama unele drepturi democratice burgheze, în realitate pentru masele muncitoare acestea erau simple vorbe goale. După cum subliniază Gh. Dimitrov: „Acțiunea de distrugere a vieții clasei muncitoare de către capitaliști este desăvîrșită de către stat prin povara fiscală, prin actele de violență ale poliției, prin cătușele legislative, prin răpirea drepturilor și libertăților politice”².

Încă de la începutul formării proletariatului apar și primele tendințe anticapitaliste, în scopul îmbunătățirii situației sale economice, pentru obținerea drepturilor democratice. Clasa muncitoare a păsat pe arena istorică ca principala forță motrice în lupta pentru

¹ Vezi Gheorghi Dimitrov, *Opere alese*, Ed. politică, București, 1959, p. 2.

² Gh. Dimitrov, op. cit., p. 4.

dezvoltarea democratică a țării. În focul luptelor muncitorești, proletariatul bulgar s-a călit, a acumulat experiență și s-a maturizat.

Până la începutul deceniului al 9-lea din secolul trecut, lupta muncitorilor a avut un caracter spontan. În fruntea primelor lupte muncitorești s-au situat muncitorii tipografi. După cum arată autorul, cele dintii tipografi bulgare de stat și particulare au fost înființate la Sofia, Plovdiv, Ruse, Tîrnovo, Varna, Sumen etc. În ajunul eliberării Bulgariei de sub jugul otoman funcționau în străinătate (la București, Viena etc.) șase tipografii bulgare (p. 53¹). După eliberarea țării de sub stăpînirea turcească numărul tipografiilor a început să sporească tot mai mult. Pentru organizarea tipografiilor din Ruse și Tîrnovo au fost aduși o serie de muncitori tipografi din România (p. 53).

Prima grevă muncitorească în Bulgaria după scuturarea dominației otomane a avut loc la tipografia din Plovdiv în anul 1878 (p. 58). În mai 1879 a izbucnit o grevă la tipografia din Sofia, care a fost înconjurată de succes. O puternică grevă au desfășurat muncitorii textiliști din Sliven în anul 1880 și minerii care lucrau la extracția fierului la minele din regiunea Samokov.

În prima jumătate a deceniului al 8-lea, lupta muncitorilor din Bulgaria - a manifestat prin greve economice de secură durată, împotríviri pasive față de patroni etc. Cele mai puternice frământări din această perioadă au avut loc în rîndurile torcătoarelor la domiciliu din Sopot (Vazovgrad), Karlovo (Levskigrad), Kalofer, Gabrovo și Sevlievo în 1883 – 1884, împotriva importului de fire toarse; femeile torcătoare au incendiat firele importate din occident. Pentru înăbușirea acestor acțiuni de luptă a fost adusă armata. Relevind

¹ Vezi de asemenea capit.: „Tipărituri bulgărești în România până la 1878” din lucrarea acad. P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice româno-bulgare*, Edit. Acad. R.P.R., 1956.

însemnatatea istorică a luptelor muncitorești amintite, în lucrare se spune că „Frământările din anii 1883 – 1884 au contribuit la trezirea conștiinței de clasă a clasei muncitoare în formare” (p. 117).

În lupta împotriva exploatarii și asupriri, muncitorii au simțit nevoia organizării lor. În prima jumătate a deceniului al 8-lea au apărut și primele asociații sindicale muncitorești, acestea fiind cele mai largi organizații de masă ale clasei muncitoare. Ele s-au născut în procesul luptelor economice ale clasei muncitoare împotriva burgheziei. Asociațiile sindicale muncitorești – arată autorul – au apărut în Bulgaria încă în primul stadiu al capitalismului, ca organizații menite să îmbunătățească situația economică a muncitorilor în cadrul orfnduirii capitaliste. Inițial, ele considerau că scopul lor este exclusiv lupta împotriva diferenților capitaliști, pentru apărarea intereselor profesionale nemijlocite ale muncitorilor, fără a se atinge temeliile exploatarii capitaliste. Desfîntarea concurenței dintre muncitorii având aceeași profesiune, limitarea accesului de noi muncitori la profesiunea respectivă și în cazuri extreme declararea grevei – iată metodele obișnuite pe care le foloseau asociațiile sindicale muncitorești pentru a obține majorarea salariilor, reducerea zilei de lucru și îmbunătățirea generală a condițiilor de muncă.

Cu privire la nașterea mișcării sindicale organizate din Bulgaria, Gh. Dimitrov scrie că aceasta „este rezultatul obiectiv și inevitabil al însăși dezvoltării capitaliste, al exploatarii muncii salariale, o expresie a nevoilor vitale ale clasei muncitoare exploataate și aservite care se naștea... Ieșită din sinul clasei muncitoare, crescută în focul suferințelor și stării ei de robie, a năzuințelor ei spre libertate și fericire, mișcarea sindicală își are rădăcinile adînc însipite în însăși viața clasei muncitoare” ².

Incepurile mișcării muncitorești sindicale în Bulgaria sunt strîns legate de activitatea

² Gh. Dimitrov, *op. cit.*, p. 4.

primei asociații muncitorești, înființată în mai 1879 din inițiativa tipografilor cehi (p. 72). La sfîrșitul anului 1882 și începutul lui 1883 s-a încheiat prima organizație bulgară sindicală a muncitorilor, și anume Asociația tipografilor bulgari din Sofia (p. 73). Printre celelalte organizații create, autorul menționează asociația „Kăpina” și „Edinstvo” a tipografilor din Plovdiv, înființate în 1881 și respectiv 1883; cele două asociații muncitorești din industria tutunului de la Dupnița (azi Stanke Dimitrov) din 1885 etc. Cu excepția Asociației tipografilor bulgari din Sofia, toate organizațiile pomenite au avut o scurtă existență. Ele au fost numai asociații de ajutor reciproc, culturale, nefiind formate pe baza principiului luptei de clasă a proletariatului. Acestea joacă totuși un rol important în istoria mișcării muncitorești, deoarece constituie primele forme de organizare ale proletariatului bulgar.

Paralel cu lupta dusă de muncitori împotriva capitaliștilor, pentru organizarea lor, în Bulgaria a luat ființă mișcarea socialistă. Lupta proletariatului a influențat gîndirea revoluționară, orientând-o spre marxism.

În prima jumătate a deceniului al 8-lea din sec. al XIX-lea, în țară au fost răspîndite curente și idei premarxiste. În rîndurile intelectualității progresiste, au găsit răspîndire unele curente mic-burgheze: nihiliste, radical-socialiste, anarho-sindicaliste și narodniciste. Încă din deceniile 6 și 7, elementele progresiste din Bulgaria se găseau sub influența ideilor democraților revoluționari ruși și ale democraților revoluționari bulgari: Rakovski, Levski, Botev¹, Karavelov. Democrații revoluționari au căutat cu asiduitate și

¹ Aspecte cu privire la activitatea revoluționară desfășurată de către Botev în țara noastră ne sînt înșătișate în lucrarea acad. P. Constantinescu-Iași, *Din activitatea lui Hristo Botev și a altor revoluționari bulgari la București*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1950.

perseverență o teorie justă care să servească drept armă de luptă pentru eliberarea poporului de sub jugul otoman și al exploatarii feudale. Dar ei nu vedea și nici nu puteau vedea, pe atunci, rolul istoric al clasei muncitoare, capabilă să transforme societatea.

Autorul arată că, o dată cu dezvoltarea mișcării muncitorești, a început și propaganda socialistă, unirea socialismului științific cu mișcarea muncitorească. Fondatorul mișcării socialiste în Bulgaria a fost Dimităr Blagoev. El și-a început activitatea revoluționară în Rusia, unde a fondat gruparea socialistă, cunoscută sub numele de „Gruparea lui Blagoev”, care edita ziarul „Rabocii”, primul ziar muncitoresc social-democrat din Rusia (p. 43). V.I. Lenin a dat o înaltă apreciere ziarului „Rabocii”, subliniind că: „În decurs de 12 ani, din 1883 pînă în 1895, editarea ziarului social-democrat „Rabocii” în 1885 la Petersburg, firește în mod ilegal, a fost aproape singura încercare de a crea o presă muncitorească social-democrată în Rusia”². În *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice* se relevă că grupul lui Blagoev „a desfășurat o propagandă marxistă în rîndurile muncitorilor și studenților din Petersburg și a organizat circa 15 cercuri muncitorești... El a pus bazele propagării sistematice a marxismului în rîndurile muncitorilor din Petersburg, centrul politic al țării”³.

Primele începuturi de propagare a marxismului în Bulgaria se datoresc lui Blagoev, care în 1885 editează revista „Sâvreinenen pokazatel” („Indicele contemporan”), care își propusese ca scop răspîndirea ideilor socialiste. În jurul acestei reviste s-au grupat numeroși socialisti, care întrețineau legături cu mișcarea socialistă de peste hotarele țării. Blagoev, înarmat cu învățătura marxistă, a desfășurat o luptă susținută împotriva narodnicismului.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, Ed. P.M.R. 1950, p. 242.

³ *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Ed. politică, București, 1959, p. 31–32.

combătind cu tărie curentele și ideile mic-burgheze răspândite în acel timp în Bulgaria.

Cu privire la rolul pe care l-a avut Blagoev în răspândirea marxismului, în *Istoria Partidului Comunist Bulgar* se scoate în evidență că: „Începuturile mișcării socialești în Bulgaria sunt strîns legate de numele lui Dimităr Blagoev, unul din cei mai mari discipoli ai lui Marx și Engels în Bulgaria și în Balcani la sfîrșitul secolului trecut și în primele două decenii ale secolului curent, primul stegar al marxismului în Bulgaria, creator și conducător al partidului revoluționar marxist al proletariatului din Bulgaria”¹.

Autorul lucrării menționează, în continuare, că în anul 1886 Evtim Dabev a fondat ziarul „Rosița”, care de asemenea a propagat ideile socialismului (p. 44), iar în 1889 N. Gabrovski a organizat la Sofia gruparea denumită „Nov jivot” și gruparea „Razvitie” la Sliven (1890).

O mare importanță pentru răspândirea marxismului a avut-o publicarea în limba bulgară a lucrărilor lui Marx și Engels. În 1891 a apărut la Şumen (Kolarovgrad) revista „Den”. La editarea acestei reviste a luat parte activă și Blagoev. În numărul 3, din martie 1891, al revistei „Den” a fost publicat cap. I din geniala operă elaborată de Marx și Engels: *Manifestul Partidului Comunist* (p. 48).

Primele grupuri socialești s-au înființat sub influența propagandei socialești desfășurate de D. Blagoev, E. Dabev, N. Gabrovski și alții, cu participarea lor directă. Răspândirea marxismului în sinul clasei muncitoare a avut o influență uriașă asupra ridicării conștiinței de clasă a proletariatului, ducând la organizarea mai temeinică a luptelor și acțiunilor muncitorilor. În întărirea organizațiilor lor.

În ultimul capitol din lucrare se analizează evoluția mișcării muncitorești și sindicale între anii 1886 – 1891.

¹ *Istoria Partidului Comunist Bulgar*, Gospolizdat, Moscova, 1960, p. 13.

În a doua jumătate a deceniului al 8-lea s-a ridicat considerabil nivelul mișcării muncitorești și sindicale în Bulgaria. În această perioadă a crescut nivelul ideologic și organizatoric al mișcării muncitorești, care a cuprins un mare număr de muncitori. Documentele vremii, citate în lucrare, menționează aspecte interesante cu privire la creșterea numerică a clasei muncitoare, intensificarea luptei de clasă și răspândirea tot mai intensă a marxismului în Bulgaria.

În primele rânduri ale luptei împotriva exploataților se găseau muncitorii tipografi. El încă nemulțumiți de scăderea succesivă a salariilor, de condițiile grele în care erau nevoiți să lucreze. Cei dinti pași fu luptă au fost îndreptați spre întărirea și activizarea continuă a organizației lor — Asociația tipografilor bulgari. În vederea realizării acestui scop se impunea reorganizarea asociației, pentru a da posibilitate să între toți muncitorii tipografi calificați și necalificați în rândurile ei. În lucrare se arată că „Asociația muncitorilor tipografi bulgari din Sofia reorganizată și denumită *Asociația centrală a muncitorilor pecetari bulgari* și organul său *Rabotnik* constituie mari evenimente în istoria mișcării muncitorești și sindicale din Bulgaria” (p. 149).

Asociația muncitorilor tipografi bulgari a încercat să lasă din cadrul organizației de ajutor reciproc și să făurească o asociație muncitorească sindicală de luptă, deși nu era imediată pe baza principiului luptei de clasă. Încă de la înființarea sa, Asociația tipografilor bulgari a luat legătură cu o serie de organizații sindicale muncitorești a tipografilor din străinătate. În 1887, Asociația tipografilor bulgari a încheiat o înțelegere denumită „Uniunea pentru ajutor reciproc” cu șapte uniuni ale muncitorilor tipografi din Germania, Elveția, Danemarca, Serbia și.a. Asociația tipografilor bulgari sprijinea din cotizațiile salc pe greviștii din organizațiile tipografilor străini. Astfel, în 1891, ea a trimis o mare sumă în ajutorul tipografilor vienezi aflați în grevă.

Un moment deosebit de important în istoria mișcării muncitorești din Bulgaria îl constituie încercarea muncitorilor din Sofia, în frunte cu tipografi, de a sărbători în anul 1890 ziua de 1 Mai — ziua solidarității internaționale a celor ce muncesc. Această încercare de sărbătorire a zilei de 1 Mai sub semnul internaționalismului proletar a fost însă împiedicată de către guvern; totuși, în ciuda acestei interdictii s-a transformat într-o mare demonstrație politică muncitorească.

Dezvoltarea luptei proletariatului, care se găsea sub influență puternică a mișcării muncitorești din Rusia, și răspindirea marxismului au pregătit condițiile pentru unirea socialismului științific cu mișcarea muncitorească în vederea creării partidului politic al clasei muncitoare din Bulgaria. La 1 august (20 iulie st. v.) 1891 pe vîrful Buzludja din munții Stara Planina a avut loc, în ilegalitate, Congresul de constituire a Partidului Muncitoresc Social-Democrat Bulgar.

În încheiere, menționăm că lucrarea ar fi cîtșigat dacă autorul ar fi prezentat mai sistematizat problema începuturilor mișcării muncitorești din Bulgaria. Era mai util ca după analiza problemei apariției proletariatului industrial să se prezinte începutul luptelor muncitorești, apariția primelor asociații muncitorești și după aceea să se înfățișeze pe larg începuturile propagării socialismului științific și lupta pentru crearea P.M.S.D.B.

Volumul *Începuturile mișcării muncitorești și sindicale în Bulgaria 1878–1891* aduce un aport însemnat la studierea istoriei formării și dezvoltării clasei muncitoare, a primilor pași ai mișcării muncitorești din țara prietenă, susținând interesul istoricilor din patria noastră și îndeosebi a celor cără se ocupă cu studiul relațiilor dintre mișcarea muncitorească din România și Bulgaria și a mișcării muncitorești internaționale.

I. Babici

* * * Historia Ślaska

tom. I, vol. 1–2, Wrocław, 1960, 1961, 625 și 488 p.

Historia Ślaska (Istoria Sileziei), din care au apărut pînă acum două volume publicate de Institutul de istorie al Academiei Poloneze de Științe, este prima prezentare marxistă (în limba polonă) a istoriei acestei provincii, care a fost mult timp cotropită de germani. Cele două volume sunt rezultatul muncii colective a istoricilor poloni, redactor responsabil fiind Karol Maleczyński. Tomul întîi, care cuprinde istoria Sileziei în perioada comunei primitive și a feudalismului, este proiectat pe răstimpul de la vremile cele mai vechi pînă la anul 1763 (data încorporării provinciei la stăpînirile Prusiei), dată care corespunde cu începuturile perioadei capitaliste în aceste părți. Din acest tom, care

urmează să cuprindă mai multe volume, primele două se ocupă, respectiv, cu răstimpul de la origini pînă la mijlocul sec. al XIV-lea și de la această dată pînă la sfîrșitul celui de al treilea sfert al secolului al XVI-lea (1575).

Istoria Sileziei a mai fost scrisă de numeroși istorici, cei mai mulți reprezentanți ai tendințelor naționaliste din istoriografia burgheză, căutând să argumenteze drepturile istorice ale Poloniei sau ale Prusiei (Germaniei) asupra provinciei. Poziția autorilor noii sinteze este limpede formulată la p. 6 (a primului volum): „Astăzi dreptul poporului polonez asupra Sileziei, pe care, fără nici un fel de compromis, Polonia populară l-a transformat în faptă, nu are nimic comun

cu naționalismul și ura față de vreun popor. Este deci datoria cercetătorilor poloni să caute adevărul nefalsificat despre trecutul Sileziei... și să înălăture piedicile care... ar mai putea să stea în calea prieteniei popoarelor polon, ceh și german".

În introducere (p. 15-20) se discută problema periodizării. Perioada feudală în istoria Poloniei, și deci și în cea a Sileziei, începe de la sfîrșitul sec. IX, prin trecerea directă de la comuna primitivă la feudalism. Perioada feudalismului este subîmpărțită în următoarele epoci: epoca feudalismului timpuriu, sec. al IX-lea pînă la mijlocul sec. al XII-lea, epoca fărămitării feudale, pînă la mijlocul sec. al XIV-lea (cînd se trece în chip lent de la renta feudală în natură, la cea în bani paralel cu apariția relațiilor de marfă-bani). Urmează epoca feudalismului dezvoltat (mijlocul sec. al XIV-lea – ultimul sfert al celui de-al XVI-lea) cu care se termină volumul doi, ultimul apărut pînă acum. În cadrul acestor epoci (fiecare din ele formează obiectul unui capitol separat) se studiază pe rînd: așezările omeniști și relațiile între popoarele diferite din provincie, viața economică și socială, istoria politică, cultura.

Autorii folosesc în chip larg rezultatele săpăturilor arheologice, izvoarele inedite. Lurărarea este scrisă pe baza metodei materialești a istoriei.

Partea consacrată istoriei comunei primitive este bogat ilustrată prin reproducerea materialelor arheologice. Apariția triburilor preslavice în Silezia datează din epoca Halstattului. Pătrunderea celților în Silezia, prin Poarta Moraviei, este datată de la începutul sec. al IV-lea f.e.n. După înfringerea celților de către romani (cucerirea Galiei), încă din primul secol al erei noastre se întîlnesc în Silezia urmele influențelor romane: obiecte de fabricație romană, precum și monede. Se poate presupune că triburile slave și germane din Silezia făceau incursiuni în Dacia romană, de unde aduceau robi meseriași, care se stabilieau în țările locuite de aceste triburi (p. 107). Cultura numită de arheologi „de la Dobrodzień” (sec. al IV-lea) se caracterizează prin

influențele daco-romane ale populațiilor de pe teritoriul Republicii Populare Române (p. 114).

Anumite forme începătoare feudale se învesc în Silezia încă din sec. al VI-lea. Datele izvoarelor istorice (Geograful Bavar în special), confirmate de descoperirile arheologice, vorbesc de triburile slave din Silezia, fiecare subîmpărțită în așa-numitele „civitates”, goroduri, adică cetăți de refugiu ale șefilor ținătorilor. Dintre triburile slave, *slejanii* așezați în părțile Wroclawului de azi și-au extins cu vremea numele asupra întregii provincii. Din aceste triburi se ridică, prin diferențiere economică, o pătură de conducători militari și de cîrmuitori ereditari ai satelor lor, iar din această pătură se desprinde apoi clasa panilor feudali (p. 141).

În capitolul privitor la feudalismul timpuriu este studiată cu atenție formarea imunităților și a domeniului feudal în Silezia, opera de colonizare a satelor cu germani. În această subperioadă se constată o creștere a agriculturii, care se caracterizează prin cultivarea în primul rînd a meiului, apoi a grului (p. 164–165). Renta în muncă se îmbină cu cea în natură (dijme). Pe baza informațiilor arheologice, cît și a celor furnizate de cele mai vechi documente, se arată cum s-a dezvoltat foarte de vreme în Silezia mineritul, care a fost unul din izvoarele importante al bogăției acestei provincii, în care se aflau mine de aur, argint și de fier (pînă la sfîrșitul sec. al XIV-lea se pot identifica în Silezia 10 mine de aur, 14 de argint, 4 de fier) (p. 176). Ca centru de producție, Silezia întreține încă din epoca feudalismului timpuriu legături comerciale cu Germania, Cehia, Kievul și coastele Mării Negre. Importul de stofe bizantine în Silezia se face, fie pe cale directă, fie indirectă, prin țările vecine cu Imperiul de răsărit (p. 178). Tezaurele monetare din veacurile IX–XII descoperite în Silezia cuprind monede arabe (numai pînă la mijlocul sec. al XI-lea), poloneze, cehi și germane (p. 179–181, cu analiza celor 36 de tezaure). Tot atunci încep să se dezvolte și orașele, mai ales ca așezări în jurul

cetăților și se formează monarhia feudală. Prințipele sau monarhul are o „druijnă” militară, care se bucură de privilegii asupra comunităților țărănești acaparate de membrii ei. Monarhia feudală în Silezia se stabilizează în jurul anului 990, sub forma stăpînirii regilor poloni. Se constată cu acest prilej formarea unei nobilimi, stăpîne pe moșii, care a venit din afara provinciei, alături de cea formată prin diferențierea vechii pături de nobili gentilici (adică ieșii din rândurile obștii). Tot atunci se răspindește în Silezia creștinismul. Formarea ierarhiei episcopale catolice are pentru feudalismul silezian aceleași urmări ca în restul Europei (decima, formarea domeniului bisericesc). Totuși, în perioada feudalismului timpuriu, rămân numeroase sate de țărani liberi, stăpînind pământul în obște. Numele acestor obștii în actele latine este *vicinia* (p. 190). Existența robiei este de asemenea atestată de documentele vremii în Silezia. Monarhia își impunea dijmele, ca și slujbele, acestea denumite *angaria*, ca și în Peninsula Balcanică și la români. Primele mari răscoale țărănești au loc în Silezia ca urmare a apăsării feudale și de stat, în anii 1037–1038 (p. 195–198).

În capitolul destinat studiului istoriei politice a Sileziei în vremea feudalismului timpuriu, autorii caută să lămurească problema, încă nu destul de bine cunoscută, a alipirii acestei provincii la Polonia (sec. al XI-lea), apoi aceea a luptelor cu cehii și germanii pentru stăpînirea ei. Capitolul despre cultură (p. 219–237) începe prin a arăta rolul bisericiei, ca preponderent în sprijinul stăpînirii monarhiei feudale; apoi: cultura stăpînilor feudali, aceea a satelor și a târgurilor din jurul cetăților.

A doua parte a dezvoltării feudalismului în Silezia, epoca fărămițării feudale (mijlocul sec. al XII-lea – mijlocul sec. al XIV-lea) este caracterizată prin destrămarea autorității regale și formarea unor suzeranități provinciale independente, atât în Silezia, cât și în Polonia. În domeniul feudal se produce o trecere lentă și progresivă de la renta în natură la cea în bani. Interesante sunt denu-

mirile date în documente diferitelor categorii de țărani (*heredes*, probabil urmașii vechilor stăpîni liberi ai pământului, corespund, și ca denumire, cu *moșnenii* noștri și *hospes*, coloniștii). Creșterea rentei feudale, precum și a întinderii domeniilor sunt urmarea dezvoltării forței economice a clasei stăpînitoare. Ca o consecință a acestor fenomene sociale și economice se constată și mărirea prestigiului și puterii politice a nobilimii. În sec. al XII-lea și în cel următor se produce și o deosebire netă între nobilimea mare, mijlocie și mică. Colonizarea domeniilor cu țărani aduși din peste granițe se face sub forma „închirierii” satelor, cărora li se dau privilegii asemănătoare „slobozilor” de la noi, pe baza „dreptului polonez” și a „dreptului german” (*jure polonico*, *jure letonico*) (v. lista satelor întărite în documentele vremii cu aceste denumiri, la p. 281–284).

Istoria politică a acestei subperioade începe cu anul 1138, cind Silezia devine un principat vasal al Poloniei, sub cîrmuirea unui membru al dinastiei. Fărămițarea feudală, în sensul creării unor mici state feudale, are în Silezia un aspect mai complet și de mai lungă durată ca în restul Poloniei.

Capitolul închinat culturii în Silezia în vremea fărămițării feudale (p. 356–378) se ocupă nu numai de cultura proprietățisă a satelor, a nobilimii și orașelor, dar și de viața de toate zilele, obiceiuri, costume, într-un cuvînt „cultura materială”.

Ultima parte a volumului I (p. 379–617) cuprinde istoria epocii întăririi economiei de marfă-bani și a mișcării de închiriere (colonizare) a satelor pe baza dreptului german. Înmulțirea populației, creșterea producției agricole și a rentei feudale sunt caracteristice acestei epoci, care se întinde de la mijlocul sec. al XIII pînă la mijlocul sec. al XVI-lea. Atunci se pun bazile „folwarkului”, ale domeniului rezervat seniorului, pe care îl lucrează țărani în baza obligației de clacă. Deocamdată această formă a exploatarii domeniilor feudale nu este generalizată și apare numai sub formă începătoare (p. 436–443). Cum era de așteptat, această situație a țăra-

nilor în Silezia aduce după sine o ascuțire a luptei de clasă, în special sub forma răscoalelor țărănești.

În Silezia, în ultimele decenii ale sec. al XIII-lea, se constată o rivalitate, o luptă în rândurile marii nobilimii și ale clerului, între elementul polon și cel german. Interesantă este afirmația clericilor înalți din acea vreme că ei luptă „*ad promocionem et conservationem lingue Polonice...*” (p. 519). Dar la începutul sec. al XIV-lea Silezia cade sub stăpînirea Boemiei (regatul ceh). Capitolul închinat culturii în Silezia în această perioadă (sec. XIII–XIV) este deosebit de cuprinzător și bogat ilustrat.

Volumul doi al *Istoriei Sileziei* cuprinde o singură epocă, de la mijlocul sec. al XIV-lea până la sfîrșitul celui de-al treilea sfert al sec. al XVI-lea. El este împărțit după același sistem adoptat și pentru epociile precedente: colonizări și relații etnice, viață economică și socială, istorie politică, culturală. În ce privește colonizarea, autorii resping teoria istoricilor burghezi germani, după care abia în această vreme s-ar fi produs o „reslavizare” a Sileziei, aproape complet germanizată în epoca precedentă (p. 35–36). Studiul demografic al Sileziei este întemeiat pe statistici și pe interpretarea lor științifică, iar rezultatele acestor cercetări atestă existența permanentă a elementului polon în Silezia. Din punct de vedere economic și social, istoria Sileziei în sec. XIV–XVI se caracterizează prin predominarea rentei în muncă pe pământul seniourului (folwark). Domeniul feudal bazat pe clacă se formează ca urmare a comerțului de grame, pe piața internă și externă, mai ales la sfîrșitul epocii, adică în sec. al XVI-lea. În Silezia de jos numărul zilelor de clacă pe rezerva feudală, la care erau obligați țărani, este încă redus, 2–4 zile pe an, dar stăpîni de domenii angajau pentru muncile agricole țărani liberi (p. 60). Se constată de asemenea o tendință accentuată a țăraniilor dependenți de a se răscumpăra cu bani de la stăpînii lor. Atunci, și ca urmare a creșterii relațiilor de marfă-bani, se produce legarea țăraniilor dependenti de glie. Actul oficial al seimului

(dietei) Sileziei pentru legarea țăraniilor de glie și desființarea totală a dreptului lor de strămutare datează din 18 ianuarie 1505: „nici un kmieć (țăran dependent, serb), nici un zagrodnik (țăran colonizat, cu învoială), nici fiili lor nu au voie să plece de la domnul lor ereditar, fără consimțământul lui” (p. 87). Răscoalele țărănești din Silezia sunt răspunsul la aceste măsuri. În 1428 husiții din Boemia pătrunseseră cu cetele lor înarmate în Silezia și țăraniii silezieni s-au ridicat în masă în favoarea husiților.

În paragraful consacrat comerțului este de remarcat pasajul privitor la stăpînirea lui Matei Corvin în Silezia. După cucerirea Sileziei, Matei Corvin oprește accesul negustorilor poloni în provincie. Drept răspuns, cîrmuirea din Polonia întărește dreptul de depozit al tuturor mărfurilor venite din Orient, în favoarea orașului Cracovia (în 1473). „În schimb, cresc relațiile comerciale ale orașului Wrocław cu Transilvania și, prin Ungaria, cu Moldova, precum și cu regiunile de pe malurile Mării Negre” (p. 139).

Paragraful destinat studiului istoriei orașelor sileziene în această epocă este bazat pe o foarte largă cunoaștere a izvoarelor; autorii subliniază existența mișcărilor plebeiene împotriva patriciatului orășenesc și a nobilimii.

Istoria politică a Sileziei în epoca 1350–1575 începe cu stăpînirea Boemiei asupra acestei provincii de la răsărit. La sfîrșitul sec. al XIV-lea se ridică din marea nobilime sileziană Vladislav de Opole (Oppeln), care, ca vasal al regelui Ludovic de Anjou, este numit guvernator al Tării Haliciului și în această calitate are relații politice cu țările române (p. 210–214). Relațiile cu Boemia husită și expediția husită în Silezia, în 1428, sunt cercetate pe larg (p. 229–246). În a doua jumătate a sec. al XV-lea Silezia devine mărul discordiei între feudali cehi (cu regele Gheorghe Podiebrad), poloni (regele Cazimir Iagollenul) și unguri (sub Matei Corvin). Cheamăt de nobilimea locală, regele Ungariei cucereste Silezia și o stăpînește între anii 1471–1490 (p. 288–293). După moartea lui Matei Corvin

suzeranitatea asupra Sileziei trece în măiniile lagellonilor (Vladislav rege al Boemiei, în rivalitate cu fratele său, Ioan Albert). Autorii sunt de părere că înfrângerea regelui Poloniei, Ioan Albert, în Moldova, la Codrul Cosminului, în 1497, a dat o lovitură și planurilor sale de a stăpni Silezia și de a supune nobilimea locală cu oastea regală (p. 299). În sec. al XVI-lea Silezia se află înglobată între țările monarhiei Habsburgilor.

Capitolul privitor la cultura în Silezia, în epoca 1350—1575 aduce multe constatări interesante privitoare la cultura materială (felul de trai, clădiri, îmbrăcăminte, hrană) (p. 328—361). În paragraful consacrat culturii spirituale, aflăm observații interesante în legătură cu pătrunderea Reformei în Silezia. Autorii observă că apariția cărților bisericești în limba poporului în Silezia (limba polonă și germană) a precedat apariția Reformei. Vechea istoriografie leagă de „importarea” ideilor lui Luther toate curțele cu caracter antibisericesc, îndreptate împotriva clerului catolic, ceea ce nu este confirmat de ultimele cercetări. A existat o mișcare în Silezia, pentru reformarea bisericii feudale, anteroară apariției în provincie a propagandei lutherane (p. 379—384). Războiul țărănesc din Germania (1525) a contribuit la formarea unei „aripi stîngi” a mișcării anticatolice din Silezia.

Sunt de asemenea interesante observațiile autorilor despre răspîndirea umanismului în Silezia. Umanismul, ca pretutindeni, se înțemeiază pe citirea și prelucrarea operelor clasice antice, pe care scriitorii umaniști le interpre-

tează ca un îndemn spre laicizarea vieții sociale, spre înlăturarea piedicilor din calea gîndirii libere. De aci caracterul lui opus feudalismului bisericesc catolic. Dar în Silezia, ca și în alte țări, umanismul nu este numai o mișcare culturală a orășenilor, ci umaniștii sunt și mulți nobili și chiar demnitari bisericești. Acești umaniști, bazați și ei pe cultura clasică, caută să folosească umanismul ca o armă reacționară, împotriva mișcărilor îndreptate spre liberarea claselor asuprite; aceasta nu numai în epoca contrareformei, ci și mult mai înainte, în a doua jumătate a sec. al XV-lea. La marginile culturii umaniste se observă în Silezia un curent de apropiere între slavi, cu ideea originii lor comune. Un cronicar silezian susține, la sfîrșitul sec. al XV-lea, nevoie prieteniei între poloni și cehi, pentru că au o origine comună: „*Polonus non odire Bohemos, quia unius linguae, unus alterius destructionem non consentient*” (p. 445).

La sfîrșitul capitolului despre cultură se revine asupra textelor scrise „*in vulgari*”, adică în limba poporului. Psaltirea Florianski, cu text paralel latin, polon și german, datează din sec. al XIV-lea și provine din Silezia. De asemenea și traducerea Bibliei în această provincie a fost începută înainte de Reforma lui Luther (p. 458—460).

Istoria Sileziei, în cele două volume publicate pînă acum, se prezintă ca un succes al școlii istorice marxiste poloneze, ca o operă de înaltă științifică.

P. P. Panaitescu

* * * *The new Cambridge Modern History*

Volume V, The ascendancy of France 1648—1688. Edited by F. L. Carsten. Cambridge, University Press, 1961, XXV + 631 p.

Din seria volumelor de sinteză publicate în colecția „Cambridge”, volumul al V-lea consacrat situației economico-politice și culturale a celei de-a doua jumătăți a sec. al XVII-lea cuprinde un număr important de eveni-

mente și date istorice prezentate în suita cronologică a perioadei 1648—1688. Perioada istorică, prezentată cu o delimitare în timp, relativ formală, prin două evenimente politice semnificative (pacea Westfalică — înlăturarea

dinastiei Stuart) este tratată în următoarele principale capitole : F. L. Carsten, Epoca lui Ludovic al XIV-lea ; D. C. Coleman, Problemele economice și politice ale epocii ; A. R. Ilall, Dezvoltarea științifică ; R. Wittkower, Arta și arhitectura ; G. Zeller, Diplomația franceză și politica externă ; J. Lough, Franța sub Ludovic al XIV-lea ; E. H. Kossmann, Republica Olandeză ; David Ogg, Anglia după restaurație ; E. E. Rich, Europa și America de Nord ; Juan Regea, Spania ; J. B. Harrison, Europa și Asia ; C. D. Cowan, Companiile engleze și olandeze în India ; F. L. Carsten, Imperiul după războiul de 30 de ani ; Giorgio Spini, Italia după războiul de 30 de ani ; R. R. Betts, Imperiul habsburgic ; A. N. Kurat, Imperiul otoman sub Mehmed al IV-lea ; F. L. Carsten, Ridicarea și formarea statului Brandenburgo-Prusian ; Horst Jablonowski, Polonia pînă la moartea lui Joan Sobieski ; Werner Philipp, Rusia.

Tratarea problemelor semnalate în cuprinsul volumului pe baza unei concepții metodologice caracteristică istoriografiei burgheze occidentale, acordă în general un spațiu relativ restrîns problemelor social-economice și fără o analiză prealabilă a legăturilor existente între fenomenele politice și culturale cu condițiile economice care au generat și determinat aceste fenomene.

Franța în cea de-a doua jumătate a sec. al XVII-lea, în perioada domniei lui Ludovic al XIV-lea (1661–1715), a realizat în planul politicii interne statul centralizat de tip absolutist. Deposeind treptat parlamentele și în primul rînd parlamentul din Paris de puterea lor politică în stat, aceste instituții purtătoare de cuvint ale opoziției burgheze în viața politică n-au mai exercitat începînd din această perioadă decît funcții de factură strict birocratică. În 1673 parlamentul a fost privat de unul din drepturile sale fundamentale, și anume dreptul de a reține legile propuse de rege și de a prezenta obiecții împotriva lor (remontrances). Prinț-o serie de acțiuni sprijinite în special de marea nobilime se realizează treptat programul unei dictaturi

centralizate. Majoritatea actelor mai importante de politică internă ale lui Ludovic al XIV-lea au fost înfăptuite cu colaborarea directă a lui Colbert — controlor general al finanțelor, ministru devotat intereselor regimului feudal-absolutist. În capitolele volumului rezervate economiei, politicii și culturii Franței în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, autorii au prezentat în general datele necesare înțelegerii descriptive a fenomenelor vieții nouului tip de stat feudal. Sporadic sunt amintite și analizate însă, rezistența și lupta maselor populare în această perioadă. Nu sunt prezentate suficient de pregnant aspectele luptei sociale ale țărănimii și ale pădurilor sărace de la orașe. Așa, de exemplu, în anul 1662 au izbucnit simultan răscoale în mai multe orașe (Orléans, Bourges, Amboise, Montpellier), precum și mai multe răscoale țărănești în diferite provincii. În 1664 s-a produs o mare răscoală în Gasconia, cunoscută sub numele de „Răscoala Audijos”, după numele conducătorului ei; în anii 1666–1669 a avut loc o mare răscoală țărănească în provincia Roussillon; iar în 1670 răscuiala a cuprins provincia Languedoc. Mai tîrziu, în perioada 1674–1675, răscoalele s-au extins în Guyenne și în Bretania. Perioadele de intensificare a luptei de clasă sunt insuficient analizate, autorii menținîndu-se în general în limitele unei metode de lucru strict descriptive, fără să analizeze structura economică a societății, fără să explică procesul dinamic al luptelor de clasă în această perioadă sau raportul diferențelor pături sociale orientate diversificat pe planul general al politicii interne și externe a Franței.

Relevînd principalele contribuții de cultură, artă, știință, filozofie și literatură din Franța sec. al XVII-lea, autorii studiilor consacrate acestor probleme analizează marile opere ale clasicismului francez (Corneille, Racine, Molière, La Fontaine, La Bruyère, Boileau), precum și contribuțiiile unor oameni de știință și filozofi ai epocii ca Descartes, Pascal, Leibniz, Spinoza, Malebranche, John Locke, Hobbes.

Autorii studiilor au omis însă prezentarea unor lucrări de critică socială, mai puțin cunoscute în general, dar nu mai puțin semnificative pentru înțelegerea tuturor problemelor care au frântat această epocă. În afară de critica absolutismului făcută de exponenții unei părți a nobilimii, din perspectiva intereselor legate de lupta pentru salvarea bazelor orânduirii existente (de exemplu ducele de Saint Simon), se remarcă lucrările de puternică critică socială, expresie a opoziției burgeze față de absolutism (Joly, Jurieu). Pierre Jurieu (1637–1713), autorul presupus al pamfletului „Suspinea Franței robite” (1689), critică cu multă asprime absolutismul lui Ludovic al XIV-lea. Autorul, prevăzind revocarea edictului din Nantes, se retrage la Rotterdam, unde publică, în afara lucrării mai sus amintite, o serie de alte lucrări polemice foarte semnificative pentru această perioadă.

În ce privește istoria Angliei, autorul studiului prezintă principalele evenimente după 1649 (instaurarea Republicii, caracteristicile trecerii de la republiecă la dictatura militară, victoria contrarevoluției și lovitura de stat din 1688–1689, restaurarea Stuartsilor, lupta lui Carol al II-lea cu parlamentul). Puțin analizate sunt datele referitoare la lupta diferențelor straturi sociale și în special privitoare la creșterea luptei țăranilor în această perioadă. În genere sunt cunoscute datele cele mai semnificative ale luptei crescînd de jos pentru adîncirea revoluției anti-feudale în Anglia. Numai lipsa de unitate în rîndurile mișcării revoluționare a păturilor de jos democratice, care se explică în parte prin adîncarea diferențierei de interese economice a țărănimii engleze, a făcut posibilă înăbușirea treptată a revoluției.

Cea de-a doua jumătate a sec. al XVII-lea a însemnat pentru Spania absolutistă agravarea procesului de destrămare a acestei puteri cu pretenții de dominare a politiciei europene. Participarea la războiul de 30 de ani a fost una din cauzele determinante ale intensificării procesului de lichidare a puterii

și dominației imperiului spaniol. Ar fi trebuit însă accentuate o serie de date foarte semnificative referitoare la mișcările sociale din Spania în această perioadă (răscoala din Sevilla din 1652, răscoala populară din Feria și mai ales răscoalele din timpul domniei ultimului Habsburg spaniol – Carol al II-lea 1665–1700). Sărăcirea economică și mișcările maselor populare au însotit permanent procesul general de decădere politică a Spaniei, fenomen insuficient analizat în capitolul rezervat istoriei Spaniei în această epocă.

În capitolul rezervat istoriei Italiei nu sunt prezентate decât parțial frântările sociale, ca de pildă răscoala și acțiunile țăranilor din nord sub steagul eretiei lui Valdo sau răscoalele populare din Sicilia (1647), răscoala din Neapole, răscoale care aveau nu numai un caracter național antispaniol, ci și un caracter vădit antifeudal.

Singurul stat italian care a avut în planul politiciei externe o mai mare inițiativă a fost Veneția. Războiul cu Turcia pentru menținerea vechilor poziții comerciale în partea de răsărit a Mării Mediterane (lupta pentru insula Creta, ocuparea unui important teritoriu grecesc în perioada războiului turco-austriac, teritoriu păstrat pînă la pacea de la Passarowitz 1718), reprezintă principalele evenimente al epocii.

Repubica Olandeză care a obținut recunoașterea definitivă a independenței sale politice prin pacea Westfalică (1648), datorită intensificării comerțului și a dezvoltării industriei manufacturiere a reușit să se impună în relațiile politice și militare ca una din puterile secolului. Revoluția burgheză din sec. al XVII-lea n-a lichidat însă în întregime în Olanda raporturile feudale și nu a reușit să îm bunătățească în general situația țărănimii, fapt care a dus la numeroase revolte și răscoale (în provincia Overisel în 1654, în insula Walcheren în 1655; iar în 1657 în provincia Groningen, precum și răscoalele deosebit de puternice izbucnite în unele orașe ca Amsterdam și Leyden). Autorul capitolului privitor la istoria Olandei prezintă numai descriptiv, în sensul modului de cercetare utilizat și de

ceilați colaboratori ai volumului, în special istoria politică a țării în a doua jumătate a sec. al XVII lea : regimul politic, fractiunile politice partizanii principilor de Orania și oligarhia negustorească , precum și rivalitatea și războaiele anglo olandeze (1652 1654, 1665 1667, 1672 1671). Nu s-a facut o prezentare veridică asupra metodelor de împilare și a rolului extrem de acut pe care l-a avut Compania olandeză a Indiilor răsărite în procesul general de acaparare a piețelor extraeuropene, nu s-a analizat suficient de concludent nici caracterul strict oligarhic al acestei companii și nici profiturile fabuloase ale acestei societăți comerciale, profituri care exprimau de la sine caracterul exploatarii coloniale.

Ar fi fost foarte interesant dacă autorul capitolului respectiv s-ar fi referit la datele și concluziile pe care Karl Marx le prezintă în *Capitalul*, vol. I, în legătură cu problema acumulării primitive, cu metodele de administrație și organizare a vieții economice impuse de Olanda teritoriilor sale coloniale în această epocă.

Volumul cuprinde capitole rezervate în întregime și altor state din Europa (Germania după războiul de treizeci de ani, formarea statului Brandenburgo-Prusian, date privitoare la statul feudal polonez, la istoria Imperiului otoman și a statului rus), precum și o serie de date privitoare la problema expansiunii economice și politice europene în Asia sau privitoare la viața politică a statelor dependente de pe continentul american. Re-

mareăm ca o caracteristică a volumului faptul că, în general, autorii s-au orientat în tratarea problemelor conform concepției specifice istoriografiei burgheze occidentale — europocentriste acordind în primul rînd spațiu mare problemelor privitoare la istoria politică și economică a statelor din apusul Europei, istoria Europei centrale și de răsărit fiind tratată mult mai superficial. Așa, de exemplu, sunt semnalate numeroase date de ordin politic neanalizate suficient din istoria Rusiei: Începutul războiului popular de eliberare din țara, ajutorul dat de țarul Moscovei mișcării ucrainiene de eliberare, intervenția Suediei, pacea de la Oliva etc., precum și date incomplete privitoare la situația politică și economică a țărilor de sub依赖 directă sau indirectă a sultanilor, la lupta acestor popoare pentru scuturarea apăsătorului jug otoman.

Privitor la istoria țării noastre e de observat că datele prezentate sunt sporadice și neseninificative. În general, ca și volumele precedente, volumul de față se remarcă printr-o abundență informație privind istoria țărilor din vestul Europei; datele politice și militare nu sunt însă prezentate analitic și nu se ține seama de cauzele social-economice care stau la baza faptelor istorice. Frămintările sociale (răscoalele țărănești și urbane) din această perioadă sunt tratate foarte pe scurt; adeseori numai amintite fără să se cerceteze cauzele și desfășurarea lor.

P. Simionescu

R E V I S T A R E V I S T E L O R

„Studii și cercetări științifice. Istorie”

Academia R.P.R., Filiala Iași. An. X, fasc. 1 – 2, 1959; an. XI, fasc. 1 și 2, 1960;
an. XII, fasc. 1 și 2, 1961; an. XIII, fasc. 1 și 2, 1962

Publicația de istorie a Filialei Iași a Academiei R.P.R. cunoaște în fasciculele apărute în anii 1959–1962 un progres în raport cu anii anteriori. Concomitent cu extinderea sferei problematicii de cercetare reflecțiate în paginile revistei, tematica a devenit totodată ceva mai variată, cîștigind o oarecare pondere mai ales aceea privitoare la istoria modernă și contemporană a României. Făcînd o situație statistică, se constată că dacă în cei doi ani anteriori ai publicației (1957–1958), din cele 18 studii și comunicări doar 4 tratează subiecte referitoare la istoria modernă și contemporană a țării noastre, iar din cele 16 „note” numai una singură, în schimb situația apare mult îmbunătățită în paginile revistei pe anii 1959–1962: în timp ce cercetările de istorie medie sunt concretizate în 8 studii și 14 „comunicări” și „note”, celor de istorie modernă li s-au dedicat 4 studii și 12 „comunicări” și „note”, iar celor de istorie contemporană – 9 studii (inclusiv 2 articole-editorial) și 3 „comunicări” și „note”. Luînd în considerație și materialele publicate în ultimii patru ani în partea a treia a revistei, la rubrica de recenzii (23 recenzii ale unor lucrări și articole de istorie medie, 11 de istorie modernă și doar 7 asupra unor lucrări privind istoria contemporană) este îndreptățită concluzia că materialele privind istoria medie ocupă jumătate din spațiul acestei reviste, în timp ce

materialele de istorie modernă și contemporană cuprind, cu excepția fasc. 1 /2/1959, probleme a căror tratare se rezumă în genere la date documentar-statistice.

Articolele publicate de revistă sunt axate aproape exclusiv pe teme privind istoria Moldovei din primele timpuri ale orînduirii feudale pînă în perioada construirii socialistului în țara noastră.

Articolele dedicate istoriei medii au în vedere aspecte esențiale ale feudalismului. Studiul *Constituirea statului feudal moldovenesc și lupta pentru realizarea independenței lui* (fasc. 1, XI, 1960), de C. Cihodaru, aduce unele contribuții în clarificarea procesului de unificare politică internă a unor formații nărunte încă din secolele XIII–XIV, ele dezvoltindu-se în jurul unor centre economice mai importante ca Baia, Siretul, care au devenit ulterior reședințele unor voievodate. Autorul arată că aceste voievodate „s-au constituit, desigur, prin unirea unor formații mai mici, a unor obști teritoriale, care în noile condiții din sec. al XIV-lea păsiseră deja pe calca feudalizării” (p. 67). Puterea politică era deținută de o pătură de mari proprietari de pămînt, care pentru a putea face față luptei maselor țărănești exploatație, ca și atacurilor externe, s-au unit treptat și au

recunoscut autoritatea celuia mai puternic dintre ei.

Autorul arată că procesul de unificare a organizațiilor politice feudale din Moldova a avut loc spre sfîrșitul sec. al XIII-lea, deci înaintea venirii lui Dragoș, acesta substituindu-se, în urma unor lupte ce se aflau în plină desfășurare în prima jumătate a sec. al XIV-lea, unui conducător feudal local. Totodată, autorul afirmă că Bogdan a trecut în Moldova în 1342, izgonindu-i pe urmașii lui Dragoș și pornind lupta împotriva dominației feudal-maghiare, luptă care s-a încheiat în 1364.

Urmărind în continuare situația internă a statului feudal moldovean, în articolul *Citeva constatări în legătură cu proprietatea feudală și situația fărânimii din Moldova în a doua jumătate a sec. al XV-lea* (fasc. 1, XII, 1961), C. Cihodaru face o analiză minuțioasă a structurii sociale a satelor situate în bazinul Bîrladului, susținând că mica proprietate răzeșească nu a mai existat în a doua jumătate a sec. al XV-lea și că aceasta a reapărut abia în sec. al XVIII-lea prin fărîmîțarea proprietății boierimii mărunte. Susținerea tezei despre dispariția totală în sec. al XV-lea a răzeșimii ca proprietară (p. 39, 42, 49) nu o considerăm întemeiată având în vedere faptul că în sec. al XVI-lea procesul de deposedare de către boieri a micilor proprietari și a obștilor, de ruinare a proprietății țărănești este încă în plină dezvoltare (v. *Istoria României*, vol. II, 1962, p. XII, 588 și urm., 850 și urm.).

În legătură cu încercarea lui C. Cihodaru făcută în articolul *Observații critice asupra însemnărilor „toparhului bizantin”* (fasc. 2, XII, 1961) menționăm precizările lui Petre Diaconu în articolul său publicat în „*Studii*”, nr. 5, XV, 1962, p. 1215–1235, ca și în însemnarea referitoare la acest articol (tot în „*Studii*”, nr. 2, XVI, 1963, p. 505).

O suită de articole semnate de N. Grigoraș aduc unele date și informații referitoare

la cîteva probleme din istoria feudală a Moldovei. Pornind de la faptul că organizațiile feudale prestatele români au avut o politică internă unitară, în studiul *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal* (fasc. 1, XI, 1960), N. Grigoraș arată că apariția și consolidarea orașelor au fost impuse de dezvoltarea forțelor de producție și de diviziunea muncii încă din perioada existenței micilor formații politice locale (cnezate, voievodate). Populația orașelor a fost furnizată de elementul etnic local, la care s-au adăugat cu timpul, prin imigrare, meseriași și negustori veniți de peste graniță, care treptat s-au asimilat localnicilor. Chiar denumirea de *tîrg*, care are prioritate istorică în limba română față de aceea de *oraș*, denotă că „primele centre pentru desfacerea producelor și mărfurilor sunt creația localnicilor” (p. 86). Ilustrarea acestei teze, autorul o face prin expunerea condițiilor și timpului în care s-au format unele din primele orașe moldovene: Baia (fost Tîrgul de Sus), Siretul, Roman (fost Tîrgul de Jos), Suceava, Tîrgul Neamț, Hîrlău, Sascut, Dorohoi, Iași etc.

În cursul expunerii, autorul lasă să apară unele contraziceri sau confuzii. De pildă, afirmă că rezultatul luptei orașelor „a fost obținerea libertății pentru toți locuitorii lor” (p. 94–95), deși autorul subliniază situația lor politică și juridică, arătând că după 1359 „domnitorii au preluat în proprietate personală și centrele urbane” (p. 94), ceea ce avea ca urmare faptul că orașele erau grevate de obligații față de domnie și nu puteau aciona decât în limitele acesteia. Vorbind despre acapararea pămînturilor obștilor și aservirea membrilor acestora de către „membrii cetelor militare” (p. 84–85), autorul trece peste faptul că din chiar interiorul obștilor țărănești pornea procesul de dezagregare și de îmbogățire a unor elemente care treptat aservesc pe ceilalți membri.

În studiu *Proprietatea funciară a orașelor moldovenești în timpul orânduirii feudale și*

evoluția ei (fasc. 2, XII, 1961) N. Grigoraș urmărește elucidarea unor probleme legate de istoria centrelor urbane din Moldova, enunțate în articolul anterior. Autorul documentează faptul că încă de la înființarea lor, orașele au avut privilegii de proprietate asupra unor întinderi de teren (denumite „hotare”) din imediata lor apropiere. Asupra acestor terenuri începe din sec. al XVII-lea să se îndrepte atenția feudalilor laici sau clerici pentru a intra în posesia lor, iar domnia începe să doneze din aceste pământuri, fapt care face ca treptat orașele să fie lipsite de proprietate funciară. Lupta dintre obștea urbană și feudali a continuat în jurul acestor terenuri până în sec. al XIX-lea.

Informații ample aduce N. Grigoraș în articolul *Contribuții la cunoașterea politiciei domniei în Moldova față de proprietatea funciară condiționată* (sec. XIV – XVII), (fasc. 1, XIII, 1962) asupra luptei duse de boierime pentru a-și scoate proprietățile deținute prin donație, moștenire sau cumpărare de sub obligațiile pe care le avea față de domnie. Scopul principal era limitarea și apoi anularea dreptului pe care-l avea domnul de a confisca proprietatea feudalului acuzat de trădare. Atare tendințe s-au manifestat de timpuriu și au luat caracterul unei lupte deschise începând din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, în timpul lui Petru Șchiopul și al domnilor Movilești. Prin actul din 17 iunie 1619 dat de Gaspar Grațian și aplicat de Miron Barnovschi și domnii următori, boierimea a obținut un succes în lupta dusă împotriva jurisdicției domnești asupra proprietății funciare condiționate.

Sfatul domnesc, ca instanță supremă, a cărui jurisdicție se extindea asupra întregii țări și asupra tuturor locuitorilor, compoziția lui de clasă, ca și urmarea procedurii lui de către instanțele judecătoarești ținutale și urbane, transformarea acestei instituții într-un instrument al boierilor pentru limitarea abso-

lutismului puterii centrale (domnia), este tratat sintetic de N. Grigoraș în articolul *Atribuțiile judecătoarești ale Sfatului domnesc din Moldova până la sfîrșitul sec. al XIV-lea* (fasc. 1, XII, 1961).

Concomitent cu intensificarea exploatarii feudale a țărănimii, frâmbințările și răscoalele acesteia devin mai frecvente și în Moldova; ele au un pronunțat caracter social, anti-feudal. Acest fenomen este tratat de N. Grigoraș în două articole: *Despre răscoalele țărănilor moldoveni în vremea domniilor lui Petru Șchiopul (1574–1579, 1582–1591)* (fasc. 2, XI, 1960) și *Marea răscoală populară din Moldova dintre anii 1671–1672* (fasc. 2, XIII, 1962), precum și de I. Caproșu în articolul *Despre politica internă a lui Radu Mihnea și răscoalele țărănești din prima lui domnie în Moldova (1616–1619)* (fasc. 1, XIII, 1962).

Dacă în primul articol N. Grigoraș este nevoit să recurgă la o largă descriere a domniei lui Petru Șchiopul pentru a pune în lumină cele cîteva date documentare privitoare la lupta țărănilor împotriva jafului și fiscalității excesive practicate de acest domn, în cel de-al doilea articol autorul, bazat pe bogate surse documentare, arată că răscoala din 1671–1672 nu a fost o mișcare pusă la cale de cățiva boieri nemulțumiți de domnia lui Gheorghe Duca. Printr-o studiere atentă a izvoarelor se arată că la răscoală au participat largi mase de țărani și orașeni, precum și boierimea mică, curteni și slujitori; totodată se reliefiază faptul că datorită acestei compozиții sociale, între conducătorii răscoalei au apărut unele contradicții care au avut consecințe asupra desfășurării ei. Cu toate acestea și în ciuda existenței în conducerea răscoalei a unor mari boieri, răsculații au reușit să alunge pe domn. Acesta a putut să-și reocupe tronul numai cu ajutor turcesc și datorită trădării răscoalei de către unul din conducătorii ei – boierul Mihalcea Hîncu. Nu suntem derămată justificată concluzia autorului că „răs-

culații... au putut întrevedea posibilitatea *suprimitării* (subl. n.) dominației boierimii și clerului" (p. 234), întrucât condițiile social-istorice nu ajunseseră la o atare dezvoltare, iar forțele militare-politice feudale erau net favorabile unui asemenea succes.

Studiul *Ştefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din țările vecine* (fasc. 2, XI, 1960) de P. P. Panaiteșcu precizează pe baza analizei și confruntării informațiilor cuprinse în lucrările cronicarilor poloni, unguri, turci și ruși, că politica internă și externă a acestui domn, izvorată din necesitățile înșesi ale Moldovei, a fost desfășurată pe linia apărării țării de atacurile externe. Pentru realizarea acestui țel, politica sa internă a fost dominată de tendința instituirii unei puteri feudale centralizate. Această teză este ilustrată de autor prin nenumărate pasaje din cronicile externe contemporane.

Informații interesante de istorie medie, în parte inedite, cuprind „comunicările” semnate de: Șerban Papacostea, *Știri noi cu privire la istoria husitismului în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun* (fasc. 2, XIII, 1962), Dinu A. Dumitrescu, *Tipărituri contemporane cu caracter de circumstanță referitoare la Mihai Viteazul* (fasc. 1, XIII, 1962), Dan Berindei, *Ispravnicul sau ispravnicii Scaunului Bucureștilor* (fasc. 1, XIII, 1962), Corneliu Istrate, *Știri noi despre comerțul de tranzit prin Moldova în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea* (fasc. 2, XI, 1960) și *Despre dârstele din Moldova din sec. al XVIII-lea și în prima jumătate a sec. al XIX-lea* (fasc. 1, XIII, 1962), Iuliu C. Ciubotaru, *Un proiect moldovenesc de organizare a statului după Elerie* (fasc. 2, XII, 1961), L. Boicu, *Lucrările de îmbunătățire a căilor de comunicație în Moldova în vremea administrației ruse din anii 1828—1834* (fasc. 1, XII, 1961), Constantin C. Angelescu, *Un studiu publicat la Paris în 1835—1837 despre Regulamentul organic al Țării Românești* (fasc. 2, XIII, 1962).

În „comunicarea” *Despre stadiul manufacturier al industriei în Moldova* (fasc. 1, XI, 1960)

L. Boicu pornește de la premisa că dezvoltarea industriei în România a trecut prin toate stadiile, de la mica producție până la mașinism (p. 129). Dar progresul industriei a cunoscut un proces extrem de anevoios, datorită faptului că încă la jumătatea sec. al XIX-lea modul de producție din Principatele Române păstra multe din trăsăturile fundamentale ale celui feudal. Drept urmare, primele manufacțuri apărute în Moldova în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, ai căror proprietari erau mari boieri, aveau un caracter feudal. La începutul sec. al XIX-lea apar manufacțuri de tip mixt, iar din deceniul al patrulea încep să apară manufacțuri de tip capitalist (șantierele navale din Galați). Însă, conchide autorul, existența producției manufacțuri devine anacronică în momentul când revoluția industrială capitalistă duce imperios la apariția unei tehnici și organizări a producției la un nivel mai înalt. Ca atare, condițiile interne ale procesului de dezvoltare a modului de producție capitalist au necesitat în industria moldovenească tre cerea, în marea majoritate a ramurilor industriale, de la cooperăția capitalistă simplă direct la mașinism.

În „comunicarea” *Despre diferențierea țărănimii clăcașe în regiunea de munte a Moldovei la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea* (fasc. 1, XII, 1961), de Corneliu Istrate, se documentează faptul că acest proces a fost rezultatul dezvoltării micii producții țărănești de mărfuri, prin comercializarea vitelor și prelucrarea meșteșugărească a lemnului. Renta în bani a căpătat treptat o extindere largă. Autorul arată că pentru obținerea de pășuni necesare creșterii vitelor, ca și de păduri pentru procurarea lemnului spre prelucrare, țărănește a dus o luptă continuă cu marii proprietari de terenuri. Pe fondul acestui conflict începe să se accentueze procesul de diferențiere socială a țărănimii: pe măsură ce pătura instărită reușește să dețină terenuri bune pentru vite, caută în același timp să exploateze forța de muncă a săracimii, mai ales în domeniul prelucrării lemnului. Procesul de stratificare socială va

fi amplificat în sec. al XIX-lea de intensificarea dezvoltării relațiilor de producție capitaliste.

Istoria modernă a României a constituit obiectul atenției revistei în mare măsură cu prilejul aniversării a 100 de ani de la Unirea celor două Principate Române.

Studiile, „comunicările” și „notele” incluse în rubricile respective ale fasciculei 1–2 din 1959 analizează aspecte importante legate de lupta pentru Unire în Moldova, punând în lumină o serie de informații inedite sau puțin cunoscute pînă acum, lămurind unele probleme incomplet ori greșit tratate în istoriografia burgheză.

Printr-o analiză succintă, Valerian Popovici, în articolelui *Probleme sociale în dezbatările Divanului ad-hoc al Moldovei*, arată că lupta politică pentru Unire a avut loc concomitent cu puternice frămîntări sociale: țărăniminea era în plină fierbere revoluționară pentru desființarea exploatarii feudale, iar populația orașelor ducea lupta pentru înălțarea administrației, legilor și practicilor feudale; masele populare nu numai că doreau realizarea Unirii, dar ele s-au manifestat printr-o luptă fătășă împotriva măsurilor luate de autoritățile vremii fie pe plan central, fie pe plan local; ecoul acestei lupte s-a făcut simțit din plin în lucrările Divanului ad-hoc al Moldovei, care a luat în discuție și reformele sociale ce se impuneau.

Considerăm că autorul putea extinde tratarea temei și asupra situației din Tara Românească, rezultînd astfel o vedere de ansamblu asupra problemei, reliefîndu-se totodată ampioarea și acuitatea luptei poporului român pentru întărirea statului național român, concomitent cu realizarea unor reforme burgheze pe plan social-economic.

Studiul *Lupta pentru desăvîrșirea Unirii și acțiunea diplomatică europeană* de N. Corivan constituie o continuare a celui publicat de autor în același timp în altă revistă¹. În baza

unei bogate documentații, autorul arată că după ce pe plan intern Unirea a început să fie realizată prin dubla alegeră a lui Al. I. Cuza și prin măsurile administrative și legislative luate de acesta ca domn al Principatelor Unite, un obiectiv important îl constituia lupta pentru recunoașterea acestui act politic de către cele șapte mari puteri garante, problemă larg analizată în prezentul articol. Mai puțin este relevată însă influența exercitată de masele populare în determinarea recunoașterii Unirii de către marile puteri. Desigur că o investigație mai consistentă a arhivelor ar da la lumină numeroase acțiuni ale maselor populare pentru susținerea dublei alegeri a lui Al. I. Cuza și împotriva politicii opoziționiste, de necunoaștere a nouului domn, dusă de unele puteri ca Turcia și Austria.

Pornind de la o amplă cercetare documentară, în studiul *Despre munca salariață în agricultura Moldovei în preajma legii agrare din 1864*, Ecaterina Negruțiu conchide că muncitorii salariați erau folosiți în mare număr la principalele lucrări agricole, ceea ce dovedește că se manifesta la mijlocul sec. al XIX-lea o acută criză a miliunii de lucru clăcașe. Subliniind că productivitatea muncii de clăcaș era scăzută față de necesitățile impuse de dezvoltarea pe care o cunoștea în această perioadă producția agricolă cu caracter capitalistic, autoarea arată că moșierii preferau să angajeze forță de muncă cu plată, atât a clăcașilor (prin cumpărarea de la alii moșierii a obligațiilor acestora de boieresc și retribiurea unor munci prestate de clăcași în afara obligațiilor de boieresc), cât și a lucrătorilor liberi (țărani sau tîrgovești săraci).

În aceste condiții exploatarea țărănimii, în special clăcașe, se intensifică odată cu ruinarea ei economică. Această ultimă problemă este tratată de autoare în articolelul *Aspecte noi ale procesului de ruinare economică a țărănimii moldovene la mijlocul sec al XIX-lea* (fasc. 1, XII, 1961), în care se demonstrează că acest fapt a avut repercusiuni asupra vieții economice a Moldovei, menînd agricultura la un nivel înapoiat; în

¹ Unirea Țărilor Române în cadrul politiciei europene, „Studii”, nr. 1, XII, 1959, p. 159—187.

același timp au început să decadă creșterea vitelor și industria casnică. În schimb are loc procesul de extindere a pieții interne. Înțările de producție capitaliste, concomitent cu extinderea relațiilor respective de producție, își croiau treptat și intens drum în toate raiurile vieții economice — fapt exemplificat de Ecaterina Negruți-Munteanu în comunicarea *Date cu privire la exploatarea comercial-agricola a moșiei Sirca la mijlocul sec. al XIX-lea* (fasc. 2, XII, 1961). După cum reiese din tematica acestor articole, cercetările autoarei sunt îndreptate asupra transformărilor din structura societății moldovene la mijlocul sec. al XIX-lea, în special în domeniul agrar, fapt menționat și de precizarea dată că are pregătită o lucrare amplă intitulată *Agricultura și relațiile agrare din Moldova între 1848 - 1864*. Constatăm însă că procesul de diferențiere socială și economică a țărănimii în această vreme nu este abordat, mai ales dacă se are în vedere faptul că la improprietărirea din 1864 a țărănilor s-a ținut scama de această stratificare, dându-se loturi țărănilor în funcție de numărul de vite de muncă pe care le aveau.

„Comunicările” și „notele” incluse în fascicula 1, 2, 1959 sunt axate pe diferite probleme ale luptei pentru Unire sau consolidarea statului nou creat; pe baza unor inamateriale inedite, articolele contribuie la clăificarea unor aspecte sociale, politice sau instituționale mai mult sau mai puțin cercetate pînă acum: N. Corivan, *Acfiunea anti-unionistă în timpul cămăcămiei lui Teodor Balș*; Dan Berindei, *Contribuții la istoricul Divanului ad-hoc din Moldova. Protocolele lui Baragnon și Amintiri inedite din anii luptei pentru Unire (1857-1859)*; Constantin C. Angelescu, *Desvoltarea constituțională a Principatelor Unite de la 1859 la 1862* (o tratare, cu încheieri concludente, a situației nouului stat din punct de vedere al dreptului internațional, aducînd judicioase precizări asupra poziției politice și diplomatice a celor două principate în Europa); Anton Mesrobeanu, *Ecoul Unirii țărănilor române în presa transilvăneană* (în care se reproducea, în

ciuda opreliștilor cenzurii habsburgice, interesante știri despre atitudinea și entuziasmul populației române față de Unire; din păcate autorul nu a cules date și informații decît din presa românească, lăsînd în afara preocupării impusă de tematica articolului presa în limba maghiară și germană); L. Boicu, *Știri noi despre activitatea lui Vasile Alecsandri ca ministru de externe*; Al. Andronic, *O istorie a Principatelor Române scrisă în limba rusă în preajma Unirii*.

Tendința de expansiune economică și cotropirea militară a țărilor din sud-estul Europei a constituit unul din punctele centrale ale politiciei claselor dominante din Imperiul habsburgic. Printre promotorii acestei politici la mijlocul sec. al XIX-lea s-a numărat și K. von Bruck, ministru habsburgic și L. von Stein, teoretician al politiciei expansioniste a marii burghezii germane. Concepțiile lor sunt expuse minuțios de L. Boicu în studiul *Principatele Române în proiectele lui Karl von Bruck și Lorenz von Stein de constituire a Mitteleuropei în epoca războiului Crimeii* (fasc. 1, XIII, 1962). Dacă autorul a rezumat conștiințios esențialul concepției lor, reușind să le expună în lumina politiciei europene desfășurată de Imperiul habsburgic în acea perioadă, în schimb nu le-a analizat întotdeauna în profunzime esența de clasă, nu a dezvoltat cauzele interne care au dus la elaborarea unor asemenea planuri expansioniste ale marii burghezii germane. Datorită acestui fapt, pe alocuri (de pildă la p. 37-38, 41) se relatează sensul unora din tezele doctrinei despre rolul unei Mitteleurope puternice, fără a le demasca și combatte în chip eficient.

În comunicarea *Despre pătrunderea revoluționarilor unguri în Moldova (1849)* (fasc. 2, XII, 1962), A. Macovei arată neliniștea și măsurile luate de autoritățile moldovene pentru a anihila orice activitate a revoluționarilor care au pătruns în Moldova. Autorul arată că revoluționarii au desfășurat o susținută agitație în rîndul populației de la munte. Se pune întrebarea dacă nu cumva printre ei erau și români transilvăneni, deoarece numai

astfel se poate crede că ei puteau vorbi cu locuitorii în limba română și se puteau face înțelești. O cercetare mai atentă ar putea aduce unele informații în acest sens.

Istoria apariției și formării proletariatului ca clasă, istoria mișcării muncitorești în epoca modernă a României este oglindită în paginile revistei doar printr-o „comunicare” și o „notă”. Prin publicarea articolelor *„Stiri despre Asociația lucrătorilor tipografi din București și activitatea lui Ion Ionescu de la Brad ca președinte al ei”* (fasc. 1, XIII, 1962), I. Saizu și D. Șandru aduc în istoriografia noastră cîteva mărturii documentare necunoscute despre primii germeni ai procesului de organizare a proletariatului din țara noastră, cînd mișcarea muncitorească se afla la primii ei pași; totodată, articolul evidențiază faptul că prin activitatea desfășurată în cadrul Asociației lucrătorilor tipografi, Ion Ionescu de la Brad a înțeles și a sprijinit lupta muncitorimii pentru crearea de organizații proprii de clasă. În articolul *Lupta muncitorilor de la Societatea de tramvaie din Iași în luna iulie 1911* (fasc. 1, XI, 1960), L. Eșanu, folosind documente din arhive ca și din presa ieșeană a vremii, expune condițiile grele de muncă și modul cum s-a desfășurat greva acestor muncitori. Succesul grevei a marcat un nou pas în maturizarea politică a muncitorilor ieșeni, demonstrând astfel că numai organizarea și unitatea de acțiune a muncitorilor pot duce la satisfacerea revendicărilor lor economice și politice.

Probleme ale istoriei contemporane a României sunt reflectate în articolele publicate de revista ieșeană de istorie, unele având la bază informații și documente inedite.

Editorialul *V. I. Lenin despre politica externă a statului socialist* (fasc. 1, XI, 1960) demonstrează că în condițiile trecerii de la orinduirea capitalistă la cea socialistă, statul sovietic a militat încă de la apariția sa pentru coexistența pașnică și colaborarea între cele două sisteme opuse: socialist și capitalist, linia fundamentală a politicilor externe sovietice constituind-o menținerea și apărarea păcii. Întemeietorul primului stat socialist din lume, V. I. Lenin, a fost făuritorul princi-

piilor și metodelor acestei politici externe pe care o aplică azi neabătut statele sociale.

Principiul leninist al coexistenței pașnice și al întrecerii economice a țărilor socialiste cu țările capitaliste este promovat cu consecvență de către Republica Populară Română în politica sa externă. Această temă este aprofundată în articolul editorial semnat de I. Saizu și D. Șandru, *Despre contribuția Republicii Populare Române la menținerea și consolidarea păcii în lume, după Congresul al III-lea al P.M.R.* (fasc. 2, XIII, 1962). În acest sens autori enumeră unele dintre cele mai semnificative inițiative și propunerii făcute de țara noastră în cadrul diferitelor organizații internaționale. La cea de-a XV-a sesiune a O.N.U., delegația țării noastre, condusă de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, a propus înscriverea pe ordinea de zi a sesiunii a următoarelor probleme: „Acțiuni pe plan regional în vederea îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate între state europene aparținând unor sisteme social-politice diferite” și „Măsuri pentru promovarea în rîndurile tineretului a ideilor păcii, respectului reciproc și înțelegerii între popoare”. Ambele propunerii, având la bază un fond constructiv, au fost favorabil primeite de cele mai multe delegații participante, ele concretizîndu-se ulterior într-o serie de măsuri luate în cadrul O.N.U. Articolul relevă aportul țării noastre în problema dezarmării, a dezvoltării relațiilor economice și a celor cultural-științifice. Politica externă a României, desfășurată prin conducerea înțeleaptă a P.M.R. — subliniază autorii —, este susținută cu entuziasm de poporul român.

Istoria muncitorimii din Moldova după primul război mondial, în anii avintului revoluționar, constituie tema a două articole. Primul este comunicarea *„Stiri despre mișcarea grevistă din Iași în anii 1919—1920 și greva de la fabrica „Țesătura”-Iași* (fasc. 1, XII, 1961) de D. Șandru, care ilustrează pe baza unei ample informații documentare că și în acest oraș, ca urmare a condițiilor interne și a influenței celor internaționale, luptele revo-

luționare au crescut între anii 1917 - 1920 în intensitate și ampoare, deși muncitorii au avut de întămpinat teroarea regimului politic burghezo-moșieresc și atitudinea trădătoare a elementelor social-democrate de dreapta și centriste. Dar prin forța sa de luptă, prin organizarea acțiunilor sale greviste sub influența grupurilor comuniste, a căror activitate se intensifica, muncitorimea de la fabrica ieșeană „Tesătura” a reușit să impună în septembrie 1920 capitaliștilor recunoașterea consiliului muncitoresc, a delegațiilor de ateliere, a tuturor drepturilor cîștigate anterior. Abundența factologică și documentară, nesistematizarea materialului fac ca rolul și semnificația grevelor din Iași în 1919 - 1920 și în special lupta grevistă a muncitorilor de la „Tesătura” să fie inconsistent reliefate, deși informațiile prezintă un interes deosebit pentru istoria mișcării muncitoarești din România. Al doilea articol este studiul alcătuit de L. Eșanu și D. Boțescu, *Acțiuni ale muncitorilor din Moldova premergătoare grevei generale din octombrie 1920* (fasc. 2, XI, 1960), în care se remarcă cercetarea minuțioasă a condițiilor social-economice și politice în care s-au desfășurat grevele și lupta muncitorimii moldovene împotriva exploatarii și terorii regimului capitalist. Autorii reușesc să redea proporțiile și aria de răspîndire a mișcării greviste, care a cuprins toate ramurile de producție și instituțiile de stat sau particulare, dovedind că această dezvoltare a luptei revoluționare a creat premisele pentru intensitatea și ampoarea grevei generale din octombrie 1920 în Moldova. În studiu se subliniază că, concomitant cu trecerea burgheziei la contraofensivă, grevele capătă un pronunțat caracter politic, ceea ce denotă procesul intens de maturizare a clasei muncitoare, un rol important în organizarea și conducerea grevelor, întrunirilor și manifestațiilor avându-l grupurile comuniste. În mod neîndreptățit autorii nu au inclus în studiu și tratarea evenimentelor și grevelor din septembrie și octombrie 1920, lipsind astfel studiul de înțelegerea consecințelor pe care l-a avut lanțul de greve de pînă la această dată. Probabil că autori vor să le trateze

într-un viitor articol, a cărui temă s-o constituie desfășurarea grevei generale din octombrie 1920 în Moldova.

Două studii sunt consacrate înfățișării unor aspecte din istoria României în perioada stabilizării relative a capitalismului; ambele provin de la surse documentare ample, în parte necunoscute, folosindu-se în special arhiva Ministerului Afacerilor Externe. Articolul lui D. Șandru *Despre pătrunderea imperialismului italian în economia statelor balcanice și a României între anii 1924 și 1926* (fasc. 2, XIII, 1962) relatează despre străduința depusă de guvernările fasciști italieni de a-și subordona politica externă a României și de a obține o serie de concesiuni economice: în acest scop ei au căutat să folosească atât contradicțiile existente între marile puteri imperialiste, cât și pe acelea dintre clasele conducătoare din țările balcanice. Aceste tendințe ale Italiei fasciste au avut unele succese mai ales în timpul guvernării generalului Averescu. Politica guvernării acestuia a mai fost tratată în paginile acestei reviste¹. Considerăm că autorul a exagerat sprijinul și colaborarea pe care le-a primit imperialismul italian din partea celui englez, vizînd înlăturarea dominației politice a Franței în Balcani, deoarece Anglia susținea Italia în acea vreme numai în măsura în care capitalurile engleze tineau să elimine pe cci lalți concurenți. Studiul *Contribuții la cunoașterea situației interne a României spre sfîrșitul stabilizării relative a capitalismului* (fasc. 1, XII, 1961), elaborat de J. Benditer și D. Șandru, aprofundează cercetarea politicii economice duse de burghezie și moșierime în anii 1926 - 1927, relevînd că paralel cu accentuarea procesului de concentrare a capitalului bancar și industrial are loc în toate ramurile economiei naționale o scădere a capacitații de producție, ceea ce anunță simptomele crizei economice din 1929 - 1933. Totodată, contradicțiile sociale se accentuau în urma luptei dîrze duse de masele muncitoare împotriva terorii și

¹ Vezi J. Benditer și C. Bold, *Aspecte ale situației României între anii 1920 - 1921 (Guvernarea Averescu)*, fasc. 1, VIII, 1957.

legilor antimuncitorești și antidemocratice promovate de cercurile guvernante din România.

Interesante și bogate informații conțin articolele care tratează lupta P.C.R. pentru mobilizarea și conducerea maselor populare împotriva exploatarii capitaliste și a dictaturii militare-fasciste. În acest sens sunt studiile scrise de Savel Daviciu, *Presă ilegală și legală a Partidului Comunist din România apărută la Iași între anii 1931 și 1941* (fasc. 2, XII, 1961) și *Aceiuni ale maselor populare din Moldova sub conducerea organizațiilor P.C.R. în lupta pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste* (fasc. 1, XI, 1960) (menționăm că autorul putea aprofunda tratarea activității desfășurate de comitetele de acțiune din fabrici, ca și aportul lor în dezorganizarea administrației antonesciene din zona situată în spatele frontului de război), precum și comunicarea întocmită de J. Benditer, *Contribuții la cunoașterea Moldovei în preajma lui 23 August 1944* (fasc. 1, XI, 1960).

Un grup de trei articole sunt consacrate dezvoltării impetuioase pe care o cunoaște regiunea Iași în condițiile social-economice și politice noi din țara noastră. Atât studiul scris de D. Rusu, M. Todosia și Al. Tacu, *Unele aspecte ale dezvoltării economiei regiunii Iași în anii regimului de democrație populară*, cit și comunicarea lui I. Saizu și Al. Tacu, *Aspecte ale dezvoltării învățământului în regiunea Iași în anii regimului de democrație populară* (ambele apărute în fasc. 1, XI, 1960) arată pe baza unor date statistice realizările obținute pînă acum, în timp ce studiul semnat de D. Șandru și I. Saizu, *Perspectivele de dezvoltare a regiunii și orașului Iași în lumina expunerii tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, făcută la 22 septembrie 1961, în fața adunării activului de partid din regiunea Iași* (fasc. 1, XIII, 1962) relevă liniile directoare de dezvoltare a acestei regiuni a Moldovei în cadrul economiei naționale, conform prevederilor și hotărîrilor Congresului al III-lea al P.M.R.

Revista publică în partea a două recenzii și note bibliografice asupra lucrărilor, studiilor

și articolelor de istorie apărute în țară sau peste hotare. Multe din recenziile și notele bibliografice informează cititorul despre conținutul materialelor discutate, aducînd adesea informații interesante referitoare la problemele tratate, în special din istoria medie. Sunt de relevat în acest sens cele semnate de N. Grigoraș, I. Caproșu, C. C. Angelescu prin acuratețea și sobrietatea tratării, chiar dacă uneori observațiile făcute vizează pînă și chestiuni de amănunt. Recenzia din fasc. 2, XII, 1961 semnată de D. Șandru, A. Macovei, L. Eșanu, G. Ignat și I. Saizu prezintă exhaustiv și cu minuțiozitate studiile și articolele apărute în revistele centrale cu prilejul aniversării a 40 de ani de la înființarea Partidului Comunist din România, punînd astfel la îndemîna cititorului un material bibliografic interesant.

Relevăm totuși faptul că revista, mai ales pentru istoria medie și modernă, recenzează cu precădere lucrări, studii etc. în care este tratată istoria Moldovei, lăsînd de-o parte altele care se referă fie în întregime, fie numai la anumite provincii ale României (de exemplu, *Istoria României*, vol. I și II sau *Din istoria Transilvaniei*, vol. I și II nu au fost prezentate și analizate în paginile revistei). Dacă unele lucrări sau studii sunt recenzate pe larg (în special recenziile semnate de N. Grigoraș și I. Caproșu), în schimb altele nu se bucură de aceeași atenție, mai ales ținînd seama de interesul istoriografic pe care-l au : Gh. Barbu, *Carol Davila și timpul său* (în fasc. 1, XII, 1961); G. G. Florescu, *Unele aspecte ale poziției internaționale a țărilor române în perioada Unirii* (în fasc. 2, XII, 1961), ambele recenzate de C. C. Angelescu. Tot privitor la această parte a doua a revistei, menită să informeze pe cititori asupra publicațiilor apărute în domeniul istoriei, remarcăm faptul că recenziile asupra lucrărilor, studiilor etc. de istorie contemporană sunt inserate începînd doar cu fasc. 2, XII, 1961; dar, în genere, aceste recenziile prezintă mai frecvent publicații și în ținice istorice de peste hotare și mult prea puțin este oglindită activitatea pe tărîmul istoriei contemporane din țara noastră. Publicațiile periodice de istorie, ca „*Studii* revistă de

istorie”, „Revista arhivelor”, „Studii și cercetări de istorie veche”, „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, „Studii și articole de istorie” etc. nu s-au bucurat în paginile revistei de istorie din Iași de prezentări după apariția lor, fie anuale, fie pe volume sau numere. Înlăturarea acestor lacune din paginile revistei pe care o prezentăm, credem, va duce la o prezență mai activă a ei pe frontul istoric.

Evident că din trecerea în revistă a conținutului articolelor publicate de revista „Studii și cercetări științifice. Istorie” pe anii 1959–1962 se constată că orientarea tematică a făcut un pas înainte față de anii anteriori, că există încercarea de a aprounda problemele luate în cercetare. Relevăm totuși că nu întotdeauna revista și-a axat planul de publicare pe teme majore din istoria României, atât din epoca feudală cit, mai ales, din epociile modernă și contemporană. Unele articole tratează aspecte singulare, limitate doar la istoria Moldovei, neîncadrindu-se într-un ansamblu mai larg, privind istoria întregii noastre patrii. De regulă, revista publică rezultatele muncii științifice a cercetătorilor istorici din Iași, articolele acestora fiind adesea fragmente din lucrări ample pe care le au în planul de muncă științifică.

O serie de probleme complexe ale istoriei noastre moderne și contemporane au fost omise de revista ieșeană. Astfel, nu s-a publicat nici un articol despre apariția și formarea pro-

letariatului român, despre întemeierea Partidului Comunist din România; de asemenea, în paginile revistei nu au fost tratate o serie de probleme ca: lupta poporului român pentru independență în 1877–1878, răscoalele țărănești de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea (în special răscoalele din 1907 în Moldova), procesul dezvoltării capitaliste a României și situația ei în faza imperialistă, participarea României burghezo-moșieresti la primul război mondial imperialist, problema agrară și lupta țărănimii pentru pămînt, mai ales în perioada dintre cele două războaie mondale, victoria insurecției populare armate de la 23 August 1944, lupta maselor conduse de Partidul Comunist din România pentru doborarea puterii economice și politice a burghezo-moșierimii și instaurarea regimului democrat-popular și altele.

O slabă preocupare a revistei constă în faptul că nu a publicat articole privitoare la reconsiderarea critică a istoricilor români din trecut.

Considerăm că reorientarea tematică a revistei, publicarea unor articole cu probleme importante istorice și cu tratarea teoretică la un nivel superior se impune cu necesitate, pentru că astfel această publicație să-și aducă aportul cuvenit în istoriografia noastră nouă.

Al. Vasile

„История С.С.С.П.”

Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, nr. 1–6, 1962

Revista „Istoria U.R.S.S.” a intrat în anul 1962 în al șaselea an de apariție. Organ al Institutului de Istorie al Academiei de Științe din U.R.S.S., revista de istorie a U.R.S.S. acordă un loc primordial studiilor consacrate perioadei socialești.

Un editorial al revistei se ocupă de Congresul al XXII-lea și pregătirea specialiștilor în istoria U.R.S.S. (nr. 5). Editorialul analizează

atent lipsurile existente în pregătirea studenților facultăților de istorie, îndeosebi la cursurile fără frecvență și serale care vor da cei mai mulți absolvenți. Materialele necesare (cursuri, metodici, crestomâții etc.) sunt editate încă într-un număr insuficient. Prea puțini studenți se specializează în istoria artelor, se simte nevoie de noi specializări — istoria popoarelor U.R.S.S., etnografia acestor popoare, istoria

religiei și bisericii în U.R.S.S. etc. Îmbunățirea planurilor de învățămînt se face pe calea reducerii volumului cursurilor generale — unde există manuale — și a introducerii de cursuri speciale pe problemele principale ale anumitor epoci. Principalul scop este de a-i învăța pe studenți să gîndească independent, să aleagă ei însîși căile judicioase pentru rezolvarea uneia sau alteia dintre problemele istorice. Interesante și binevenite sunt observațiile cu privire la îmbinarea studiului cu munca în producție și cu munca obștească. Experiența făcută la Universitatea din Moscova în ceea ce privește modul de ținere a examenelor — nu bilete cu întrebări pregătite înainte, ci discuții între profesori și studenți — a dat rezultate și va trebui generalizată. În ultima parte a editorialului se analizează problema aspiranturii și a doctoratului în științele istorice, arătindu-se sarcinile care stau în fața tuturor factorilor pentru ridicarea nivelului pregătirii de cadre științifice.

B. A. Grușin și V. V. Cikin în *Probleme ale mișcării pentru munca comunistă în U.R.S.S.* (nr. 5) sintetizează și lămurește concluziile anchetei făcute de Institutul opiniei publice „Komsomolskaiia pravda” la sfîrșitul anului 1961. Institutul, creat cu scopul de a studia opinia oamenilor sovietici asupra celor mai actuale probleme de politică internă și externă a U.R.S.S., a organizat o anchetă cu privire la chestiunile de bază ale dezvoltării noilor forme de muncă comunistă. La anchetă a participat un număr apreciabil de persoane și colective din diferite ramuri de activitate, de diferite vîrstă, cu studii diferite. Chiar din primele răspunsuri a reieșit că încă nu sunt rezolvate multe probleme principale ale vieții și activității udarnicilor și colectivelor de muncă comunistă. Autorii analizează rezultatele anchetei, arătând că s-au copt condițiile pentru convocarea unei consfătuiri a reprezentanților mișcării pentru munca comunistă în vederea rezolvării problemelor ivite și a determinării perspectivelor ei viitoare.

A. A. Levski se ocupă de *Cările rezolvării problemei locuinței în U.R.S.S.* (nr. 4). Urmărind

etapele prin care a trecut U.R.S.S. pe calea rezolvării problemei locuinței, studiul, bazat pe o largă informație, aduce date interesante despre ritmul construcțiilor de locuințe și al creșterii spațiilor verzi, ritm care asigură că pînă nul grandios stabilit de Programul P.C.U.S. pentru rezolvarea problemei locuinței va fi îndeplinit înainte de termen.

M. S. Djunusov în studiul *Cu privire la caracteristica procesului de apropiere a națiunilor sovietice în cursul constituției socialismului și comunismului* (nr. 3) generalizează experiența afirmării nouului tip de relații între națiunile din cuprinsul U.R.S.S. Practica dezvoltării națiunilor în condițiile prieteniei între popoare, insuflările de teluri comune, a oferit materiale și fapte extrem de prețioase pentru dezvoltarea teoriei marxist-leniniste în problema națională. Autorul urmărește principalele etape parcurse de națiunile sovietice în drumul lor spre construirea socialismului și comunismului, aducînd date interesante cu privire la dezvoltarea economică și culturală a republicilor sociale sovietice. Desfășurarea acestui proces implică — după cum subliniază autorul — o luptă neconitenită împotriva rămasibelelor naționaliste, a sovinismului, a egoismului național.

M. I. Kulikov și V. A. Kriuc în articolul *De la orăinduirea patriarhal-gentilică la socialism* (nr. 2) aduc o contribuție de seamă în cercetarea transformării relațiilor social-economice la populațiile din nord-estul Siberiei în anii puterii sovietice. În urma victoriei Marii Octombrie, micile populații ale nordului, eliberate de asuprarea țarismului, au primit, ca și celealte popoare ale U.R.S.S., drepturi egale. Dar aceasta nu-a schimbat imediat situația grea în care trăiau ciukci, eschimoși, eveni, koriakii, ciuvencii, iokaghiri și alții. A fost necesară o muncă îndelungată și îndrîpită pentru ridicarea lor economică și culturală. De-abia, începînd din anii 1922-1925, după eliberarea teritoriului nordic de intervenționisti și albgardisti, partidul comunist și guvernul sovietic au căpătat posibilitatea să se ocupe de problemele construcției sovietice în această regiune. Autorii analizează — pe baza unor date

și exemple concrete politica dusă de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice prin prisma rezultatelor obținute în transformarea radicală a vieții acestor populații.

Pe baza materialelor de arhivă și a datelor statistice, E. E. Iaanviak se ocupă de *Pregătirea și ridicarea calificării cadrelor de muncitori în Estonia în anii celui de-al patrulea cincinal* (nr.1), evidențiind transformările cantitative și calitative care au avut loc în componența clasei muncitoare din R.S.S.E. În anii 1946 – 1950. Pregătirea și ridicarea nivelului cadrelor de muncitori a cunoscut o linie ascendentă, paralelă cu mărirea numărului total de muncitori, ocupări în întreprinderile republicii estoniene.

O serie de articole sunt consacrate problemelor Mareului Război de Apărare a Patriei (1941 – 1945). Astfel, G. S. Birluzov, înarășal al Uniunii Sovietice, se ocupă de *Armata a 3-a a frontului ucrainean în operația ofensivă Iași-Chișinău* (nr. 6). Analiza acestei operații, care a constituit o victorie remarcabilă a Armatei Sovietice, completează datele cunoscute, în bogățind imaginea existentă în literatura de specialitate.

M. P. Gubenko tratează *Despre caracteristica economică a raioanelor R.S.F.S.R. eliberate de sub ocupația fascistă în anul 1943* (nr. 1). Autorul prelucrează unele din datele statistice ale Direcției statistice a R.S.F.S.R., care încă n-au fost publicate, aducând astfel în circuitul științific elemente de prim ordin pentru stabilirea pierderilor aduse economiei naționale de ocupația germano-fascistă. Numai pornind de la aceste date se poate reconstitui tabloul muncii uriașe depuse de oamenii sovietici pentru refacerea economică a acestor regiuni.

A. V. Grudnița relatează despre *Partizanii din Kabardino-Balkar în lupta împotriva ocupanților hitleriști în anul 1942* (nr. 3). Autorul, participant al evenimentelor relatate, folosește pe larg arhivele locale, dându-ne o descriere veică a luptelor duse de partizani pentru eliberarea regiunii de sub cotropirea hitleristă.

K. A. Belov relevă rolul jucat de *Armata populară de voluntari din Moscova în anul 1941* (nr. 1). Mareea bătălie din fața Moscovei a risipit mitul despre invincibilitatea armelor fasciste germane și a arătat întregii lumi forța de neînvins a statului sovietic, a orânduirii socialești. Înăind seama de situația grea creată pe front la începutul lunii iulie, Comitetul Central al P.C. al U.R.S.S. a luat hotărârea să formeze o armată populară de voluntari. Voluntarii urmau să devină o rezervă de nădejde a armatei active, și, în afară de aceasta, să participe la construcția noilor linii de apărare. Unul din primele centre în care s-au format unitățile de voluntari a fost Moscova. Începând din ziua de 2 iulie sediile raioanelor de partid din oraș și regiune s-au transformat în state majore pentru formarea unităților de voluntari. Muncitorii, țărănenii, studenții, inginerii, medicii, profesorii, scriitorii au răspuns cu însușirea apelului. În cinci zile, 2 – 6 iulie, s-au primit 168 470 de cereri. În marile întreprinderi s-au format unități întregi, regimenter și batalioane. Autorul analizează bătăliile la care au luat parte activă unitățile de voluntari, relevând rolul armatei populare în respingerea inamicului.

Alte studii sunt consacrate istoriei interne și externe a U.R.S.S. În anii planurilor cincinale antebelică. Astfel, M. A. Vilțan se ocupă despre *Orânduirea colhoznicii în ajunul Mareului Război de Apărare a Patriei* (nr. 1). Autorul conțurează principalele căi de studiere a acestor probleme. Prima chestiune pe care o urmărește este creșterea bazei materiale de producție a orânduirii colhoznicice. În 1940, colhozurile, care cuprindeaau 96,9% din numărul gospodăriilor țărănești, aveau în folosință peste 370 milioane ha. Din această suprafață, 116 – 117 milioane ha (31,5%) erau cu semănături. Principala formă de dezvoltare a bazei tehnico-materiale a orânduirii colhoznicice a constituit-o întreprinderile de stat S.M.T. Dacă în anul 1937, S.M.T. dispuneau de 365 800 tractoare, în 1940 ele aveau 435 300 tractoare. Parcul de tractoare a crescut numai numeric, ci și din punct de vedere al structurii și calității. A crescut și numărul

stațiunilor de mașini și tractoare de la 5 118 în 1937 la 7 069 în anul 1940. Autorul analizează ponderea mecanizării în muncile agricole, ajungând la concluzia că în acea perioadă s-a făcut numai primul pas pe calea mecanizării complexe a producției colhoznicice. A doua chestiune studiată este activitatea productivă a țărănimii colhoznicice. Folosirea judicioasă a forței de muncă și întărirea disciplinei de muncă în colhozuri era în acea perioadă deosebit de importantă. Plenara Comitetului Central din luna mai 1939 a fixat pentru fiecare colhoznic sau colhoznică un număr minim obligatoriu de zile-muncă. Aplicarea acestei hotărâri — după datele analizate de autor — a dus la „descongestionarea” colhozurilor de o serie de elemente care nu lucrau și foloseau calitatea de colhoznic pentru profituri personale. Această hotărâre s-a împătit cu alte măsuri menite să reglementeze modul de calculare și de plată în funcție și de calitatea muncii. Rezultatele n-au întîrziat să apară. Însă dezvoltarea producției colhoznicice a avut loc învingându-se greutăți și nu puține greșeli. Astfel, o influență negativă a avut încălcarea principiului cointeresării materiale, aplicarea sistemului de ierburi perene etc. A treia chestiune atacată de autor este buna stare inaterială a țărănimii colhoznicice. Sunt urmărite și analizate principalele componente în care se împarte întreaga producție: a) îndeplinirea obligațiilor față de stat; b) completarea fondurilor de producție; c) împărțirea veniturilor între colhozniție după numărul zilelor-muncă. Studiul lui M. A. Vlătan, bogat și profund gândit, marchează fără îndoială un salt important, deschizător de drumuri, în studierea acestei teme complexe ce interesează deopotrivă și pe istoricul epocii contemporane din celealte țări sociale.

V. A. Maamiaghi consacră studiul său unei probleme, aparent locală, dar cu rezonanțe teoretice și practice: *Despre unele particularități de trecere la construirea socialismului în republicile sovietice baltice (1940–1941)* (nr. 6). Istoria transformărilor revoluționare care au avut loc în Pribaltica în a doua jumătate a anului 1940 și începutul anului 1941

este redată într-o serie întreagă de lucrări de sinteză, precum și în alte materiale (colecții de documente, memorii etc.). Evident, și în republicile unionale baltice s-au aplicat legile generale, caracteristice, cu privire la trecerea la socialism, formulate în Declarația reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești de la Moscova din 1957. Dar faptul că Estonia, Lituania și Letonia au intrat mai târziu în componența U.R.S.S. a imprimat procesului logic de trecere de la capitalism la socialism anumite particularități, îndeosebi grăbirea ritmului transformărilor sociale.

I. F. Vorobiev analizează o problemă dificilă, de mare importanță teoretică și practică, *Egalizarea nivelului dezvoltării industriale din republicile naționale ale Uniunii Sovietice în perioada socialismului* (nr. 4). Apropierea nivelului de dezvoltare industrială a republicilor naționale reprezintă în sine un proces logic, caracteristic pentru întreaga perioadă a construcției sociale și comuniste. Autorul analizează modul cum s-a înfăptuit acest proces în anii 1926–1940 în republicile R.S.S. Ucraină, R.S.S. Belorusia, republicile din Transcaucazia, R.S.S. Uzbecă, R.S.S. Turkmenă, R.S.S. Kazahă. Lufnd în considerație nivelul industrial de la care au pornit aceste republici și sarcinile industrializării sociale, I. F. Vorobiev analizează comparativ ritmul creșterii industriale și al transformării structurii ei în fiecare republică în anii cincinalelor antebelice. Deplina egalizare a nivelului dezvoltării industriale a republicilor se înfăptuiește pe măsura trecerii în fază superioară a societății comuniste.

I. K. Kobliakov se ocupă de *Lupta Uniunii Sovietice pentru securitate colectivă, împotriva agresiunii fasciste în ajunul celui de-al doilea război mondial* (nr. 3). Autorul trece mai întâi în revistă condițiile economice care au dus la declanșarea crizei politice din Europa în ajunul războiului. Apoi analizează succint poziția U.R.S.S. împotriva cîrdășiei de la München, lupta dusă de Uniunea Sovietică pentru încheierea unui pact de ajutor reciproc cu puterile occidentale. Pe baza noilor materiale publicate

I. K. Kobliakov urmărește modul în care s-au desfășurat tratativele militare anglo-franco-sovietice din vara anului 1939. Ruperea acestor tratative, datorită duplicității guvernelor Angliei și Franței, a silit U.R.S.S. să recurgă la alte mijloace pentru a preîntâmpina crearea unui front unit antisovietic. Unica posibilitate în acea vreme era întărirea relațiilor cu Germania, încheierea pactului de neagresiune U.R.S.S.—Germania. Valorificarea acestei posibilități a dat popoarelor sovietice aproape încă doi ani de pace, de muncă pașnică pentru întărirea economică a statului și a capacitațiilor sale de apărare.

R. H. Aminova în articoulul *Despre istoria eliberării din șerbie și femeilor din Asia Centrală* (nr. 2) aduce date noi în problema studiată. Autoarea se ocupă mai ales de procesul eliberării femeilor din Asia Centrală în anii 1920—1930, punând în lumină formele și metodele folosite de partidul comunist în lupta pentru eliberarea femeii de sub formele de asuprire politică, economică și socială. Articolul, bogat în conținut, instructiv, dă o imagine succintă a varietății metodelor și formelor folosite pentru lichidarea robiei în care se afla populația feminină din Orientul sovietic.

E. B. Ghenkina în *Despre particularitățile refacerii industriei în U.R.S.S. (anii 1921—1925)* (nr. 5), atacă o problemă-cheie pentru înțelegerea specificului acestei perioade postbelice de refacere a economiei naționale în U.R.S.S., comparativ cu refacerile postbelice în țările capitaliste. Acest proces s-a desfășurat în U.R.S.S. pe o bază nouă, pe baza socialistă care și-a găsit reflectarea în dezvoltarea, fără excepție, a tuturor ramurilor economiei naționale. În literatura sovietică, sub influența interpretării dogmatice a „Cursului scurt de istorie a P.C. (b)”, s-a răspândit părerea că în această perioadă s-ar fi obținut succese importante numai în domeniul industriei ușoare. E. B. Ghenkina arată, documentat, că eforturile au fost îndreptate îndeosebi în refacerea și dezvoltarea industriei grele și în acest sector s-au dobândit rezultate apreciabile. Concluziile autoarei cu privire la datarea

acestei perioade și particularitățile refacerii industriei reprezintă o contribuție de seamă în clarificarea problemelor tratate.

Cîteva articole și comunicări sunt consacrate unor probleme legate de istorie începăturilor statului sovietic.

A. M. Ghindin, unul din cei care au luat parte la naționalizarea băncilor în Petrograd, consacră acestei probleme studiul său *V. I. Lenin și naționalizarea băncilor după victoria Marei Octombrie* (nr. 2). Autorul urmărește cum s-a aplicat această importantă măsură economică, în ce condiții a avut loc la Petrograd naționalizarea băncilor și relevă rolul lui V. I. Lenin în pregătirea și conducerea operativă a înfăptuirii naționalizării acestui sector economic de bază. Studiul lui A. M. Ghindin, bazat pe o vastă informație și pe amintiri personale, reconstituie această pagină puțin cunoscută din istoria înfăptuirii primelor decrete ale Puterii Sovietice.

E. V. Klipov și L. M. Trofimova se ocupă de *Articolele și interviurile lui V. I. Lenin publicate în presa burgheză din țările capitaliste în anii 1917—1922*. Autorii încearcă, pentru prima oară, să strîngă la un loc și să analizeze interviurile și articolele lui V. I. Lenin apărute în presa burgheză a țărilor capitaliste. V. I. Lenin a desfășurat o via activitate, folosind orice posibilitate — în cazul de față interviuri, articole, conversații (publicate de presa burgheză) — pentru a expune întregii lumi adevărul despre Revoluția din Octombrie, despre planurile, realizările și greutățile tinerei Puteri Sovietice, despre bazele politicii interne și externe a partidului comunist și a guvernului sovitic.

S. M. Kliatkin în articoulul *Perioada de început a construcției armatei statului sovietic (octombrie 1917—ianuarie 1918)* vine cu o precizare deosebit de importantă cu privire la făurirea Armatei Roșii. Se știe că mare parte din vechea armată a ajutat proletariatul rus să răstoarne țărismul și pe măsura desfășurării evenimentelor s-a bolșevizat cu repeziune. Atunci s-a ridicat problema: nu era oare posibil să se folosească alături de Gărzile

Roșii vechea armată pentru apărarea Republicii Sovietice? Autorul, pe baza studierii moștenirii teoretice a lui V. I. Lenin, a documentelor de partid și a materialelor de arhivă arată că guvernul sovietic n-a ajuns dintr-o dată la concluzia despre necesitatea creării unei Armată Roșii regulate. Numai situația militară a silit partidul și guvernul să îndrepte construcția militară a Republicii Sovietice pe făgășul creării unei astfel de armate.

A. S. Kuznetcov se ocupă de sprijinul proletariului internațional dat Puterii Sovietice la începutul existenței ei. Articolul *Umăr la umăr cu frații ruși (internăționaliștii italieni pe fronturile războiului civil în U.R.S.S.)* (nr. 5) este consacrat grupului comuniștilor italieni care s-a constituit în septembrie 1919 și a desfășurat o agitație și propagandă activă printre italienii aflați în Rusia Sovietică. Mulți italieni s-au înrolat în rândurile Armatei Roșii, unii din ei ocupând posturi importante de comandanți. Autorul relatează faptele de arme ale internaționaliștilor italieni în anii războiului civil și arată că popoarele sovietice cinstesc amintirea acestor luptători care au adus o contribuție însemnată în lupta comună pentru socialism.

Un mare număr de articole, comunicări, note sunt consacrate istoriei orânduirii capitaliste.

A. I. Bukovetki, autorul unui studiu interesant: *Politica fiscală-financiară a țarismului în regiunile coloniale ale Rusiei* (nr. 1) dovedește că în regiunile din Asia Centrală sistemul fiscal al țarismului a păstrat în perioada imperialistă cele mai multe rămășițe feudale și trăsături precapitaliste de exploatare colonială.

S. M. Levin se ocupă de *Narodnicismul revoluționar din anii 1870—1880 în lumina învățăturii lui V. I. Lenin* (nr. 2). În ultimii ani au apărut numeroase studii cu privire la narodnicism. În toate aceste studii un loc important îl ocupă problema atitudinii lui V. I. Lenin față de narodnicism. S. M. Levin își axează studiul său pe latura gîndirii social-politice și a luptei practice revoluționare a lui V. I. Lenin împotriva ideilor narodnicismului din perioada

anilor 1870—1880. Autorul supune unei analize atente și profunde aprecierile lui V. I. Lenin, corectând cu acest prilej unele interpretări eronate, care și-au făcut loc în literatura de specialitate consacrată acestei probleme.

V. V. Sirokova în *Încă o dată despre democrații revoluționari și narodnici* (nr. 3) a poziție critică față de studiul lui G. I. Ionova și A. F. Smirnov, consacrat aceleiași probleme, publicat în numărul 5/1961 al revistei. V. V. Sirokova arată că observațiile critice făcute de G. I. Ionova și A. F. Smirnov unor cărți și articole despre narodnicism sunt lipsite de temei. Recunoașterea meritelor revoluționarilor din anii 1870—1880, precum și denumirea dată lor de democrați-revoluționari este pe deplin îndreptățită; teama de a nu îl „idealiza” nu poate justifica — susține V. V. Sirokova — ignorarea meritelor lor în istoria mișcării revoluționare ruse.

N. A. Troitski aduce date noi în studiul său despre *Marea organizație de propagandă din anii 1871—1874 (aşa-numiți „ciaikovți”)* (nr. 5). Autorul analizează principalele etape ale dezvoltării organizației, bazele ei ideologice și organizatorice, precum și locul pe care l-a ocupat în mișcarea de eliberare rusă. Grupul care a luat inițiativa constituirii organizației și care a reprezentat nucleul ei s-a decis să o organizeze pe o schemă diametral opusă neciaevismului. Organizația a fost constituită din cele mai talentate și capabile elemente ale generației de tineri revoluționari din acea vreme. Din rândurile ei s-au detașat în anii următori conducători ai multor organizații revoluționare.

La rubrica „Discuții”, I. D. Kovalcenko publică *Despre studierea sectorului micii producții de mărfuri în Rusia în sec. al XIX-lea* (nr. 1). Autorul atrage atenția — documentat și cu o bogată argumentare asupra unor teze care i se par discutabile și neconvincătoare expuse de P. G. Rîndziunski în studiul *Despre sectorul micii producții de mărfuri în Rusia în sec. al XIX-lea*, publicat în nr. 2/1961 al revistei. I. D. Kovalcenko completează și precizează datele cu care operase P. G.

Rîndziunski și relevă contradicțiile unoră din tezele acestuia.

M. Z. Rubinstein se ocupă de *Mica producție de mărfuri și dezvoltarea capitalismului în Rusia în sec al XIX-lea* (nr. 4) declarându-se de acord cu I. D. Kovalcenko și analizînd o altă serie de probleme legate de noțiunea de „sistem de mică producție de mărfuri”, datarea și raportul acestui sector cu formațiile feudale și capitaliste. Datele aduse și analiza lor sunt deosebit de interesante. Discuția cu privire la sectorul micii producții de mărfuri în Rusia o considerăm extrem de utilă pentru înțelegerea și clarificarea problemelor legate de descompunerea feudalismului, geneza și dezvoltarea capitalismului.

I. D. Kovalcenko reia tema ocupîndu-se de *Unele probleme ale genezei capitalismului în gospodăria țărănească din Rusia* (nr. 6). Autorul ridică în studiul său o serie de probleme teoretice și metodologice controversate cu privire la geneza capitalismului în gospodăria țărănească: fixarea etapelor procesului de stratificare a țărănimii, a conținutului lor, modul de cercetare a transformării cantității unor fenomene în calitate etc. După cum arată I. D. Kovaleenko, controversa existentă în istoriografia sovietică în aceste probleme se datorește faptului că elaborarea problemelor teoriei și metodicii a rămas în urma materialului faptic acumulat.

I. I. Kahk consacră studiul său *Cu privire la problema politiciei agrare a țarismului în Pribaltica la începutul sec. al XIX-lea* unor chestiuni controversate în istoriografia sovietică în această importantă problemă. Autorul caută să precizeze schimbările cuantumului obligațiilor țăraniilor aserviți față de moșieri introduse de reforma din anul 1804. Aceasta este de altfel și chestiunea nodală pentru caracterizarea și aprecierea reformei. Concluzia sa este că ar fi mai just ca reforma țărănească din anul 1804 să fie caracterizată ca un csec al încercării țarismului și moșicirilor de a „conserve” orînduirea feudală iobagistă. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și în prima jumătate a celui de-al XIX-lea în Europa de răsărit s-au introdus o

serie de reforme, care aveau ca scop reglementarea de către stat a obligațiilor țăraniilor aserviți față de moșieri. Aprecierea acestor reforme interesează pe istoricii din diferite țări, inclusiv pe cei din țara noastră; din aceste conșidérante articolul lui I. I. Kahk aduce sugestii utile.

Împlinirea a 150 de ani de la războiul de apărare a patriei din 1812 prilejuiește apariția unor studii interesante.

S. B. Okuni consacră articolul său *Poporul rus și războiul de apărare a patriei din anul 1812* (nr. 4) unei teme rămasă actuală în istoriografia sovietică. Analiza datelor arată că în cursul războiului s-au creat două centre: marele stat major, care era centrul luptei cu cotropitorii francezi și curtea imperială – centrul luptei împotriva războiului popular. Statul major al lui Kutuzov s-a transformat într-un centru, relativ independent, de conducere în anumite momente a armatelor regulate și a mișcării de partizani în măsura în care aceasta era posibilă în condițiile de atunci. La întrebarea pusă de Pușkin: „cui li datorează Rusia victoria să și cine i-a ajutat în anul 1812: înverșunarea poporului, Barclay, iarna sau dumnezeul de sus?”, autorul arată că Rusia datorează victoria sa „înverșunării poporului”, avântului patriotic determinat de invazia străină și de speranța de libertate.

L. G. Beskrovni se ocupă de unul din cele mai emoționante și mărețe momente ale războiului din anul 1812 *Lupta de la Borodino* (nr. 6). Acestei lupte i s-a consacrat o imensă literatură, care a căutat să explice de pe diferențe poziții locul și însemnatatea ei în istoria războiului. Istoricii sovietici, sprijinindu-se pe învățătura marxist-leninistă despre război și armată, au elaborat o concepție logică și încheiată asupra războiului de apărare a patriei din anul 1812. Pe baza unui imens material documentar ei au dovedit că această bătălie a fost o victorie a armatei ruse și că ea a fost concepută în planurile lui Kutuzov.

A. V. Fadeev se ocupă de *Războiul din anul 1812 și societatea rusă* (nr. 6) arătînd documentat și judicios că evenimentele din

acea vreme au adîncit lupta de idei în societatea rusă.

E. I. Indova, A. A. Preobrajenski și I. A. Tihonov se ocupă de *Stratificarea burgheză și țărănimii în Rusia în sec. XVII-XVIII* (nr. 3). La baza acestui studiu stă referatul prezentat de autori la ședința plenară a celui de-al IV-lea Simpozion unional cu privire la istoria agrară a țărilor din Europa de răsărit, care a avut loc la Riga în luna septembrie 1961. V. I. Lenin arată: „Prin urmare, încă în condițiile dominației economiei naturale, de fătă ce țărani dependenți devin din ce în ce mai mult de sine stători, apar germanii descompunerii lor. Dar acești germani nu se pot dezvolta decât în condițiile formei următoare a rentei, în condițiile rentei în bani” (V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 154). Pornind de la această indicație, autorii susțin că în stadiul de început al acestui proces, în perioada feudalismului dezvoltat, spre a evita supraevaluarea gradului de maturitate a acestui proces nu trebuie să folosim termenul de „descompunere” care a fost aplicat de V. I. Lenin pentru o perioadă mult mai târzie, după 1861. Spre deosebire de *descompunerea* țărănimii după abolirea șerbiei, prin *stratificarea* de clasă în direcția burgheză se înțelege procesul îndelungat al formării din rândurile țărănimii a claselor principale ale viitoarei societăți capitaliste. Acest proces nu este identic cu fenomenul inegalității de avere, ci presupune transformări calitative în situația satului feudal. Autorii analizează critic părerile existente în istoriografia sovietică, pe baza unui imens material faptic sintetizat ajungind la concluzia că satul rus din sec. XVII-XVIII, atât cel ineșteugăresc, cit și cel agricol, au participat, nemijlocit, în procesul genezei relațiilor capitaliste în Rusia.

Gingis han și moștenirea sa (nr. 5), studiul specialiștilor sovietici N. I. Merpert, V. T. Pașuto și L. V. Cerepnin, aduce lumină în problema rolului lui Gingis han și a urmașilor săi în istorie. În istoriografia burgheză occidentală, G. Vernadsky, B. Spuler, M. Prawdin, R. Grousset și alții, care și-au consacrat lucrările, în ultimii ani, istoriei lui Gingis han

și urmașilor săi, au denaturat adevărul istorie. Ei s-au străduit să justifice acțiunile lui Gingis han, arătind că el a lichidat izolarele feudale și a contribuit la apropierea între popoare. Acești istorici ignorează faptul că cuceririle lui Gingis han au subminat economia unui șir de țări și au frinat pentru multe decenii consolidarea acestor țări și apropierea lor reciprocă. După cum arată istoricii sovietici, lupta de eliberare a popoarelor împotriva despotiei lui Gingis han și a urmașilor săi a avut un caracter progresist și a constituit o acțiune plină de măreție.

Problemele istoriografiei sovietice sunt larg dezbatute în paginile revistei.

V. V. Mavrodin, cunoscut specialist în istoria medievală a Rusiei, se ocupă de *Istoriografia sovietică cu privire la orănduirea social-economică a Rusiei kievene*. Autorul sintetizează principalele concluzii care se desprind din studiile istoricilor sovietici privitoare la orănduirea social-economică a Rusiei kievene. Istoricii sovietici au lămurit căile de cristalizare a feudalismului la slavii de răsărit, aducind contribuții teoretice însemnante. O serie de probleme au mai rămas în discuție: cronologia genezei feudalismului la slavii de răsărit, înțelesul termenilor de veră și smerd din „Russkaia Pravda” etc. Este cert că cercetările viitoare vor duce la descoperirea de noi izvoare, la îmbogățirea științei istorice sovietice cu privire la perioada Rusiei kievene.

C. O. Šmidt, în articolul *Despre obie tut istoriografiei sovietice și despre cîteva principii ale periodizării ei* (nr. 1), tratează cîteva probleme principale pe marginea părerilor exprimate de numeroși participanți la discuția științifică organizată, de revista „Istoria U.R.S.S.”.

Acad. M. V. Necikina încheie discuția cu articolul *Cu privire la rezultatele discuției despre periodizarea istoriei științei istorice sovietice* (nr. 2). În discuția vie și fructuoasă s-au abordat o serie largă de probleme care

au stîrnit un profund interes în rindurile istoricilor. O la'ură negativă a constituit-o slaba participare a specialiștilor în istoria universală. Problemele care au stat în centrul dezbatérilor au fost : a) care trebuie să fie principiul sau criteriul de periodizare a istoriografiei sovietice? ; b) care sunt perioadele mari, principalele parcurse de știință istorică sovietică? ; c) ce etape interne mai mărunte ale dezvoltării științei istorice se conturează în interiorul fiecărui din marile perioade? Participanții au adus la ficcare problemă puncte noi de vedere, multe din ele contradictorii, diferite ipoteze care, toate, au permis să se lămurească problematica istoriografiei, temele ei majore, perspectiva studierii lor.

M. E. Naidenov, în studiul *M. N. Pokrovski și locul său în istoriografia sovietică* (nr. 3), restabilește valoarea activității și operei eminentului istoric sovietic. În perioada cultului personalității lui I. V. Stalin, numele lui M. N. Pokrovski a fost șters din rindurile oamenilor de știință. Vasta sa activitate practica, lucrările sale științifice au fost condamnate ca antimarxiste, antileniniste. Într-adevăr, în concepțiile lui M. N. Pokrovski unele probleme cu privire la istoria popoarelor sovietice au căpătat o rezolvare greșită, străină de învățătura marxist-leninistă. Dar, cu toate acestea, dacă respectăm principiul istorismului nu se poate să nu se recunoască caracterul progresist indisutabil al activității științifice a lui M. N. Pokrovski. Autorul analizează amănunțit principalele concepții ale lui M. N. Pokrovski, relevând erorile materiale și ideologice din opera lui. În același timp arată că în acea vreme, la începuturile istoriografiei sovietice, concepția lui M. N. Pokrovski a

fost cea mai înaintată, materialistă în esență și, pornind de la recunoașterea luptei de clasă ca forță motrice a istoricii.

La rubrica „Critică și bibliografie”, un studiu interesant semnează M. L. Bogdenko și I. E. Zelenin — *Istoria colectivizării agriculturii în literatură economico-istorică actuală sovietică* (nr. 4). Autorii se ocupă de noua etapă a istoriografiei colectivizării, începută după Congresul al XX-lea, în cursul lichidării cultului personalității lui I. V. Stalin. Literatura apărută în acestă perioadă scurtă este foarte bogată și valoroasă. Analiza succintă a principalelor lucrări dă o imagine deajuns de completă asupra preocupărilor istoricilor sovietici cu privire la istoria colectivizării agriculturii, precum și a problemelor ce necesită a fi studiate.

În cadrul rubricii „Experiența creațoare a istoricilor sovietici”, cunoscutul specialist B.B. Kafengauz împărtășește cîitorilor revistei cum a lucrat la disertațiile de candidat și de doctor în științe istorice : *Munca mea asupra disertațiilor* (nr. 3), iar remarcabilul cercetător N. L. Rubinštein expune concluzii valoroase cu privire la experiența acumulată în munca sa de cercetare științifică — *Despre cîile cercetării științifice* (nr. 6). Recomandările și concluziile ce se desprind din relatăriile memorialistice ale lui B. B. Kafengauz și N. L. Rubinštein sunt deosebit de instructive și valoroase, ele constituind un îndrumar prețios pentru formarea tinerelor cadre de istorici marxiști.

Numerouse note, comunicări, însemnări bibliografice îmbogățesc paginile revistei, completând imaginea despre munca creațoare a istoricilor sovietici.

Al. Vianu

„Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν”

(Anuarul Societății de studii bizantine),

Atena, Tip. Myrtiadis, XXVII (1957), XXVIII (1958), XXIX (1959), XXX (1960—1961).

„Anuarul Societății de studii bizantine” din Atena continuă să publice valoroase

materiale documentare și cercetări istorice și filologice originale, sprijinind efec-

tiv activitatea științifică a bizantinologilor din Grecia, într-un remarcabil spirit de colaborare cu învățății din alte țări. Aproape toți savanții care s-au distins prin cercetări proprii în domeniul bizantinologiei au figurat printre membrii de onoare ai Societății de Studii Bizantine din Atena. Printre aceștia se numără: Al. Albertoni, L. Bréhier, J. B. Bury, P. Collinet, E. Darkó, Ch. Diehl, A. Heisenberg, N. Iorga, J. Sokolov, O. Taftalăi, F. Uspenski și alții.

Dintre bizantinologii străini în viață figurează în volumele acestei societăți: N. Bănescu, Fr. Dölger, H. Grégoire, P. Lemerle, H. Scheltema și alții. Publicația a fost condusă succesiv de către C. Dyavouliotis, F. Koukoules și D. A. Zakythinos. În prezent publicația este condusă de către profesorul universitar N. V. Tomadakis, sub redacția căruia au apărut ultimele zece volume. „Anuarul Societății de Studii Bizantine” are conținutul obișnuit al publicațiilor periodice, cuprinzând cercetări originale, materiale documentare, recenzii, însemnări bibliografice, informații științifice și rezumate în limba franceză pentru principalele articolele publicate.

Din volumul al XXVII-lea, apărut în 1957, menționăm în primul rînd studiul profesorului N. V. Tomadakis, despre *Invățății din Despotatul Epirului* (p. 3–62). Autorul se ocupă mai întîi de Ioan Apokaukos, fost mitropolit al Naupactei, arătând că acesta a luptat împotriva politicii unioniste a latinilor de la începutul sec. al XIII-lea și a sprijinit monarhia bizantină în lupta ei pentru reconstituirea imperiului. Din scrierile acestui învățăț bizantin, autorul identifică 76 scrisori, 31 texte diferite și 16 poezii. Gheorghe Vardanis (Bardanes), fost mitropolit al Corfului, a trăit în aceeași perioadă a ofensivelor politice și religioase ale latinilor și a primit în 1231 din partea Despotatului Epirului sarcina de a trata în Italia unele probleme ale unirii bisericilor. Din corespondență acestui învățăț, autorul identifică 20 scrisori, dintre care două adresate

lui Manuil Ducas, Despotul Epirului, și două împăratului Frederic al II-lea al Germaniei.

Cu privire la Dimitrie Homatinos, arhiepiscopul Ohridei, autorul folosește în general datele biografice cunoscute și arată că acesta a sprijinit politica lui Teodor Ducas, despotul Epirului. Aflăm din acest studiu că Homatinos a cunoscut bine și a folosit legislația bizantină, îndeosebi *Basilicalele*, iar uneori a aplicat și dreptul popular opus legislației imperiale. Studiul lui Tomadakis se bazează pe o largă informație și îmbogățește literatura privitoare la rolul intelectualilor greci în istoria Despotatului Epirului. Obiectivul autorului numai faptul că nu examinează rolul învățăților greci din Despotatul Epirului și din punctul de vedere al atitudinii acestora față de slavii balcanici. Clerul superior grecesc din Despotatul Epirului a sprijinit politica antibulgară pe care au practicat-o bizantinii în prima jumătate a secolului al XIII-lea. De asemenea, trebuie să țină seama în aprecierea rolului intelectualilor din Despotatul Epirului și de faptul că latinii au sprijinit în general formațiile politice bizantine din Balcani spre a le opune formațiilor bizantine din Nică și Trapezunt. Demersurile despoților Epirului pe lîngă suveranii apuseni se bazau și pe această politică occidentală favorabilă lor.

În studiul său despre *Marele palat sacru din Bizanț* (p. 63–74), bizantinologul francez R. Guillard publică informații noi despre palatul Magnaurei. Este impresionantă atenția pe care o acordă acest autor amănuntelor edificiilor imperiale din Constantinopol. După cum am observat însă și eu alt prilej, lipsește din studiile lui Guillard privitoare la palatele bizantine relevarea faptului că aceste palate erau construite în așa fel încât să asigure izolare familială imperială și protecția ei împotriva tulburărilor și mișcărilor sociale din capitala Imperiului bizantin. Arhitectura palatelor bizantine are deci și o explicație socială.

T. A. Gritsopoulos studiază *Izvoarele istoriei măndăstirii Filozofului* (p. 75–88). Pregătind o monografie asupra acestei mă-

năstiri, autorul examinează sursele ei istorice arătând că această veche fundație bizantină a fost un centru de rezistență împotriva latinilor în sec. al XIII-lea și împotriva venetienilor în timpul dominației lor din anii 1685–1715.

R. J. Loenertz publică sub titlul *Gregorii Acindyni epistolae selectae IX* (p.89–109) scrisorile lui Grigore Akindynos din anii 1344–1355 referitoare la disputa isihastă. Textul grecesc al fiecărei scrisori este precedat de note introductive redactate în limba latină.

Bizantinologul iugoslav Radoslav Katičić semnează studiul despre *Ana Comnena și Homer* (p.212–223), explicitând trăsăturile epice ale *Alexiadei* prin structura socială a Bizanțului din secolele XI–XII. Autorul interpretează elementele epice ale *Alexiadei* ca exprimând starea de spirit proprie feudalilor și conducătorilor bizantini obișnuinți să folosească în interesul lor tradițiile eroice ale vechii aristocrații grecești.

Publicând *Catalogul suplimentar al manuscriselor grecești din mănăstirea Dionisiu de la Muntele Athos* (p.233–271), bibliotecarul Eftimie Dionisiatis întregește cu încă 218 manuscrise catalogul inițial întocmit de Spiridon Lambros și care cuprinde 586 manuscrise.

Remarcabile prin conținutul lor sunt articolul și textul pe care le publică D. S. Ghinis sub titlul *Un manual inedit privitor la transmiterea moștenirii fără testament după dreptul otoman* (p.272–291). Manualul de drept succesorul otoman pe care Ghinis l-a găsit la Atena în manuscrisul nr. 2237 din Biblioteca Națională a fost redactat în limba greacă, probabil în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, pentru uzul supușilor creștini din Imperiul otoman. După ce pune în lumină dcosebirile dintre dreptul otoman și dreptul bizantin în ceea ce privește reglementarea succesiunilor, autorul publică textul manualului ce cuprinde 116 articole redactate sub forma didactică a întrebărilor și răspunsurilor.

Între recenziile publicate în volumul al XXVII-lea figurează și recenzia profesorului atenian Pan I. Zepos privitoare la edițiile critice ale pravilelor *Legiuirea Caragea* și *Pravilniceasca condică*, publicate de Academia R.P.R. (p.396–401). Volumul mai cuprinde ample informații despre arhivele grecești (426–466).

Din volumul al XXVIII-lea al „Anuarului Societății de studii bizantine”, apărut în 1958, menționăm în primul rând articoul lui Constantin Amantos intitulat *Numiři geografice* (p. 1–10), care cuprinde, între altele, vechi știri istorice cu privire la folosirea denumirii „Marea Neagră”. Autorul arată că vechea denumire „Pontus Euxinus” a început să fie înlocuită în textele bizantine prin denumirea Μαύρη Θ. λασσα (Marea Neagră) încă din sec. al XII-lea. În același timp Marea Egee a început să se numească Ἀσπρη Θάλασσα (Marea Albă).

Antonius Garza publică *Theodori Studitiae Epigrammata* (p. 11–64), folosind numeroase manuscrise grecești pentru a reconstituî textul versurilor lui Teodor Studitul. Cu o notă introductivă semnată de profesorul N. V. Tomadakis, revista editează *Catalogul suplimentar al manuscriselor mănăstirii Lavra*, întocmit de Pantelimon Lavriotul (p. 87–203). Figurează în acest catalog indicații privitoare la 105 noi manuscrise dintre care numai 7 erau cunoscute cercetătorilor. Unele manuscrise referitoare la istoria Bizanțului datează din sec. al XI-lea.

În articolul său *Studii asupra marelui palat din Constantinopol* (p. 216–247), R. Guilland publică date noi privitoare la sala circulară denumită *Sigma*. Construită de împăratul Teofil (829–842), această încapere a servit ca sală de aşteptare a palatului imperial. Este descrisă cu multă erudiție arhitectura sălii. Nici în acest studiu autorul nu examinează implicațiile sociale ale arhitecturii palatelor bizantine.

Articolul lui D. S. Ghinis, *Corectări la „Peira” lui Eustatie Romanul* (p. 248–257) este important prin faptul că rectifică

textul ediției lui Zachariae von Lingenthal. N. Matsis studiază *Unele probleme din Ecloga Isaurienilor* (p. 264–285). Autorul examinează îndeosebi obligația mamei de a-și înzestră fiica, răspunderea vinzătorului și a depozitarului, precum și comunitatea de bunuri dintre frați, conchizind că în multe privințe dreptul cuprins în Eclogă are un caracter popular, de proveniență grecească. Părți din Eclogă au fost folosite și la redactarea unora din vechile legiuiri românești.

Studiul lui D. A. Zakythinos, *Bizanțul între Orient și Occident* (p. 364–400) pune în lumină concepțiile acestui bizantinist grec privitoare la rolul Bizanțului în istoria universală. Studiul are caracter polemic, autorul criticând mai ales capitolele redactate de Claude Cohen cu privire la rolul Bizanțului, cuprinse în volumul al III-lea din colecția *Histoire générale des civilisations*, care apare sub direcția lui Maurice Crouzet (Paris, 1955). Autorul francez a prezentat civilizația bizantină într-o lumină puțin favorabilă în raport cu civilizația Orientului islamic. Criticând această prezentare, învățătul grec susține că bizantinii au fost o lume cu totul opusă perșilor, arabilor și turcilor. El arată că în evul mediu bizantinii s-au apropiat de occidentali, având de apără împreună cu aceștia cultura lor amenințată de invaziile popoarelor orientale.

Analizând principalele instituții care caracterizează civilizația bizantină, autorul grec găsește că statul, dreptul, familia și proprietatea s-au dezvoltat în Bizanț și sub influență activă a Occidentului. După părerea sa, elementele orientale intrate în cultura bizantină ca urmare a sincretismului greco-roman nu constituie caracteristica esențială a Bizanțului. Esențiale în Bizanț au fost în toate domeniile elementele greco-romane. Sintem de acord cu această ultimă concluzie, dar nu și eu teza că civilizația bizantină este substanțial opusă civilizației Orientului. Osmoza civilizațiilor nu trebuie negată numai pentru că este vorba de perșii, arabii și turcii care au atacat Imperiul bizantin. Nu este o subestimare a civilizației bizantine recunoa-

șterea influențelor pozitive pe care le-a exercitat Orientul asupra Bizanțului. Dacă avem în vedere asimilarea împrumuturilor culturale reciproce, nu putem susține că civilizația bizantină este net opusă civilizațiilor asiatici.

Din volumul al XXIX-lea al „Anuarului Societății de studii bizantine”, apărut în 1959, menționăm mai întii articolele profesorului N. V. Tomadakis, *Cercetări privitoare la Iosif Bryennios* (p. 1–33). Articolul cuprinde date și interpretări noi în raport cu cele expuse în cartea același autor despre *Iosif Bryennios și Crela în anul 1400* (Atena, 1947). Serierile lui Bryennios zugrăvesc aspecte sociale și politice din perioada de descompunere a Imperiului bizantin.

Expunerea lui R. Guilland intitulată *Studii privitoare la istoria administrativă a Imperiului Bizantin. Termenii ce desemnează pe comandanțul suprem al armatelor bizantine* (p. 35–77) cuprinde prețioase informații istorice privitoare la sensurile termenilor: στρατηγός, στρατηλάτης, στρατοπέδαρχης, κατεπάνω, δούξ, ἔξιρχος, ἀρχηγός κατάρχων, στρατάρχης, ἡγεμών. Autorul arată că uneori expedițiile armatei bizantine au fost comandate și de către demnitari ai curții imperiale care nu aveau titluri militare. Începând din secolul al XII-lea nu se mai întâlnesc titluri pur militare în Imperiul bizantin. Comandanții expedițiilor erau numiți pe baza demnităților ce dețineau la curtea imperială. Este și aceasta una din trăsăturile feudalizării societății bizantine, dar autorul nu formulează o asemenea caracterizare.

Articolul bizantinologului iugoslav R. Katičić intitulat *Cunoașterea antichității și spiritul epic în „Alexiadă” Anei Comnena* (p. 81–87) are un caracter polemic. Teza pe care a dezvoltat-o acest cercetător în articolul său publicat în volumul al XXV-lea al acestei publicații, susținând că cătele homeric ale *Alexiadăi* Anei Comnena se explică prin mentalitatea eroică a aristocrației feudale bizantine, a fost criticată

de Fr. Dölger care a susținut că Ana Comnena a folosit elemente epice homerice deoarece a cunoscut antichitatea greacă, această cunoaștere fiind o trăsătură a umanismului. Cercetătorul iugoslav reia argumentarea tezei sale, aducând și alte texte în sprijinul ei și demonstrând că numai cunoașterea culturii clasice nu înseamnă umanism și că aristocrația feudală bizantină a folosit stilul eroic al vechii literaturi grecești pentru că se socotea succesoarea directă a aristocrației din antichitatea greacă. Aceasta este o interpretare justă, dar ea ar deveni concludentă numai dacă s-ar studia din același punct de vedere toate scrierile literare și istorice din perioada bizantină.

Gherasim Mikraghiananitis publică prima parte din *Catalogul manuscriselor din biblioteca schitului Sf. Ana de la Muntele Athos* (p. 87 – 192), îmbunătățind și continuând astfel catalogul acleiași bibliotecii întocmit de Spiridon Lambros. Articolul *Voalul din Muzeul Sf. Marcu din Veneția* (p. 193 – 202), semnat de Maria Theoharis, relevă trăsături puțin cunoscute ale artei bizantine de la începutul sec. al XIII-lea.

M. Manousakas publică o *Colecție de documente venețiene privitoare la complotul lui Sifis Vlastos din Creta (1453 – 1445) și la evenimentele ce au urmat* (p. 203 – 272). Colecția cuprinde 51 de documente redactate în limba latină. Editorul însoțește textul fiecărui document de un rezumat și de o însemnare bibliografică în limba greacă. Documentele se referă la răscoala grecilor din Creta împotriva dominației venețiene, răscoală despre care același autor a publicat recentul său studiu intitulat *Complotul lui Sifis Vlastos din Creta și noua mișcare complotistă din anii 1460 – 1462* (Atena, 1960).

Importantă cercetare de toponimie istorică intitulată *Despre cîteva nume de locuri din insula Itaca*, semnată de D. V. Vayakkos, pune în lumină semnificațiile unor denumiri din perioada bizantină.

Într-un scurt articol, D. S. Ghinis propune *Corectarea unei texte din „Basilicale”* (p. 349 – 350).

În articolul său intitulat *Observații critice asupra culegerii „Peira” a lui Eustatie Romanul* (p. 351 – 366), N. Matsis examinează textul colecției de hotărîri judecătorești numite *Peira* din secolele X – XI și propune să se introducă unele rectificări în ediția acestei colecții publicată de Zachariae von Lingenthal, *Jus graeco-romanum*, vol. I, Lipsiae, 1856. Matsis completează articolul cu aceeași temă publicat de D. S. Ghinis în volumul al XXVIII-lea al acestui periodic. Ambele articole prezintă un interes deosebit pentru cercetătorii vechiului drept românesc, întrucât practica judecătorească bizantină consimnată în *Peira* a fost folosită ca izvor de către Constantin Armenopol în al său *Exabiblos* care s-a aplicat în țările române, mai cu seamă în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea.

Studiul biografic semnat de T. A. Gritsopoulos cu privire la *Chiril al V-lea, patriarhul Constantinopolului* (p. 367 – 389) relevă rezistența grecilor din sec. al XVI-lea împotriva propagandei catolice. Studiul lui N. Moutsopoulos despre *Mănăstirile din apropierea Tripoliței* (p. 390 – 445) stăruie asupra arhitecturii acestor monumente peloponesiace.

Despre istoricul grec *Constantin Amantos*, care s-a stins din viață la 23 ianuarie 1960, serie cîteva pagini biografice D. A. Zakythinos zugrăvind personalitatea acestui om de știință, autor al multor lucrări originale, deosebit de valoroase mai cu seamă pentru promovarea cercetărilor de bizantinologie (p. 449 – 455).

Volumul al XXX-lea al „Anuarului Societății de studii bizantine” poartă data de 1960 – 1961 și prin dedicația sa comemorează împlinirea unui mileniu (961 – 1961) de la eliberarea Cretei de sub dominația arabă. În articolul comemorativ intitulat *Problemele dominației arabe în Creta* (p. 1 – 38), profesorul N. V. Tomadakis folosește ample informații istorice spre a dovedi că în general populația Cretei n-a suferit schimbări etnice și nici influențe religioase sub dominația arabă din anii 826 – 961. Autorul arată că o slabă înrî-

urire arabă în limbă și în religie s-a exercitat numai asupra populației orășenești. Se dovedește așadar neîntemeiate susținerile unor istorici greci și străini, potrivit cărora populația Cretei ar fi fost masacrată de arabi sau atrasă la islamism.

R. Guilland publică *Observații asupra vieții monastice din Bizanț* (p. 39–53), arătând modul cum s-a dezvoltat monahismul în Imperiul bizantin. Autorul arată că, deși a fost considerată abatere de la disciplina monastică, s-a practicat totuși folosirea monahilor în funcțiile publice bizantine. Din familiile imperiale și din rândurile aristocrației bizantine au intrat în monahism, cu voia sau fără voia lor, mulți bărbați și multe femei. Autorul ar fi putut să explice prin acest fapt strânsle relații dintre aristocrația bizantină și instituțiile monastice, precum și consecințele politice ale acestor relații, arătând că mănăstirile au constituit unul din factorii suportului ideologic al statului bizantin.

Din articoului lui D. S. Ghinis, *O hotărire patriarhicească uilită din sec. al XVI-lea cu privire la epilepsie ca motiv de divorț* (p. 145–149) aflăm că dispoziția din *Nomocanonul* lui Malaxos potrivit căreia epilepsia constituie un motiv de divorț se referă numai la cazurile cind această boală fusese cunoscută înainte de căsătorie. Explicația dată de Ghinis este utilă și cercetătorilor dreptului vechi românesc, deoarece *Nomocanonul* lui Malaxos constituie unul din izvoarele principale ale pravilei *Îndrepătrarea legii* din 1652.

Radoslav Katičić publică într-un prim articol *Unele date biografice despre arhiepisco-*

pul Teofilac al Ohridei (p. 364–385), iar într-un al doilea articol *Scrisorile arhiepiscopului Teofilac al Ohridei către Pakourianii* (p. 386–397). Reexamind izvoarele, autorul studiază și problema poziției canonice a Ohridei în organizarea bisericească bizantină. Gherasim Mikraghiannanitis publică partea a doua din *Catalogul manuscriselor din biblioteca schitului Sf. Ana de la Muntele Athos* (p. 453–560). Multe manuscrise cuprind informații privitoare la istoria și cultura Bizanțului din secolele XIV–XVI. Un amplu indice de nume și materii înlesnește folosirea catalogului.

Constatăm astfel că, sub conducerea profesorului N. V. Tomadakis, „Anuarul Societății de studii bizantine” din Atena se înfățișează ca o publicație substanțială, atât în ceea ce privește materialele documentare, cât și în ceea ce privește cercetările proprii ale colaboratorilor. Publicația se bucură și de colaborarea unor bizantinologi străini. După cum se constată din articolele pe care le publică, acest periodic al Societății de Studii Bizantine din Grecia cuprinde cercetări istorice și filologice nu numai cu privire la societatea bizantină, ci și cu privire la Grecia antică, precum și la societatea greacă post bizantină. Obiectiva noastră este că faptele politice, izvoarele istorice și creațiile culturale nu sint cercetate din punctul de vedere al condiționării lor sociale. Cele mai multe din cercetările publicate în acest periodic sunt înșă remarcabile prin erudiția lor și prin noutatea documentării lor.

Gh. Cronț

www.dacoromanica.ro

I N S E M A R I

ISTORIA ROMÂNIEI

C. CIHODARU, *Observații critice asupra însemnărilor „toparhului bizantin”*, „*Studii și cercetări științifice*”, seria istorie, an. XII, fasc. 2, Iași, 1961, p. 259—271.

În acest articol, după ce sunt aduse în discuție toate argumentele care vin în sprijinul localizării evenimentelor din Nota toparhului grec¹ la Dunărea de Jos, C. Cihodaru încearcă a le data la mijlocul sec. al XI-lea.

O asemenea datare se încearcă a fi explicată prin presupunerea că „barbarii” care atacau ținutul toparhului ar fi fost pecenegii; aceasta însă, de departe de a fi demonstrată, este în discordanță chiar cu felul argumentării istoricului ieșean. Caracterul oarecum contradictoriu al argumentării privind identificarea „barbarilor” cu răsculații pecenegi din Dobrogea de la mijlocul sec. al XI-lea se întreazărește încă din momentul combaterii părerii potrivit căreia „barbarii” din nota toparhului ar fi fost bulgarii din vremea lui Samuel. La p. 260 citim că o atare identificare „...devine o operație extrem de dificilă, căci nu se poate vedea de unde ar fi putut rezulta dușmania lor

¹ Maria C. Nystazopoulos în *Note sur l'anonynome de Hase improprement appelé Toparque de Gothie* publicată în „*Buletin de Correspondance Hellenique*”, LXXXVI, 1962, I, 1962, p. 319—326, doveДЕESE că apelativul de *toparh grec* este impropriu acordat autorului însemnărilor editate de Hase. M.C.Nystazopoulos socotește că titlul de toparh se acordă străinilor; or, autorul notelor este grec. Drept urmare, acesta ar trebui să fie numit Anonimul din Climata sau Anonimul lui Hase.

(a bulgarilor — n.n.) *tmpotriva unor oameni* (supușii toparhului — n.n.) *care le-ar fi putut deveni aliați în teribila lor înfruntare cu ostile bizantine*”. Oare, ne întrebăm, acest fel de a judeca nu ar putea fi aplicat și în cazul în care „barbarii” din notă ar fi fost pecenegii? De ce pecenegii, la mijlocul sec. al XI-lea, ar mai fi avut nevoie să-și facă dușmani în plus din oameni ca supușii toparhului, care „nu erau greci”, și pe deasupra „disprețuiau orînduilele grecești”?

Intr-adevăr, dacă pecenegii la care se referă C. Cihodaru ar fi fost dușmanii autorului însemnărilor, deci și ai supușilor săi, atunci toparhul, *grec de origină și funcționar bizantin*, în mod necesar ar fi trebuit să ceară ajutorul constantinopolitanilor, pentru că aceiași pecenegi erau și dușmanii Bizanțului și încă într-o măsură mai mare; iar acest ajutor putea fi căpătat relativ ușor, deoarece săntem într-o vreme în care, indiferent de frecvență și intensitatea incursiunilor pecenege, bizantini controlau cu trănicie linia Dunării; Dobrogea era organizată într-o themă cu capitala la Dorostolon — Silistra de azi, în timp ce flota și trupele bizantine erau prezente ori unde se ieva pericolul. Acestea sunt dovedite nu numai de izvoarele literare, dar și de un imens material arheologic, la care se adaugă și cîteva date sigilografice².

² A se vedea rapoartele preliminare privind săpăturile arheologice de la Dinogetia-Garvăni, Capidava, Păcuiul lui Soare etc., publicate în „*Studii și cercetări de istorie veche*” și *Materiale și cercetări arheologice*.

În posida acestor realități, C. Cihodaru ne asigură că toparhul a plecat, la un moment dat, la Nipru pentru a cere ajutorul cneazului Kievean Iaroslav. Dar o asemenea călătorie, la capătul căreia trebuia să se capete un sprijin împotriva pecenegilor, practic era imposibil de realizat la mijlocul sec. al XI-lea și aceasta tocmai din cauza pecenegilor, care stăpîneau acum *cu eficacitate, totă regiunea dintre gurile Dunării și vârsarea Niprului*. Este drept că C. Cihodaru sesizează inconvenientul și, în consecință, caută să-l înălăture prin afirmația că în acele vremuri stepele nord-pontice erau golite de pecenegi (p. 269); dar aceasta este o presupunere personală, care pe deasupra este în contradicție cu stricta realitate.

Ajungând aici, considerăm că n-am epuizat toate problemele ridicate de articolul în discuție. În ce ne privește, acceptând localizarea în Dobrogea a evenimentelor din Nota toparhului grec, propusă întii de N. Bănescu și apoi de M. V. Levcenko, găsim că și datarea susținută de bizantinologul sovietic este cea mai apropiată de realitatea istorică.

Expunându-ne aceste rezerve nu înseamnă că nu apreciem valoarea primei părți a articolului — valoare care constă în dovedirea definitivă că evenimentele din nota toparhului grec s-au desfășurat în Dobrogea.

P. D.

E. ȘULMAN, *Русско-молдавское боярское подпредество (1735—1739, гг) sub redacția lui N. A. Mohov*, Ed. „Știință”, Academia de Științe a R. S. S. Moldovenești, Chișinău, 1962, 65 p.

Cercetarea analitică a unui aspect al istoriei relațiilor româno-ruse în perioada războiului ruso-turc din 1735—1739 a permis, în ultimii ani, istoricului sovietic E. Șulman să alcătuiască lucrări interesante. După publicarea articolului *Misiunea boierului român P. Drugănescu în Rusia (1736—1737)* (în

Бековская дружба, Kișinău, 1961), cercetările sale s-au extins în mod special asupra frăției de arme rusu-moldovenești în timpul acestui război, căruia i-a acordat un studiu mai larg, cel de față.

Pornind de la constatarea că la baza frăției de arme rusu-moldovenești în timpul războiului rusu-turc (1735—1739) a stat largă participare a detașamentelor de voluntari moldoveni, alături de armata rusă în luptele împotriva turcilor, autorul consacră un capitol special acestei probleme. Pe baza documentelor publicate în trecut privind istoria militară a armatei ruse dar, mai ales, punând în valoare documente inedite din arhivele din Moscova (Arhiva politicii externe a Rusiei și Arhiva centrală de stat, acte vechi), istoricul E. Șulman reconstituie procesul lent de formare al acestor detașamente de voluntari. Relativ la proveniența lor autorul arată că alături de voluntari moldoveni erau voluntari din Peninsula Balcanică și chiar din Transilvania. Aceștia constituau detașamente separate, numite în general „husari sirbi”. În ceea ce privește recrutarea lor, ea s-a făcut înainte ca armata rusă să fi pășit pe pământul Moldovei.

Informații interesante se dau în privința înarmării și echipării voluntarilor de către comandamentul rus și despre dotarea lor cu steaguri separate. De asemenea, se scot în evidență figurile citorva dintre conducătorii lor, ca de ex.: Ioan Colța, Dionisie Codreanu, Ștefan Chifa, Vasile Crudu, Anton Tanski etc. O atenție deosebită se acordă activității fiilor fostului domn moldovean Antioh Cantemir, dintre care unul, Constantin Cantemir, avea gradul de general, iar celălalt, Dimitrie, gradul de maior.

Participarea unităților de voluntari moldoveni la acțiunile armatei ruse de la Hotin și în lupta de la Stăuceni, în cursul căroră s-a cimentat frăția de arme rusu-moldovenească, ridică în același timp o problemă interesantă ca concepție. Astfel se dau unele detalii, în cadrul unui capitol separat, relativ la incursiunea lui C. Cantemir la Iași și locul pe care l-a ocupat aceasta în planul de campanie al

armatei ruse în 1739. Potrivit instrucțiunilor primite se arată că generalul C. Cantemir a avut sarcini care amintesc întruchitva pe acelea ale generalului Rönne în 1711, în timpul campaniei de la Prut. Incursiunea lui trebuia să stabilească contactul cu populația din Principatele dunărene pentru a constata dorințele acesteia de eliberare de sub jugul otoman și simpatia de care se bucura armata rusă în aceste regiuni. De asemenea, el trebuia să strângă provizii pentru armata rusă. Îndeplinirea acestei misiuni a asigurat înaintarea cu succes a grosului armatei ruse în Moldova centrală.

O ultină problemă la care se referă autorul este în legătură cu „convenția” rusο-moldo-venească din 1739. Folosind textul oficial din

arhivele rusești și comparindu-l cu textul inserat de Ioan Neculce în cronică sa, autorul stabilește poziția de clasă a cronicarului și face o analiză, pe grupe mari, a problemelor incluse în „convenție”.

Lucrarea istoricului E. Șulman ar fi trezit un interes și mai mare dacă autorul ar fi procedat la o analiză a lucrărilor mai vechi consacrate istoricii războiului rusو-turc (1735-1739) și lucrărilor mai recente consacrate istoriei relațiilor româno-ruse din această perioadă, apărute în țara noastră. Cu toate acestea lucrarea de față se inseră printre importantele lucrări consacrate istoricii relațiilor româno-ruse publicate în ultima vreme.

63

ISTORIA U.R.S.S.

**M. I. RADOVSKI, Аниох Кантерири и
Петербургская Академия Наук, Изд.
Академии Наук СССР, Институт ис-
тории естествознания и техники, Mos-
cova-Leningrad, 1959, 113 р.**

Antioh Cantemir — fiul lui Dimitrie Cantemir, domn al Moldovei și aliat al lui Petru cel Mare — este un reprezentant de seamă al literaturii și culturii ruse în deceniile 3—4 ale sec. al XVIII-lea. Având o vastă cultură, vorbind mai multe limbi, instruit la Academia slavo-greco-latine din Moscova, apoi la prima Universitate Academică din Petersburg, Antioh Cantemir a devenit unul dintre cei mai capabili diplomați ai Rusiei (între 1731—1744), iar prin creația sa el a lăsat urme adânci în istoria găndirii sociale, plasându-se pe pozițiile curențului progresist din vremea să care luptă împotriva reacțiunii aristocratice.

În monografia sa, M. I. Radovski sintetizează tot ce s-a scris despre Antioh Cantemir în Rusia și în alte țări, inclusiv în România, dând la iveală totodată o serie de date noi rezultate din explorarea arhivelor sovietice. Bine îngrijită, prevăzută cu zece facsimile

reprezentind scrisori de ale lui Antioh Cantemir, foi de titlu ale operelor lui mai însemnate, tablourile lui Dimitrie și Antioh, monografia lui M. I. Radovski ne dă o imagine clară a figurii și activității lui Antioh Cantemir. Folosind în mod critic literatura existentă, autorul reușește să lămurească problema centrală a studiului său, aceea a legăturilor lui A. Cantemir cu Universitatea Academică din Petersburg. Totodată, dând lucrării un cadru mai larg, M. I. Radovski face o serie de alte precizări și sugestii, citează mai multe date privind istoria Moldovei, care pot interesa și pe cercetătorii noștri.

Printre altele, autorul consacrașase pagini (p. 4-9) lui Dimitrie Cantemir, „om de stat cu orizonturi largi și enciclopedist”, care s-a bucurat de o deosebită apreciere din partea lui V. G. Belinski. Din corespondența inedită a lui Antioh Cantemir, întreținută cu profesorii și invitații Friedrich Grop, Schumacher, Beyer și alții, reies unele informații despre soarta operei lui D. Cantemir, rămasă în manuscris. Astfel, în 1728, A. Cantemir trăia chestiunea publicării *Istoriei Imperiului otoman*, întocmită de tatăl său. El recomanda că

fostul său profesor Beyer să se îngrijească de editarea acestei opere. În 1731, pe cind se afla în Olanda, A. Cantemir a stabilit cu un tipograf condițiile de tipărire a *Hronicului vechimei româno-moldo-vlahilor* (p. 39). Pe Voltaire, A. Cantemir l-a criticat pentru afirmațiile eronate făcute de acesta în legătură cu domnia lui D. Cantemir în Moldova și despre lupta de la Prut din 1711.

Pe bună dreptate M. I. Radovski își exprimă convingerea că o depistare a arhivelor străine ar putea duce la descoperiri interesante în legătură cu Antioh Cantemir. Asemenea informații nu lipsesc nici în arhivele românești, cel puțin în ce privește procesul pentru averea Cantemireștilor la care autorul se referă în treacăt (p. 23). Întrucât Cantemireștii au avut averi și în țările române, s-au șicat procese, apărând pînă în tîrziu rude cu pretenții la moștenire. Astfel, în 1822–1823 biv vel logofătul Constantin Cîmpineanul revendica partea ce-i

revine „din averea mortului cneaz Dimitrie Cantemir” (Arh. St. București, Condica logof. streinilor 1047, sub dată). În acest scop, boierii eliberează lui C. Cîmpineanu un atestat că se înrudește cu Cantemireștii. Altădată se discută problema clironomilor din țara noastră ai Cantemireștilor (Arh. St. București. Condica 1122, p. 146; Condica logof. streinilor 1046, registru). Există date și dintr-o perioadă mai tîrzie. Astfel, în 1864, consulatul Rusiei cerea informații despre strămoșul supusului rus Ivan Indutnî, care a trecut în Rusia „cu Cantemir, după războiul lui Petru cel Mare cu turcii” (Arh. Min. Externe, pach. 28, nr. inv. 4771).

Desigur că o depistare atentă a arhivelor noastre poate să scoată la iveală și alte date indirekte, mai vechi, despre Cantemirești.

S. I.

ISTORIA UNIVERSALĂ

* * * *Стачните борби на работническата класа в България* (Luptele greviste ale clasei muncitoare din Bulgaria), Профиздат, Sofia, 1960, 608 p.

Destinată popularizării tradițiilor revoluționare de luptă ale proletariatului bulgar și cunoașterii mai temeinice a conducerii de către Partidul Comunist Bulgar a mișcării greviste muncitorești, lucrarea *Luptele greviste ale clasei muncitoare din Bulgaria*, apărută sub egida Cabinetului de istoria mișcării sindicale din Bulgaria, se înscrise ca o realizare importantă a istoricilor marxiști din țara vecină.

Elaborată de un colectiv de cinci autori (V. Hadjinikolov, D. Mladenov, M. Isusov, A. Gheorghiev și V. Vasilev) sub redacția lui Dragoi K odjeikov și Veselin Hadjinikolov, carte cuprinde o introducere, cinci capitole consacrate luptelor greviste de la primele lor începuturi și pînă la eliberarea Bulgariei de sub jugul fascist (1944) și încheierea. Lucrarea

este însoțită de două anexe privind grevele pe localități și profesioni și respectiv grevele pe localități și ani.

În ansamblu, volumul relevă rolul mișcării greviste în dezvoltarea conștiinței de clasă a proletariatului bulgar, în lupta împotriva exploatației capitaliste. Autorii demască politica reațională a claselor exploataatoare și linia oportunistă, antimuncitorească promovată de către liderii social-democrați de dreapta. În fruntea luptei pentru unitatea de acțiune a clasei muncitoare, pentru apărarea intereseelor sale vitale, au militat cu consecvență comuniștii.

Subliniem mențiunile privind legăturile internaționale dintre mișcarea muncitorească din Bulgaria și România. În capitolul „Începuturile luptelor greviste ale clasei muncitoare din Bulgaria”, se prezintă apariția și creșterea mișcării greviste în ultimele decenii ale sec. XIX și primii ani din sec. al XX-lea. Cu prilejul acțiunilor anticapitaliste ale tipoi-

graflor bulgari din anii 1895 – 1896, duse pentru îmbunătățirea situației lor economice și pentru cîștigarea drepturilor democratice, numeroși muncitori tipografi aduși din România au refuzat să devină spărgători de grevă, solidarizîndu-se cu frații lor de clasă bulgari (p. 42). În coloanele ziarului „Robotnic”, organ al P.M.S.D.B., apărău între anii 1891 – 1899 cu regularitate „informații despre luptele greviste din Franța, Anglia, Spania, România și alte țări...” (p. 33).

În capitolul „Luptele greviste în timpul avântului revoluționar (1918 – 1924)”, se subliniază că victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care a deschis o nouă epocă în istoria omenirii, epoca trecerii de la capitalism la socialism, trezind un uriaș ecou în rîndurile maselor muncitoare din întreaga lume, a găsit în condițiile economice, sociale și politice din Bulgaria un teren deosebit de fertil. Mișcarea grevistă a înregistrat în această perioadă un mare avînt pe tot cuprinsul țării, înai ales în anul 1919. Printre grevele pomenite, care au izbucnit în acel an se numără și acțiunea muncitorilor de la fabrica de zahăr din Ruse. Muncitorii aduși din România pentru înlocuirea greviștilor și-au exprimat simpatia față de tovarășii lor de muncă bulgari, refuzând să lucreze (p. 261).

Capitolul „Mișcarea grevistă în perioada stabilizării relative a capitalismului și noua criză economică (1925 – 1934)”, se ocupă, printre altele, de avântul mișcării greviste din vara anului 1931 și urmările lui politice, scoțind în evidență acțiunile internaționaliste ale muncitorilor din țara noastră în sprijinul proletariatului bulgar (p. 367).

Date și fapte interesante privind luptele greviste ale clasei muncitoare din Bulgaria ne sunt înfățișate și analizate de asemenea și în celelalte capitole.

Lucrarea se bazează pe o vîrstă documentație, fapt care a permis autorilor să adîncească analiza cauzelor, caracterului și importanței luptelor greviste muncitorești, fiind de un real folos pentru cei care se ocupă cu studiul istoriei mișcării muncitorești internaționale și

a relațiilor dintre proletariatul bulgar și român în perioada asupririi capitaliste.

I. B.

Słownik laciny średniowiecznej w Polsce (Dicționarul limbii latine medievale din Polonia), tom. I, fascicolele 1 – 8 (literele A – B), Wrocław-Cracovia-Varșovia, 1953 – 1958, 1214 p.

Necesitatea lucrărilor lexicografice asupra limbii medievale s-a manifestat în lingvistica poloneză începînd cu sec. al XIX-lea. Dovada a fost publicarea sporadică de dicționare păstrate în manuscris din evul mediu, dicționarele mărunte publicate în cataloagele de manuscrise, dicționarele speciale întocmite pentru diferiți autori (de pildă, pentru Długośz), precum și încercările de a se întocmi dicționare originale, care parțial au fost tipărite, parțial au rămas în manuscris.

Intenția elaborării *Dicționarului limbii latine medievale din Polonia* datează din anul 1920, cînd „Uniunea Academică Internațională” a luat, la Bruxelles, în conferință să din luna mai din acel an, inițiativa de a alcătui și publica din nou *Glossarium mediae et infimae latinitatis* al lui Du Cange, în care să se includă material lexical din toate țările reprezentate la acea conferință, de la anul 425 pînă în jurul anului 1 000. Academia Polonă de Științe să oferă să colaboreze la această operă. Tot atunci însă ea a inițiat lucrări în vederea alcăturirii unui dicționar separat de limbă latină medievală, bazat pe materiale documentare poloneze, firește, de după anul 1 000, căci texte de dinaintea acestui an nu există în Polonia, cu excepția doar a unei singure scrisori polono-latine („Viața sf. Woiciech”) probabil din 998. În 1923 să înființat comitetul de redacție al *Dicționarului limbii latine medievale din Polonia*, sub președinția prof. J. Fijalek, care a stabilit texte de excerptat, a pregătit instrucțiunile de lucru și a angajat colaboratori pentru adunarea materialului. Pînă la sfîrșitul anului

1952 s-a strins material pe 671 310 lișe. Inițial s-a plănit să se exerceze material din textele polone în limba latină pînă la anul 1550; în urmă însă s-a decis să se opreasă la anul 1501. Lucrările de culegere a materialului au început în 1937. Ele au fost întrerupte de război, dar materialul a fost salvat. Comitetul și a reluat activitatea după război, iar în 1948 a publicat la Cracovia normele de redactare și o macheta de dicționar de limbă latină medievală din Polonia, ca material de discuții. În vara anului 1949 s-a trecut la lucrările de redactare și editare, înființându-se, sub conducerea prof. Plezia, un cabinet de elaborare a dicționarului. În 1952 editarea dicționarului a fost preluată de Academia Polonă de Științe, care a înființat un consiliu de redacție, sub președinția prof. J. Safarewicz, având ca membri pe profesorii R. Grodecki, L. Piotrowicz, M. Plezia, W. Strzelecki și A. Vetulani. Astfel a început să apară din 1953, pe baza lucrărilor pregătitoare, efectuate timp de peste 30 de ani, *Dicționarul limbii latine medievale din Polonia*, pe fascicole și tomuri, fiecare fascicolă cuprinzînd circa 150 pagini, in folio.

Noutatea dicționarului constă, pe lîngă lărgirea similitoare a bazei documentare, care cuprinde, afară de texte literare, într-o măsură foarte mare și documente (diplome), acte judecatorești, socraci etc., în prezentarea amplă a aspectelor sintactice și frazeologice ale latinei medievale, omise aproape cu totul de dicționarele poloneze de acest gen, publicate pînă acum. În dicționar s-a căutat să se includă lexicul din toate textele polono-latine de la anul aproximativ 1 000 pînă la 1506, tipărite pînă în prezent. Anul 1506 s-a luat în istoria culturii poloneze ca hotar convențional între evul mediu și epoca Renașterii. Acest hotar însă a fost depășit în dicționar de mai multe ori, sporadic, pînă la o două jumătate a sec. al XVI-lea mai ales cînd a fost vorba de excepțarea textelor neliterare, care păstrează în mod precis caracterul latinei medievale, ca actele judecatorești, socraci etc. S-au folosit și scrierile celor mai vechi poeți polono-latini; apoi operele lui

Kopernik și ale unor cronicari, punindu-se astfel la dispoziția cititorului un mare număr de cuvinte și înțesuri, pe care în zadar le ar căuta în celelalte dicționare latino-polone. Sub texte polono-latine s-a înțesat textele latine scrise de poloni sau apărute în Polonia, respectiv legate tradițional de literatură și istoria polonă (de pildă, operele lui Kallinach-Filip Buonaccorsi scrise în Polonia). Pe lîngă aceasta s-au excepțat și textele latine de origină străină (de ex. bulele papale, scrisoare străine etc.), pe măsură ce ele apar în publicațiile polone de documente din perioada cuprinsă de dicționar. Lista publicațiilor excepționate, cu prescurtările lor și cu numele celor ce le-au excepțat, s-a dat la sfîrșitul studiului introductiv.

Dicționarul caută să dea o privire completă asupra întregului material lexical care apare în latina medievală poloneză. Aceasta nu face însă într-un mod uniform, ci înțesurile și construcțiile din latina veche sunt tratate pe scurt, deoarece cititorul le găsește analizate în dicționarele latinești existente; în schimb, sunt dezvoltate mai amplu toate acele fenomene care apar abia în evul mediu în limba latină medievală din Polonia, ilustrîndu-le prin exemplificări luate din frazele în care apar. La alegerea exemplelor s-a căutat, în principiu, să se citeze pentru fiecare înțes sau construcție două exemple, cele mai vechi, pentru a se arăta data de cînd fenomenul respectiv apare în latina polonă. Cuvintele polone, care apar adesea în textul latin, s-au redat în ghilimele.

Icționarul prezentat mai sus este de mare folos și pentru istoricii din țara noastră și aceasta pentru motivul că întreaga corespondență dintre români și poloni se făcea în acea epocă în limba latină medievală.

I. C.

SZYMON DATNER, KAZIMIERZ LESZCZYNSKI, *Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie powstania Warszawskiego w 1944 roku (w dokumentach)* (Crimele ocupanților hitleriști împotriva populației civile în timpul răscoalei din Varșovia din anul 1944 — în documente), Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej Warszawa, 1962, Wydanie I, 443 p.

În timpul celor peste cinci ani de ocupație hitleristă a Poloniei, Varșovia a fost orașul care a simțit cel mai mult asprimea și caracterul criminal al politiei ocupanților hitleriști, orașul care a dat cele mai multe jertfe. După invadarea Poloniei, Varșovia a fost extrem de aspru tratată ca urmare a faptului că fiind înconjurata în septembrie 1939, populația capitalei a opus rezistență cu arma în mână forțelor mult mai numeroase ale hitleriștilor.

Aplinind o politică de distrugere a poporului polonez, hitleriștii au gasit în exterminarea fizică a populației unul din cele mai eficace și mai rapide mijloace de înfăptuire a telurilor lor criminale. Îndu-și seama de faptul că Varșovia era centrul principal în care se concentra viața intelectuală, politică și culturală a țării, conducătorii hitleriști au facut totul pentru distrugerea Varșoviei poloneze și crearea în locul acesteia a alteia noi, germane (die neue deutsche Warschau), lipsita de orice tradiții naționale. Acest viitor oraș trebuia să numere 120 000 de persoane și să ocupe o suprafață de 15 km², adică abia 1/9 din suprafață avută de Varșovia în 1939. În lumina acestor proiecte se poate înțelege politica criminală de distrugere manifestată de cotropitorii hitleriști față de capitala Poloniei.

Lucrarea citată, culegerea de documente prelucrate și sistematizate de S. Datner și K. Leszczyński, constituie numai o pagină din istoria tragică a Varșoviei din anii ocupației: istoria răscoalei din Varșovia și înăbușirea ei de către forțele armate hitleriste. Deși cuprinde și unele documente care demonstrează acțiunile nefundamentate din punct

de vedere militar de distrugere a orașului, altele referitoare la uciderea ostiașilor raniti, foști membri ai forțelor raserate, aflați în spital și incapabili de a participa la luptă, majoritatea documentelor se referă însă la acțiunile hitleriștilor de exterminare a populației neangajate în luptă.

Materialele cuprinse în lucrare au un caracter strict documentar. Ele sunt adunate în două ansambluri importante: materiale poloneze și materiale germane. La rîndul său, ansamblul de documente poloneze cuprinde două grupe: prima o formeză procesele verbale ale depozitărilor martorilor și expertiza celor făcute asupra victimelor hitlerismului, a doua procesele verbale ale expertizelor făcute la locul săvârșirii crimelor și al exhumării rămășiștilor victimelor. În ansamblul de documente germane se pot deosebi mai multe grupe: documente din perioada de luptă pentru înăbușirea răscoalei și după înăbușire (rapoarte militare și telegrame trimise organelor superioare SS sau civile); acte cu privire la decorarea unor comandanți hitleriști: declarațiile căpitanilor hitleristi din perioada înăbușirii răscoalei (tăieturi din așa-numitul „jurnal al lui Frank”), cuvîntările lui Himmler, Guderian etc.; declarațiile comandanților militari și administrativi superiori depuse după terminarea războiului în fața tribunalelor judecătore din Polonia și Nürnberg.

Materialele poloneze au fost adunate de Comisia de cercetare a crimelor hitleriste din Varșovia în perioada anilor 1945-1949 și au caracterul unor dovezi menite să scoată la iveală crimile, atât prin depozitării martorilor, cât și prin diverse urme materiale care restură vetrelor și grătarelor pe care au fost arse cadavrele, cenușa rama și după arderea lor, îmbricămintea și obiectele victimelor găsite la locurile de execuție sau de îngropare a celor exterminați etc. Documentele sunt grupate pe cartiere și pe cît posibil cronologic. Materialele germane confirmă în mod direct sau indirect veridicitatea celor susținute de documentele poloneze.

Lucrarea, scoțind la iveală monstruoasele crime ale hitleriștilor, are o însemnată funcție

educativă. Depozițiile martorilor și celelalte documente, nu pot decât să trezească vigilența oamenilor cinstiți din lume asupra pericolului pe care îl prezintă militarismul german.

M. M.

A Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intezete : „Ertekezések” 1960 (Institutul de Științe Transdanubian al Academiei Maghiare de Științe : „Studii”, 1960), Budapest, 1961, 588 p.

Lucrarea pe care o analizăm în rândurile de față ne oferă prilejul de a cunoaște mai bine activitatea unuia din institutele-filiale ale Academiei Maghiare de Științe. Este vorba, de fapt, de „Anuarul” Institutului de Științe din Pecș, în care sunt consemnate rezultatele cercetărilor din 1960 ale celor două secții de istorie și geografie, care alcătuiesc numitul Institut. Se găsește în acest volum un foarte interesant material de istorie și geografie locală privind partea sud-estică a Ungariei de peste Dunăre, numită Transdanubia (Dunántúl).

Secția de științe istorice a Institutului din Pecș a publicat un important număr de studii și articole în colecția *Dunántúli Tudományos Gyűjtemény* (Colecția științifică a Transdanubiei) și în volumele „Evkonyv 1958” („Anuarul pe anul 1958”) și „Ertekezések 1960” („Studii 1960”).

Ultima din aceste publicații cuprinde, întâi de altfel, trei studii de istorie regională — asupra carora vom reveni mai jos semnată de Babics András, Ruzsás Lajos și T. Mérey Klára. Caracteristic pentru aceste studii este că fiecare face parte dintr-un ciclu mai larg de articole care, referindu-se în linii mari la un domeniu anumit exploatarea minieră, producția agricolă și industrială și în legătură cu acestea, dezvoltarea forțelor de producție și mișcările muncitorești se completează unul pe altul. Va fi necesar deci, pentru a înțelege valoarea lor științifică, să fie analizate

în cadrul mai larg al problemelor prevăzute de tematica Institutului.

Primul volum cu care Babics András deschide seria studiilor sale, are ca obiect istoricul exploatarii huilei în imprejurimile orașului Pécs¹. Este, de fapt, prima lucrare de proporții privind istoria mineritului în Ungaria. Autorul stabilește, în lumina principiilor materialismului istoric, situația reală a exploatarii miniere în perioada de trecere de la feudalism la capitalism : urmărește, pe plan economic, procesul de producție, evoluția tehnicii miniere și dă, în același timp, o largă dezvoltare problemelor sociale : condițiile de igienă ale lucrătorilor, protecția muncii, locuințele, nivelul cultural.

Într-o două monografie, Babics se ocupă de exploataările de huila de la Komló, din centrul bazinului Mecsek². Analizând procesul de exploatare și urmărind cu grijă evoluția tehnicii miniere și în general dezvoltarea forțelor de producție, autorul relevă progresele facute în diferitele perioade, scoțind în evidență realizările din timpul regimului de democrație populară.

Într-o nouă lucrare, de mai mică întindere, și ca o completare la cele de mai sus, Babics înfățișează o schiță asupra exploatarii lignitului din bazinul Mecsek³, iar în articolul mai recent publicat în „Studii 1960”, și despre care s-a amintit mai sus, el face un scurt istoric al exploatarii cărbunelui și al lucrărilor de explorare în partea de nord a acelaiași bazin⁴. Babics reușește astfel să dea un tablou complet al activității miniere din colțul sud-

¹ A pécsvidéki kőszénbányászat története, Budapest, 1952.

² A komlói kőszénbányászat története, Pécs, 1958.

³ A barnaközén kutatásának és bányásztának története a Mecsek hegy ségben, în „Evkonyv 1958”.

⁴ A bányászati nyersanyagkutatás és a bányaművelés története a keleti Mecsek északnyugati (Magyaregregy-Kárász-Vékény) területén, în „Ertekezések 1960”. Într-un articol mai vechi dă un scurt istoric al explorării minereului de fier în munții Mecsek : A vaséré kutatás története a Mecsek hegységben, în D.T. Gy., 1955.

estic al Transdanubiei și al luptelor aproape seculare pe care muncitorii din aceste mine le-au dus împotriva exploataților.

Cu istoria meșteșugurilor și a industriei se ocupă Ruzsás Lajos. Începutul, în acest domeniu, îl face cu o vastă monografie a fabricii de ceramică „Zsolnay” din Pécs¹, ale cărei produse aveau căutare și pe piețele străine, scoțind în evidență rolul acestei fabrici în viața economică a Ungariei. În cadrul acelorași preocupări mai sunt de amintit două studii, în care Ruzsás își extinde treptat sfera cercetărilor asupra orașului Pécs mai întâi, și apoi asupra regiunii sud-estice a Transdanubiei. În primul studiu, autorul prezintă situația precară a industriei din Pécs – asemănătoare de altfel cu cea din restul Ungariei

la sfîrșitul orfnduirii feudale, între anii 1684 și 1848². Meșteșugurile care fuseseră în plină decădere în timpul dominației otomane (sec. XVI – XVII), s-au dezvoltat foarte fncet sub stăpînirea Habsburgilor în cursul sec. al XVIII-lea. De asemenea, și manufacturile, care-și fac apariția prin decesniul al 4-lea al sec. al XIX-lea, sunt împiedicate în dezvoltarea lor de politica economică a Austriei față de Ungaria. În aceste condiții, toate întreprinderile întemeiate înainte de 1848 – atât în Pécs cît și în restul Transdanubiei de sud-est – au fost ruinate și desființate de concurența manufacturilor austriice, care se aflau sub protecția statului.

Pornind de la această situație, autorul examinează într-un studiu următor producția industrială din această parte a Transdanubiei în era capitalistă, din 1848 pînă la sfîrșitul sec. al XIX-lea³. În această perioadă dezvoltarea industriei a continuat să fie frînată de concurență austriacă. Chiar în aceste condiții grele au luat totuși ființă și în acest colț al Transdanubiei o seamă de întreprinderi, dintre care unele, datorită unui concurs de împre-

¹ A pécsi Zsolnay-gyár története, Budapest, 1954.

² A pécsi ipar a feudalizmus végén (1686–1848), în D.T.Gy., 1956.

³ A kapitalista fejlődés útja a Délkelet-Dunántúlon, 1848–1900, în D.T.Gy., 1957.

jurări, pe care autorul le analizează pe larg, au putut rezista concurenței pînă la sfîrșit.

Paralel cu problemele legate de meșteșuguri și industrie, Ruszás a urmărit și interesanta problemă a dezvoltării tehnicii în agricultură. El își alege ca teren de investigație gospodăria țărănească, și, în acest scop supune unei minuțioase cercetări dezvoltarea agriculturii țărănești la sfîrșitul orfnduirii feudale, între 1790–1848⁴. Autorul arată cum pe alocuri întinderea alodiilor, îngustând pămîntul urbarial, punea pe iobagi, încă din secolul al XVIII-lea, în necesitatea de a-și îmbunătăți tradiționalele metode de lucru, măringind producția prin aplicarea sistemului trienal și folosirea gunoitului; la începutul sec. al XIX-lea se face un nou pas prin creșterea vitelor în grajd, care aduce cu sine răspîndirea culturii de plante furajere.

În cadrul același teme, Ruzsás studiază în lucrarea apărută în „Studii 19/0”, îmbunătățirea viticulturii în sec. al XIX-lea⁵, prin aplicarea unor noi metode de cultură. Pe baza unui bogat material documentar, el ajunge la concluzia că avîntul constatat în această importantă ramură economică se datorește cererii tot mai mari de vinuri pe piața austriacă.

Cercetătoarea T. Mérey Klára aduce într-o serie de articole prețioase contribuții la lămurirea unor probleme ca, de pildă, condițiile de viață ale țărănimii⁶, statutul proletariatului agricol⁷ și lupta antifeudală a țărănimii din Transdanubia⁸.

Din cele expuse mai sus rezultă că cercetătorii Institutului de științe din Pécs,

⁴ A jobbágok mezei... gazdálkodásának fejlődése Baranyaban a feudalizmus végén, 1790–1848, în „Evkönyv 1958”.

⁵ A szölömlüvelés átalakulása Baranyaban a XIX. században, în „Ertekezések 1960”.

⁶ A mezőgazdasági munkásság mozgalmai a Dunántúlon, 1956.

⁷ Adatok a dél-dunántúli uradalmak gazdasági cselédségének életviszonyaihoz a századforduló idején, în D.T.Gy., 1957.

⁸ A századforduló térsadalmi válságának néhány problémája a Dunántúlon, în „Evkönyv 1958”.

lucrind fiecare într-un domeniu definit au reușit, prin studii și articole de bun nivel științific, să aducă o prețioasă contribuție la reconsiderarea în spirit marxist a istoriei economice și sociale a Ungariei.

I. T.

T. A. KASTANDOPOULOS, „Ανδρέας Ρηγόπουλος — ὁ πολιτικός — ὁ κοινωνιστής — ὁ διευνοητής (Andreas Rigopoulos omul politic, socialistul, intelectualul), extras din „Πελοποννησιακή πρωτοχρονιά”, Atena, 1960, p. 239 - 213.

În istoria politică a Greciei moderne se impune figura lui Andreas Rigopoulos, intelectual și om politic de frunte, născut la 25 martie 1821. Tatăl său, Andreas Rigopoulos, mare negustor din Patra, participant de seamă la revoluția din 1821, își cheltuiește toată averea pentru aceasta. Autorul descrie perioada anilor de studiu ai lui Rigopoulos, care, ca absolvent al facultății de drept din Atena, în 1840 pleacă în Italia, la Pisa, unde își continua studiile și intra în rîndul carbonarilor și garibaldienilor. T. Kastandopoulos scoate în relief personalitatea lui A. Rigopoulos, folosind ca documente ziarele vremii (din țară și din străinătate), precum și corespondența acestuia cu E. Quinet, V. Hugo și A. Voladoriti. În 1850 - 51, A. Rigopoulos vizitează Anglia și America de Nord unde prin cuvântări și articolele publicate în ziare își expune tezele asupra dreptului popoarelor care luptă pentru libertate. Ziare ca „Ανατολικός” „Αστηρ” (Londra) „Τό δήμαξ” (New York) etc., aduc elogii lui Rigopoulos, considerându-l o personalitate politică care „va juca un rol important în viitorul Orientului” („Ανατολικός” „Αστηρ”).

A. Rigopoulos are legături cu Prudhon, Kossuth, Mazzini. În 1853, venind la Paris, devine membru al Confederației Democratice a Statelor Unite ale Europei și militează

pentru eliberarea și unitatea popoarelor Europei. La Londra, A. Rigopoulos se întâlnește cu Marx care „a avut o mare influență asupra gîndirii sale, deoarece i-a arătat drumul pe care trebuie să-l urmeze pentru adevarata eliberare a poporului muncitor” (p. 340).

Influențat de cuvintările lui Marx, Rigopoulos se ridică în apărarea Comunei din Paris. El a exercitat o influență mare asupra mișcării democratice grecești. Discipolii săi formează în 1876 Comitetul Democratic, care înseamnă începutul pătrunderii id ilor socialiste în Grecia. Comitetul scoate ziarul „Democrația greacă” cu subtitlul „Revoluția este legea progresului”, cu o declarație program. Ca deputat în parlamentul grec, A. Rigopoulos se ridică împotriva abuzurilor săvîrșite de guvern, împotriva poziției guvernului grec și a marilor puteri europene făță de răscoala din Creta din 1866. A. Rigopoulos este cunoscut, de asemenea, ca publicist și dramaturg (în 1879 este tipărită la Atena drama *Neron*).

În documentatul și interesantul său articol, T. I. astandopoulos îl consideră pe Andreas Rigopoulos ca primul conducător al poporului grec în luptă pentru o adevărată libertate. El a luptat pentru ideile sale, pentru dezvoltarea Greciei și unirea popoarelor Europei.

O. C.

A. Z. MANFRED, *Очерки истории Франции XVIII—XX вв.* Сборник статей Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1961, 616 p.

Cartea cunoscutului istoric sovietic, specialist în istoria modernă și contemporană a Franței, Albert Manfred, reprezintă o culegere de articole și studii închinat etapelor de cotitură și unor aspecte esențiale din istoria Franței, începînd cu marea revoluție burgheză și pînă în zilele noastre

Accele articolle și studii au fost publicate în decursul ultimelor două decenii în diverse culegeri și reviste de specialitate. Unele din ele au fost substanțial îmbunătățite în vederea publicării în culegerea de față.

Volumul este împărțit în trei părți. Prima parte cuprinde trei articole consacrate marilor revoluționari burghezo-democrați J. P. Marat și M. Robespierre, interesante mai ales prin faptul că analizează și apreciază bogata și contradictoria literatură istorică asupra acestor reprezentanți de seamă ai poporului francez. Demascind istoriografia nobiliară și burgheză, autorul arată de ce tocmai acești conducători ai revoluției burgheze au stârnit o ură ce nu s-a stins în decursul vremii în rîndul claselor exploatare, arată cum această istoriografie a ponegrit memoria lui Marat și Robespierre. În același timp autorul analizează aprecierile asupra acestor personalități ale istoriografiei de stînga (L. Blank, E. Hamel, A. Mathiez și alții) arătând că aceștia au înfrumusețat activitatea și adesori n-au observat limitele și inconsecvențele burgheze ale activității lor. Autorul apreciază de pe pozițiile istoriografiei marxist-leniniste activitatea lui Marat și Robespierre considerîndu-i ca mari patrioți, democrați și revoluționari ai timpului lor, și care în ciuda greșelilor și slăbieciunilor proprii revoluționarilor burghezi au fost „iacobini alături de popor”, au stat în fruntea poporului și au rezolvat împreună cu poporul sarcinile revoluției burgheze prin „metode plebeiene“.

În partea a doua a cărții sunt incluse articole privind istoria Franței după războiul franco-prusac și după Comuna din Paris. Într-unul din aceste articole autorul studiază o problemă mai puțin cunoscută pînă acum, aceea a rolului Comitetului central al Gărzii Naționale (1871), care a fost organ al puterii în zilele premergătoare proclamării Comunei, și primul guvern revoluționar al clasei muncitoare.

În articolul închinat aniversării a 100 de ani de la nașterea lui J. Jaurès, A. Manfred înfățișează activitatea acestui remarcabil so-

cialist francez, luptator împotriva reacțiunii și războiului.

Oprindu se într-un alt articol asupra influenței revoluției ruse din 1905-1907 asupra mișcării revoluționare din Franța, autorul trage concluzia că după Comuna din Paris avîntul revoluționar din anii 1905-1907 din Franța, care a dat naștere unei acute crize politice, a fost cea mai puternică mișcare de clasă a proletariatului francez de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea.

Articolul despre relațiile ruso-franceze după pacea de la Frankfurt (1871-1872) și comunicarea pe aceeași temă ținută la conferința istoricilor francezi și sovietici din octombrie 1958 la Paris se ocupă de istoria și însemnatatea alianței franco-ruse. Alte două articole sunt închinat studierii legăturilor culturale ruso-franceze de la sfîrșitul sec. al X-X-lea, care au avut o influență favorabilă asupra culturii ambelor popoare. În articolul *Mișcarea revoluționară franceză după Comuna din Paris și N. G. Cernțevski*, autorul încearcă să demonstreze pe baza studierii presei socialiste și democratice, a publicațiilor muncitorești și a mărturisitorilor activiștilor mișcării revoluționare influența marelui democrat revoluționar rus asupra mișcării socialiste din Franța.

În partea a treia a volumului sunt incluse șase articole consacrate unor probleme din istoria contemporană a Franței. Unele din aceste articole, scrise imediat după evenimentele la care se referă, au un caracter publicistic. Astfel, două din ele reprezintă o analiză critică a memoriilor cunoșcuților adepti ai politiciei müncheneze, A. Lebrun și generalul Gamelin, și a cunoșcutului om politic Edouard Herriot. Alte două articole tratează despre evenimentele care au dus la instaurarea celei de a V-a republici în Franță și unele aspecte ale relațiilor franco-vestgermane în etapa actuală. Ultimele articole sunt închinat studierii relațiilor franco-sovietice de la 1917 și pînă în zilele noastre. Ideea centrală care străbate aceste articole, desprinsă din însăși experiența istorică, este că aliatul firesc și cel mai de

nădejde al Franței în lupta împotriva militarismului german a fost și rămne Uniunea Sovietică.

Cartea istoricului sovietic A. Manfred este străbătută de sentimentul de prietenie și respect față de poporul francez, care a adus o contribuție imensă la tezaurul culturii universale, a jucat un mare rol în dezvoltarea și progresul omenirii.

A. L.

* * * *Maximilien Robespierre. 1758—1794.*
Prefață de Georges Lefebvre, sub îngrijirea lui Walter Markov, Berlin, Rütten und Loening, 1961, 606 p. și un portret.

Cu ocazia împlinirii a 200 de ani de la nașterea lui Maximilien Robespierre — 6 mai 1758 — „Société des études robespierristes” a editat o culegere de lucrări referitoare la viața și activitatea marelui revoluționar francez. Prefață „A la mémoire de Maximilien Robespierre” scrisă de Georges Lefebvre relevă rolul lui Robespierre în evoluția evenimentelor revoluționare dintre anii 1789—1794. Intrat în viața politică ca modest reprezentant al stării a treia din provincia natală Artois, Robespierre ajunge în seurtă vreme să aibă un rol însemnat în timpul marii revoluții burgeze. Având o concepție a valorii umane bazată pe muncă, inteligență și talent — concepție formată din propria experiență îmbinată cu ideile lui Jean Jacques Rousseau — Robespierre a cerut și a apărat cu intransigență egalitatea socială și politică. Interpret energetic și conștient al poporului el și-a pus întreaga activitate revoluționară în slujba acestuia, pentru libertate, pentru lichidarea orînduirii feudale, pentru înfringerea dușmanilor din țară și din afara granițelor.

Biografia „Maximilien Robespierre”, cuprinsă în acest volum, de A. Z. Manfred, înfățișează un om cu o serioasă pregătire juridică și istorică, dublată de un caracter energetic și voluntar. Înfițînd principalele momente din viața lui Robespierre, Manfred arată că el consideră că „revoluția este războiul între

libertate și dușmanii ei”; de aceea el devine un „incorruptibil” apărător al cuceririlor revoluționale.

Interesant este studiul lui Jean Bruhat : „Maximilien Robespierre und die Kolonialprobleme” în care sunt arătate ideile revoluționarilor francezi despre populația din colonii. Robespierre, dușman al rasismului, a cerut aplicarea principiului egalității și în colonii, dar referindu-se numai la coloniștii francezi și la băstinașii liberi; el nu s-a pronunțat pentru emanciparea sclavilor. Ca și mulți alți contemporani, Robespierre nu a înțeles însemnatatea revoltelelor din colonii unde băstinașii liberi și sclavii, colaborând cu elementele revoluționare franceze, ar fi răsturnat clasa stăpînoitoare.

Trei studii „Robespieristen und Jacques-routins” de Walter Markov, „Robespierre und der Hebertismus” de Louis Iacob și „Die Ideenwelt von Anaxagoras Chaumette und ihr Verhältnis zum Robespierismus” de J. M. Sacher, analizează amplu poziția marelui democrat față de acele elemente formate în timpul revoluției, dar care prin politica lor puneau în pericol cuceririle revoluționare. Robespierre — și el un produs al revoluției — a urmărit consolidarea acesteia prin acțiuni, combătînd fără cruțare pe acei care prin vorbe încercau să zdruncine încrederea poporului.

Problema armatei revoluționare este tratată de Richard C. Cobb în „Robespierre und der general Boulanger: Nationalgarde und Revolutionsarmee”. Robespierre a fost unul din creatorii armatei revoluției; încă din 1793, înind cuvîntul în cadrul clubului iacobinilor insistă asupra alcăturirii unei forțe populare represive. El consideră că un sprijin puternic în apărarea revoluției îl putea da și acele „Société populaire et patriotique” al căror rol fusese imens în triumful montagnardilor împotriva monarhiei. Dar, după cum arată Albert Soboul în „Robespierre und die Volksgesellschaften”, Robespierre făcea o distincție între societățile amintite și „les sociétés sectionnaires” care provoca tulburări dăunătoare revoluției.

În ceea ce privește situația muncitorimii, George F. Rudé în „Die Arbeiter und die

Revolutionsregierung" arată că aceasta nu a fost suficient sprijinită și înțeleasă, lucru explicabil prin fără esență burgheză a revoluției franceze. Citeva studii „Robespierre und Babeuf" de V. M. Dalin, „Eine literarische Parallele zwischen Kant und Robespierre" de Delio Cantimori și „Jakobinisches in Fichtes ursprunglicher Rechtsphilosophie" de Manfred Buhr oferă mult material documentar oglindind superioritatea gândirii lui Robespierre și influența ideilor sale politice.

Răsunetul și entuziasmul provocat de revoluția franceză asupra altor popoare sunt tratate în studiile „Amerikanische Freunde der Französischen Revolution" de Samuel Bernstein, „Die polnischen Jakobiner während des Aufstandes von 1794" de Boguslaw Lesnodorski, „Die Jakobiner in der tschechischen öffentlichen Meinung" de Květa Mejdricka, „Die ungarischen Jakobiner" de Kálmán Benda și „Zum Prozess gegen die österreichische Jakobiner-Verschwörung" de Leo Stern.

Foarte util este studiul „Karl Marx Stellung zur Französischen Revolution und zu Robespierre" (1843—1845) al lui Auguste Cornu care însăși se interesează interesul marelui invățător al proletariatului pentru revoluția franceză. Întenționând să scrie istoria Convenției, Marx a cercetat mult material referitor la această perioadă. Privind revoluția franceză din punct de vedere al luptei de clasă, Marx a arătat greșelile conducătorilor ei. Principala greșală a lui Robespierre — arată Marx — s-a datorat concepției lui eronate despre stat: dorea să organizeze un stat burghez folosind modelul antic.

În ultimul studiu „Zum Meinungsstreit über Robespierre", A. Z. Manfred arată părerile care s-au exprimat timp de 200 de ani despre Robespierre. După ghilotinare și în prima jumătate a secolului trecut, istoriografia burgheză l-a prezentat ca pe un tiran. Din perioada următoare plină în zilele noastre părerile au variat. Studierea profundă a faptelelor a aruncat o nouă lumină asupra revoluției franceze. Marx, Engels și Lenin considerau

perioada dictaturii iacobine una din cele mai însemnante etape în lupta pentru eliberarea claselor asuprile. Ei au privit cu simpatie pe Robespierre, cel mai democrat dintre revoluționarii francezi.

Cartea *Maximilien Robespierre* se încheie cu un util index bibliografic și de nume.

I. V.

PHILIPPE ERLANGER, *La vie quotidienne sous Henri IV*, Paris, Hachette, 1958, 256 p.

Cartea lui Philippe Erlanger face parte din colecția „La vie quotidienne", având ca tematică reconstituirea vieții societății în diferite perioade ale istoriei sale.

Într-o scurtă introducere autorul face o paralelă între situația politică și social-economică a Franței în 1589, anul urcării pe tron al lui Henric al IV-lea și situația Franței în 1610. Se subliniază refacerea economică și întărirea monarhiei centralizate.

Ocupîndu-se de situația diferitelor clase ale societății franceze autorul arată că dintre acestea, clasa care ducea întrâaga greutate a statului pe umerii ei era țărăniminea. Copleșit de greutatea obligațiilor către stat și de exploatarea nobiliară, țăraniul francez duceau o viață mizerabilă, locuind în colibe pe jumătate îngropate în pămînt, la un loc cu animalele. Ph. Erlanger subliniază că țăraniul care s-a putut elibera de mult din șerbie devenise un fel de arendaș. Unii dintre țărani au reușit să-și creeze o stare materială mai bună, cumpărind pămînt, vîi și mori. Prin urmare avem de a face cu un proces de diferențiere în sinul clasei țărănești, pe care din păcate autorul nu-l analizează, mărginindu-se doar să-l semnalizeze. De asemenea autorul nu ne spune nimic despre mișcările țărănimii împotriva exploatarii său dale, mișcări care luaseră o mare amplitudine în secolul sec. al XVI-lea.

Relativ la populația urbană, autorul subliniază că încă din vremea lui Henric al III-lea,

În cadrul corporațiilor s-a format o pătură de patroni bogăți, care a luat aspectul unei oligarhii impunând tot felul de bariere intrării în corporație. Henric al IV-lea a încurajat acea și oligarhie instituind un regim de venalitate la acordarea diplomelor de meșteșugari, în sensul că numai meșterii care plateau taxe nașri dobândesc diploma. În felul acesta Henric al V-lea nu a încurajat „o eră de libertate industrială”, cum le place unora din istoricii burgheri să susțină, ci dimpotrivă, a paralizat meșteșugurile libere, integrind în corporații pe cele existente și refuzând orice sprijin celor create ulterior. În ce privește păturile muncitoare din orașe, Erlanger arată că acestea duceau o viață deosebit de grea fiind victimiile foamei, epidemiei, inundațiilor etc. Muncitorii erau grupați în „compagnies” asociații cuprinzând muncitorii acleiași meserii. În timpul frâmhuițărilor sociale orașenești muncitorii aveau un rol considerabil, ci reprezentând elementul cel mai combativ al populației urbane.

Tot cu privire la populația orașelor, Erlanger subliniază procesul formării unei pături de funcționari judecătoreschi și administrativi, care se considerau singurii și adeverații reprezentanți ai națiunii. Această pătură era grupată în jurul parlamentelor și autorul o caracterizează ca reprezentanta conservatorismului retrograd, ostil înnoirilor. Datorită faptului că unele funcții se cumpărau de la rege și puteau fi lăsate moștenire, un număr restrins de familii a beneficiat de un adeverat monopol al funcțiilor publice. În afară de pătura funcționarească, autorul arată că în orașe mai existau și alte grupări sociale ca: negustorii, finanțarii și speculatorii. Dar spre deosebire de Italia și Germania, negustorii și bancherii din orașele franceze nu au constituit un patriciat care să dețină și puterea politică. Activitatea lor se limita doar la domeniul economic.

Autorul se ocupă pe larg și de situația categoriilor sociale privilegiate ale regatului: clerul și nobilimea. Clerul, cu toată criza serioasă prin care a trecut, din cauza reformei, continua să ocupe primul loc în stat. Clerul avea o situație privilegiată:

era scutit de impozite către stat percepind în schimb proprietatea sale impozite sub forma dajmei, era scos din competența tribunalelor laice și reprezentanții săi erau adesea chemați în consiliul regal. Referitor la nobilime, Ph. Erlanger arată că în timpul lui Henric al IV-lea această clasă beneficia de o situație specială: de o parte erau cițiva mari seniori, care se comportau ca un fel de satrapi în provinciile puse sub jurisdicția lor, sfidind în permanență ordonanțele regale și nefiind devotați statului decât numai în măsura în care acesta era un izvor de venituri pentru ei, de cealaltă parte era nobilimea mică și mijlocie care a asigurat victoria lui Henric al IV-lea: acum, săracită de război, era redusă la mila regelui. Aceasta a alocat 1/5 din bugetul său pentru pensiile micilor nobili. Dar încreșterea războaielor religioase și reducerea trupelor personale ale nobililor au avut și alte urmări asupra clasei nobiliare. Astfel, unii dintre nobili încep să se preocupe de ameliorarea domeniilor lor, îndepărându-se tot mai mult de activitatea militară. Sub Ludovic al XIII-lea mulți nobili de țară vor prefera să nu meargă la război și se vor declara „roturieri”, pentru a fi scuși de îndeplinirea obligațiilor militare.

Date interesante prezintă autorul și asupra lumii protestante din Franța. În mod just el arată că protestantismul a prins în special la orașe, unde burghezia vedea în noua religie justificarea aspirațiilor ei materiale de îmbogațire. La recensământul din 1598 erau în Franța circa 2 500 familii nobile și 272 000 familii de rând aparținând religiei protestante, adică 1/12 din populație. Hughenoții mai dispuneau de 150 locuri fortificate și de o armată de 25 000 oameni, plătiți din vîstieria regală. Era deci un adeverat stat în stat instituit prin cunoscutul edict de la Nantes.

Alte capitoale ale cărții lui Erlanger sunt rezervate evoluției spirituale a societății din vremea lui Henric al IV-lea, învățământului, educației, moravurilor. Trebuie subliniate considerențele judicioase făcute de autor asupra spiritului religios din acele timpuri. Ph. Erlanger arată că acesta era în plină

decădere în epoca lui Henric al IV-lea. Manifesterile pioase nu constituiau decât o mască pentru interesele materiale.

În general interesantă și conținând multe caracterizări și aprecieri juste, cartea lui Ph. Erlanger ar fi trebuit să stăruie mai mult asupra situației social economice a acelor clase care formau marca majoritate a societății franceze, să fi expus mai amplu raporturile dintre cărănimile și seniorii stăpini ai pământului, precum și raporturile dintre păturile muncitoare urbane și patronii bogăți din corporațiile meșteșugărești. Ar fi ieșit în acest caz în evidență contradicțiile ascunse care frământau societatea franceză în anii 1590-1610 și astfel doarnia lui Henric al IV-lea nu ar mai fi apărut în culorile atât de trandafirii în care e zugrăvită de mulți reprezentanți ai istoriografiei burgheze.

S. C.

* * * *Atti del XXXIX Congresso di Storia del Risorgimento Italiano*, Roma, 1961, 585 p.

Istoricarea de față cuprinde documentele referitoare la cel de-al XXXIX-lea Congres de istorie al Risorgimentului care a avut loc între 17-23 octombrie 1960 la Palermo și Neapole. Comunicările din prima parte a volumului pun în discuție mai mult aspecte ale unor probleme locale, legate de organizarea socială și administrativă a Siciliei, de starea de spirit a populației determinată de prezența lui Garibaldi etc.; în partea a doua, comunicările ținute la sesiunea din Neapole subliniază îndeosebi legăturile politice ale Italiei cu celelalte state europene.

Istoriografia actuală italiană, corectind unele afirmații ale vechii istoriografii siciliene, extinde sfera noțiunii, înțelegând prin Risorgimento o mișcare mai amplă, generală „care cuprinde în sine toată viața spirituală, morală și politică a întregii Itali“i. În ceea ce privește Sicilia, perioada risorgimentală este socotită ca începând după 1820, pînă atunci semnalîn-

du-se doar lupta pentru autonomie care se intensifică spre 1848; ea se încheie în 1860 cînd istoria insulci se încadrează în istoria generală a Italiei.

Problema structurii sociale și administrative înainte și în timpul unificării este analizată în cîteva comunicări semnate de Virgilio Titone, Francesco Brancato etc. Trebuie subliniat faptul că Titone, vrînd să stabilească noțiunea de „clăsă politică“ neagă importanța factorului economic în dezvoltarea societății. Bazîndu-se pe o concepție idealista, el susține că „nu economia sau sistemele de producție determină natura societății sau a raporturilor între clase, ci omul“ (p. 85). Necunoscind noțiunea marxista de clasa dominantă, autorul neagă existența unei astfel de clase, deși admite existența unei clase „suprapuse“ în societatea italiană.

Relațiile cu statele europene, atitudinea acestora față de unificare determinată de interesele guvernelor pe care le reprezentau, conflictele din interiorul acestora, poziția lui Cavour sunt prezентate detaliat în volum, împreună cu discuțiile care au avut loc. La comunicarea lui Eugenio Koltav despre contribuția maghiară la lupta pentru unitatea Italiei (prin legiunea din Piemont din 1809), remarcăm intervenția acad. A. Oțetea care a menționat cauzele comune ce au determinat unirea în aceeași perioadă a Principatelor Române și a Italiei: victoria capitalismului asupra feudalismului, înfringerea acelorași forțe interne (aristocrația feudală) și externe (Austria). Acad. A. Oțetea a scos în relief aportul Sardiniei, al diplomației și al opiniei publice italiene la unirea Principatelor Române.

În volum sunt înfățișate apoi legăturile cu Polonia, unde lupta pentru independență și progres politic se desfășura în condiții similare cu cele din Italia. Kalist Moravski analizează cu multă atenție momentele care marchează colaborarea politică dintre cele două state, cu punct de intensitate maximă în expediția lui Garibaldi în Sicilia.

În privința relațiilor cu Franța¹, Jacques Godechot, bazându-se pe corespondență diplomatică și presa contemporană, încercă să sintezează acestor materiale căutând să elucideze două aspecte obscure încă pînă astăzi: intențiile lui Napoleon al III-lea pe de o parte, reacția poporului francez pe de alta.

Istoricul englez Denis Mack Smith prezintă politica lui Palmerston și Russel care au sprijinit revoluția italiană. Articolul lui Angelo Tamborra despre Garibaldi și Europa este axat pe participarea patrioților italieni la războiul de independență din Balcani și, în special, pe influența și legătura lui Garibaldi cu poporul român. Este menționată scrisoarea lui T. Dunca, patriot român care în 1860 a luptat cu un număr de 1500–2000 voluntari în armata lui Garibaldi, la Trentino². La discuții a participat și acad. A. Oțetea care a subliniat legătura dintre italieni și români în cadrul politicii lui Cavour, în scopul creării unui front unic împotriva Austriei.

Ca o întregire a prezentării luptei politice desfășurate în Sicilia în perioada unificării, lucrarea ilustreză și cîteva momente de eroism ale maselor populare.

A. I.

¹ Sub îngrijirea lui Armando Saita, Istituto Storico Italiano a publicat *La guerra del 1859 nei rapporti tra la Francia e l'Europa*, vol. I–V, Roma, 1961. Lucrarea reprezintă partea a III-a (Rapporti tra statii europei) a colecției *Documenti per la storia delle relazioni diplomatiche fra le Grandi Potenze europee e gli Stati italiani dal 1814 al 1861*.

² Archivo del Risorgimento, Roma, Busta 45, fasc. n. 27, T. Dunca a Garibaldi, Iassy, 9 februarie 1876.

JACQUES HEERS, *Gênes au XVe siècle. Activité économique et problèmes sociaux*, Ecole pratique des Hautes études, VIe section. Centre de recherches historiques, Paris, 1961, S.E.V.P.E.N., 741 p.

Preocupările istoricului Jacques Heers în cercetarea diferitelor aspecte ale comerțului maritim din Marea Mediterană în evul mediu, cunoscute istoricilor noștri prin cele cîteva articole publicate, s-au concentrat în ultimii ani în alcătuirea unei ample monografii asupra Genovei în sec. XV. Într-o perioadă când această cetate se afla încă în plină activitate și în istoria economică a țărilor mediteraneene s-a produs o importantă cotitură determinată de un complex de fapte istorice. Această republică italiană s-a angajat cea dinții pe drumul strănerii legăturilor economice cu noile piețe europene din Peninsula Iberică și de pe coasta răsăriteană a Atlanticului. Pentru documentarea acestei monografii autorul a folosit un foarte bogat material din arhive italiene, spaniole și belgiene.

Lucrarea cuprinde trei părți, destul de disproporționate ca întindere. În partea 1, intitulată „Mediul natural și mișcările de populație” (p. 9–47), istoricul Heers arată rolul mediului geografic, al forțelor de producție în orientarea economică a Genovei și stabilește, pe baza înregistrărilor fiscale, numărul populației care se ridică în sec. al XV-lea la aproximativ 100 000 locuitori,

Partea a II-a, cea mai întinsă (p. 47–507), intitulată „Viața economică”, cuprinde date pe cît de ample pe atât de interesante referitoare la sistemul monetar, operațiile de bancă și bursa de valori mobiliare a Genovei (cap. I), relativ la rolul capitalului comercial și industrial în economia Genovei (cap. II), privind marea comerț internațional pe care-l practica Genova cu Orientul și cu Occidentul (cap. III), relativ la direcțiile traficului genovez (cap. IV).

Informațiile cunoscute pînă acum referitoare la problemele ridicate de autor în aceste capitole sunt îmbogățite mai ales cu date referitoare la condițiile în care s-a desfășurat

comerțul exterior genovez pe mare, ca, de ex.: tipul și numărul navelor, taxele de transport, categoriile de mărfuri și variația prețului lor, piețele de achiziționare și de desfacere etc.

O atenție deosebită acordă autorul desfășurării comerțului internațional genovez în Orient și în Imperiul otoman. Informațiile destul de ample privind regiunile limitrofe Mării Negre despre comerțul cu diferite produse și cu sclavi, precum și despre activitatea comptoarelor genoveze de la Brussa, Pera și Chio, mai ales după 1453, se dovedesc a fi extrem de sărace cînd se referă la legăturile negustorilor genovezi cu Principatele române unde autorul se mărginește numai să enumere categoriile de mărfuri achiziționate de aceștia: gru, porci, lînă, mei, ceară, pește (p. 366), fară a stabili volumul lor care ar fi avut o importanță în expunerea concluziilor. Ca și alți istorici burghezi, Jacques Heers consideră, în mod neștiințific, pe negustorii genovezi ca animatori ai vietii feudale în nordul Dunării, ca factori hotăritori ai existenței celor două principate (p. 389), iar pe cuceritorii turci ai Constantinopolului drept cauză principală a decadării comerțului în Marea Neagră. El stabilește în mod artificial data de 1460 ca moment al cotiturii pe care o ia comerțul genovez în Orient. Istoriografia noastră marxista, încă de acum zece ani, a combătut această teză. Într-un amplu și documentat articol intitulat *Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în sec. XIII - XV*, Barbu Câmpina a demonstrat că scăderea rapidă a volumului afacerilor negustorilor genovezi în nordul Dunării începusese din sec. al XIV-lea și s-a accentuat în sec. al XV-lea, înainte de 1453, pe măsură ce s-a accentuat progresul economic al Moldovei (vezi „Studii”, nr. 1, VI, 1953, p. 191 - 236; nr. 3, VI, 1953, p. 79 - 119).

În cursul expunerii sale, J. Heers stabiliește totodată schimbările care s-au produs în sec. al XV-lea în exercitarea comerțului de tranzit de către negustorii genovezi în Marea Mediterană, pe drumurile de uscat în Europa centrală și vestică și pe drumurile maritime din Oceanul Atlantic. Pe baza documentelor folosite se arată că în a doua jumătate a sec. al XV-lea s-a produs o deplasare a centrului activității comerciale genoveze, din Orient către Occident prin strîngerea legăturilor economice cu piețele din Peninsula Iberică și cu acelea de pe coasta estică a Atlanticului.

Ultima parte a lucrării cuprinde date referitoare la structura social-economica a societății genoveze în sec. al XV-lea. Sunt astfel studiate aristocrația funciară, aristocrația negustorilor și a bancherilor și „ciocniril” dintre seniori și oamenii de afaceri, compoziția politica a Comunei Genoveze și formele luptei politice dusă de nobili împotriva conducerii republicii. Referitor la „tulburările politice”, al căror conținut social autorul nu îl studiază, materialele prezentate sunt sărace, reducându-se numai la acțiunile familiei Fieschi din 1459 și 1477 și ale „căpitaniilor de meșteșugari” din 1462.

Pentru înțelegerea multor probleme discutate în text, Jacques Heers a anexat lucrările sale un număr apreciabil și variat de tabele, diagrame și hărți. Lucrarea se încheie cu o bibliografie a izvoarelor de arhivă și publicații și eu indicându-le de nume și de lucruri.

Monografia lui Jacques Heers, interesantă prin problemele ridicate și prin izvoarele de arhivă folosite, este utilă cercetatorilor din domeniul istoriei universale.

C. S.

BIZANTINOLOGIE

DÉMIÉTRIUS CYDONÈS, *Correspondance*, publiée par Raymond J. Loenertz, Città del Vaticano, I 1956 (XVI + 219 p.), I 1960 (XXIV 496 p.).

Scrisorile lui Dimitrie Kidonis continuă să rețină atenția bizantinistilor datorită importanței lor deosebite pentru studiul relațiilor dintre bizantini și occidentali în sec. al XIV-lea. În cele din scrisorile lui I. Kidonis sunt cunoscute din vechile ediții. Primul editare au fost cele opt scrisori publicate de învățătul ru C. F. Matthaei în lucrarea sa : *Isocratis, Demetrii Cydone et Michaelis Glyrae aliquot epistulae*, Mo cova, 1776, p. 34 - 43. În ediție care a premergat celei de față, dar care cuprinde numai 50 de scrisori, a fost alcătuită de Giuseppe Cammelli, *Démétrius Cydonès, Correspondance*, Paris, 1930.

Raymond Loenertz, bizantinist din rândurile clerului catolic, editează 450 de scrisori ale lui I. Kidonis, folosind 32 de manuscrise din diferite biblioteci pentru stabilirea textului grecesc al acestei bogate corespondențe. Textul grecesc este însoțit de note referitoare la izvoarele istorice ale corespondenței, făcându-se și trimiteri de la o scrisoare la alta pentru a înlesni cercetătorilor interpretarea cuprinsului. fiecare volum cuprinde indici onomastici și cronologici. Volumul I cuprinde și o amplă listă bibliografică (p. 203 - 219).

Editorul a rectificat ortografia și accentele textului grecesc unde a fost cazul, dar rectificările sunt de importanță foarte redusă, deoarece Kidoniu și-a redactat scrisorile sub o formă engleză, unele fiind copiate cu aceeași atenție gramaticală de către secretarul sau Mihail I al Kas. Mai grea a fost pentru editor datarea scrisorilor, deoarece, potrivit uzului din vremea sa, I. Kidonis nu și-a dată corespondența. Loenertz propune datarea unui număr de 30 de scrisori folosindu-se de referințele lor la unele evenimente sau de locul scrisorilor în manuscrisele respective. Destinatarul sănt indicați de editor în fruntea fiecărei scrisori, după cum au putut fi identificați din

textul respectiv; mulți însă au rimas anii. Editorul nu traduce scrisorile pe care le editează. El anunță însă că într-un al treilea volum va analiza aceste scrisori și va comenta datele lor istorice și biografice.

Ediția are caracterul unei publicații de erudiție. Cercetarea savantă ce stă la baza acestei ediții reflectă interesul învățătorilor catolici de a pune în lumină activitatea desfășurată de Dimitrie Kidonis în favoarea bisericilor papale. În așteptarea interpretării istorice pe care o făgăduiește editorul, constatăm că informațiile pe care le posedăm cu privire la I. Kidonis atestă în general zelul său procatolic și străduințele sale active pentru unirea bisericii bizantine cu biserica României sub conducerea acesteia.

Aparținând aristocrației bizantine, Kidoniu a fost de tânăr în serviciul curții imperiale din Constantinopol, ocupând apoi funcții drengătorii sub împărații Ioan al V-lea Paleologul și Ioan al VI-lea Cantacuzino, cu începere din 1341 pînă în 1385. A fost și cleric. A tradus în grecesc opere teologice catolice. În anii 1369 - 1371 a însoțit pe împăratul Ioan al V-lea la Roma pentru tratarea unirii bisericilor. A voit să treacă la catolicism, dar a fost împiedicat de funcția de ministru al curții imperiale. Cronicarul Ducas relatează că pe Dimitrie Kidonis bizantinul îl socoteau „eretic” (Ducas, *Istoria turco-bizantină*, ediție critică de Vasile Grecu, București, 1958, p. 328).

Am relevat aceste cîteva date biografice, pe care le evită Loenertz, spre a explica în interesul învățătorilor catolici pentru corespondența lui Kidonis. Aceasta corespondență are totuși un conținut documentar foarte prețios pentru studiul istoric al societății bizantine din sec. al XIV-lea. Îngrijorarea aristocrației bizantine față de amenințările turcești, apelul ei disperat la ajutorul mult preocupațit al occidentalilor, contradicțiile

interne ale clasei dominante rezultind din luptele pentru putere în condițiile aservirii feudale a țărănimii, toate acestea se reflectă direct sau indirect în scrisorile lui Kidonis.

Multe din scrisorile lui Kidonis au fost concepțuite ca opere literare, pregătite pentru a deveni publice. De aceea, o parte din această corespondență este lipsită de sinceritatea proprie scrisorilor particulare; în schimb, reflectă concepțiile politice și sociale care aveau circulație în sec. al XIV-lea, precum și lupta dintre palamism și antipalamism din societatea bizantină. Este importantă de asemenea, pentru studiul culturii bizantine din perioada respectivă, însăși limba greacă folosită de Kidonis în scrisorile sale. Autorul scrisorilor este un purist și modelele limbii sale sunt operele scriitorilor antici.

Figurează între scrisorile lui Kidonis și una pe care acesta a adresat-o în 1386 unui prieten al său din Tara Românească (vol. II, p. 272 - 271). Prietenul plecase din Constantinopol de frica unei epidemii de ciumă și se adaptase în Tara Românească. În scrisoarea sa plină de considerații filozofice, Kidonis îndeamnă pe prietenul său „să uite că trăiește împreună cu români” și-i urează să se întoarcă mai curind în țara sa. Importanța acestei scrisori nu va scăpa istoricilor noștri. Loenertz menționează în ediția de față pe N. Iorga, O. Tafrali și V. Grecu pentru unele referiri ale lor la opera lui Kidonis.

• Gh. C.

FRANZ DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, 4 Teil, München, 1960, XXX + 165 p.

În mareala lor majoritate, actele normative și poruncile administrative ale împăraților bizanți au fost publicate în diferite colecții

și în anexele unor lucrări istorice. Studiul textelor originale și cronologia lor nu au foarte însă obiectul unor cercetări critice și de aceea în lucrările de bizantinologie se mai face și trimiteri la hrisoave greșit date sau la texte indoioelnice.

Bizantinistul german Franz Dölger și-a luat sarcina de a crea sistematic actele cancelariei imperiale bizantine, identificând textele originale, copiile și falsurile lor. Rezultatele cercetărilor sale, deși publicate sub indicația de *reges et e*, constituie o operă critică și bazată pe analiza migăloasă a elementelor constitutive ale documentelor.

Dölger a publicat primele trei parți din lucrarea sa în 1924 - 1925, identificând un număr de 2075 de acte ale cancelariei bizantine de la 565 pînă la 1282. În această a patra parte a lucrării sale, autorul publică în continuare 787 de regeste ale actelor din anii 1282 - 1341.

Fiecare regest cuprinde descrierea materială a documentului respectiv, menționează numele destinatarului și indică foarte sumar conținutul actului. Se menționează și publicațiile în care a apărut textul respectiv. Se indică în grecește primele cuvinte ale actului. Se identifică falsurile. Pentru determinarea cronologiei actelor se folosesc atât izvoarele, cât și lucrările istorice. În literatura istorică cercetată de Dölger figurăază și lucrările bizanținștilor ruși și sovietici, precum și ale altor români, unguri, slavi și bulgari.

Lucrarea are caracterul unei cercetări erudite și este de mare utilitate pentru bănii tiniști. Însă indicațiile autoarelor privitoare la conținutul actelor sunt în general pe cale sumare și formale. Se dau indicații mai ale către privire la persoanele care fi urca să înlocuiească. Nu se menționează cu același interes niciamentele economice, sociale, politice și culturale caracteristice cuprinsului fiecarui act.

Gh. C.

G. TANKOVA-PETKOVA, *Българо-византийските отношения при управление то на Тервел и Кормесий* (Raporturile bulgaro-bizantine în timpul domniei lui Tervel și Kormesios), Иследования в чест на Марин С. Дрихнов, Sofia, 1960, p. 615—620.

Autoarea relevă în studiul de față o contradicție de datare în crono grafia istoricului bizantin Theophanes. Atunci cînd acesta relatează despre intervenția bulgarilor din anul 718 în luptele interne din Bizanț, menționează că ei erau conduși de chanul Tervel (Theophanes, ed. de Boor, p. 100). Același autor, la sfîrșitul istoriei sale, povestind despre luptele dintre bulgari și bizantini la începutul sec. al IX-lea, arată că în anul 812 Krum pretindea să încheie pace cu Bizanțul în condițiile tratatului semnat în anul 716 cu chanul Kormesios (Theophanes, ed. de Boor, p. 497).

În lista chanilor bulgari (imennik), după numele lui Tervel este o lacună, dar din cronică lui Siegebert (Siegeberti Chronica, M.G.H.S. s. VI, p. 329), și mai ales din cronică lui Alberic (Alberici monachi trium fontium Chronica, M.G.H.S.s. XXIII, p. 703) rezultă că al treilea chan bulgar, succesorul lui Tervel, a fost Kornesios. Fata cu cea de-a doua informație a lui Theophanes nu mai putea fi în anul 718 chanul bulgarilor Tervel de vreme ce tratatul cu Bizanțul fusese încheiat cu doi ani mai înainte de Kormesios, succesorul lui Tervel. Cu toate acestea, toți istoricii bulgari nu au dat nici o importanță contradicției semnalate și au admis sfîrșitul domniei lui Tervel în anul 718, adică au considerat exactă numai prima afirmație a lui Theophanes.

G. Tankova-Petkova socotește că trebuie acordat mai mult credit celei de-a doua informații a lui Theophanes, atât pe baza datelor furnizate de cronicile lui Siegebert, Alberic și prietenul Nicéphore, cât și pentru o serie de motive analizate de autoare. Într-adevăr, contrazicerea relevată în acest articol nu este singura în opera lui Theophanes. Istorul bizantin și-a cules informațiile din surse diferențite, astăzi dispărute, inegale ca valoare docu-

mentară și fără nici un spirit critic. În ce privește relatăriile sale cu privire la evenimentele de la începutul sec. al IX-lea, acestea sunt mult mai exakte deoarece coincid cu perioada în care Theophanes și-a scris istoria sa. Bogăția de amănunte cu privire la clauzele tratatului din anul 718, numele persoanelor care au participat la încheierea lui, toate acestea dovedesc că Theophanes a dispus de acte oficiale devenite actuale în anul 812 în urma pretențiilor lui Krum de a fi din nou aplicate în relațiile bulgaro-bizantine.

Cu excepția acestei singure informații, numele lui Tervel nu mai apare nicăieri după anul 711. Datorită relațiilor strinse pe care Tervel le-a avut cu împăratul Justinian al II-lea și ajutorului militar acordat acestuia între anii 705—711, probabil numele lui Tervel a devenit foarte cunoscut în Bizanț. În aceste condiții este explicabil că istoricul anonim, a cărui relatare a stat la baza informației lui Theophanes, să-l fi considerat pe Tervel chanul bulgar din vremea tratatului cu Bizanțul. Pe baza acestor argumente, autoarea consideră că domnia lui Tervel a luat sfîrșit între anii 711 și 716 și a fost urmată de aceea a lui Kormesios.

În ultima parte a studiului sau autoare se ocupă de importanța primului tratat bulgaro-bizantin din anul 718. Acesta fixa frontierele dintre cele două state, contribuția anuală plătită Bulgariei de către Bizanț, problema extrădării fugărilor politici și reglementarea schimburilor comerciale. Preocupările de natură economică din tratat învederează dezvoltarea Bulgariei în acea vreme și importanța ei în comerțul de tranzit pentru regiunile din sud-estul Peninsulei Balcanice.

E. Fr.

H. GLYKATZI AHRWEILER, *Les fortresses construites en Asie Mineure face à l'invasion Seldjucide*, în Akten des XI Internationalen Byzantinisten Kongresses. München, 1958, Editura C. H. Beck, München, 1960, p. 182—183.

Pentru a face față atacurilor persane și apoi arabe, Asia Mică poseda o linie de for-

tărețe situate pe marile drumiuri. Fiecare fortăreață era apărată de circa 300 - 500 soldați. Înaintarea turcească și crearea sultanatului de Rum și emiratului Danichmandil a impus nă construcții defensive. Primul care are inițiativa reconstruirii fortărețelor și fortificării orașelor din Asia Mică este, după spusele lui Attaleiates și Psellos, Roman al IV-lea Diogene. Urmașii săi imediați însă nu sunt mai preocupat de continuarea operelor începute de acesta. De-abia Alexios Comnenul, după ce a devenit împărat, a început opera de restaurare a puterii imperiale, elibérând cîteva orașe de pe litoralul Asiei Mici, devenite apoi baze de operații pentru acțiuni în interior. El construiește în această vreme o fortăreață în fața Nicomediei, reconstruiește orașul Adrammytion, și fortărețele Hieron, Kurikos și Seleucia.

Opera de fortificare a Asiei Mici este continuată de urmașul său, Ioan Comnenul. Acesta construiește de-a lungul drumului

militar din Frigia și Pamphilia fortărețe și linii de apărare în scopuri mai mult ofensive. Opera de fortificare a Asiei Mici este urmată și de Manuil Comnenul, aşa cum se arată în elogiu ce i-a făcut Eustathie din Thessalonic. Atenția lui Manuil a fost îndreptată în special asupra Bithyniei, mereu amenințată de raziile turcești. A întreprins lucrări pentru a schimba cursul afluenților Măandru lui ca astfel acest fluviu să devină impracticabil pentru turci. A construit fortărețe pe întreaga linie de comunicații din regiunile periferice ale Imperiului, care mai întâi fusese abandonate din cauza deselor atacuri turcești. Manuil a fost preocupat și de reorganizarea teritoriului cucerit de predecesor, ridicând din ruine mai multe orașe, ca de exemplu Pergamul și construind altele noi. După autoare, în vremea lui Manuil, viața își relua cursul normal în Asia Mică.

E. Fr.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

- * * * *Библиотеки в Румынской Народной Республике*, Бухарест, Шад. „Меридианы”, 1961, 80 p. + 7 pl.
- * * * *Les bibliothèques dans la République Populaire Roumaine*, Bucarest, Meridiens-Editions, 1961, 76 p. + 7 pl.
- * * * *The Libraries in the Rumanian People's Republic*, Bucharest, Meridiens, 1961, 68 p. + 7 pl.

Activitatea bibliotecilor din Republica Populară Română este în continuă înflorire și prin intermediul lor carte devine tot mai mult un instrument de imbogățire a cunoștințelor. Dintr-o țară cu un număr foarte restrîns de biblioteci, România a devenit în anii regimului democrat-popular o țară cu un sistem de biblioteci dezvoltat și bine închegat și cu o activitate multiplă și în continuă creștere. Din păcate, această activitate

nu a fost cercetată pînă acum în ansamblul ei, fiind puțin cunoscută peste hotare. Iată de ce considerăm binevenită inițiativa publicării, în mai multe limbi, a lucrării de care ne ocupăm în rîndurile de față.

Lucrarea înfățișeză dezvoltarea bibliotecilor din patria noastră din perioada feudală pînă astăzi. În mod normal se insistă mai lude lung asupra stării și activității bibliotecilor din perioada contemporană. Pentru epoca de după 23 August 1944 se expun succint principiile care stau la baza organizării sistemului de biblioteci din R.P.R., se prezintă rețele de biblioteci și aspecte din activitatea lor. Întrucît cititorilor noștri le sunt cunoscute aceste fapte, nu considerăm necesar să ne oprim asupra lor. Înținem numai să subliniem că, în linii generale, lucrarea reușește să dea o imagine aproape veridică a trăsăturilor esen-

țiale ale sistemului și activitații bibliotecilor din patria noastră.

În întocmirea lucrării s-au întîmpinat desigur o serie de greutăți izvorite din lipsa unor cercetări monografice despre cele mai reprezentative biblioteci sau despre bibliotecile din diverse perioade ale dezvoltării culturii și științei noastre. Căci ceea ce s-a făcut pînă acum în domeniul cercetărilor istorice a bibliotecelor românești este și insuficient și nesatisfăcător. Totuși, dacă s-ar fi folosit cu mai mult discernămînt informațiile cuprinse în studiile și articolele anterioare — puține cite sunt —, s-ar și înlaturat unele lacune și impresia de arbitrar în prezentarea materialului.

Astfel, enumerindu-se, în introducerea despre dezvoltarea cărții la noi, „date semnificative din prima fază a istoriei cărții românești” (p. 5), nu se amintesc unele tipărituri de o deosebită importanță în dezvoltarea culturii românești, cum sunt: *Noul Testament* (Alba Iulia, 1648), ale cărui predoslovii exprimă idei ce depășesc cadrul îngust al epocii; *Pravilele lui Vasile Lupu* (Iași, 1646), unul din primele coduri laice de legi în limba română etc.

Vorbind despre bibliotecile din țările românești din perioada feudală, lucrarea nu amintește nimic despre biblioteca Mavrocordatilor, una din cele mai vestite biblioteci europene din sec. al XVIII lea. Această bibliotecă prezintă interes atât prin bogăția și raritatea colecțiilor pe care le avea, cit și, mai ales, prin faptul că avea cărți cu „legătură românească”, mărturie indirectă a aprecierii de care se bncura carteia în țările românești. Deși lucrarea vadează o înclinare pentru prezentarea mai largă a bibliotecilor din Transilvania, ea omite să amintească biblioteca Astra de la Sibiu, înființată în anul 1862 din inițiativa unor cărturari progresiști ca Axente Sever, Timotei Cipariu, George Barițiu etc. Este știut că biblioteca Astra, mai ales în prima perioadă, a desfășurat o activitate pozitivă în răspîndirea și dezvoltarea culturii noastre.

În legatura cu bibliotecile mănăstirești, pentru sec. XIV – XVII ar fi trebuit subliniat

faptul că ele erau totodată și biblioteci șolare, căci primele școli românești, cu un program relativ cuprinsător pentru acea vreme, au funcționat pe lîngă mănăstiri și biserici. În felul acesta, bibliotecile școlare românești își au începutul în sec. al XV lea. Iar în ceea ce privește biblioteca din Ial, ea că, în primul rînd, biblioteca școlara a seminarului metropolitan și, cu tot caracterul ei predominant teologic, a jucat un rol pozitiv după cum reiese și din faptul că aici au cercetat și studiat o serie de carturari, ca Samuil Clain, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Timotei Cipariu etc.

În prezentarea colecțiilor diverselor biblioteci din trecut considerăm că era necesar să se stăruie nu numai asupra unor manuscrise sau tiparituri cu valoare mai mult muzeistică, ci și asupra inmaterialelor care ajută la cunoașterea istoricii poporului. La biblioteca Batthyaneum, de pildă, există o serie de scrisori care conțin știri contemporane despre mișcarea lui Horea, Cloșca și Crișan, care nu sunt amintite în lucrarea de față. Ar fi fost interesant să se fi dat informații despre activitatea din trecut a acestor biblioteci, spre a se putea vedea rolul pe care l-au jucat în răspîndirea ideilor și a cunoștințelor.

În ceea ce privește bibliotecile de după 23 August 1944, avem de semnalat modul expozițiv de prezentare a materialului. Dacă acest procedeu duce la o înfățișare satisfăcătoare a rețelelor de biblioteci și a rolului lor cultural-educativ, el nu dă posibilitatea oglindirii conținutului și creșterii activității desfășurate de bibliotecile din țara noastră. Pentru aceasta ar fi fost necesar să se fi făcut o analiză a cifrelor prezentate (de ce oare se dau cifre din 1958, într-o lucrare apărută în 1961?) și o comparare a lor cu cifre din trecut și din alte țări. Desigur, această analiză ar fi trebuit să fi cuprins nu numai cifrele globale, ci și pe cele referitoare la cărțile citite, la categoriile de cititori etc. Analiza cifrelor referitoare la activitatea bibliotecilor ar fi trebuit să fie completă cu cea a datelor referitoare la producția de carte din R.P.R. Cele cîteva informații despre tipărireala cărții în perioada

socialistă, incluse la începutul lucrării, sunt cu totul insuficiente pentru a arăta bogăția și complexitatea producției noastre editoriale și în plus, cu totul răzlețe de perioada la care se referă.

Prezentarea expositivă nu dă posibilitate sublinierii în mod satisfăcător a strînselor și multilateralei colaborării care există între bibliotecile de toate tipurile din R.P.R. Nu sunt oglindile în mod suficient de clar nici sarcinile unor biblioteci ca Biblioteca Institutului de documentare tehnică, Biblioteca centrului de documentare medicală sau Biblioteca centrală de stat a R.P.R. Explicarea cauzelor care au dus la înființarea Bibliotecii centrale de stat — rezumatul numai la necesitatea de a avea o bibliotecă științifică enciclopedică de lectură publică (vezi p. 22 și 48) — este simplistă și nu corespunde realității. Înființarea Bibliotecii centrale de stat a fost impusă de cerințele revoluției culturale din patria noastră, de necesitatea existenței în noile condiții create de puterea democrat-populară a unei mari biblioteci care să îndeplinească multiplele funcții ale unei biblioteci naționale.

Avind în vedere destinația lucrării, considerăm că ar fi trebuit prezentate și alte aspecte ale activității biblioteconomice din R.P.R., ca, de pildă, problema organizării bibliotecilor arătându-se principiile călăuzitoare în acest domeniu (organizare în funcție de cerințele cititorului și în folosul lui) etc. În felul acesta valoarea lucrării ar fi crescut și s-ar fi dat o imagine mai cuprinzătoare a activității biblioteconomice din patria noastră.

M. T.

* * * „Годишник на Българския библиографски Институт „Елин Пелин“” (Anuarul Institutului bibliografic „Elin Pelin”), vol. VII, Sofia, 1961, 378 p.

Volumul VII al „Anuarului Institutului bibliografic bulgar”, apărut de curând, aduce noi contribuții din domeniul culturii bulgare și universale.

La rubrica comunicărilor semnalăm două articole care privesc istoria relațiilor româno-bulgare. Primul dintre acestea se referă la istoria preselor progresiste bulgare în sec. al XIX-lea și este intitulat *Cind a început să apară ziarul „Dunavská Zora“ al lui Dobri Voinikov?* Înă acum era acceptată data de 10 septembrie 1867, Brăila. Analizând conținutul articolelor primului număr al ziarului, E. I. Andreeva a semnalat că ele se referă la luna noiembrie 1867 și că deci data de apariție acceptată pînă acum este greșită. Cercetind mai departe această problemă Gh. Borșukov a descoperit în Biblioteca Universității din Sofia colecția pe un an a ziarului „Dunavská Zora“ în care pe primul număr este lipită deasupra datei — tipărită greșit inițial — o bucatică de hîrtie tipărită cu data exactă: 13 noiembrie 1867. În felul acesta trebuie corectată data apariției acestui ziar și în bibliografia *Publicațiile periodice românești* de Nerva Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, București, 1913, p. 220. Cel de-al doilea articol aparține Tatianei E. Kirkova și are titlul *Pe urmele unei greșeli*. Înă acum biografil d-rului Atanas Bogoridi — participant în mișcarea eteristă la 1821 — susțineau că teza de doctorat a lui a fost intitulată „De piscium medalla [sic!] spinali“. Lucrarea în original nu fusese descoperită însă pînă acum. Studierea „de visu“ de către autoarea articolelui a acestei lucrări a dus la descoperirii noi: titlul în întregime și aflarea adevără tului ei autor. Titlul este: *De piscium cerebro et medulla spinali. Dissertatio inauguralis quam consensu illustris Facultatis Medicæ Halensis publico eruditorum examini subiicit APOSTOLUS ARSAKY Epirota, Medici nae et chirurgiae doctor. Accedunt tabulæ aeneae tres*, Hale, Typis Hendelianis. Anno MDCCCLXIII (1813), 2 + 46 p., 4°. Autorul este cunoscut istoriografiei noastre: d-rul Apostol Arsaki. Autoarea reconstituie legăturile de prietenie pe care le-a avut dr. Arsaki cu dr. A. Bogoridi în timpul șederii lor la București și ulterior. A. Arsaki a dăruit această lucrare d-lui Bogoridi, iar biografilii acestuia, găsind un exemplar fără soaia de

titlu în arhiva sa, i-au atribuit greșit și paternitatea lucrării.

„Anuarul” mai conține articole privitoare la probleme actuale ale bibliografiei. Astfel, D. D. Ivanov, colaborator științific la Biblioteca Fundamentală pentru științele sociale de pe lîngă Academia de Științe a U.R.S.S., publică articolul *Ce este bibliografia științifică?* Autorul arată necesitatea și utilitatea ca fiecare om de știință să știe să alcătuiască, să folosească în mod critic și să se orienteze în bibliografia problemei pe care o studiază sau asupra căreia urmează să elaboreze o lucrare. Acest articol este dedicat directorului Institutului bibliografic bulgar, prof. Todor Borov, eu prilejul împlinirii a 60 de ani. Tot cu acest prilej se publică și un supliment festiv, de 43 p., la acest volum, conținând : bibliografia lucrărilor lui T. Borov (anii : 1920-1960), tabula gratulatoria în care sunt prezente instituții și personalități științifice și de la noi , ecouri în presă și.a. Veselin Traikov, în articolul *Aparatul ajutător în literatura științifică*, dezbat problemele legate de elaborarea indicilor de diferite feluri (alfabetic, cronologic, pe materii etc.) subliniind că este de dorit ca ei să însoțească orice lucrare științifică de proporții mai mari, înlesnindu-se astfel într-o importantă măsură consultarea de către un cerc larg de cititori și deci înărindu-se utilitatea lucrării respective. Ca deosebit de valoroasă considerăm și minuțioasa *Bibliografie a bibliografiilor bulgare pe anii 1958-1960* (p. 184-361), întocmită de Z. Petkova, care încheie volumul. În această lucrare sunt incluse bibliografiile separate sau cele din lucrări (în note, la începutul sau la sfîrșitul lor etc.) din domeniul marxism-leninismului, filozofiei, istoriei, al relațiilor internaționale și al activității științifice în diferite alte domenii.

În acest substanțial volum mai sunt publicate recenzii, referate, indice alfabetic, cronica și dări de seamă asupra activității Institutului bibliografic bulgar.

A. C.

* * * *Извори за историју првог српског усменка. Грађа из Земунских архива. Књига I. 1804-1808.* (Izvoare pentru istoria primei răscoale sîrbești. Material din archivele din Zemun (Semlin). Volumul I. 1804-1808). Publicat de Arhiva istorică din Belgrad. Belgrad, 1955, 631 p.

Primul volum de materiale inedite privind răscoala antiolomană a sîrbilor conține o serie de informații care merită să fie reținute de istoricii români, dat fiind faptul că în perioada acestei răscoale încep să se dezvolte mai intens relațiile româno-sîrbe.

După cum se subliniază chiar în introducerea volumului (p. VII), români, printre care și Tudor Vladimirescu, au luat parte alături de ruși la luptele sîrbilor în Craina. Numeroși delegați sîrbi au venit în această vreme la București, Craiova și Iași pentru a lua legătură cu rușii și români sau au trecut prin Brașov și Sibiu spre Rusia.

Printre aceștia sunt menționați, fie în documente, fie în notele biografice de la indice următorii : Ieremija Gagić (p. 73, 77, 80), Ianikije Djurić-Dimitrijević, secretarul lui Karagheorghe (p. 510-511; 574), polcovnicul Stefan Živković (p. 52, 155, 156, 165, 367, 375, 575), Vulc Ilie-Kolarae (mort în București în 1831, om apropiat lui Karagheorghe ; p. 511, 575), Stefan Jeftić, Petar Novaković-Čardaklija (p. 370, 521, 583) și.a.

În unele note biografice sunt omise datele privind sederea unor personaje importante în țara noastră. Este cazul lui Ivan Iugović, secretar al Consiliului sîrbilor răsculați, Mladen Milovanović, participant la luptele Eteriei în principate, Ianko Popović șeful unei organi-

zații eteriste care încă mai exista în Rusia între 1821 - 1825 etc. În privința lui Milau Obrenović, mort la București în 1810 (p. 511, 583), putem preciza că mormântul lui se vede și astăzi la Horeați, regiunea București.

Negustorul N. Crestonosić, cu care Tudor Vladimirescu are legături de afaceri în 1814 (*Răscocă din 1821*, 111, p. 244), în 1808 lăvraeză mărfuri răsculaților srbi (p. 524). Pe Fleischhackl von Hackenau, mai târziu consul al Austriei la București, îl găsim în această perioadă în postul de translator de limbi orientale pe lingă comandamentul din Petrovaradin (p. 186, 325, 450, 534). Reținem mențiunile documentare despre interzicerea exportului de sare din Țara Românească spre Serbia și Bosnia (p. 489) și a exportului de arme cumpărate de la cetățenii Țării Românești (p. 524).

În legătură cu alte situații sunt menționate Transilvania și Moldova, precum și orașele București, Sibiu, Timișoara, Bistrița, Moldova Veche etc. La Craiova, Isaiev elibera un atestat lui Kolarović, comandant peste două escadroane de cazaci, organizate de Const. Ipsilanti (p. 292). Se afirmă însă greșit că ar fi vorba de un Ipsilanti grec, cneaz rus și comandant al cazacilor (p. 575). În realitate este

vorba de Const. Ipsilanti, domnul Țării Românești (1802 - 1806) care a organizat diverse formații militare, printre ele și un pole de cazaci.

Datele despre diverse persoane din țara noastră sunt destul de numeroase. Pe lingă români veniți la Zemun din țară sau din Belgrad (p. 38, 145, 466, 552, 558 etc.), întâlnim date despre Gyulaj Ignac din Sibiu, ulterior ban de Croația (p. 32, 133), Simpschen Josef din Bistrița, comandant la Petrovaradin (p. 586), Costa Gheorghe din Transilvania, Wachtmeister la Zemun (p. 145, 552) etc. Aceste date, în ceea mai mare parte necunoscute, credem că vor fi utile istoriografiei noastre.

Socotim bună metodă de a publica documentele în limba originalului (germană) cu traducerea sărbă și binevenită inițiativa de a da la sfîrșit, printre altele, și un indice de instituții. Indicele toponomastic are unele scăpări, paginile la care se trimit necorespunzând totdeauna. Aceste scăpări, precum și numărul mare de erare, justificată în parte prin dificultățile pricinuite de textul german, vor fi desigur evitate la volumele următoare.

S. I.

Rubrica „Însemnări” a fost alcătuită de :
 P. Diaconu, L. Demény, C. Șerban, S. Iancovici, I. Babici,
 I. Corbus, M. Moldoveanu, I. Totoiu, O. Cicanci, A. Lazea,
 S. Columbeanu, I. Valasoglu, A. Ioachim, Gh. Cronț,
 E. Frances, M. Tomescu, A. Constantinescu.

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Стр.

В. ЛИВЕАНУ, О деятельности КПР среди безработных накануне январско-февральских боев 1933 г.	255
Л. БОЙКУ, О социальной структуре молдавского города в середине XIX в.	281
Л. ДЕМЕНЬ, О характере восстания 1655 г. в Валахии	307

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

И. ПУЙЯ, Чрезмерная продолжительность рабочего дня в промышленности Румынии в 1934—1940 гг.	339
В. КУРТИКЭПЯНУ, Новые документы о революционном борце и культурном деятеле Аритоне Пескариу (1890—1920)	357
КОРИЕЛИЯ БОДЯ и П. ЧЕРИНОВОДЯНУ, Новые материалы к биографии Николая Бэлческу (II)	373
ДЖОРДЖЕТА ТОТОЮ, Роль логотета Ивана Норочи в политической жизни румынских стран во второй половине XVI в.	409
ДАМАСКИН МИОК, Новые данные о Макарии-печатнике	429

ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Исследования в области всемирной истории в ГДР (<i>Еуджен Стэнеску</i>)	441
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	449
РЕЦЕНЗИИ	461
ОБЗОР ЖУРНАЛОВ	481
ЗАМЕТКИ	505

SOMMAIRE

ÉTUDES

стр.

V. LIVEANU, L'activité du P.C.R. parmi les chômeurs à la veille des luttes de janvier-février 1933	255
--	-----

	Page.
L. BOICU, Remarques sur la structure sociale des villes moldaves au milieu du XIXe siècle	281
L. DEMIÉNY, Le révolutionnaire caractère de la révolte valaque de 1655	307
 NOTES ET COMMUNICATIONS	
I. PUIA, La durée excessive de la journée de travail dans l'industrie de la Roumanie entre 1934 et 1940	339
V. CURTICĂPEANU, Nouveaux documents sur Ariton Pescariu, homme de culture (1890 - 1920)	357
CORNELIA BODEA et P. CERNOVODEANU, Nouveaux matériaux pour la biographie de Nicolae Bălcescu (II)	373
GEORGETA TOTOIU, Le rôle du logothète Ivan Norocea dans la vie politique des pays roumains dans la seconde moitié du XVIe siècle	409
DAMASCHIN MIOC, Informations inédites sur le maître imprimeur Macarie	429
 ÉTUDES DOCUMENTAIRES	
Les recherches d'histoire universelle dans la R. D. Allemande (<i>Eugen Stancescu</i>)	441
LA VIE SCIENTIFIQUE	449
COMPTE RENDUS	461
LA REVUE DES REVUES	481
NOTES	505

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

- * * * **Istoria României**, vol. I, 831 p. cu 190 fig. + 16 pl., 45 lei ; vol. II, 1 159 p. + 20 pl., 45 lei.
- * * * **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ediția a III-a, 356 p. + 15 pl. ; vol. II, ediția a II-a, 552 p. + 1 pl. ; banderolate 65,60 lei.
- * * * **Studii și materiale de istorie contemporană**, vol. II, 508 p., 21,90 lei.
- CRITOBUL DIN IMBROS, Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451—1467.**
Ediție de Vasile Grecu, 379 p., 19,60 lei.
- PROCOPIU DIN CAESAREEA, Războiul cu goșii**, traducere și introducere de H. Mihăescu, 307 p. + 2 pl., 20,40 lei.
- * * * **Documente privind Uniunea Principatelor**, vol. I, **Documente interne (1854—1857)**, 783 p. + 8 pl., 38,30 lei ; vol. II, **Rapoartele Consulatului Austriac din Iași (1836—1853)**, 552 p., 32,30 lei.
- * * * **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Izvoare narative**, vol. V, 628 p., 23,40 lei.
- * * * **Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (serie nouă)**, vol. I, **Rapoarte consulare ruse (1770—1796). Din „Arhiva politică externă a Rusiei”**, Moseova, 815 p., 43,30 lei.
- GEORGE POTRA, Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821)**, 820 p., 34,60 lei.
- * * * **Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea**, vol. I, **Tara Românească**, 961 p., 40,20 lei.
- CARL GÖLLNER, Turcia. Die europäische Türkenduke des XVI. Jahrhunderts**, I. Band, 464 p., 26,50 lei.

A R H E O L O G I E

- VLADIMIR DUMITRESCU, Necropolă de incinerare din epoca bronzului de la Clina**, 386 p. + CLXIII pl., 89 lei.
- D. BERCIU, Contribuții la problemele neoliticului în România, în lumina noulor cercetări**, 594 p. + 15 pl., 80 lei.
- IORGU STOIAN, Tomisana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis**, 384 p., 48,60 lei.
- * * * **Materiale și cercetări arheologice**, vol. VIII, 808 p. + 16 pl., 111 lei.
- * * * **Arheologia Moldovei**, vol. I, 309 p. + 1 pl., 46,10 lei.
- * * * **Studii și comunicări. Arheologie—Istorie Etnografie**, vol. IV, 312 p. + 25 pl., 18,70 lei.

INTreprinderea
POLIGRAFICA
.INFORMATIA.
BUCHURESTI

c. 2160